

FAZAKAS NOÉMI

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA

BEVEZETÉS A TOLMÁCSOLÁS ELMÉLETÉBE

FAZAKAS NOÉMI
SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA

BEVEZETÉS
A TOLMÁCSOLÁS ELMÉLETÉBE

SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
MAROSVÁSÁRHELYI KAR
ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI TANSZÉK

BEVEZETÉS
A TOLMÁCSOLÁS ELMÉLETÉBE

FAZAKAS NOÉMI
SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA

Felelős kiadó:
Sorbán Angella

Lektor:
Imre Attila (Marosvásárhely)

Borítóterv:
Tipotéka Kft.

Kiadói koordinátor:
Szabó Beáta

A szakmai felelősséget teljes mértékben a szerkesztők, illetve a szerzők vállalják.

Első magyar nyelvű kiadás: 2021

© Scientia 2021

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FAZAKAS, NOÉMI

Bevezetés a tolmácsolás elméletébe / Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina. -
Cluj-Napoca : Scientia, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-975-042-1

I. Sárosi Márdirosz, Krisztina

TARTALOM

Előszó.	23
1. A tolmácsolás elméleti alapvonalai	25
1.1. A tolmácsolás lehetséges meghatározásai	25
1.1.1. A tolmácsolás értelemközpontú meghatározása	27
1.1.2. A tolmácsolás kommunikációelméleti meghatározása	28
1.1.3. A tolmácsolás denotatív szempontú meghatározása	30
1.2. Tolmácsiskolák és a tolmácsolás folyamatának modellezése	31
Szakirodalom.	32
2. A tolmács a történelemben. A tolmács a 20. században. A nürnbergi per . . .	34
2.1. A kezdetek	34
2.2. A nürnbergi per – a szinkrontolmácsolás megjelenése.	37
2.2.1. Előzmények	37
2.2.2. A nürnbergi per.	38
2.3. Híres tolmácsok a történelemben	39
2.3.1. Mahmud Terdzsümán – Szulejmán szultán tolmácsa	39
2.3.2. Marina (La Malinche) – a hódítók tolmácsa.	40
2.3.3. Hugh Lunghi – Sztálin tolmácsa.	41
2.3.4. Lomb Kató – a világ első szinkrontolmácsainak egyike.	42
2.3.5. Lénárd Sándor – A Micimackó latin fordítója, a római szerződés tolmácsa	43
2.3.6. Danica Seleskovitch (1921–2001) – az Európai Szén- és Acélközösség tolmácsa.	44
2.3.7. Marianne Lederer – a tolmácsolás interpretatív elméletének kidolgozója, Seleskovitch első tanítványa	44
2.3.8. Ingrid Kurz – az Apollo 11 Holdra szállásának tolmácsa	45
2.3.9. Jean Herbert – a nemzetközi szervezetek úttörő tolmácsa.	45
2.3.10. David Reinert – A tolmácsok „ásza”	46
Szakirodalom.	46
3. Tolmácsolástipológiák.	48
3.1. A tipologizálás paraméterei Szabari Krisztina szerint	48
3.1.1. A tolmácsolás módozatok szerinti kategorizálása	48
3.1.2. A tolmácsolási események téma szerinti megoszlása	53
3.1.3. A tolmácsolási események szituáció szerinti megoszlása	54
3.2. Összegzésképpen	58
Szakirodalom.	59

4. A közösségi tolmácsolás	61
4.1. Meghatározása, elnevezése és helye a tolmácsolási fajták között.	61
4.2. A tolmácsoláshoz való jog biztosítása	62
4.3. A közösségi tolmácsolás funkciója és a közösségi tolmács szerepe	67
4.4. Nyelvi, terminológiai és kommunikációs akadályok.	69
4.5. Etikai alapelvek	70
Szakirodalom.	71
5. A bírósági tolmácsolás.	73
5.1. A tolmácsoláshoz való jog biztosítása a bírósági tolmácsolásban	73
5.2. A bírósági tolmácsolás mint a tolmácsolás egy specifikus fajtája.	75
5.3. A bírósági tolmácsolás alapvető jellemzői.	76
5.4. A bírósági tolmácsolás alapelvei	77
5.5. A bírósági tolmács szerepe.	78
5.6. A bírósági tolmács nyelvtudása	79
5.7. A kommunikációs helyzet a bírósági tolmácsolás keretében	79
5.8. Terminológia.	81
5.9. Etikai alapelvek és pontosság.	81
Szakirodalom.	82
6. Az Európai Unió fordítási és tolmácsolási szolgálatainak ismertetése	84
6.1. Az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatósága	86
6.2. Konferencialogisztikai és -tolmácsolási Főigazgatóság	88
6.3. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán (EUB).	89
6.4. A két intézmény közös felvételi procedúrája	91
Szakirodalom.	92
7. Távtolmácsolás és médiatolmácsolás	94
7.1. A közvetített kommunikációs helyzetek fajtái, sajátosságai.	94
7.2. A távtolmácsolás.	96
7.2.1. Videokonferencia-tolmácsolás	96
7.2.2. Telefonos tolmácsolás	97
7.2.3. A távtolmácsolás alkalmazási köre.	97
7.2.4. A távtolmácsolás hátrányai.	98
7.3. A médiatolmácsolás	99
Szakirodalom.	100
8. Gépi tolmácsolás	102
8.1. Automatikus gépi tolmácsolás (Machine Interpreting).	102
8.2. CAI-eszközök (Computer Assisted Interpreting).	105
8.3. Jegyzetelést támogató alkalmazások	107
Szakirodalom.	108
9. A tolmácsolás oktatása	109
9.1. A blattolás oktatása	110

9.2. A konsekutív tolmácsolás oktatása	111
9.2.1. A bevezető szakasz	111
9.2.2. A jegyzeteléstechnika bevezetése	112
9.2.3. A haladó konsekutív tolmácsolási feladatok bevezetése	113
9.3. A szinkrontolmácsolás oktatása.	113
9.4. Felkészítés az új technológiák használatára	114
9.5. Az interaktív szövegtárak használata a tolmácsképzésben.	115
Szakirodalom.	116
10. Értékelés és vizsgák a tolmácsolás oktatásában	118
10.1. A tolmács hallgatók értékelése	118
10.2. Tolmácsvizsgák és tolmács tesztek	123
10.2.1. Általános (összekötő) tolmácsolás	123
10.2.2. Szaktolmácsolás	124
10.2.3. Konferenciatolmácsolás	124
Szakirodalom.	125
11. A tolmácsolás mint szakma és vállalkozás.	126
11.1. Általános tudnivalók (romániai vonatkozások).	126
11.2. A tolmácsszakma mint vállalkozás Romániában	128
11.3. A tolmácsvállalkozás működtetése	135
Szakirodalom.	139
12. A megrendelő feladatai és kötelezettségei	141
12.1. A tolmácsolás megrendelése és a tolmács előzetes tájékoztatása.	141
12.2. A tolmácsolás feltételeinek megteremtése.	142
12.3. Munkafolyamat.	142
12.4. Egyebek.	143
13. A tolmács feladatai. Műveletek és stratégiák	144
Szakirodalom.	148
14. Ideális tolmács? Lélektani-kognitív szempontok és személyiségjegyek	151
14.1. Bevezetés	151
14.2. Az intelligencia és értelmezései a tolmácsolás szempontjából.	153
14.3. Introverzió-extraverzió a fordításban és tolmácsolásban	154
14.4. Információfeldolgozás és reakcióidő	155
14.5. Kognitív rugalmasság; figyelemmegosztás és koncentráció	156
14.6. Összegzés és kitekintés	157
Szakirodalom	157
15. A kompetencia kérdései a nyelvi közvetítésben, különös tekintettel a tolmácsolásra	159
15.1. Bevezetés és meghatározások.	159

15.2. Kompetenciák a fordításban és a tolmácsolásban – hasonlóságok és eltérések	160
15.3. Tolmácskompetenciák – harmonizáció	162
15.3.1. Szolgáltatói kompetencia	162
15.3.2. Nyelvi kompetencia	163
15.3.3. Interkulturális kompetencia	165
15.3.4. Információkezelő kompetencia	166
15.3.5. Tematikai-terminológiai kompetencia	166
15.3.6. Technológiai kompetencia	167
15.4. Összegzés	168
Szakirodalom	169
16. Információfeldolgozás és memória a tolmácsolásban	171
16.1. Bevezetés	171
16.2. Az emlékezet szakaszai	172
16.3. A rövid távú memória szerepe a tolmácsolási folyamatban	172
16.4. Gile erőfeszítés-modellje	173
16.5. Jegyzetkészítés a tolmácsolásban	177
16.6. A hosszú távú memória szerepe a tolmácsolási folyamatban	179
16.7. Összegzés	180
Szakirodalom	181
17. A kognitív rugalmasság néhány szempontja: kreativitás és anticipáció a tolmácsolásban	183
17.1. Bevezetés	183
17.2. A kreativitás néhány alapkérdése	183
17.3. A kreativitás meghatározásai és lehetséges megközelítései	184
17.4. Kreativitás a tolmácsolásban	185
17.5. Az anticipáció fogalma	188
17.5.1. Az anticipáció, redundancia és inferencia	188
17.5.2. Az anticipáció további megközelítései	189
17.6. Összegzés	190
Szakirodalom	190
18. A tolmács és a stressz	193
18.1. Bevezetés	193
18.2. A stressz meghatározásai és lehetséges megközelítési módok	194
18.2.1. Stressz, foglalkozási stressz, munkahelyi stressz	194
18.2.2. A biológiai megközelítés	194
18.2.3. A tranzakcionális megközelítés	195
18.3. A stressz a tolmácsolásban	196
18.3.1. Pszichológiai, fizikai és fiziológiai szempontok a tolmácsolás empirikus vizsgálataiban	196
18.3.2. Sportpszichológia és tolmácsolás	198

18.4. Stresszkezelési stratégiák	199
18.5. Összegzés	200
Szakirodalom.	201
19. Tudásszervezés és általános műveltség a tolmácsolásban	202
19.1. Bevezetés	202
19.2. Deklaratív, procedurális és háttértudás a tolmácsolásban	202
19.3. Információ- és tudástípusok.	203
19.4. Általános műveltség.	204
19.5. Információforrások típusai a felkészülésben.	205
19.6. Felkészülési szakaszok és stratégiák	205
19.7. Szójegyzekek, glosszáriumok, referenciaanyagok.	207
19.8. Hosszú távú tudásépítés	208
19.9. Összegzés	209
Szakirodalom.	210
20. A minőség fogalma és a minőségbiztosítás a tolmácsolásban	212
20.1. Bevezetés	212
20.2. A minőség mérése és az értékelés szempontjai.	213
20.3. Tolmácsolási minőség a befogadó szemszögéből.	214
20.4. Tolmácsolási minőség a tolmács szemszögéből.	215
20.5. Standardok és kritériumok: nyelvi megformáltság és előadásmód	216
20.6. A tolmácsolási minőségre vonatkozó ISO-szabványok.	218
20.7. Összegzés	219
Szakirodalom.	220
Függelék.	221
Néhány tolmácsanekdota, érdekes történetek	221
Terminusmagyarázatok	224
Szakirodalom.	235
Rezumat	239
Abstract	241
A szerzőkről.	243

CUPRINS

Prefață	23
1. Bazele teoretice ale interpretariatului.	25
1.1. Definierea conceptului de interpretare	25
1.1.1. Definiția interpretării bazată pe sens	27
1.1.2. Definiția interpretării din perspectiva teoriei comunicative.	28
1.1.3. Definiția denotativă a interpretării.	30
1.2. Școli, curente și modele de interpretare	31
2. Rolul interpretului de-a lungul istoriei. Rolul interpretului în secolul XX. Procesul de la Nürnberg.	32
2.1. Începuturi.	34
Bibliografie.	34
2.2. Procesul de la Nürnberg - apariția interpretariatului simultan	37
2.2.1. Premise	37
2.2.2. Procesul de la Nürnberg	38
2.3. Interpreții cei mai de seamă de-a lungul istoriei.	39
2.3.1. Mahmud Tercüman – interpretul sultanului Suleiman.	39
2.3.2. Marina (La Malinche) – interpretul cuceritorilor.	40
2.3.3. Hugh Lunghi – interpretul lui Stalin	41
2.3.4. Lomb Kató – una dintre primii interpreți simultani din lume	42
2.3.5. Lénárd Sándor – omul care a tradus ursulețul Winnie Puh în limba latină, interpretul care a fost prezent la semnarea tratatului de la Roma.	43
2.3.6. Danica Seleskovitch (1921–2001) – interpret la Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO)	44
2.3.7. Marianne Lederer – fondatoarea teoriei interpretative a interpretării, discipol al lui Seleskovitch	44
2.3.8. Ingrid Kurz – interpretul misiunii Apollo 11	45
2.3.9. Jean Herbert – interpret pionier al organizațiilor internaționale.	45
2.3.10. David Reinert – „asul” interpreților	46
Bibliografie.	46
3. Tipologie	48
3.1. Parametri de tipologizare conform lui Krisztina Szabari	48
3.1.1. Categorizarea interpretariatului în funcție de modul de interpretare.	48
3.1.2. Categorizarea interpretariatului în funcție de tema evenimentelor	53

3.1.3. Categorizarea interpretariatului în funcție de situație.	54
3.2. Concluzii.	58
Bibliografie.	59
4. Interpretariatul comunitar	61
4.1. Definiție, denumire și locul între diferitele forme de interpretare.	61
4.2. Asigurarea dreptului la interpret	62
4.3. Funcția interpretariatului comunitar și rolul interpretului comunitar.	67
4.4. Dificultăți lingvistice, terminologice și comunicative	69
4.5. Principii etice	70
Bibliografie.	71
5. Interpretariatul în instanțe (interpretariatul juridic)	73
5.1. Asigurarea dreptului la interpret în instanțe.	73
5.2. Interpretariatul în instanțe – o formă specifică a interpretariatului juridic	75
5.3. Principalele caracteristici ale interpretariatului în instanțe.	76
5.4. Principiile de bază ale interpretariatului în instanțe	77
5.5. Rolul interpretului în instanță.	78
5.6. Competențele lingvistice ale interpreților juridici	79
5.7. Situația comunicativă în cadrul interpretariatului în instanțe	79
5.8. Aspecte terminologice	81
5.9. Principii etice și punctualitate.	81
Bibliografie.	82
6. Prezentarea Centrului de Traduceri pentru organisme Uniunii Europene (CDT).	84
6.1. Direcția Generală Interpretare	86
6.2. Direcția Generală Logistică și Interpretare	88
6.3. Interpretariat la Curtea de Justiție a Uniunii Europene	89
6.4. Procedura interinstituțională pentru acreditarea interpreților.	91
Bibliografie.	92
7. Interpretariatul la distanță și interpretariatul în mass-media	94
7.1. Felul și caracteristicile situațiilor de comunicare	94
7.2. Interpretariatul la distanță	96
7.2.1. Interpretariatul în cadrul conferințelor video	96
7.2.2. Interpretariatul prin servicii de telefonie și telecomunicație	97
7.2.3. Sfera de aplicare a interpretariatului la distanță	97
7.2.4. Dezavantajele interpretariatului la distanță.	98
7.3. Interpretariatul în sfera mass-mediei.	99
Bibliografie.	100
8. Interpretare automatizată	102
8.1. Interpretare automatizată propriu-zisă (machine interpreting)	102

8.2. Instrumente CAI (computer assisted interpreting)	105
8.3. Aplicații pentru luarea de notiție	107
Bibliografie.	108
9. Aspectele de predare ale interpretării	109
9.1. Predarea traducerii la vedere (sight translation)	110
9.2. Predarea interpretării consecutive.	111
9.2.1. Etapa introductivă.	111
9.2.2. Introducerea tehnicii de luare a notițelor în procesul de învățare	112
9.2.3. Introducerea exercițiilor avansate de interpretare consecutivă	113
9.3. Predarea interpretării simultane	113
9.4. Etapa de pregătire pentru utilizarea noilor tehnici	114
9.5. Utilizarea culegerilor digitale de texte interactive în formarea interpreților.	115
Bibliografie.	116
10. Evaluare și examene în formarea interpreților	118
10.1. Evaluarea studenților	118
10.2. Examene și teste pentru interpreți	123
10.2.1. Examene și teste elaborate pentru interpretariatul bidirecțional	123
10.2.2. Examene și teste elaborate pentru interpretariatul de specialitate	124
10.2.3. Examene și teste elaborate pentru interpretariatul de conferință	124
Bibliografie.	125
11. Interpretariatul ca profesie și antrepriză	126
11.1. Aspecte generale (perspectiva din România)	126
11.2. Interpretariatul ca antrepriză în România	128
11.3. Funcționarea unei firme de interpretariat în România	135
Bibliografie.	139
12. Sarcinile și obligațiile beneficiarilor serviciilor de interpretariat	141
12.1. Contractarea serviciilor de interpretariat, informarea interpretului.	141
12.2. Asigurarea condițiilor de muncă necesare pentru prestarea serviciilor de interpretariat	142
12.3. Procesul de muncă	142
12.4. Alte aspecte.	143
13. Sarcinile interpreților. Strategii și proceduri	144
Bibliografie.	148
14. Interpretul ideal? Aspecte psiho-cognitive, trăsături de personalitate	151
14.1. Introducere	151
14.2. Definiția inteligenței și interpretarea acesteia din perspectiva profesiei de interpret	153
14.3. Introversit–extroversit în profesia de traducător și interpret	154

14.4. Procesarea informațiilor și timpul de reacție	155
14.5. Flexibilitate cognitivă: divizarea atenției și concentrația	156
14.6. Concluzii și perspective	156
Bibliografie.	157
15. Aspectele competenței în medierea lingvistică cu accentul pe interpretare	159
15.1. Introducere și definiții	159
15.2. Competențe în traducere și în interpretare – similarități și diferențe . .	160
15.3. Competențe în profesia de interpret– armonizare.	162
15.3.1. Competențe necesare pentru prestarea serviciilor	162
15.3.2. Competențe lingvistice	163
15.3.3. Competențe interculturale	165
15.3.4. Competențe de dobândire a informațiilor	166
15.3.5. Competențe tematice și terminologice	166
15.3.6. Competențe tehnologice	167
15.4. Concluzii.	168
Bibliografie.	169
16. Procesarea de informații și rolul memoriei în procesul de interpretare . . .	171
16.1. Introducere	171
16.2. Etapele memoriei	172
16.3. Rolul memoriei de scurtă durată în procesul de interpretare.	172
16.4. Modelul eforturilor propus de Gile	173
16.5. Luarea de notițe în interpretarea consecutivă.	177
16.6. Rolul memoriei de lungă durată în procesul de interpretare	179
16.7. Concluzii.	180
Bibliografie.	181
17. Aspectele flexibilității cognitive: creativitate și anticipare în procesul de interpretare	183
17.1. Introducere	183
17.2. Prezentarea generală a creativității	183
17.3. Definiția creativității și principalele abordări ale acesteia	184
17.4. Creativitatea în procesul de interpretare.	185
17.5. Conceptul de anticipare	188
17.5.1. Anticipare, redundanță, inferență	188
17.5.2. Alte perspective pentru definirea anticipării.	189
17.6. Concluzii.	190
Bibliografie.	190
18. Interpretul și stresul	193
18.1. Introducere	193
18.2. Definiția stresului și principalele abordări ale acestuia	194

18.2.1. Stresul, stresul profesional, stresul la locul de muncă	194
18.2.2. Abordarea biologică	194
18.2.3. Abordarea tranzacțională	195
18.3. Stresul în procesul de interpretare	195
18.3.1. Aspectele psihologice, fizice și fiziologice în cercetarea empirică a interpretării	196
18.3.2. Psihologia sporturilor și interpretariatul	198
18.4. Tehnici de management al stresului	199
18.5. Concluzii.	200
Bibliografie.	201
19. Organizarea cunoștințelor și rolul culturii generale în procesul de interpretare	202
19.1. Introducere	202
19.2. Cunoștințe generale, declarative și procedurale în procesul de interpretare.	202
19.3. Tipuri de informații și de cunoaștere	203
19.4. Cultura generală	204
19.5. Tipurile surselor de informații folosite în procesul de pregătire	205
19.6. Etape și strategii de pregătire.	205
19.7. Vocabulare, glosare terminologice, materiale de referință	207
19.8. Aprofundarea cunoștințelor pe termen lung.	208
19.9. Concluzii.	209
Bibliografie.	210
20. Conceptul de calitate și asigurarea calității în interpretare	212
20.1. Introducere	212
20.2. Monitorizarea calității și criteriile de măsurarea a calității	213
20.3. Calitatea serviciilor de interpretariat din perspectiva beneficiarului	214
20.4. Calitatea serviciilor de interpretariat din perspectiva interpretului	215
20.5. Standarde și criterii: formularea lingvistică și modul de exprimare	216
20.6. Standarde ISO referitoare la calitatea serviciilor de interpretariat	218
20.7. Concluzii.	219
Bibliografie.	220
Anexă	221
Anecdote, întâmplări interesante și povestiri din viața interpreților	221
Definiția termenilor de specialitate	224
Bibliografie.	235

Rezumat	239
Abstract	241
Despre autori	243

CONTENTS

Preface	23
1. Theoretical bases of interpreting	25
1.1. Possible definitions of interpreting	25
1.1.1. Meaning-based definition of interpreting	27
1.1.2. Communication theory definition of interpreting	28
1.1.3. Denotative definition of interpreting	30
1.2. Interpreting schools and models of the interpreting process	31
Literature	32
2. A history of interpreting. The interpreter in the 20th century.	
The Nuremberg Trials	34
2.1. The beginnings	34
2.2. The Nuremberg Trials. The beginnings of simultaneous interpreting	37
2.2.1. Antecedents	37
2.2.2. The Nuremberg Trials	38
2.3. Famous interpreters in history	39
2.3.1. Mahmud Tercüman – interpreter of Suleiman the Magnificent	39
2.3.2. Marina (La Malinche) – the interpreter of the Spanish conquistadors	40
2.3.3. Hugh Lunghi – Stalin’s interpreter	41
2.3.4. Lomb Kató – one of the first simultaneous interpreters in the world	42
2.3.5. Lénárd Sándor – Latin translator of Winnie the Pooh, interpreter of the Treaty of Rome	43
2.3.6. Danica Seleskovitch (1921–2001) – interpreter for the European Coal and Steel Community	44
2.3.7. Marianne Lederer – developer of the interpretative theory of interpreting, Seleskovitch’s first student	44
2.3.8. Ingrid Kurz – interpreter of the Apollo 11 Moon landing	45
2.3.9. Jean Herbert – pioneer interpreter for international organizations	45
2.3.10. David Reinert – the “ace of interpreters”	46
Literature	46
3. Interpreting typologies	48
3.1. The parameters of the typology according to Krisztina Szabari	48
3.1.1. Categorisation of interpreting by mode	48
3.1.2. Categorisation of interpreting events by topic	53

3.1.3. Distribution of interpreting events by situation.	54
3.2. Conclusions	58
Literature	59
4. Community interpreting	61
4.1. Definition, name and place within the types of interpreting	61
4.2. Ensuring the right to interpreting	62
4.3. Function of community interpreting and the role of the community interpreter.	67
4.4. Linguistic, terminological and communicational problems.	69
4.5. Ethical considerations	70
Literature	71
5. Court interpreting	73
5.1. Ensuring the right for interpreting in court interpreting	73
5.2. Court interpreting as a special type of interpreting	75
5.3. Basic characteristics of court interpreting.	76
5.4. Principles of court interpreting	77
5.5. The role of court interpreting.	78
5.6. The language competence of the court interpreter	79
5.7. The communicational situation in court interpreting	79
5.8. Terminology	81
5.9. Ethical considerations and accuracy	81
Literature	82
6. Translation and interpreting services in the European Union	84
6.1. Directorate-General for Interpretation of the European Commission	86
6.2. Directorate-General for Logistics and Interpretation for Conferences	88
6.3. Interpreting at the Court of Justice of the European Union (CJEU)	89
6.4. The joint recruitment procedure of the two institutions	91
Literature	92
7. Remote interpreting and media interpreting	94
7.1. Types and characteristics of mediated communication situations.	94
7.2. Remote interpreting	96
7.2.1. Video conference interpreting	96
7.2.2. Phone interpreting	97
7.2.3. Scope of remote interpreting	97
7.2.4. Disadvantages of remote interpreting.	98
7.3. Media interpreting	99
Literature	100
8. Machine interpreting.	102
8.1. Automated machine interpreting.	102
8.2. CAI-tools (Computer Assisted Interpreting)	105

8.3. Note-taking applications	107
Literature	108
9. Interpreter training	109
9.1. Teaching sight translation	110
9.2. Teaching consecutive interpreting.	111
9.2.1. Introductory part.	111
9.2.2. Introducing note-taking	112
9.2.3. Introducing advanced consecutive interpreting exercises	113
9.3. Teaching simultaneous interpreting	113
9.4. Preparing the use of new technologies	114
9.5. Using interactive glossaries in interpreting training.	115
Literature	116
10. Evaluation and exams in interpreting training.	118
10.1. Evaluation of students of interpreting.	118
10.2. Exams and tests	123
10.2.1. General (liaison) interpreting	123
10.2.2. Specialized interpreting	124
10.2.3. Conference interpreting	124
Literature	125
11. Interpreting as profession and as business.	126
11.1. General information (the Romanian context)	126
11.2. The interpreting profession as a business venture in Romania	128
11.3. Operating an interpreting business	135
Literature	139
12. The duties and obligations of the client.	141
12.1. Ordering the interpreting service and providing information for the interpreter in advance	141
12.2. Creating proper conditions for interpreting	142
12.3. Workflow.	142
12.4. Miscellaneous.	143
13. The tasks of the interpreter. Operations and strategies	144
Literature	148
14. The ideal interpreter? Psychological-cognitive aspects and personality traits.	151
14.1. Introduction	151
14.2. Intelligence and its understanding from the point of view of interpreting.	153
14.3. Introversi3n – extraversion in translation and interpreting	154
14.4. Information processing and reaction time.	155

14.5. Cognitive flexibility: attention distribution and concentration	156
14.6. Conclusions and prospects	157
Literature	157
15. The issues of competence in linguistic mediation, in particular interpreting.	159
15.1. Introduction and definitions	159
15.2. Competences in translation and interpreting – similarities and differences	160
15.3. Interpreting competences – harmonisation.	162
15.3.1. Service provision.	162
15.3.2. Linguistic competence	163
15.3.3. Intercultural competence	165
15.3.4. Information mining competence	165
15.3.5. Thematic-terminological competence	166
15.3.6. Technological competence	167
15.4. Conclusions	168
Literature	169
16. Information processing and memory in interpreting.	171
16.1. Introduction	171
16.2. The stages of memory.	172
16.3. The role of the short-term memory in the interpreting process	172
16.4. Gile's effort models of interpreting	173
16.5. Note-taking in interpreting.	177
16.6. The role of the long-term memory in the interpreting process.	179
16.7. Conclusions	180
Literature	181
17. Aspects of cognitive flexibility: creativity and anticipation in interpreting	183
17.1. Introduction	183
17.2. Some basic issues of creativity	183
17.3. Definitions and possible interpretations of creativity.	184
17.4. Creativity in interpreting	185
17.5. The concept of anticipation.	188
17.5.1. Anticipation, redundancy and inference	188
17.5.2. Further interpretations of anticipation	189
17.6. Conclusions	190
Literature	190
18. The interpreter and stress	193
18.1. Introduction	193
18.2. Definitions of stress and possible approaches.	194

18.2.1. Stress, occupational stress, work stress	194
18.2.2. The biological approach	194
18.2.3. The transactional approach	195
18.3. Stress in interpreting	196
18.3.1. Psychological, physical and physiological aspects in the empirical analyses of interpreting	196
18.3.2. Sport psychology and interpreting	198
18.4. Stress management strategies	199
18.5. Conclusions	200
Literature	201
19. Knowledge management and general encyclopaedic knowledge in interpreting	202
19.1. Introduction	202
19.2. Declarative, procedural and background knowledge in interpreting	202
19.3. Types of information and of knowledge	203
19.4. General encyclopaedic knowledge	204
19.5. Types of information resources in the process of preparation	205
19.6. Stages and strategies in the process of preparation	205
19.7. Word lists, glossaries, reference materials	207
19.8. Long-term knowledge building	208
19.9. Conclusions	209
Literature	210
20. The concept of quality and quality assurance in interpreting	212
20.1. Introduction	212
20.2. Measuring quality and aspects of evaluation	213
20.3. Interpreting quality from the point of view of the receiver	214
20.4. Interpreting quality from the point of view of the interpreter	215
20.5. Standards and criteria: clarity and delivery	216
20.6. ISO-standard regarding interpreting quality	218
20.7. Conclusions	219
Literature	220
Appendix	221
Interpreter anecdotes, stories	221
Terminology explained	224
Literature	235
Rezumat	239
Abstract	241
About the authors	243

ELŐSZÓ

Jelen egyetemi jegyzet célkitűzése, hogy másodéves fordító és tolmács szakos egyetemi hallgatók számára nyújtson betekintést a tolmácsolás elméletébe, bár a fejezetekben az adott témákkal kapcsolatban a szakterület jellegéből kifolyólag gyakorlati kitekintésekre is kitérünk. A jegyzet egy két féléves tantárgy (Bevezetés a tolmácsolásba I–II. M) elméleti vonatkozásait tartalmazza két főbb részre tagolva.

Az első rész inkább a szakmára helyezi a hangsúlyt (*Interpreting studies*), a második pedig inkább a tolmácsra magára (*Interpreter studies*). A tolmácsolás elméleti felvezetésének és a tolmácsolás rövid történetének bemutatása után a tolmácsolási tevékenység gyakorlati megvalósulásait tárgyaló fejezetek következnek. Ezek a tolmácsolás legfontosabb fajtáit mutatják be (bíróági tolmácsolás, közösségi tolmácsolás), de teret kap az európai uniós intézményekben zajló tolmácsolás jellemzőinek körbejárása, a tolmácsok értékelésének alapvető szempontjai, a távtolmácsolás és a médiatolmácsolás tárgyalása is. A gépi tolmácsolás lehetőségeinek és kihívásainak bemutatásával a tolmácsolás jövőjébe is kitekintünk.

A második részben, amely a tolmácsra magára fókuszál, lélektani-kognitív szempontok tárgyalása következik, és sor kerül a tolmácsok személyiségjegyeinek a bemutatására is. A második rész fejezetei tárgyalják az információfeldolgozás és a memória témakörét, a kreativitás és a tolmácsolás viszonyát, a tolmácsok életében jelen levő stressz kérdését és a minőségbiztosítás fogalmát a tolmácsolás vonatkozásában.

A jegyzet a nemzetközi szakirodalom felhasználásával kívánja megalapozni az elméleti alapismereteket, és tartalmazza a magyarországi kutatások eredményeit is, de mindvégig a romániai piac jellegzetességeinek szemszögéből kíván rávilágítani a szakma egyes aspektusaira. Bár a jegyzet törekszik a szakmával és a szakma elsajátításával, oktatásával kapcsolatos elméleti kérdések tárgyalására, a hangsúly sok tekintetben átkerül a gyakorlati problémákra, amelyek felkészítik a hallgatókat a tolmácsolás szakmaként való művelésére is. Ezáltal a szerzők azt kívánják biztosítani, hogy a szak hallgatói leendő szakmájukat ne csak elméleti szempontból ismerjék meg, hanem annak gyakorlati jellegzetességeit, nehézségeit és a benne rejlő szakmai és anyagi lehetőségeket is felismerjék, illetve hogy az alapképzés elvégzése után megtalálják helyüket a piaci verseny világában.

A fejezetek számát illetően elmondható, hogy a jegyzet követi a két félév során tartandó egyetemi előadások számát, az egyes fejezetek a tantárgy keretében tárgyalandó témaköröket taglalják, összesen 42 fizikai óra témáját felölelve. A jegyzet 20 fejezetet és egy függelékot tartalmaz: a fejezetek a szakma elméleti és gyakorlati aspektusait részletezik, a függelék pedig tolmácsokkal kapcsolatos néhány érdekes történetet, anekdotát mutat be, így illusztrálva a mesterség komplexitását és kihívásokban gazdag mivoltát. A fejezetek több alfejezetről épülnek

fel, az egyes témák sajátosságait figyelembe véve. Minden fejezet önmagában is önálló egységet alkot, így tartalmaz bevezetőt és összegzést, illetve a kapcsolódó szakirodalmat. A szakirodalom tehát az egyes fejezetek végén található bibliográfiai jegyzékben kerül felsorolásra, ezzel a szerzőknek az a célja, hogy a hallgatók könnyebben áttekinthessék a tolmácsolás adott aspektusát tárgyaló hazai és nemzetközi szakirodalmat.

A jegyzet egy külön bibliográfiával ellátott terminológiai jegyzéket is tartalmaz *Terminusmagyarázatok* cím alatt, amely a jegyzetben felhasznált és a tolmácsoláselméletben, illetve a kapcsolódó tudományterületeken előforduló legfontosabb terminus technicusokat és azok magyarázatát, továbbá a magyarázat forrását sorolja fel táblázatos formában. Ennek célja, hogy a hallgatók könnyen megtalálhassák a törzsszövegben nem meghatározott, de szakszónak tekinthető kifejezések magyarázatát, és ez is támogassa a minél magasabb fokú megértést a szakmai kérdések és problémák vonatkozásában.

A szerzők

1. A TOLMÁCSOLÁS ELMÉLETI ALAPVONALAI

A tolmácsok szervezett formában történő oktatása a 20. század közepén, a konferenciatolmácsolás megjelenésével egy időben kezdődött: ekkorra tehető ugyanis az, hogy a tolmács kilépett eddigi nyelvi kisegítő szerepéből, és olyan szakszerű teljesítményt kellett nyújtania, ami egy átlagos készségekkel és ismeretekkel rendelkező kisegítő személytől már aligha lett volna elvárható.

Herbert abban látja a tolmács feladatát, hogy az emberek között közvetít, segíti a megértést és a megegyezést, ha a beszélgetőpartnerek is úgy akarják – mediál. A jó tolmács passzív befogadó, jó a rövid és hosszú távú memóriája, gyors észjárású, és a munka befejezése után azonnal „elfelejt mindent”, azaz bizalmas információk birtokosa (Herbert 1952).

Herbert tolmácsoknak szóló útmutatójában a tolmácsolás folyamatát három szakaszra osztja:

- megértés,
- átváltás,
- beszéd.

A nyelvi, kulturális, szakmai és a konkrét rendezvényekhez kapcsolódó ismeretek fontosságát is hangsúlyozza. Szerinte csak azt lehet jól fordítani, amit valaki meg is értett, és ez a szakjellegű előadásokra is érvényes (Herbert 1952).

1.1. A tolmácsolás lehetséges meghatározásai

A legáltalánosabb meghatározás szerint a tolmácsolás nem más, mint megérteni az eredeti szöveget, elvonatkoztatni a forrásnyelvi megfogalmazástól, és ezután kifejezni az eredeti értelmét, illetve a benne rejlő érzelmeket a célnyelv segítségével. Értelmezés nélkül azonban nem lehetséges a tolmácsolás, hiszen átugorva az értelmezés mozzanatát, nyelvi szempontból olyan esetlen szöveget hozhat létre a tolmács, amely szinte érthetlenné vagy akár értelmetlenné teszi az üzenetet.

A tolmácsolás az a folyamat, mely során a tolmács ekvivalenciát szándékszik teremteni két olyan szöveg között, melyek megszövegezése két különböző nyelven történt. Ez a két szöveg nemcsak egymástól függ, hanem a két szöveghez tartozó kultúrától is (Lederer 1985. 3.).

A tolmácsolás tehát nem a mikrokontextusok ekvivalenciájának megteremtésével foglalkozik (pl. egy kétnyelvű szótár, ahol minden szónak van megfelelője), hanem ennél sokkal komplexebb ekvivalenciát hivatott teremteni, amely ideális esetben megfelel a célnyelvi hallgatóság és közösség elvárásának. A tolmácsoknak

ezért állandóan ébereknek kell lenniük, és figyelemmel kell kísérniük azon témákat, amelyek az éppen aktuális tolmácsolási eseményhez kapcsolódnak. Fogalmazhatunk úgy is, hogy nagyon „észnél kell lenniük”, mert a szakszavak is gyakran változnak. Például: a *munkanélkülieket* Magyarországon most éppen *regisztrált munkakeresőnek* nevezik, s ezt a fordításban-tolmácsolásban is érvényesíteni kell. Meg kell birkózni a dialektusokkal, akcentusokkal is: nem mindegy, hogy egy ír, egy skót vagy egy brit beszél angolul, mint ahogy az sem mindegy, ha egy olyan beszélőt kell hallgatnunk, illetve tolmácsolnunk, aki bár magyar anyanyelvű, de kétnyelvűként beszéli azt (a nyelvi interferencia az oralitás szintjén még inkább érezteti ugyanis hatását, mint az írásos fordítások során).

Ilyenkor „ki kell tanulni” az illető nyelvjárását, nyelvhasználatát, illetve nyelvi megnyilvánulásainak nyelven túli vonatkozásait. A tolmácsolási szituációban a tolmácsnak nem áll hosszú idő a rendelkezésére a megoldás megtalálására, hanem gyors reakciókészséggel és kreativitással kell megoldania a helyzetet egy olyan sajátos készség segítségével, amely könnyedén működteti együtt nyelvi és kulturális ismereteit és szellemi leleményességét. További gondot jelent, ha a felszólaló nem fogalmaz egyértelműen. Egy magyar parlamenti képviselő például azt mondta: „Erre a kérdésre a Németh miniszter úr fog válaszolni.” A tolmács ezt „German minister”-re fordította, mire a németek egyöntetűen tiltakoztak, ők nem illetékesek a kérdésben. Ebben az esetben a tolmácsról nem mondható, hogy tévedett volna, mivel a szereplők nevének ismerete, illetve azon magyarországi nyelvhasználati jellegzetesség ismerete nélkül, hogy a köznyelvben gyakorta használják a határozott névelőt a tulajdonnevek előtt, valóban arra utalt, hogy a német nemzetiségű miniszter fog válaszolni, nem pedig egy Németh családnevű személy.

A tolmácsolásban minden szónak az értelmét meghatározza annak kontextusa, és ez a jelentés a maga idejében újabb szavak értelmét befolyásolja. Tehát a tolmácsnak folyamatosan figyelnie kell a kontextusra, de nem hanyagolhatja el a való világban gyökerező ismereteket sem (ha a fenti példában a tolmács tudta volna, hogyan hívják a minisztert, biztosan nem követett volna el egy olyan hibát, hogy lefordítja a tulajdonnevet, mentségére szolgáljon a nem helyénvaló névelőhasználat).

Szövegszinten a jelentést az általános és kontextuális tudás is meghatározza. Ez teszi lehetővé, hogy a tolmácsok ne nyelveket, hanem beszédeket fordítsanak (Lederer 1985. 4.).

Hogy jobban megértsük a tolmácsolási munka komplexitását, vizsgáljuk meg azt úgy, hogy összevetjük az írásbeli fordítás kihívásaival.

Az írott szövegek esetében az írás teljes mértékben elválik annak keletkezésétől, ami pedig összeköti az alkotót és olvasót, az a végtermék, vagyis a nyelvi formába öntött szöveg, mely sokféle értelmezésre nyitja meg a kaput. A szövegek egyben kommunikációs aktusok is, melyet az író megír, és megcélazza vele a célközönséget. A szövegek túlélnek az elsődleges célközönséget, és a jövőben is értelmezésre adnak lehetőséget újabb olvasók körében. A tolmácsok viszont a

szóbeli diskurzussal találkoznak, ők rendelkeznek azzal az előnnyel, hogy látják mind a beszélő, mind pedig a hallgató reakcióit.

A tolmácsok feladata nem szavakat, hanem jelentéseket fordítani, és éppen ezért a tolmács elszakad a szavak és a nyelvtan elemeitől. Ez azonban nem minden esetben jelent előnyt, hiszen sokszor éppen a hangzó szöveg közelsége és pillanatnyisága gátolja meg a tolmácsot, hogy a leghatékonyabban működtesse szakmai kompetenciáját és nyelvi készségeit. Gondoljunk csak arra, hogy míg a fordítónak több tucat segédeszköz áll rendelkezésére, addig a tolmács legtöbbször esetben a pillanatnyi tudására van utalva.¹ Adottak legyenek bár a legideálisabb körülmények (az előadások kivonatainak ismerete, terminológiai előtanulmányok, tolmácsfülke internet-hozzáféréssel, szótárak és egy szintén jól felkészült tolmácskolléga), a tolmácsnak akkor kell valamit mondania, amikor meghallja a szöveget annak minden információjával együtt. Nem tíz másodperc múlva, amikor a kolléga már megkereste a gondot jelentő kifejezést, és nem is két perc múlva, mire az éppen dolgozó tolmács is hozzájutott a hiányzó puzzle-darabhoz.

És valóban, a tolmácsolás olyan, mint egy nyelvi kirakójáték, egy bonyolult keresztrejtvény, ahol nem csak vízszintes és függőleges van, ugyanis a szövegprodukciónak színpadán lassan keresztülhaladó szavak és mondatok időnként összeszekuszlódnak és fura alakzatokat öltenek. A szavak és mondatok vízszintesége sokszor a tartalom egyértelműsége helyett az értelmezhetetlenség kuszaságának illúzióját kelti. Ez azonban valóban csak illúzió, hiszen a szöveg mindig valamilyen szinten rendezett, éppen ezért szükség van egy olyan eszközre vagy stratégiára, amely támogatja a tolmácsot munkavégzés közben. Ez nem más, mint az értelmezés.

Az értelmezés pedig a következőképpen határozható meg: a szöveg megértése egy olyan folyamat keretében, ahol a deverbilizáció kognitív folyamatként jelenik meg, melyet mindenki jól ismer: mihelyt eltűnik a szöveg, az értelme információkká-bitekké alakul át, ami már elszakad a formától (G. Láng 2002. 19.).

1.1.1. A tolmácsolás értelemközpontú meghatározása

Ha a tolmácsolásra mint értelmező tevékenységre tekintünk, elmondható, hogy nincsen hatékony tolmácsolás értelmezés nélkül. Az értelmezés kifejezés, ha a tolmácsolási tevékenységre vonatkoztatjuk, objektív tevékenységként értelmezendő, vagyis nem tévesztendő össze például az irodalmi művek értelmezésével. Tolmácsolás során pusztán arról van szó, hogy nem valósulhat meg sikeresen az üzenet átadása, ha az idegen nyelven (forrásnyelven) elhangzott szöveget nem érti a tolmács, hiszen a tolmácsoláskor az értelem nem a szavakban van, hanem a szöveg egészében. Így az értelem egy deverbilizált egész, mely az extralingvális

¹ Napjainkban már léteznek tolmácsolást támogató eszközök (ún. CAI-tools). Erről bővebben lásd a *Gépi tolmácsolás* című fejezetet.

tényezőkkel együtt alkot egységes egészet. Seleskovitch szerint a mondat értelme az, amit a mondat alkotója közölni akar. Az értelmet nem szabad összekeverni az okozattal vagy a szándékkal (Seleskovitch 1988. 147.), viszont a tolmácsnak értenie és értelmeznie kell az elhangzott szöveget.

Sperber és Wilson a megértésnek két szakaszát különíti el: megérteni a szöveg megszövegezését, nyelvezetét, és kivonni belőle az értelmet az extralingvisztikai tényezők segítségével. Ez nem egymást követően, hanem együttesen, egy folyamatként zajlik (Sperber–Wilson 1995. 16.).

A szavak szintjén a szöveg értelme ritkán egyezik meg az eredeti értelmével. Nő a távolság a tolmácsolás és az eredeti között, amint nő a távolság a forrásnyelv és a célnyelv között.

Az egyik távolságnövelő tényező a kétértelműség, ennek az alábbi formáit különböztetjük meg:

- a poliszémiának betudható kétértelműség;
- a mondatstruktúrának és a poliszémiának együttesen betudható kétértelműség;
- az előbbi mondat befolyása miatt kialakuló kétértelműség.

A tolmácsolási nehézségek leküzdésére, származzanak azok a kétértelműségből vagy más nyelvi vagy nyelven kívüli okból, nincsen recept, az viszont tagadhatatlan, hogy a *megértésnek* kulcsszerepe van. A megértés pedig egy komplex folyamat, amely talán a legkiemeltebb jelentőséggel bír a tolmácsolási aktus során. A megértés az alábbi eszközök révén történhet:

- nyelvi és enciklopédikus ismeretek segítségével;
- világismeret révén, ami az általános műveltség, illetve olvasmányok ötvözésének eredménye, de egyben a közösségi tudás része is.

A megértés mellett kiemelkedő jelentőséggel bírnak az extralingvisztikai ismeretek is. Ezek működtetésére a tolmács a tolmácsolás során megelőzően a szaktolmácsolás sikeres elvégzése céljából tudományos ismereteket gyűjt. A tolmácsolás ideje alatt pedig a tolmácsolandó szöveg függvényében a tolmácsolási stratégiát is módosítani fogja (lásd a 13. fejezetet).

1.1.2. A tolmácsolás kommunikációelméleti meghatározása

E modell Otto Kade nevéhez fűződik, aki *A transláció kommunikációelméleti problémái* című munkájában a transláció szerepét vizsgálja a kétnyelvű, vagyis a fordítási és tolmácsolási szituáció során létrejövő kommunikációs aktusban. Annak ellenére, hogy Kade elsősorban írott szövegek ugyancsak írásban történő fordítására dolgozta ki modelljét, elmondható, hogy az főként szemléletességének köszönhetően nagyon jól alkalmazható a tolmácsolás meghatározása céljából is.

Kade szerint valamely idegen nyelvű szöveg megértése csak akkor lehetséges, ha a forrásnyelvi szöveg átalakul célnyelvi szöveggé, és ez a szöveg teszi az adó közleményét a vevő számára kommunikációs szempontból teljesítőképessé. Éppen ebben áll a tolmácsolás szerepe. A tolmácsoláshoz a következőkre van szükség: a) a forrásnyelvi szöveg dekódolása átkódolás céljából, b) átkódolás, vagyis a szűkebb értelemben vett kódváltás, c) a célnyelvi szöveg megvalósítása.

E művelet sor elemeit a tolmács nem egymás után hajtja végre, hanem egyidejűleg végzi azokat. Ez különösen igaz szinkrontolmácsolás esetében, hiszen a szinkrontolmácsnak nincsen ideje gondolkodni, és valós időben, az elhangzó forrásnyelvi üzenettel szinkronban kell a célnyelvi szöveget produkálnia. Nem feledhetjük el azonban azt sem, hogy a jegyzetelés során is megtörténik az üzenet átkódolása célnyelvre, tehát ezen tolmácsolási forma esetében is beszélhetünk az egyidejűségről, jóllehet a c) pontban foglalt mozzanat később, az a) és b) pontban foglaltak megtörténte után következik.

A tolmács nélkülözhetetlen partnerré lesz a kétnyelvű kommunikációban, aki, mint minden más kommunikációs partner, az általánosan a kommunikációban ható tényezőknek van alávetve (Kade 1968. 105.).

A tolmács a kétnyelvű kommunikációban kapocsként szerepel az adó és a vevő között. A tolmács az adóval szemben vevőként, míg a címzettel szemben, akit az adó közleményének el kell érnie, kvázi adóként szerepel. A közleményének igazi vevője a kétnyelvű kommunikációs aktusban másodlagos vevővé lesz. A kétnyelvű kommunikáció eszerint három szakaszból áll, amelyek közül minden későbbi előfeltételezi az azt megelőzők eredményes végbemenetelét.

A szakaszok:

1. az adó és a tolmács (vevő és egyben másodlagos adó) közötti kvázi kommunikáció (mivel nem a tolmács a címzett, nem neki szól az információ, nem beszélhetünk valóságos kommunikációs helyzetről);
2. a kódváltás révén keletkező szöveg átadása a címzettnek (másodlagos vevő);
3. a másodlagos adó szerepében fellépő tolmács és a másodlagos vevő szerepében fellépő címzett közötti kommunikáció (Kade 1968. 106.).

A tolmácsolás kommunikációelméleti meghatározása szerint a tolmácsolás tulajdonképpen a kommunikációs modell megkettőződését jelenti. Ez pedig úgy értendő, hogy a hagyományos értelemben vett adó és vevő közé beékelődik egy harmadik személy, aki az adó számára vevőként, az eredeti vevő számára pedig adóként létezik. Mindezt úgy teszi, hogy közben a tolmácsolás invariánsát megőrzi. A modell lényege, hogy a tolmácsolás során a kommunikáció úgy megy végbe, hogy közben a tolmács (elsődleges vevő és másodlagos adó) a tolmácsolást a grammatikai szinten végzi el a fellelt ekvivalenciaviszonyok alapján.

Bár nagyon célszerűnek és gyakorlatiasnak tűnik, ennek a megközelítésnek mégis sok hiányossága van. A hiányosságok forrása abból az egyoldalúságból fakad, hogy a meghatározás nem veszi figyelembe sem a szövegképzés egyénen-

ként – tolmácsonként változó – sajátosságait, sem pedig a kulturális eltolódásokat, melyek szükségszerűen végbemennek a tolmácsolás során. A modell szerint a tolmácsolás a grammatika szintjén megy végbe, a tolmács a két nyelv nyelvi rendszerének kapcsolatából indul ki az ekvivalensek keresésékor.

Továbbá, ezen elképzelés szerint létezik egy teljes lefedési terület a két nyelvi rendszer között, és a tolmács feladata átvezetni a forrásnyelvi elemeket e köztes területre, hogy erről a pontról kiindulva ültethesse át azokat a célnyelvre. Véleményünk szerint azonban a tolmácsolási folyamatban nincs ilyen ideális köztes terület, mert sokkal erősebb a tolmácsban a törekvés (tudatosan vagy ösztönösen) a funkcionális ekvivalenciára, vagyis hogy a szöveg funkciójának megfelelően hasson a befogadók körében is, és ennek érdekében nem pontos grammatikai megfeleltetésekre törekszik, hanem sokkal inkább az adekvátságra. Így számára a grammatikai „átvezetésnél” sokkal fontosabb a funkcionális szempontból legjobb megoldás megtalálása és kiaknázása.

1.1.3. A tolmácsolás denotatív szempontú meghatározása

A nyelvi átültetéssel – vagyis a fordítással és tolmácsolással – foglalkozó nyelvészeti kutatások többsége egy olyan elméleti modellből indul ki, amelyet denotatív modellnek nevezhetünk.

Ennek megfelelően a nyelvi közvetítés Nida által 1964-ben bevezetett denotatív elmélete a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegben elkülöníti a nyelvi megformálást (azaz magát a szöveget) a szövegben leírt valóságtól (szituációtól). Ebből következik, hogy a tolmácsolás is olyan folyamatnak tekinthető, melynek során a nyelvi közvetítő (vagyis a tolmács) a forrásnyelv eszközeivel leírt szituációt a célnyelv eszközeivel írja le. A tolmácsolás tehát akkor ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel, ha a bennük leírt szituáció azonos. A denotatív elmélet szerint a tolmácsolás folyamata a következőképpen játszódik le: a forrásnyelvi szöveg megértésekor a tolmács beazonosítja a szöveg alkotóelemeit az általa ismert forrásnyelvi jelekkel, és segítségükkel tisztázza, hogy a forrásnyelvi szöveg az objektív valóság milyen szituációját írja le. A forrásnyelvben leírt szituáció tisztázása után a tolmács megfogalmazza ugyanezt a szituációt a célnyelvben (Nida 1964).

Ez a meghatározás két entitást különít el: a szöveget és a benne rejlő szituációt. Ha így tekintünk a tolmácsolásra, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tolmács csak újraszövegez egy szituációt, melyet a forrásnyelven már bemutatnak, de úgy, hogy közben nem feltétlenül ekvivalenciára törekszik, hanem sokkal inkább az informáló szerep betöltésére. Ez az elképzelés előnyben részesíti a valóságot a szöveggel szemben, tehát alkalmazása nem lehetséges elvont jelentéstartalmú szövegek tolmácsolására, viszont jól alkalmazható például a közösségi tolmácsolás bizonyos eseteinél.

1.2. Tolmácsiskolák és a tolmácsolás folyamatának modellezése

Az egyes tolmácsiskolák tolmácsolásról alkotott elképzeléseit és a tolmácsolásra vonatkoztatott modelleket foglalja össze G. Láng Zsuzsa 2002-es munkája, amelynek címe *Tolmácsolás felsőfokon*. G. Láng leírása alapján elmondható, hogy a különböző tolmácsiskolák gyakorló tolmács-tanárai különböző megközelítésben vizsgálták a tolmácsolást, más-más változókat állítva a vizsgálódás középpontjába, mint például az input és output között lejátszódó folyamatok, a nyelvek különbségéből vagy éppen hasonlóságából fakadó sajátosságok, a célnyelvi produktum koherenciája, kontextuális tudás felhasználása stb.

Az alábbiak során a legfontosabb iskolákat és az általuk megalkotott modelleket mutatjuk be G. Láng idézett munkája alapján.

- az interpretatív modell (párizsi iskola);
- a tudományos iskola hívei;
- a kognitív információfeldolgozó modellek (genfi iskola);
- a globális funkcionista-szövegnyelvészeti megközelítés;
- a kognitív-pragmatikai modell.

A. Az interpretatív modell – amelynek kidolgozása a párizsi iskolához fűződik – arra a feltételezésre épül, hogy a beszéd értelmének a nyelvi elemek és tudásanyag szintézisével való megragadása, valamint annak célnyelven való spontán kifejezése közötti szakaszban deverbálisizációs folyamat játszódik le, a gondolat a nyelvi formától elszakadva őrződik meg. A megértés és a szövegnek a tolmács anyanyelvén való kifejezése spontán, nem kíván erőfeszítést. Ennek az iskolának a hívei a képzés során a „szószinttől” való elszakadásra, és így a különböző szinteken jelentkező interferencia elkerülésére helyezik a hangsúlyt (G. Láng 2002. 19.).

B. A tudományos iskola hívei abból indulnak ki, hogy csak a bemeneti információ és a tolmácsolás eredménye a biztos, egyelőre nem tudhatjuk, mi történik az agy fekete dobozában – empirikus vizsgálatokra van szükség. Ezért számos neurológiai vizsgálatot végeztek: pl. EEG-vizsgálatokat az agyféltekék aktiválódásáról szinkrontolmácsolás közben (Kurz 1994, idézi G. Láng 2002), a jobb és/vagy bal fülön át érkező input hatása a feldolgozásra (Lambert 1988, idézi G. Láng 2002). A vizsgálatok érdekes adalékokkal szolgálhatnak pl. az egyes képzési módszerekről, de nem mindegyik érvényes valós tolmácsolási szituációban (G. Láng 2002. 19.).

C. A kognitív-információfeldolgozó modellek megpróbálják szakaszokra bontani a tolmácsolási folyamatot, a nagy fekete dobozt „sok kis fekete dobozra osztva”, és lépésről lépésre haladva felderíteni, hogy mi történik az egyes komponensek és alkotórészek szintjén. E modellek nem zárják ki az egyes nyelvpárokra jellemző hasonlóságokból és különbsé-

gekből fakadó nehézségek meglétét, az információfeldolgozás korlátaira, a kapacitás végességére helyezik a hangsúlyt, és azt tartják, hogy tudatos erőfeszítésre, készségek és részkészségek fejlesztésére van szükség ahhoz, hogy a tolmács jól végezze munkáját (genfi iskola) (Moser 1978; Gile 1995, idézi G. Láng 2002).

- D. A globális, funkcionalista-szövegnyelvészeti megközelítés**, amely Pöch-hacker nevéhez fűződik, a tolmácsolást mint tevékenységet célvezérletnek tartja, és egy sor hierarchiába rendezett elvnek rendeli alá: a célnyelvi produktumnak elsősorban önmagában kell koherensnek lennie, és csak másodsorban a forrásnyelvi szöveggel összevetve. A hallgató horizontja (tudásanyag, társadalmi-kulturális meghatározottság) és perspektívája (orientáció és szándék) szubjektív kontextust alkot (G. Láng 2002. 20.). A modell nem tér ki egyáltalán a „fekete dobozra” vagy pedig a kisebb „fekete dobozokra”, vagyis szem elől téveszti magának a tolmácsolásnak a folyamatát. Ezért a modell a konferenciákra való felkészülésnél bizonyulhat hasznosnak a tolmács hallgatók számára.
- E. A kognitív-pragmatikai modell** figyelembe veszi a beszéd nyelvi és pragmatikai kontextusát és a kognitív folyamatokat egyaránt, és első ízben próbálja modellálni, mi történik a fekete dobozban. Feltételezi, hogy a nyelvi jelentés felépítését követően egy feladatorientált, a háttértudást is magába foglaló mentális modell jön létre, amely értelmezi a hallottakat, és analóg reprezentációkat épít az új és a már meglévő ismeretek felhasználásával, amiket folyamatosan módosít. Végül pedig a központi végrehajtó segítségével elvégzi a feladatok koordinálását, pragmatikai feldolgozását, és ellenőrzi a kommunikációs szándéknak való megfelelést, lehetővé téve, hogy a címzett figyelembevétele is megtörténjen. Ezen elképzelés szerint a jelentés fokozatosan épül fel, mivel nem létezhet a nyelvek között egy az egyben történő megfeleltetés (Setton 1999, idézi G. Láng 2002). E modell szkeptikus a készségek és stratégiák tudatos elsajátítását illetően, de nagy jelentőséget tulajdonít az ismereteknek és a gyakorlásnak (G. Láng 2002. 20.).

Szakirodalom

HERBERT, J.

1952 (1968) *The Interpreter's Handbook. How to Become a Conference Interpreter*. 2nd Ed. Geneva, Georg.

GILE, D.

1995 *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam–Philadelphia, Benjamins.

G. LÁNG Zs.

2002 *Tolmácsolás felsőfokon: a hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest, Scholastica Kiadó.

KADE, O.

1968 A transláció kommunikációelméleti problémái. In: Bart I.–Klaudy K. 1986. (szerk.) (ford: Terts I.): *A fordítás tudománya: válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest, Tankönyvkiadó, 103–124.

KURZ, I.

1994 A look into the „black box” – EEG probability mapping during mental simultaneous interpreting. In: Snell-Hornby, M.–Pöchhacker, F.–Kaindl, K. (eds.): *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam, Benjamins, 199–207.

LAMBERT, S.

1988 Information processing among conference interpreters: A test of the depth-of-processing hypothesis. *Meta* 23. 377–387.

MOSER, B.

1978 Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and its Practical Application. In: Gerver, D.–Sinaiko, W. H. (eds.): *Language, Interpretation, and Communication*. New York, Plenum Press, 353–368.

NIDA, E.

1964 *Toward a Science of Translation – with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Brill.

SELESKOVITCH, D.

1988 Quelques phénomènes langagiers vus à travers l'interprétation simultanée. *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*. 7. 709–717.

SETTON, R.

1999 *Simultaneous Interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins.

SPERBER, D.–WILSON, D.

1995 *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford, Blackwell.

2. A TOLMÁCS A TÖRTÉNELEMBEN. A TOLMÁCS A 20. SZÁZADBAN. A NÜRNBERGI PER

2.1. A kezdetek

A tolmácsolás fejlődésében fontos szerepet játszik a nyelvek egyenjogúságának gondolata. A 20. század végén, illetve a 21. század első évtizedeiben, különösen európai viszonylatban (tekintettel az Európai Unió bővülésére) egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy egyetlen nyelv sem töltheti immár be a *lingua franca* szerepét (ti. közvetítői szerepet). Így például a francia nyelv is elveszítette kizárólagosságát diplomáciai nyelvként. Bár továbbra is beszélnek, különösen köznyelvi értelemben ún. világnyelvekről, sokkal inkább arról van szó, hogy egyes nyelvek elterjedtebbek pl. földrajzi tekintetben, beszélőik számának tekintetében vagy pedig használati körük vonatkozásában.

Az a tény, hogy nem beszélhetünk egyetlen *lingua francáról* mint közvetítő nyelvről, kedvezett a tolmácsszakmának, és az igazi áttörést Európában (főként az EU-ban) az jelentette, hogy a politikusok anyanyelvükön kezdtek el beszélni, igénybe véve a tolmácsok tevékenységét.

A civilizált társadalmak megjelenése és a cserekereskedelem elterjedése miatt az emberek érdekében állt, hogy kereskedelmi tevékenységük folytatása céljából a más nyelven beszélőkkel is értekezni tudjanak. Természetesen a kora ókori földtulajdonosoknak és kereskedőknek nem állt módjukban idegen nyelveket tanulni, éppen ezért a hadjárataik során szolgaként elhurcolt gyerekeket használták tolmácsként, hiszen azok ismerték a saját anyanyelvüket, és az elrablók nyelvét is elsajátították, mivel közöttük nevelkedtek.

Annak ellenére tehát, hogy szakmaként viszonylag későn kezdenek a tolmácsolásról beszélni, és későn is kezdődik el annak oktatása intézményes keretek között, a tolmácsolás mint mesterség sokkal régebb óta létezik. A tolmácsolásra vonatkozó első – a kutatók szerint megbízható – írásbeli emlék időszámításunk előtt 3000-ból származik az ókori Egyiptomból, ekkor ugyanis az ókori egyiptomiak már külön hieroglifát használtak a *tolmács* leírására.

Egyiptomban a tolmácsok már a fáraók, hadvezérek és közigazgatási vezetők tevékenységét segítették, munkájuk pontossága és minősége nagymértékben befolyásolta a birodalom sorsát, így a tolmácsok társadalmi pozíciója is megváltozott, és így az ezt a mesterséget űző személyek a társadalmi hierarchiában egy szinten voltak a tengerészekkel és kereskedőkkel. Értéket kezdett jelenteni a nyelvek ismerete, és ez bizonyos mértékben tekintélyt is szerzett a tolmácsoknak, illetve később több előjoggal is felruházta őket (Borza 2020. 2.).

Létezik még egy további fennmaradt bizonyíték is, amely Haremrah király (i. e. 1333–1306) sírjából került elő. Egy olyan domborműről van szó, amely egy tolmácsolási jelenetet ábrázol, ahol a tolmácsnak két arca van. Az egyik alázattal fordul a király felé, míg a másik lenéző, magabiztos módon tolmácsol a térden csúszó meghódítottak felé (Senkár 2020. 5.). Továbbá az i. e. 2300-ból származó sumér és babiloni szövegek is említést tesznek olyan személyekről, akiknek élelmiszert és egyéb árut adtak ki. Őket dragománoknak, vagyis tolmácsoknak nevezték, és azért adták ki nekik az értékes árut, mivel ismerői voltak mind a sumér, mind pedig az akkád nyelvnek, és így az ő feladatuk volt ezen tevékenység lebonyolítása. A harmadik évezred végétől már kifejezetten írnokokat képző iskolák is működtek, ahol szóban és írásban is megtanulták a sumér–akkád nyelvpár fordítását. A fellelt bizonyítékok alapján a kutatók azt a következtetést vonták le, hogy ez a szakma egy bonyolult elsajátítható foglalkozás lehetett akkoriban, hiszen a tolmácsoktól a helyes kiejtésen kívül megkövetelték a terminológiai ismereteket és a szótárhasználatot, ami azért sem lehetett könnyű, mivel ábécé hiányában nem betűrendben, ráadásul ékírással követték egymást a szavak (Senkár 2020. 6.).

A tolmácsolás az ókori Görögországban és Rómában is nagyon fontos szerepet kapott. Mind a rómaiak, mind a görögök számára rangon aluli volt, hogy megtanulják a meghódított területek nyelvét. Éppen ezért a szolgák, rabok és a kevert származásúak feladata volt, hogy az előkelők számára tolmácsoljanak. Az egész ókorban, főleg a görögöknél isteni erőt tulajdonítottak annak, aki több nyelvet is ismert, ezért az istenek küldöttének tekintették őket, akik Hermészként a vándorok, utazók kísérői voltak. Hermész tulajdonképpen az isteni üzenet tolmácsolója volt, interpretátor, aki érthetővé tette az emberek számára amúgy nem érthető üzeneteket.

Az ókori Római Birodalom társadalmában a görög és latin nyelvek hivatalos ismerete a művelt körök egyik első számú követelménye volt. A magas rangú családok gyerekeit már kiskoruktól kezdve görög rabszolganők tanították. Az iskolákban pedig a latin mellett a fordítás tudományát sajátították el. Több jeles császár, mint például Augustus, Hadrianus, Marcus Aurelius és sokan mások folyékonyan beszéltek a latin mellett görögül is. Annak ellenére, hogy az idegen nyelv ismerete nem idegen az ókori Római Birodalom vezető tisztségviselői számára, a szenátusban mégis mindig a tolmácsok segítségét vették igénybe a más népekkel való érintkezéseknél, feltehetőleg mivel továbbra is saját hivatalos latin nyelvük felsőbbrendűségét vallották. A ránk maradt feljegyzések szerint az első római tolmács bizonyos Gau Acilius volt, aki i. e. 155-ben látott el tolmácsolási feladatokat a római közigazgatásban, főként görög követek fogadásakor (Jankovics 2011). Mivel a római tartományok általában többnyelvűek voltak, több száz fordító és tolmács dolgozott azon, hogy az egyes vidékek több száz nyelvét (sok közöttük egymással rokon nyelvnek számító nyelv volt) beszélő lakossága megértse egymást. Ezért a kor megítélése szerint is nehéz és fáradságos munkáért bő fizetséget is kaptak az állami hivatalnokoktól (ez bizonyos mértékben a mai EU hivatalos

fordító- és tolmácsszolgáltató szervei által alkalmazott gyakorlat előfutárának is tekinthető).

A tolmácsokkal szemben már akkoriban is sajátos elvárásokat fogalmaztak meg, amelyek egészen Ciceróig vezethetők vissza (aki Kr. e. 1. századi szónokként vált ismertté), és aki arra törekedett munkája során, hogy az eredeti szöveg pontos gondolatait adja vissza. Így ő kétféle szóbeli fordítói tevékenységet különböztetett meg, a tolmácsot és a szónokot. Szerinte a tolmács szó szerinti fordításra törekszik, figyelmen kívül hagyva a szónoklat „lelkét”, míg a szónok a hallgatóságának kívánja a leghatásosabb módon átadni a lényegét. Cicero felismerte, hogy a szó szerinti fordítás nem mindig eredményes, hiszen általa nem mindig jön létre a forrásnyelvvvel megegyező célnyelvű szöveg. Éppen ezért ő már a tolmácsoknak is azt tanácsolta, hogy értelem szerint tolmácsoljanak (Jankovics 2011).

A 17. századig a latin volt a *lingua franca*, a diplomácia nyelve Európában, éppen ezért minden nemzetnek szükségszerűen voltak olyan polgárai, akik a kapcsolatok megtartása miatt latinul is beszéltek. Az évszázadok alatt aztán a tolmácsolás több tényező miatt is egyre szélesebb körben kezdett elterjedni. Az egyik ilyen tényező a vallás. A sokféle vallás követői más országokba is ellátogattak, hogy terjesszék hitüket. Például a 7. és 8. században sok arab látogatott el Nyugat-Afrikába, hogy az ottaniakkal kereskedjenek. A kereskedelem mellett az arabok az iszlám vallást és a Korán nyelvét, az arab nyelvet is elvitték ezekbe az országokba. A tolmácsok segítettek, hogy a környező falvakba is könnyen eljuszanak a Korán tanításai.

A másik nagy vallás, amely folyamatosan törekedett arra, hogy egyre nagyobb területeket „hódítson meg”, a kereszténység volt. 1253-ban Rubruck Vilmost a király Ázsiába küldte tolmácsok kíséretében, hogy terjessze Isten igéjét (Jankovics 2011. 106–107.).

A tolmácsolás fejlődésében a vallás mellett a felfedezés kora volt a másik legmeghatározóbb tényező. Ahogy a felfedezők bejárták a Földet, hogy újabb és újabb ismeretlen területeket hódítsanak meg, olyan emberekkel találkoztak, akik számukra addig nem ismert nyelveken beszéltek. Ezért talán nem meglepő, hogy a történelem egyik leghíresebb tolmácsa is ebből a korból került ki. Ő Doña Marina (vagy „La Malinche”), a mexikói származású tolmács, aki Cortést kísérte a hadjáratain. A *Híres tolmácsok a történelemben* című alfejezet részletesebben foglalkozik az ő tevékenységével és jelentőségével.

Mivel a tolmácsok, akik a hódítókat segítették, a meghódított területről származtak, saját népük árulónak tartotta őket, holott legtöbbször nem önként jelentkeztek tolmácsnak. A hódítók ugyanakkor nagyra becsülték nyelvi közvetítőiket, mivel sok megállapodást, békeegyezményt tettek lehetővé, ezért a ma ismert világ kialakulásában is nagy szerepük volt (Borza 2020. 4.).

A tolmácsolás az ókortól kezdődően a középkoron és újkoron át egészen a 20. század elejéig kizárólag konzekutív formában volt elképzelhető (kísérő tolmácsolásként, ahol a tolmácsolás úgy zajlott, hogy a beszélő elmondta mondandóját,

a tolmács tolmácsolta azt a hallgató számára, majd a hallgató válaszát tolmácsolta a beszélő részére), de 1927-ben a Genfben tartott Nemzetközi Pénzügyi és Gazdasági Konferencia jelentős fordulatot jelentett a tolmácsolás történetében, mivel itt alkalmaztak először szinkrontolmácsokat (Senkár 2020. 2.).

A konferenciát követően azonban ezt a módszert egészen az 1945-ben tartott nürnbergi perig nem alkalmazták, mivel túlságosan bonyolult és költséges megoldás volt. A nürnbergi per lezárulását követően, 1947-ben azonban az Egyesült Nemzetek Szervezete állandó szolgáltatásai közé is felvette a szinkrontolmácsolást.

2.2. A nürnbergi per – a szinkrontolmácsolás megjelenése

2.2.1. Előzmények

Az első szinkrontolmács-berendezés elkészítése a 20. század 20-as éveinek végén az amerikai üzletember, Edward Filene nevéhez fűződik, aki az IBM akkori vezetőjének, Thomas Watsonnak és Gordon Finlay elektroműszerésznek a segítségével alkotott szinkrontolmács-berendezésként is használható telefonos rendszert. A szónok és a tolmácsok egyaránt mikrofonba beszéltek, a hallgatóság fejhallgatón át követte a tolmácsolást a megfelelő csatorna kiválasztásával. A rendszer rengeteg vezetékkel és kábellel állt, használata bonyolult volt, és csak szakképzett technikusok tudták üzemeltetni.

Az IBM szerette volna a Népszövetséget is meggyőzni a berendezés előnyeiről, azonban ott viszonylag nagy volt a bizalmatlanság, inkább ragaszkodtak a konszekutív tolmácsoláshoz vagy a fülbesúgáshoz, mivel így az ellenőrzés lehetősége biztosított volt. Új probléma jelentkezett a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet megjelenésével, mivel az üléseken sok olyan szakszervezeti tag vett részt, aki csak saját anyanyelvén tudott. Először itt is a fülbesúgást alkalmazták, majd áttértek a szinkrontolmácsolásra, de csak az előre megírt beszédek esetében.

1930-ban Berlinben Siemens és Halske hasonló berendezését alkalmazták egy energiaügyi világkonferencián, majd 1935-ben Leningrádban, a 15. Nemzetközi Pszichológiai Konferencián, ahol Pavlov oroszul tartott nyitóbeszédét ugyanezzel a berendezéssel tolmácsolták angolra, németre és franciára. A francia rádió számára Hitlernek a nürnbergi pártkongresszuson tartott beszédét szintén szimultán módon tolmácsolták. 1927-ben a Genfben tartott Nemzetközi Pénzügyi és Gazdasági Konferencián alkalmaztak először szinkrontolmácsokat, majd a nürnbergi perig nem használták a módszert.

2.2.2. A nürnbergi per

A nürnbergi per nagymértékben hozzájárult a szinkrontolmácsolás népszerűsítéséhez, hiszen olyan esemény volt, amelyre az egész világ figyelt. Követő tolmácsolással nem lehetett volna a pert lefolytatni, hiszen a munka négy nyelven folyt, és nemcsak a bírák és vádlottak, hanem a különböző nyelvű bírák közötti kommunikációban is szükség volt tolmácsokra. A per 1945. november 20-án kezdődött, és 1946 novemberéig tartott.

A konzekutív tolmácsolás sokkal több időt vett volna igénybe, de ez nem volt a szövetségesek ínyére, akik a második világháború végén az igazságos és gyors eljárás érdekében hozták létre a Nemzetközi Katonai Törvényszéket, és nagyon gyorsan szerettek volna véget vetni az eljárásnak.

A bírák és a vád képviselői négy államból érkeztek, három különböző nyelven beszéltek, a vádlottak nyelve volt a negyedik nyelv. Ezért volt szükség a tolmácsolás folyamatának felgyorsítására a négy érintett ország hivatalos nyelvén – angol, német, orosz és francia. Több esetben a tanúk további idegen nyelveken szólaltak meg, nekik is szükségük volt tolmácsolásra. Így Leon Dostert ezredes lehetőséget kapott nemcsak arra, hogy megszervezze a tolmácsolást ezen a történelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű eseményen, hanem arra is, hogy megreformálja a tolmácsolást.

Dostert meg volt győződve arról, hogy a tapasztalt tolmácsok képesek egyszerre figyelni és beszélni. Ez a módszer azért kiemelkedő, mert a tolmács, miközben a beszélő megszakitások nélkül beszél, olyan gyorsan közvetít a célnyelvre, amennyire csak lehetséges. Ezen okból látott hozzá egy új rendszer kifejlesztéséhez, amelynek segítségével minden szimultán történik. A feladat nem volt egyszerű, nehézségek támadtak a négy nyelv egy időben történő közvetítése és fogadása során. A világ 1945-ben még nem ismert szalagokat és digitális módszereket, amelyek ebben az esetben megkönnyítették volna a feladatot.

Dostert ezért a nürnbergi per tolmácsolási munkálatainak lebonyolítása érdekében az amerikai informatikai vállalat, az IBM segítségét kérte, amely az ő kezdeményezésére kifejlesztett egy mikrofon- és fejhallgató rendszert, amellyel több hang közvetítésére volt lehetőség. Néhány problémát leszámítva a rendszer működött. Dostert tolmácsokat választott ki, hogy rajtuk tesztelje az új rendszert. A szinkrontolmács-berendezést az IBM ellenszolgáltatás nélkül bocsátotta rendelkezésre.

A tárgyalást nagy mennyiségű fordítói munka előzte meg, hiszen a dokumentációt, amely több ezer oldalnyi volt, le kellett fordítani angolra, franciára és oroszra. A fordítói munka nagyon nehéz volt, rossz körülmények között zajlott a lebombázott városban, ahol a dokumentumok nagy része is elkallódott, ezért a tolmácsoknak élesben nagyon sok felolvasott szöveget kellett tolmácsolniuk.

A tolmácsok toborzását is Leon Dostert ezredes végezte, de feladata nagyon nehéz volt, mivel nem rendelkezett senki ilyen tapasztalattal abban az időben.

Ő az Egyesült Államokban, Londonban és Párizsban keresett tolmácsokat, a beszédstílus, a koncentrációs képesség elemzése útján próbálta kiválasztani a személyeket. Végül 36 főből álló csapatot toborzott. Mindössze öt nap állt a tolmácsok rendelkezésére az IBM által rendelkezésre bocsátott technika megismeréséhez.

Dostert 12 fős csoportokra osztotta őket, minden nyelvre három tolmács jutott. Egyszerre egy csoport dolgozott a teremben, a szomszéd teremben egy másik figyelt, a harmadik pihent. A csoportok 90 percenként váltották egymást. Dostert nagy fegyelmet követelt. A tolmácsok a teremben a sorokban ültek, nem láthatták a szónokot. Szűk helyen szorongtak, a mikrofont kézzől kézre adták aszerint, hogy milyen nyelven folyt a beszéd. A per izgalmi között a tolmácsok munkáját nagyon sok kritika érte. Norman Birkett angol bíró „érzékeny, kiszámíthatatlan, felfuvalkodott, robbanékony és kifejezetten egoista” embereknek nevezte őket. A nürnbergi per során a szinkrontolmácsolás bizonyított, és ezt követően jelentősen megnőtt iránta a bizalom is.

A nürnbergi per nemcsak azért fontos, mert ez volt az első a maga nemében, hanem azért is, mert más megvilágításba helyezte a tolmácsolást. A per előtt csak konzekutív tolmácsolással foglalkoztak. A nürnbergi per volt tehát az első alkalom, amikor négy nyelvre szimultán tolmácsoltak. Néhány apró fejlesztéstől eltekintve még ma is a Dostert-rendszert használjuk a szinkrontolmácsolásban.

2.3. Híres tolmácsok a történelemben

Amint a fentiekben láthattuk, a tolmácsolás története nagyon hosszú múltra tekint vissza, ez is az oka annak, hogy a tolmácsok a történelem minden jelentős eseményének kulcsfontosságú találkozóin jelen voltak, és ezeken a találkozókon igyekeztek megérteni és közvetíteni a tárgyaló felek minden apró gondolatát és rezdülését. Ezért a tolmácsok értékes történelmi tanúkká lettek, és páran közülük – amint látni fogjuk – a történelem aktív résztvevőjévé, alakítójává, valódi történelmi személyiséggé váltak.

Jelen alfejezet célja megismertetni a hallgatókkal a történelem néhány fontos tolmácsszemélyiségét és néhányuk gondolatait a szakmával kapcsolatban.

2.3.1. Mahmud Terdzsümán – Szulejmán szultán tolmácsa¹

Mahmud Terdzsümán (eredeti nevén Sebold von Pibrach) Bécsben született 1510-ben, és Prágában hunyt el küldetés közben, 1575-ben. I. Szulejmán oszmán szultán tolmácsa volt, diplomáciai feladatok megoldásában is részt vett, illetve ő a *Tarih-i Üngürüş* (A magyarok története) fordítója is.

1 http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/10_szam/05.htm

Egy bécsi kereskedő fiaként született Sebold von Pibrach néven. 1529 táján került a törökök fogságába, a rabságban kapta új nevét, melynek jelentése egyszerűen Tolmács Mahmud. Az oszmán palota iskolájába járt, ahol iszlám műveltségre tett szert, majd mivel németül és latinul is tudott, I. Szulejmánnak teljesített diplomáciai szolgálatot mint a magyarországi, illetve erdélyi ügyek szakértője és mint tolmács. 1558-ban leváltották, s annak érdekében, hogy visszakerüljön a szultán kegyeibe, megkezdte a *Tarih-i Üngürüş* című munkáját. Szulejmán 1566-ban meghalt, s az új szultán, II. Szelim visszahelyezte Mahmudot korábbi funkciójába. Mahmud egy ideig Velencében raboskodott, majd kiszabadult, és folytatta diplomáciai tevékenységét.

2.3.2. Marina (La Malinche) – a hódítók tolmácsa²

Marina, vagy más néven La Malinche (1500–1529), a nahua törzs tagjaként kulcsszerepet játszott az Azték Birodalom spanyolok általi meghódításában, mivel tolmácsként, tanácsadóként és közvetítőként tevékenykedett Hernán Cortés számára. Saját népe rabszolgaként ajándékozta a spanyol hódítóknak, később Cortés elsőszülött fiának anyja.

Történelmi alakját azték legendák övezték, személyét egy szellemnővel azonosították, aki holt gyerekeit siratja. A mexikói forradalom idején gonoszként ábrázolták, aki elárulta népét. Ma is ő jelképezi az árulás és az áldozattá válás egyidejű megtestesítőjét, aki a mai mexikói nép ősanja is egyben. A *malinchista* kifejezést ma az áruló hazafira vonatkoztatják.

A hódítók számára elengedhetetlen volt, hogy megbízható tolmácsuk legyen, de nyilvánvaló, hogy Marina szerepe ennél sokkal fontosabb volt. A hódítók egyik katonája, Bernal Díaz del Castillo öregkorában, évekkel az események után, a *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* című visszaemlékezéseiben azt írja, hogy a „nagyasszony” – akit ő folyamatosan a Doña Marina megtisztelő megnevezéssel illet – segítsége nélkül nem érthették volna meg Új-Spanyolország és Mexikó őshonos lakosainak nyelvét. Egy másik katona, Rodríguez de Ocaña úgy véli, hogy Isten segítsége után Marina segítsége volt a második legjelentősebb Cortés számára hódító hadjárata során.

Kezdetben csak két tolmácson keresztül tudtak az aztékokkal szót érteni. Gerónimo de Aguilar Cortés szavait spanyolról maja nyelvre fordította, majd Malinche ezt tovább fordította navatltra, az aztékok nyelvére. A bonyolult eljárás ellenére a kommunikáció meglepően jól működött.

Az őslakosok forrásai még érdekesebben ábrázolják Marina alakját és ítélik meg szerepét. Bár sokan árulóként tekintettek rá, mégis sokan bíztak benne, és szövetségesnek tekintették. A Tlaxcala történetében például Cortés és Marina mindig

2 <https://allthatsinteresting.com/la-malinche>

együtt vannak ábrázolva, de gyakran megjelenik a nő alakja úgy is, hogy közben függetlenül, önállóan és nagyon határozott módon irányítja az eseményeket.

A jelenkori történészek úgy vélik, hogy Marina diplomáciai szerepe nagyobb volt, mint ahogy azt korábban gondolták, és sokan úgy tekintenek rá, mint valódi konkvisztádorra. Úgy emlékeznek rá a történelmi források, mint akinek rendkívüli meggyőző ereje volt, és meg tudta másoknak magyarázni, amit ő maga tisztán látott: hogy nem érdemes ellenállni a spanyol fegyvereknek és hajóknak.

Ha La Malinche nem vett volna részt nyelvtudásával és diplomáciai érzékével Mexikó meghódításában, a spanyolok és az indiánok közötti kommunikáció sokkal nehezebb lett volna. Marina (La Malinche) több indián törzs nyelvét, azok különböző nyelvjárásait és regisztereit ismerte. A Nahua hallgatóság számára például emelkedett hangnemben beszélt, retorikai fordulatokat használt, ezzel azt az érzést keltette a Nahua törzs tagjaiban, hogy ő egy nemesasszony, aki tudja, mit beszél.

2.3.3. Hugh Lunghi – Sztálin tolmácsa³

Hugh Lunghi Moszkvában dolgozó brit tolmácsként vett részt a 20. század legjelentősebb politikai, történelmi találkozóin. Olyan tárgyalópartnerek között közvetített, mint Churchill, Sztálin és Vjacseszlav Molotov.

Az itt szerzett személyes élmények, a mindenre kiterjedő emlékei Sztálinról rendkívüli történelmi tanúvá teszik Lunghit. Az egykori tolmács beszámolt a moszkvai látogatások légköréről, amelyeken magas rangú brit képviselőkkel vett részt a Kremlben, arról, amikor megérkezése után NKVD-s (azaz titkosszolgálati) tisztek gyűrűjében folytathatta útját az épületben. Beszámolt arról, hogy sohasem felejt el a folyosók illatát (a jellegzetes káposzta- és orosz dohányszagot), ahol a szovjet diktátor titkára mindenre kiterjedő, szigorú felügyelete határozta meg, hogy ki jut be Sztálinhoz, és ki nem. A vezér szobájába belépő Lunghi igencsak meglepődött a vezér látványától: „akár egy kicsi, öregapó – himlőhelyes arccal és nagyon rossz fogakkal –, aki soha nem néz az idegen szemébe. Egy rendkívül egyszerű ember állt előttem. Nem is gondoltuk még abban az időben, hogy valójában a történelem egyik legnagyobb tömegmészárosa”, nyilatkozta a *Sztálin tolmácsa voltam* című interjújában (lásd a 4. lábjegyzetet).

Látogatásakor Lunghi még fiatal brit katona volt, aki orosz nyelvtudását édesanyjától szerezte, aki az 1917-es forradalom után hagyta el Oroszországot. A moszkvai Brit Katonai Misszió tagjaként az volt a feladata, hogy fenntartsa és ápolja a kapcsolatokat Nagy-Britannia újdonsült szövetségeseivel. Moszkvába kihelyezett brit tolmácsként személyesen követhette nyomon az angol–szovjet viszony fejlődését, csakúgy, mint Churchill és Sztálin kapcsolatának alakulását. Fültanúja volt például, amikor Sztálin – Churchillnek hízelegve – elmondta, hogy ismeri brit kollégája híres

3 https://mult-kor.hu/20130510_sztalin_tolmacsa_voltam

ősének, Marlboroughnak a tevékenységét. A dicséretekkel Churchill sem fukarkodott: „Sztálin a legemberségesebb mind közül!”

2.3.4. Lomb Kató – a világ első szinkrontolmácsainak egyike⁴

Születési nevén Szilárd Katalin (1909–2003) tolmács és fordító volt, ő tekinthető a világ első szinkrontolmácsai egyikének. Tizenhét évesen érettségizett a Szent Erzsébet leánygimnáziumban. Eredetileg fizikából és kémiából doktorált a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, de érdeklődése hamar a nyelvek felé fordult. Kilenc-tíz nyelvből és nyelvre tolmácsolt, illetve hat nyelvből és nyelvre fordított szakirodalmat és olvasott szépirodalmat. A publicisztikai szövegeket további mintegy tizenegy nyelven megértette. Saját bevallása szerint összesen tizenhat nyelvvvel keresett pénzt (angol, bolgár, dán, francia, héber, japán, kínai, latin, lengyel, német, olasz, orosz, román, spanyol, szlovák, ukrán), amelyeket javarészt önerőből tanult meg. Leginkább gyakorlati célokból, érdeklődésének kielégítése végett sajátította el több nyelvet, és leginkább a nyelvtanulásban lelte örömét. Az *Egy tolmács a világ körül* című könyvéből kiderül, hogy tolmácsként mind az öt kontinenst bejárta, a világ negyven országában megfordult, utazásai során szerzett élményeiről, átélt kalandjairól is gyakran ír.

Anyanyelvem csak egy van: a magyar. Az orosz, angol, francia és német a magyarral egyszerre él bennem. Ezeket bármely kombinációban, azonnali „váltással” fordítom egymásra. Olasz, spanyol, japán, kínai vagy lengyel nyelvi feladatok esetén fél napot szoktam szentelni jegyzeteim átnézésére és a tanultak felfrissítésére. A többi hat nyelven csak szép- és szakirodalmi fordítási gyakorlatom van. (Lomb Kató: *Így tanulok nyelveket*)

Később, a *Bábeli harmónia* című kötetben (1988) hasonlóan fogalmaz:

Hogy hány nyelven tudok? Anyanyelvem csak egy van: a magyar. Az orosz, németet, angolt, franciát elég jól tudom ahhoz, hogy bármilyen kombinációban rögtönözve tolmácsoljam vagy fordítsam. Spanyolhoz, olaszhoz, japánhoz, kínaihoz, lengyelhez kicsit hozzá kell készülnöm: ilyenkor saját naplőfüzeteimnek ezeken a nyelveken írt részeibe szoktam belelapozgatni. A svéd, norvég, román, portugál, holland, bolgár és cseh irodalmat olvasom: az írott – politikai vagy műszaki – szövegeket fordítani tudom.

A magyarral együtt – bevallása szerint – legalább 28 nyelvet ismert minimum írott szöveg megértését lehetővé tevő szinten, melyek közül 10 nyelven volt képes tolmácsolni is.

⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Lomb_Kat%C3%B3

2.3.5. Lénárd Sándor –

A *Micimackó* latin fordítója, a római szerződés tolmácsa⁵

Lénárd Sándor Budapesten született 1910. március 9-én, és Brazíliában halt meg 1972. április 13-án. A Lénard Sándor név mellett az Alexander Lenardot is használta. Német, latin, magyar, olasz és angol nyelven publikáló magyar poliglott és polihisztor volt, hiszen orvos, művelődéstörténész, költő, író, műfordító, klasszika-filológus és gasztrotörténész volt egy személyben.

A háború utáni első években Lénárd az amerikai hadseregnek dolgozott. Tolmácsolt és az U.S. Claims Service orvosa volt. 1948 után Nápolyban a Graves Registration Service főantropológusaként amerikai katonák holttestét exhumálta. Erről az epizódról szól a São Pauló-i *Kultúra* című folyóiratban 1953-ban megjelent *Brittle Habakuk feltámadása és halála* című írása.

Rómába visszatérve különböző alkalmi munkákat vállalt. Összebarátkozott a Római Magyar Akadémia igazgatójával, Kardos Tiborral, és szerény fizetség ellenében elvállalta, hogy az intézmény orvosa lesz. Itt ismerkedett össze a magyar szellemi élet olyan kiemelkedő alakjaival, mint Weöres Sándor és Károlyi Amy, Kerényi Károly, Karinty Ferenc, Szabolcsi Bence, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs vagy Déry Tibor. Ekkor kezdett hivatásszerűen tolmácsolni is. Francia–angol–német–olasz nyelvű kongresszusi tolmácsolást vállalt.

Lénárd rendszeresen dolgozott az IRO, a nemzetközi menekültügyi szervezet számára is. Itt szerzett tudomást róla, hogy bár az orvosi képezését nem fogják elismerni, vegyészként kivándorolhat Brazíliába, és hogy ott felcserként gyógyíthat. Rio de Janeiróba 1952. február 15-én érkeznek meg családjával. Lénárd felcseri állást vállal Parana államban, egy ólombányában. Baleseti sebész, szülész, gyermekorvos egyszerre. A francia–brazil tulajdonú bánya francia alkalmazottainak gyerekeit is oktatja. Angolt, latint, matematikát és történelmet tanít nekik. Ekkor kezd bele Milne *Micimackó*jának latin fordításába (*Winnie ille Pu*). Családját a szintén dél-brazíliai, de sokkal egészségesebb éghajlatú és német telepések lakta tartomány, Santa Catarina egy kis településére, Dona Emmába küldi. Bekapcsolódik a város magyar és német emigránsainak közéletébe. 1954-ben egy nemzetközi orvoskongresszuson tolmácsol. Ebből veszi meg családja számára a Dona Emma-i telket. Egy nemzetközi patológiai kongresszuson végzett tolmácsolásért kapott pénzen 1956-ban 110 példányban kiadja latin *Micimackó*-fordítását, és szétküldi a világba.

Részt vett a római szerződés vagy más néven EGK-szerződés aláírásánál, amelyet Franciaország, az NSZK, Olaszország és a Benelux államok írtak alá 1957. március 25-én Rómában, és amely az 1958. január 1-jei hatálybalépésével létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget.

5 <https://mek.oszk.hu/kiallitas/lenard/cv/index.html>

2.3.6. Danica Seleskovitch (1921–2001) – az Európai Szén- és Acélközösség tolmácsa⁶

Danica Seleskovitch a luxemburgi székhelyű Európai Szén- és Acélközösség keretében végzett tolmácmunkát, mivel az EU elődjének (amelyet Jean Monnet és Paul-Henri Spaak alapított) nagy szüksége volt francia–német tolmácsokra. 1955-ig dolgozott Luxemburgban, majd visszatért Párizsba, ahol szabadúszó konferenciatolmácsként tevékenykedett. Csatlakozott a frissen létrehozott International Association of Conference Interpreters (AIIC) tagjaihoz, majd 1959-től 1963-ig annak titkára volt. 1991-ben tanítványai megalapították a Danica Seleskovitch-díjért Egyesületet, amely később Danica Seleskovitch Egyesületként működik, és amelynek célja szakmai elismerést nyújtani a fordítást és tolmácsolást kutatók számára, és továbbvinni Seleskovitch munkáját.

2.3.7. Marianne Lederer – a tolmácsolás interpretatív elméletének kidolgozója, Seleskovitch első tanítványa⁷

Marianne Lederer Párizsban született 1934-ben, a Sorbonne Bölcsészkarán végzett, majd több nyelvészeti képzésen vett részt Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban, ezután a párizsi székhelyű l'École de Traducteurs et d'Interprètes keretében konferenciatolmács diplomát szerez francia–angol–német nyelvekből. 1959 és 1985 között szabadúszó konferenciatolmács. Doktori fokozatát 1978-ban szerzi meg a Sorbonne-on, disszertációjának témája a szinkrontolmácsolás elméleti alapjai. A párizsi XII-Val de Marne Egyetemen 1979-ben megalapítja az Alkalmazott Idegen Nyelvi Tanszéket, majd 1985-től l'École supérieure d'interprètes et de traducteurs (ESIT) keretében tevékenykedik, amelynek 1990 és 1999 között vezetője is.

Marianne Lederer Danica Seleskovitch első tanítványa, aki mesterével együtt elmélyülten tanulmányozta és végül kidolgozta a tolmácsolás interpretatív elméletét, amelyet a szóbeli és írásbeli fordításokra is megpróbáltak alkalmazni, illetve amely segítségével meg szeretnék volna alapozni az elméleti keretbe helyezett fordító- és tolmácsképzést. Ők az első kutatók, akik a fordítót és tolmácsot állítják a fordítási és tolmácsolási folyamat középpontjába, és felhasználják a pszichológia, neuropszichológia vívmányait saját eredményeik javítása érdekében, illetve a fordítási és tolmácsolási folyamat magyarázatára.

Visszavonulásáig vezette a Centre de Recherche en Traductologie de l'Université Paris – Sorbonne Nouvelle intézetet. Tagja az AIIC-nek (l'Association Internationale des Interprètes de Conférence), a SoFT-nak (Société française de

6 <http://www.aieti.eu/enciclopedia/cognitive-and-psycholinguistic-approaches/the-paris-school-or-theorie-du-sense/>

7 https://fr.wikipedia.org/wiki/Marianne_Lederer

traductologie) és az EST-nek (European Society of Translation Studies), illetve a Danica Seleskovitch Egyesületnek, amelynek díjazottja is, 2002-ben elnyerve a Danica Seleskovitch-díjat.

2.3.8. Ingrid Kurz – az Apollo 11 Holdra szállásának tolmácsa⁸

Ingrid Kurz osztrák konferencia- és televíziós tolmács 1944-ben született. A Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központjának tanára. Fordító és tolmács, illetve pszichológia szakot végzett a bécsi egyetemen. 1965 óta szabadúszó konferenciatolmácsként dolgozik. Első közszolgálati munkáját állami megbízásra 1968-ban az Egyesült Államok elnökválasztásán végezte. Azóta rendszeresen televíziós tolmácsként dolgozik az ORF élő közvetítésein. 1976 óta tanít a Fordító és Tolmácsképző Intézetben és a Bécsi Egyetem Pszichológiai Intézetében is.

1969-ben ő tolmácsolta az Apollo 11 űrhajó holdra szállását. Szakterülete a konferencia- és médiatolmácsolás, a tolmácsolás kognitív-pszichológiai aspektusai, valamint a tolmácsolás története. Kutatásai során különös figyelmet szentelt a tolmácsoknak a napi munkájuk során. Jelmondata: „A jó tolmácsnak jobban kell teljesítenie stressz hatása alatt. [...] A tolmácsolás megköveteli, hogy pozitív módon tudja kezelni a tolmács a stresszt.”

2.3.9. Jean Herbert – a nemzetközi szervezetek úttörő tolmácsa⁹

Jean Herbert az ENSZ első tolmácsgenerációjának tagja. Az ENSZ New York-i székhelye tolmácsszolgálatának vezetője. A Nemzetek Szövetsége vagy Népszövetség (az ENSZ elődje) és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet úttörő tolmácsveteránja, a konszekutív tolmácsok eszményképe.

A két világháború között több nemzetközi szervezetnek dolgozott tolmácsként. 1930-tól a buddhizmus iránt érdeklődik, és visszavonultan él Midiben, Franciaországban, amikor a francia Külügyminisztériumtól táviratot kap, amelyben kéri, hogy utazzon a kaliforniai San Franciscóba, ahol az ENSZ megalapítására fog sor kerülni. Az ő hitvallása tolmácsként az volt, hogy egy tolmácsnak nemcsak szavakat kell közvetítenie, nem pusztán szó szerint kell tolmácsolnia, hanem a mélyebb értelmet is át kell adnia a hallgatóság számára. A tolmácsoknak elmélyült tudással kell rendelkezniük az idegen kultúráról, és nagy érdeklődést kell tanúsítaniuk az iránt, beleértve annak szokásait, történelmét, irodalmát és életmódját.

San Franciscóból útja Londonba vezetett, ahol részt vett az ENSZ előkészítő bizottságának és az UNESCO-nak a megalapításánál, majd New Yorkba költözik,

8 <https://ars.electronica.art/aeblog/de/2019/07/08/ingrid-kurz-mondlandung/>

9 Baigorri-Jalón, Jesús *Interpreters at the United Nations: A History* című könyve alapján.

ahol az ENSZ tolmácsszolgálatának vezetője lesz. Genfben részt vesz a Sorbonne-ra és a trieszti egyetemre jelentkező tolmácsjelöltek felvételi eljárásában.

1952-ben megírta és megjelentette a *The Interpreter's Handbook* című munkáját. Herbert három évig volt az International Association of Conference Interpreters (AIIC) alelnöke. Visszavonulása után szabadúszó tolmácsként dolgozik, és Távol-Keletre, Madagaszkárra és Közép-Keletre utazik.

2.3.10. David Reinert – A tolmácsok „ásza”¹⁰

Walter Hallstein, az Európai Bizottság elnöke David Reinertet így mutatta be Teddy Kennedy amerikai politikusnak néhány évvel a római szerződés aláírását követően. Reinert nem sokkal azután kezdte meg pályafutását az Európai Bizottságnál, hogy a szerződés aláírásakor az olasz fülkében tolmácsolt. Két nappal a szerződés aláírása előtt keresték meg azzal, hogy tudna-e a ceremónia alatt segíteni. Reinert szívesen ment Rómába, mivel tudta, hogy különleges alkalomról van szó, azt viszont nem tudta, hogy valóban sorsfordító lesz.

A Campidoglio téren nagyon sokan voltak jelen, az elhangzottakat a kihelyezett hangszóróknak köszönhetően élőben követhették. „A tömeg nem a kormányfők beszédét hallhatta élőben, hanem azok olasz nyelvre történő tolmácsolását, azaz engem, mivel én voltam az egyedüli tolmács az olasz kabinban” – meséli Reinert. Harmincéves pályája során „a tolmácsok asza” gyakran biztosok és miniszterek kíséretében járta a világot.

1959 februárjában az Európai Bizottság hivatalos tolmácsa lett. Rövid időre már rendszeresen tolmácsolt a heti üléseken, és elkísérte a Bizottság elnökét a G7-ek és G8-ak csúcstalálkozóra éppúgy, mint az EU–USA együttes ülésekre. David kimondottan szeretett tolmácsként dolgozni a Bizottságnál, ám kevésbé örült az adminisztratív feladatoknak; helyettük szívesebben tolmácsolt az üléseken. Végül a konferenciaszolgálat ügyvezető igazgatói posztjáról vonult nyugdíjba.

Szakirodalom

BAIGORRI-JALÓN, J.

2004 *Interpreters at the United Nations: A History*. Translated by Barr, Anne. English translation from Spanish. Ediciones Universidad de Salamanca.

BORZA G.

2020 A tolmácsolás története. In: *A jogi szaktolmácsolás története, etikája és gyakorlata – Hallgatóink tollából*. PPKE-JÁK. 2–4.

¹⁰ https://europa.eu/50/news/interview/070529_hu.htm

JANKOVICS M.

2011 A tolmácsolás és a fordítás kialakulásáról. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 6/1. 103–109.

SENKÁR F. B.

2020 A tolmácsolás története. In: *A jogi szaktolmácsolás története, etikája és gyakorlata – Hallgatóink tollából*. PPKE-JÁK. 5–8.

Internetes hivatkozások:

<http://lexikon.katolikus.hu/R/Rubruk.html> [2020. augusztus 7.]

<https://www.pri.org/stories/2014-09-29/how-do-all-those-leaders-un-communicate-all-those-languages> [2020. augusztus 7.]

<https://www.concordforditiroda.hu/tolmacsolas-tortenete/> [2020. augusztus 7.]

<https://www.pri.org/stories/2014-09-29/how-do-all-those-leaders-un-communicate-all-those-languages> [2020. augusztus 7.]

<https://www.concordforditiroda.hu/tolmacsolas-tortenete/> [2020. augusztus 10.]

https://mult-kor.hu/20130510_sztalin_tolmacsa_voltam [2020. augusztus 21.]

<https://mek.oszk.hu/kiallitas/lenard/cv/index.html> [2020. aug. 21.]

http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/10_szam/05.htm [2020. szeptember 7.]

<https://allthatsinteresting.com/la-malinche> [2020. szeptember 7.]

https://hu.wikipedia.org/wiki/Lomb_Kat%C3%B3 [2020. szeptember 7.]

<http://www.aieti.eu/enciclopedia/cognitive-and-psycholinguistic-approaches/the-paris-school-or-theorie-du-sense/> [2020. szeptember 7.]

https://fr.wikipedia.org/wiki/Marianne_Lederer [2020. szeptember 7.]

<https://ars.electronica.art/aeblog/de/2019/07/08/ingrid-kurz-mondlandung/> [2020. szeptember 7.]

https://europa.eu/50/news/interview/070529_hu.htm [2020. szeptember 7.]

3. TOLMÁCSOLÁSTIPOLÓGIÁK

A legismertebb felosztás szerint két tolmácsolási módot szoktak megkülönböztetni:

- 1) konszekutív (azaz szakaszos vagy követő) tolmácsolást, illetve a
- 2) szinkrontolmácsolást (folyamatosan, néhány percnyi követési távolsággal tolmácsolja a beszélőt, tolmácsberendezés segítségével).

3.1. A tipologizálás paramétereit

Szabari Krisztina szerint

1. módozatok szerint: szimultán, fülbesúgás, konszekutív, összekötő, blattolás stb.;
2. téma szerint: univerzális és kultúrafüggő témák;
3. szituáció szerint: konferenciatolmácsolás, közösségi tolmácsolás (jogi és szociális);
4. további szempontok:
 - a) partnerek viszonya: közeli-távoli kulturális viszony;
 - b) partnerek státusza: egyenrangú felek vagy sem;
 - c) szövegtípus és a kommunikációs partnerek szövegalkotási stratégiája: spontán vagy megtervezett szöveg;
 - d) időbeli és térbeli viszonyok: milyen távol vannak a felek saját hazájuktól;
 - e) cél: tapasztalatcsere, döntés, ellenkezés;
 - f) forogatókönyv: formalizáltsági szint (Szabari 1999).

3.1.1. A tolmácsolás módozatok szerinti kategorizálása

A tolmácsolás módozatai közül a két legfontosabb kategória a **konszekutív tolmácsolás és a szinkrontolmácsolás** (ezt szimultán tolmácsolásként is szokták emlegetni).

Ezeket kívül megkülönböztetjük még a **relés, retúr, pivot, cheval** típusú tolmácsolást is. Továbbá ismerjük még a **fülbesúgást** és a **liaison interpreting** típusú tolmácsolást is, az utóbbi összekötő tolmácsolást jelent (többnyire rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás formájában zajlik, retúr, vagyis idegen nyelv – anyanyelv – idegen nyelv kiosztásban. Létezik még az ún. **blattolás**, amely írott szöveg célnyelven történő felolvasását jelenti.

A konszekutív tolmácsolás

A konszekutív tolmácsolás a beszéd lezárulását követően végzett tolmácsolás. A konszekutív tolmácsolásnak két altípusát ismerjük: **a rövid szakaszos konszekutív tolmácsolást** és **a hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolást**.

A rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás esetében a tolmács a forrásnyelvi szöveget mondatonként vagy esetleg nagyon rövid gondolati egységenként tolmácsolja célnyelvre, jegyzetelés nélkül.

Hosszú szakaszos konszekutív tolmácsoláskor a tolmácsnak 6–8 perces egységeket kell visszamondania a célnyelven. A tolmács az ülés résztvevőivel együtt hallgatja meg a felszólalást, melyet a beszéd végén – többnyire jegyzetei segítségével – másik nyelvre közvetít. Napjainkra a szinkrontolmácsolás a legtöbb helyen háttérbe szorította a konszekutív tolmácsolást, az utóbbi azonban egyes üléstípusok (pl. különleges ismereteket igénylő szakmai ülések, munkaebédek, kis létszámú ülések, helyszíni látogatások) esetében megőrizte korábbi jelentőségét. A jól képzett tolmácsok akár 10 percnél hosszabb szövegeket is képesek nagy pontossággal közvetíteni

A szinkrontolmácsolás

A szinkrontolmácsolás a beszédprodukció és beszédpercepció egy különleges esete, mivel a tolmácsolás során a beszédpercepció és a beszédprodukció nem azonos nyelven zajlik, és a két folyamat szinte egy időben történik. A szinkrontolmács nem a saját gondolatait fejezi ki, hanem kívülről megadott program szerint dolgozik. A szinkrontolmács motivációja is közvetett, nem saját kommunikációs igényeit elégíti ki (Klaudy 2007). Számos modell magyarázza ezt a nagyon összetett kognitív folyamatot; Chernov a hosszú és rövid távú előrejelzés szerepét hangsúlyozza (Chernov 2004), Gile a rendelkezésre álló mentális energiával való gazdálkodás szemszögéből közelíti meg a szinkrontolmácsolás folyamatát (Gile 1995).

A szinkrontolmácsolás a legnehezebb, legkimerítőbb tolmácsolási mód, ezért rendszerint kettő – sőt, olykor három – egymást váltó tolmács végzi. A szinkrontolmácsolás lehetővé teszi, hogy különböző nyelveket beszélők az eredeti szöveg elhangzásával közel egy időben, valamely általuk beszélt nyelven hallhassák az elhangzottakat, ami jelentős időmegtakarítást jelent. A szinkrontolmácsolás többnyelvű konferenciákon, szakmai rendezvényeken, valamint tréningeken, bemutatókon, multinacionális vállalati környezetben egyaránt kiváló megoldást biztosít (Bakti 2007. 1.).

A szinkrontolmácsolás az időmegtakarítás mellett presztízsértékkel is bír, így neves, illetve rangos résztvevők esetén ügyfeleink gyakran választják ezt a közvetítési módot.

Szinkrontolmácsolás esetén szükség van bizonyos technikai berendezésekre – úgynevezett tolmáctechnikára, pl. tolmácskabin, fejhallgatók stb.

A relés tolmácsolás¹

A tolmács két nyelv között egy harmadik nyelv segítségével közvetít. Ha az ülésen olyan nyelven szólalnak fel, melyről a tolmácsfülkében dolgozó tolmácsok valamelyike nem tud közvetíteni, audiokapcsolat révén a tolmács „átkapcsolhat” egy másik kabinra, és az ott biztosított tolmácsolás alapján „relézhet”. Ez viszont csak abban az esetben lehetséges, ha egyszerre több fülkéből, több nyelvre folyik a tolmácsolás (nemzetközi szervezeteknél). A tolmács ezáltal harmadik nyelv közvetítésével végzi munkáját, anélkül, hogy ez a tolmácsolás minőségét észrevehetően befolyásolná (például abban az esetben, ha a tolmács nem ismeri a német nyelvet, csak az angolt, de a felszólaló hirtelen német nyelvre vált, és a szomszédos fülkében a német szöveget angolra tolmácsolják, tolmácsunk átveheti az angol szöveget, és tolmácsolhatja azt tovább a saját aktuális munkanyelvére).

Retúr tolmácsolás²

Retúr tolmácsolásnak nevezzük az anyanyelvről idegen nyelvre való tolmácsolást.

A tolmácsok ideális esetben anyanyelvükre dolgoznak. Ez az alapelv sajnos a Romániában dolgozó magyar nemzetiségű tolmácsok esetében nem betartható, hiszen a legtöbb megbízás idegen nyelv – román nyelv viszonylatában érkezik, ebben az esetben tehát nem anyanyelvre, hanem a környezeti nyelvre/hivatalos nyelvre történik a tolmácsolás.

Ettől a sajátos állapottól eltekintve megemlítenéd, hogy a tolmácsok egy része egy második nyelvet is beszél olyan magas szinten, hogy anyanyelvéről képes az adott nyelvre tolmácsolni. Ez az ún. „retúr”. A francia *retour* 'vissza' szóból származó elnevezést ma már széles körben használják.

A tolmácsok közül néhányan olyan kiválóan beszélnek második aktív nyelvüket, hogy képesek erre tolmácsolni a nyelvkombinációjuknak megfelelő nyelvek mind-egyikéből. Ezekről a tolmácsokról mondják, hogy két kabinban is képesek dolgozni.

A retúr különösen abban az esetben bizonyul nagyon hasznosnak, ha kevésbé ismert nyelvekből kell relézést biztosítani jobban ismert nyelvekre.

A pivot³

Ez a tolmácsolástípus tulajdonképpen a vezérnyelv közvetítésével végzett relézés.

Ha egy kevésbé ismert nyelv csak egy vagy két tolmács passzív nyelvei között szerepel, ők erről tolmácsolnak arra a vezérnyelvre (vagy azokra a vezérnyelvekre), amely(ek)ről a többi kabinban dolgozó tolmács relézik. Ezeket a tolmácsokat a francia elnevezés után minden nyelven *pivot*-nak hívják.

1 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/relay/index_hu.htm

2 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/retour/index_hu.htm

3 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/pivot/index_hu.htm

Néha előfordul, hogy egyetlen nyelv a vezérnyelv, amelyre azonban két tolmács dolgozik. Ők vagy retúrban dolgoznak felváltva ugyanarra a nyelvre ugyanabban a kabinban, vagy egyikük retúrban tolmácsol, a másik pedig a retúrnak megfelelő nyelvi kabinban dolgozik.

*Cheval*⁴

A tolmács az ülés során felváltva tolmácsol két nyelvi kabinban.

A *cheval* (fr. 'ló') azt a tolmácsot jelöli, aki ugyanazon ülés során két nyelvi kabinban is tolmácsol. Rendszerint a tolmácsolási eseményeken minden nyelvből legalább két tolmács jelen van. Amennyiben azonban egy szinkrontolmácsolással kísért ülés csupán két nyelven zajlik, egy tolmácsot „kiválthat” a *cheval*, vagyis az a tolmács, aki mindkét nyelvre képes tolmácsolni, és igény szerint vált a két kabin között.

*A fülbesúgás*⁵

A fülbesúgás nem más, mint suttogva végzett szinkrontolmácsolás.

Ez angol nyelven a *whispering*, francia nyelven a *chuchotage*, német nyelven pedig *Flüsterdolmetschen*. A tolmács a résztvevők között ül vagy áll, és a beszéddel egyidejűleg fülbe súgva tolmácsolja számukra az elhangzottakat.

Fülbesúgásra csak kevés, egymáshoz közel ülő vagy álló résztvevő esetében nyílik mód. Elsősorban kétoldali találkozókon alkalmazzák, továbbá olyan csoportokban, ahol csupán néhány jelenlevő nem érti a többiek által ismert közös nyelvet.

A fülbesúgást gyakran alkalmazzák konzekutív tolmácsolás helyett időmegtakarítás céljából. Egyes esetekben a tolmács fejhallgatót használ annak érdekében, hogy a felszólaló által elmondottakat a lehető legjobb hangminőségben követhesse.

A fülbesúgás hátrányai közé tartozik, hogy a tolmácsnak nem áll rendelkezésre semmiféle berendezés, nincs tolmácsfülke, tolmácspad és mikrofon sem, fülhallgató is csak ritkán, mégis szinkrontolmácsolást kell végezni. Közben az ügyfél mellett ülve zavarja őt a teremzaj, és arra is oda kell figyelnie, hogy ő maga se zavarja azokat, akik eredeti nyelven kívánják hallgatni az előadást.

Liaison interpreting (összekötő vagy kísérő tolmácsolás)

A *liaison interpreting*, vagyis az összekötő avagy kísérő tolmácsolás a tolmácsolás talán legegyszerűbb fajtája. A tolmács kísér valakit, akinek valamit el kell intéznie, valamilyen feladatot el kell végeznie (pl. banki ügyintézés, szobafoglalás, ügyvédnél, közjegyzőnél való eljárás). A tolmács általában nemcsak a nyelvismertével segíti a megbízót vagy a csoportot, hanem a helyismeretével is. Tolmácsolás során konzekutív tolmácsolás történik, tehát egyik nyelv után következik a másik nyelv (egyszer egyik beszél, aztán a másik). Nehézsége a tolmácsolási képességek,

4 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/cheval/index_hu.htm

5 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/whispering/index_hu.htm

tapasztalat hiányából áll, mert bárki, aki valaha már fordított, illetve nyelveket tanult, az tudja, milyen nehéz úgy beszélni, hogy ne csak a szavak szintjén feleljen meg, hanem az üzenet ugyanazt is jelentse mindkét fél számára.

A blattolás

A blattolás esetében a tolmács kap egy írott szöveget (akár szerződést is, levelet, jogszabályt, nyilatkozatot, bírósági ítéletet), és elolvasás nélkül azonnal felolvassa azt a célnyelven. Ezt a tolmácsolás hibrid formái közé szokták sorolni, hiszen nem hangzó szöveg alapján, hanem írott szöveg alapján végzi a tolmács a munkáját. Főként bírósági eljárások során, az ítéletek, tanúvallomások, nyilatkozatok szóbeli fordítása esetében alkalmazzák, továbbá a közjegyzői eljárásban is népszerű tolmácsolási forma (ha a tolmács rutinos és nagy szakmai tapasztalattal rendelkezik, idő- és költségtakarékos tolmácsolási formának számít).

Jelnyelvre végzett szinkrontolmácsolás⁶

A jeltolmácsok olyan üléseken végeznek nyelvi közvetítést, ahol siketek vesznek részt; az elhangzottakat jelnyelvre, a jelnyelven megfogalmazott gondolatokat pedig beszélt nyelvre tolmácsolják.

A tolmács a siket résztvevőkkel szemben áll vagy ül, számukra jól látható helyen. Noha jó néhány kézmozdulat és kifejezés létezik, melynek megértését nem akadályozzák nemzeti vagy kulturális különbségek, nincs olyan egyetemes jelnyelv, amelyet mindenki megért. A világon a jelnyelvek és jelnyelvi dialektusok száma meghaladja a százat.

A jelnyelvi tolmács is két nyelv, illetve két kultúra között közvetít. A jelnyelv nem nemzetközi: minden országnak megvan a sajátja, sőt vannak olyan országok, ahol több jelnyelv is „forgalomban van”. A magyar jelnyelvnek ugyanúgy vannak dialektusai, mint a magyar nyelvnek. Magyarországon hét siketiskola van, hét városban, és kis eltérések a „jelkincsben”, illetve a szókincsben adódnak. A két kultúra közötti közvetítés gondolata már sokkal meglepőbb lehet, a siketek azonban antropológiai értelemben más kultúrát képviselnek, ezért a tolmácsnak kulturális közvetítést is kell produkálnia.

A jelnyelvi tolmács általában az adott nyelvet szóban és írásban – sok esetben akár anyanyelvi szinten is – ismerő, de ahhoz hallássérülése miatt nem, vagy nem teljesen és problémamentesen hozzáférő személynek tolmácsol. A tolmácsolási szituációk így nagyrészt eltérnek. Nem csupán konferenciákon van szükség a tolmácsra, hanem a mindennapi élet területein, ügyintézésnél, orvosnál, iskolában stb. Szakmai szempontból leginkább az adott országban élő kisebbségek nyelvén tolmácsoló szakember munkájával mutat ez párhuzamot.

Említésre méltó a nagyothalló ügyfeleknek történő tolmácsolás. Ilyen például az orális vagy artikulációs tolmácsolás: nem jelnyelvre történik a tolmácsolás,

6 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/sign-languages/index_hu.htm

hanem szájról olvasási képet ad a tolmács egy egyébként anyanyelvű nagyothalló ügyfél számára. Ez tolmácsolástechnikailag leginkább a feliratozók munkájához hasonlít, tehát ahhoz, amikor egy bizonyos nyelven elhangzott szöveget kell ugyanazon a nyelven írásban megjeleníteni. Sok vita van ezzel kapcsolatban, hogy tolmácsolás-e ez egyáltalán. A haladó külföldi gyakorlat szerint az írótolmácsolás (angol kifejezéssel: *speech-to-text interpreting*) is az, mert sok hasonló készséget feltételez, mint a tolmácsolás.

Míg nyelvi készségeit egy bizonyos idegen nyelven könnyen fejlesztheti az ember, ha filmeket néz, könyveket olvas, a jelnyelv esetében ez nem így működik. Vizuális nyelv lévén videókból lehetne otthon tanulni, azonban igazán használható nyelvtudást azáltal szerez az ember, ha rengeteg időt tölt el siketek, nagyothallók között. A nyelvtudás mellett viselkedési szabályokat, normákat és még sok egyebet is megismer, azaz kultúrát és elfogadottságot is szerez.⁷

Aszimmetrikus nyelvi kiosztás⁸

Meg kell még említenünk az *aszimmetrikus nyelvi kiosztást*, ami azt jelenti, hogy **a tolmácsolási esemény valamennyi résztvevője anyanyelvén szólal fel, részükre azonban csak néhány nyelven biztosítanak tolmácsolást.** A résztvevők számos esetben értenek legalább egy, sokak által beszélt idegen nyelvet, ám felszólaláskor szívesebben fejezik ki magukat anyanyelvükön. Az aszimmetrikus nyelvi kiosztás jó lehetőséget kínál arra, hogy hatékonyabban lehessen gazdálkodni a rendelkezésre álló szűkös erőforrásokkal (a tolmácsokkal).

Természetesen aszimmetrikus nyelvi kiosztásra csak akkor nyílik mód, ha a szervezők előzőleg meggyőződnek arról, hogy a résztvevők mindegyike érti az aktív nyelvek valamelyikét.

3.1.2. A tolmácsolási események téma szerinti megoszlása

A tolmácsolás témák szerinti felosztását az alábbi kategóriák segítségével végezzük el:

- kulturális – nem kulturális;
- tudományos – nem tudományos;
- szakmai – ismeretterjesztő;
- politikai – nem politikai.

A kulturális események tolmácsainak nyelvi és szakmai ismereteik mellett magas szintű kulturális ismeretekkel is kell rendelkezniük, hogy könnyedén tudják lefordítani az illető nyelvhez tartozó kultúra minden elemét, tehát a szövegen túlmutató részeket, a kultúrspecifikus szavakat és akár a szituációkat is.

7 Magyar kontextusban kiemelkedő fontosságú a JelEsély program, bővebb információk fellelhetők a projekt honlapján: <http://jelesely.hu/web/>

8 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/asymmetric/index_hu.htm

Tudományos konferenciák bármely tudomány, diszciplína, aldiszciplína területén megszervezésre kerülhetnek.⁹ A szakmai és az ismeretterjesztő konferenciák egymással rokon jellegű rendezvények, a különbség a célközönségben rejlik. A szakmai konferencia keretében orvosok képeznek tovább orvosokat, míg az ismeretterjesztő konferenciák esetében pl. orvosok mutatnak be laikusoknak bizonyos betegségeket, gyógymódokat, gyógyászati segédeszközöket. Az előbbi nyelvezete sokkal nehezkesebb, tekintettel a technolektális specializáltságra (és arra, hogy valamely szűkebb szakmai csoport a célközönség), az utóbbi szakmai szempontból „lazább”, hogy az üzenet eljusson a nem szakértő hallgatókhoz. Így magától értetődik, hogy az előbbi típusnál a tolmácsnak sokkal inkább fel kell készülnie az adott szakterületből is, míg az utóbbinál nyugodtan támaszkodhat általános műveltségére és ismereteire.

A politikai konferenciák esetében a legfontosabb az, hogy a tolmács objektív maradjon, ne azonosuljon egyetlen politikai ideológiával se, és ne hangoztassa politikai nézeteit. Fontos azonban a felkészülés során, hogy megismerkedjen a témákkal, aktuális kérdésekkel és pártprogramokkal. Az ilyen típusú konferenciák esetében ajánlatos, hogy még szünetben se nyilvánítson véleményt, mert akkor könnyedén a politikai ellenfél bérencének nevezhetik, holott a tolmács feladata minden körülmények között az objektív nyelvi és kulturális közvetítés.

3.1.3. A tolmácsolási események szituáció szerinti megoszlása

- Pöchhacker a tolmácsolást vizsgálva hét konferenciatípust különböztet meg.
- nemzetközi szervezetek, kormányzati és nem kormányzati szervezetek konferenciái;
 - szakmai konferenciák;
 - szemináriumok és oktatási célzatú események;
 - politikai-gazdasági viták;
 - sajtókonferenciák;
 - vállalati prezentációk.
 - hivatalos ebédek és vacsorák (Pöchhacker 2004).

Összegző jelleggel a hét típusból az első hatot konferenciatolmácsolásként mutatjuk be, röviden utalva annak jellegzetességeire. Ezt követően a hivatalos ebédek és vacsorák keretében nyújtott tolmácsolásról ejtünk néhány szót.

9 Itt valóban nagyon széles a paletta: a hulladékfeldolgozástól a horgászaton és pszichológián át a tejsavó felhasználhatóságáig és az ízeltlábúak rendszertani besorolásáig minden témakör megtalálható. Ezen események esetében, ha a tolmácsnak nincsen szakirányú végzettsége, jó, ha felkészül a szakterület terminológiáját és tudományos nyelvezetét illetően, hogy ne érje váratlan meglepetés, ha mondjuk hirtelen arról hall előadást, és arról kell tolmácsolnia, hogy a szarvasmarha tőgyét hogyan kell EU-s szabványok alapján szőrteleníteni a fejőgép alkalmazása előtt.

A konferenciatolmácsolás

A konferenciatolmácsolás tulajdonképpen szaktolmácsolás, amely történhet konszekutív vagy szimultán módon. Ezekben a tolmácsolási helyzetekben különböző nyelvű és kultúrájú, de többnyire hasonló státuszú, általában jól informált személyek állnak egymással szemben, akik igyekeznek egymással együttműködni. Ezen tolmácsolási mód esetében a tolmács a szakmai közvetítő szereppel bír (G. Láng 2002. 51.). A konferenciatolmács egy vagy több idegen nyelvről anyanyelvére, vagy anyanyelvről idegen nyelvre tolmácsolja az elhangzottakat az alábbi lehetséges formákban:

- hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolás (hosszabb gondolati egységek tolmácsolása) – jegyzeteléssel;
- szinkrontolmácsolás – tolmácsfülkéből.

Az ezredforduló óta egész Európában gyors növekedés figyelhető meg a konferenciákat, meetingeket és az ezzel kapcsolatos eseményeket támogató infrastruktúrában. Így például megemlíthetjük Nagy-Britanniát, ahol 1990 óta több kongresszusi központot is nyitottak. A Nemzetközi Kongresszusi Központot Birminghamben 1991-ben, a Nemzetközi Arénát Cardiffban, a Nemzetközi Konferencia-központot Edinburghben 1995-ben, a Milleniumi Konferencia-központot Londonban 1997-ben (Rogers 1998. 321.). A konferenciák és a meetingek a tolmácsolási tevékenységnek mint iparágak egyik legfontosabb szegmensét képviselik.

A kormányzati és a félig kormányzati szervezetek számának a növekedése, a vállalkozásokon belüli meetingek iránti fokozódó igény, a multinacionális vállalatok növekedése következtében létrejöttek a részlegek közti interregionális találkozók. Az értékesítési technikákban történt változások, amelyek következtében egyre gyakoribbakká váltak a termékbemutató és az értékesítést ösztönző találkozók, a naprakész információk, valamint a korszerű technológiai eljárások elsajátítása iránti fokozódó igény, az egészséges életmódra való törekvés a konferenciák számának növekedéséhez is vezetett. Mindezek által a tolmácsok egyre több megrendeléshez jutottak, ez pedig a szakma presztízsének emelkedését, valamint a tolmácsok anyagi és szakmai elismertségének javulását vonta maga után.

A konferenciák fő célja az oktatás és a képzés, mivel az egyes szakmák képviselői tájékoztatni kívánják a szakembereket az új felfedezésekről, stratégiáról, fejlesztésekről, kutatási eredményekről, az ágazati politikában történt változásokról.

A leggyakrabban tartott ülésfajták a kongresszusok, a konferenciák és a meetingek (Horváth 2009. 53.). A **kongresszus** formális ülés, melynek célja lehet az adott évben történtek megbeszélése (McCabe et al. 2000. 406.). Lehet politikai célzatú, de más okból összehívott is. A fogalom elsősorban Európában használatos, nemzeti és részben nemzetközi részvétellel tartott üléseket jelöl. Goschmann szerint „rendszeresen szervezett többnapos rendezvény több száz vagy több ezer résztvevővel, akiknek jelentős része egy bizonyos szakma képviselője, a tanácskozást gyakran egy vagy több évig tervezik, a nemzetközi kongresszusokat többéven-

te, a nemzetieket évente tartják, kísérőprogramjaik a kiállítások, a poszter-szekciók, valamint az elő- és az utókongresszusi túrák” (Goschmann 2000. 176.).

A konferencia egy olyan részvételi fórum, konzultáció és vita egy ügyről közös érdeklődési területen dolgozó emberek közt, amely előre meghatározott napirend és program szerint zajló, általában problémamegoldó ülés, ahol a hallgatóság kérdezhet, reagálhat, vitatkozhat. A kongresszusoknál kisebb létszámú összejövetelek, és kevesebb kérdés megtárgyalására irányulnak (McCabe et al. 2000. 405.). A különböző szervezetek, testületek, egyesületek olyan nagyobb szabású összejövetelek, amelyen azonos hivatású, közös érdeklődési körű résztvevők jelennek meg abból a célból, hogy meghatározott témában bővítsék szakmai tudásukat, és kicserélik tapasztalataikat. Alaptípusai a tudományos konferencia és az üzleti konferencia.

A tudományos konferencia nem nyereségorientált, hanem tudományos célokat szolgáló rendezvény. Az információáramlás gyorsítását szolgálja, hiszen megszervezésére a kutatási eredmények és a gazdasági környezet változása, illetve a technika fejlődése miatt rendszeresen szükség van.

A meeting elnevezés minden közepes nagyságrendű összejövetel esetében alkalmazható. A résztvevők olyan téma miatt gyűlnek össze, amely mindenkit érdekel. A meetingek oktatási célú tanácskozások és kiállítások kombinációi, lehetnek szemináriumok, fórumok, szimpóziumok, workshopok (Horváth 2007. 55.). Ezek a rendezvényeken általában kisebb elnökség és hallgatóság ül egymással szemben, a témákhoz hozzá lehet szólni. A résztvevők írásos anyagokat kapnak kézhez, ezek megértését audiovizuális eszközök segítik.

A konferenciatolmácsolás történhet konzekutív módon (hosszú vagy rövid szakaszos), illetve tolmácsfülkéből szimultán módon, szinkrontolmácsolással.

A konferenciatolmácsoknak sok kihívással kell szembenéznük. A tolmácsok tökéletesen használják anyanyelvüket, de ezen felül magas szinten kell beszélniük legalább még két nyelvet. „Aki tolmács akar lenni, annak szeretnie kell a nyelveket – mondta Gertrud Dietze¹⁰ német tolmács –, csak így tudja szívesen áldozni erejét egy nyelv magas szintű elsajátítására és szinten tartására.” A legtöbb tolmács négy vagy öt munkanyelvet használ, némelyik hetet vagy nyolcat, és ezek mind-egyikét kiválóan ismeri. Alapvető elvárás, hogy a tolmácsok tökéletesen értsék az elhangzottakat, mivel az esetek többségében nincs idő arra, hogy a szótárban böngésszenek vagy kollégáiktól kérjenek segítséget, így a tolmács legtöbbször csak önmagára támaszkodhat.

A tolmács feladata az, hogy az elhangzottak mondanivalóját közvetítse. Sokan beszélhetnek jól egy nyelvet, de csak néhányukból lesz jó tolmács. A szinkrontolmácsi munka azt jelenti, hogy a tolmács nyomás alatt teljesít, az eredeti beszéd üzenetét párhuzamosan közvetíti egy másik nyelven. Egyszerre figyel és beszél, ezért figyelme szelektív: inkább az üzenetre irányul, nem a szavakra.

10 <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060403FCS06935+0+DOC+PDF+V0/HU&language=HU>

Gertrud Dietzét idézve a konferenciatolmácsolással és a konferenciatolmácsok feladataival kapcsolatban az alábbiak állapíthatók meg: „Érteni kell a fogalmakat, és akkor maguktól mennek a dolgok. Ellenkező esetben kapkodni kell, és a szavakba kapaszkodni.” Gondolatmenetét a következőképpen folytatja: „A munka másik nélkülözhetetlen eleme a sajtó rendszeres olvasása különböző nyelveken, hogy naprakész ismeretük legyen a nemzetközi politikai helyzetről és a legfrissebb fejleményekről. A tolmács munkája nem olyan egyszerű, mint amilyennek esetleg kívülről látszik.”¹¹

Dietze arra is felhívja a figyelmet, hogy fontos rálátni az ülésteremre: „Mindig figyelem az üléstermet. Fontos, hogy ki jön be és ki megy ki, és észre kell venni, ha a levezető elnök az asszisztense fülébe súg valamit. Az események váratlan fordulatot vehetnek, de ha a tolmács ezeket előre látja, akkor az ilyen esetek sem érik felkészületlenül” (uo.).

A fülkében nem lehet sokat gondolkodni, így a tolmácsok sok időt töltenek az előzetes felkészüléssel, elolvassák a vonatkozó dokumentumokat a munkanyelvükön, hogy lépést tartsanak a változásokkal és az új szakkifejezésekkel.

Bernard Gevaert¹² holland tolmács pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy: „A szójáték a tolmács számára az egyik legnagyobb kihívás. Néha sikerül lefordítani, amikor találsz egy megfelelő kifejezést a másik nyelven, de ez kockázatos, mivel esetleg másképp értelmezhető, mint az eredeti, és akkor a tolmácsgépet hallgatók a tolmács szavaira reagálnak, nem pedig a felszólaló eredeti gondolatára.”¹³ Ugyanakkor figyelmeztet arra is, hogy: „Fontos rálátni az ülésteremre. A tolmácsok által közvetítendő üzenet egy része nem szóbeli, tehát el kell kapniuk a nem szóbeli jeleket is, például a hangsúlyt és a testbeszédet. Emiatt elengedhetetlen, hogy a tolmács lássa a beszélőt és a közönséget, érzékelje a különböző reakciókat.”

A konferencia résztvevői ritkán tartják észben, hogy szavaikat egyidejűleg más nyelvekre tolmácsolják, így gyakran használnak színes kifejezéseket, vicceket és szójátékokat, amiket különösen nehéz, szinte lehetetlen lefordítani. A számok, a hadarás és a jegyzetekből való felolvasás sem könnyíti a tolmács munkáját.

A felszólaláskor rendelkezésre álló felszólalási idő is gondot okozhat. Mivel sok mindent akarnak mondani, az EP-képviselők nagyon gyorsan beszélnek, néha egy előre megírt jegyzetből olvasnak fel. A gyors beszéd nem okoz gondot egy jól képzett és felkészült tolmács számára akkor, ha a beszélő rögtönöz. A tolmács munkáját azonban ellehetetleníti az, ha a beszélő írott szöveget olvas fel.

A konszekutív tolmácsolás is számos kihívást rejteget a tolmácsok számára. Ezek közül a legfontosabb a jegyzetelés technika elsajátítása, használata és saját

11 <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060403FCS06935+0+DOC+PDF+V0//HU&language=HU>

12 <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060403FCS06935+0+DOC+PDF+V0//HU&language=HU>

13 <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060403FCS06935+0+DOC+PDF+V0//HU&language=HU>

munkaritmushoz és munkastílushoz való adaptálása (erről részletesebben lásd az *Információfeldolgozás és memória a tolmácsolásban* című fejezetet).

Nem elhanyagolható azonban a konszekutív konferenciatolmácsolás szempontjából az sem, hogy csak az vállaljon ilyen munkát, aki jó szónok és szereti a közszereplést, hiszen ebben az esetben a tolmácsot nem védi meg a tolmácsfülke nyugalma, hanem a felszólaló mellett, mintegy társelőadóként kell beszélnie a nyilvánosság előtt.

Hivatalos ebédek és vacsorák

Az egyik külföldön dolgozó kolléga mesélte a következő esetet. Kétoldalú tárgyalások folytak, mintegy 7-7 fős delegációval. Dél lett, közös, ünnepi ebéd. Kitétek középre a tálakat. Az orosz delegáció tagjai hosszasan ecsetelték az asztalon lévő fenséges ételeket. A magyar delegáció tagjai jó étvágygal falatoztak, közben hallgatták a tolmács szavait. A magyarok jóllaktak, és elkezdtek reagálni az elmondottakra. Mesélték, hogy nálunk milyen hasonló ételek vannak, azokat hogyan készítik. Közben az orosz delegáció tagjai ettek, s hallgatták a tolmácsot. Mindenki jóllakottan, kényelmesen hátradőlt, s ekkor valamelyik delegációtag megszólalt: hiszen a tolmácsunk még egy falatot sem evett! Ez így is volt. A tolmács nekilátott az ebédnek. Közben 14 szempár néma csendben, kényszerű unalmában csak azt figyelte, hogyan is eszik.

Az üzleti életben gyakran előfordul, hogy egyes ügyek megbeszélését hivatalos ebéd vagy üzleti vacsora keretében bonyolítják le. Ha egy ilyen esemény nemzetközi részvétellel történik, tolmácsot is szoktak alkalmazni. Ebben az esetben a tolmácsot nem vendégként, hanem nyelvi közvetítőként hívják meg, és ezért nem udvariasságból tolmácsolja az elhangzottakat, hanem azért, mert erre szól a megbízása.

Ebben az esetben a tolmács elsődleges feladata, bár az asztalnál foglal helyet, hogy közvetítse a felszólaló mondanivalóját, majd tolmácsoljon az asztaltársak között. Tolmáctechnikai szempontból ez összekötő, rövidszakaszos konszekutív tolmácsolás, hiszen a tolmács oda-vissza fordít, miközben ténylegesen a kommunikálni kívánó felek között foglal helyet, mintegy összeköti a két álláspontot, lehetővé teszi a közvetlen megértést.

3.2. Összegzésképpen

A tolmácsolási tevékenység a felek közötti párbeszédet képes megkönnyíteni, ezáltal a résztvevők úgy érezhetik, mintha a tárgyalás nyelve egy általuk is ismert nyelv volna. Ez nemcsak rendkívüli kulturális ismereteket követel meg, hanem

gyakran a különböző tolmácsolási technikák kombinációját is. Éppen ezért a képzési cél az lenne, hogy olyan tolmácsok kapjanak oklevelet, akik magas szinten képesek ellátni különböző típusú tolmácsolási feladatokat is azáltal, hogy rendelkeznek az ehhez szükséges speciális tolmácsolási és kommunikációs készségekkel, valamint nyelvhasználatbeli, diplomáciai, pszichológiai, interperszonális és interkulturális ismeretekkel.

Szakirodalom

BAKTI, M.

2007 *Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában* <http://www.nytud.hu/alknyelvdok07/proceedings07/Bakti.pdf>

CHERNOV, G. V.

2004 *Inference and anticipation in simultaneous interpreting*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins.

GILE, D.

1995 *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins.

G. LÁNG Zs.

2002 *Tolmácsolás felsőfokon: a hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest, Scholastica Kiadó.

GOSCHMANN, K.

2000 *Medien am Point of Interest – Arbeits-Lexikon Messen, Ausstellungen, Events, Kongresse, Tagungen, Incentives, Sponsoring*. Mannheim, FaicCon Fachbuch, 224–256.

HORVATH, Z.

2009 Characteristic of conference tourism at large lakes in Europe and suggestions for development at Lake Balaton, Hungary. *Journal of Tourism. Challenges and Trends* 2/2. 53–71.

KLAUDY K.

2007 *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest, Tinta Kiadó.

MCCABE, V.–POOLE, B.–WEEKS, P.–LEIPER, N.

2000 *The business and management of conventions*. Milton, John Wiley and Sons, Inc.

PÖCHHACKER, F.

2004 *Introducing Interpreting Studies*. London–New York, Routledge.

ROGERS, T.

2003 *Conferences and conventions. A global industry*. Boston, Butterworth–Heinemann.

SZABARI, K.

1999 *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest, Scholastica Kiadó.

Internetes hivatkozások

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/relay/index_hu.htm
[2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/retour/index_hu.htm
[2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/pivot/index_hu.htm
[2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/cheval/index_hu.htm
[2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/whispering/index_hu.htm [2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/sign-languages/index_hu.htm [2020. szeptember 9.]

http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/asymmetric/index_hu.htm [2020. szeptember 9.]

<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060403FCS06935+0+DOC+PDF+V0//HU&language=HU> [2020. szeptember 9.]

4. A KÖZÖSSÉGI TOLMÁCSOLÁS

4.1. Meghatározása, elnevezése és helye a tolmácsolási fajták között

A közszereplők közötti nemzetközi kommunikáció lebonyolítása mellett nem elhanyagolandó a tolmácsok szerepe azokban a helyzetekben, amikor egy magánember és egy szervezet, intézmény vagy hatóság közötti kommunikáció megvalósításához nyújtanak segítséget a nyelvi közvetítésben (Horváth–Szabari–Volford 2000. 11–12.).

A szociális tolmácsolásnak számos definíciója létezik. A skála egyik végén a minden hivatalos közeget nélkülöző, egy adott környezetben, egyének között zajló tolmácsolás szerepel, melyet jellemzően amatőrök, tolmácsképzéssel nem rendelkező szomszédok, ismerősök bonyolítanak le. A spektrum ellenkező végén azt a meghatározást találjuk, mely szerint a szociális tolmácsolás olyan szakma, amely képviselőitől megköveteli a szakirányú képzést és bizonyos fokú orvosi, jogi, illetve egyéb szociális szolgáltatás terén szerzett tolmácsolási gyakorlatot (Jancsi 2003. 77.).

Meg kell említenünk Sylvia Kalina német kutató nevét. Ő a közösségi tolmácsolás fogalmának meghatározásakor a konferenciatolmácsolásból indul ki. Egy különálló kategóriának tekinti, és azt mondja, hogy minden más tolmácsolási típus esetében közösségi tolmácsolásról beszélünk. Ezeket gyűjtőnéven *non-conference interpreting*nek hívja, és négy fő területet különít el egymástól: a bírósági/jogi, az üzleti, az egészségügyi és a hatósági tolmácsolást (Kalina 2002).

A közösségi tolmácsolásra utalva a *community interpreting* a szakmában legelterjedtebb megnevezésként kezelendő, Nagy-Britanniában a *public service interpreting* kifejezést részesítik előnyben, míg Kanadában a *cultural interpreting* a gyakorta használatos megnevezés. A fentiekkel párhuzamosan léteznek még a *dialogue interpreting* és az *ad hoc interpreting* kifejezések is, melyek sokkal ritkábban fordulnak elő a szakirodalomban és a gyakorlatban. Német nyelvű megnevezésként a *Kommunal Dolmetschen*, *Gemeindedolmetschen* vagy *Sprach- und Integrationsmittler* kifejezések ismeretesek. Napjainkban azonban már egyre inkább kezd elterjedni a PSIT betűszó használata, amely az angol *Public Service Interpreting and Translation* kifejezés rövidítése. Jelen jegyzet keretében az egyszerűség és egyértelműség érdekében a *közösségi tolmácsolás* terminust alkalmazzuk.

4.2. A tolmácsoláshoz való jog biztosítása

Nemzetközi szabályozás

A nemzetközi jogban számos emberi jogi dokumentum deklarálja a tolmácsoláshoz való jogot mint a tisztességes eljárás (*fair trial*) érvényesülésének egyik feltételét. A nyelvi jogok a kisebbségi jogokból eredeztethetők, melyek célja a nemzeti, etnikai, vallási alapon elkülönülő kisebbségi csoportok tagjainak garantálni saját kulturális identitásuk, és ennek részeként nyelvük megőrzését. Ez a felismerés mutatkozik meg a különféle nemzetközi szervezetekhez (ENSZ, Európa Tanács, EBESZ) köthető egyezményekben, deklarációkban, ajánlásokban. Az egyes kontinenseken belül is találkozhatunk partikuláris egyezményekkel (Vinnai 2017).

Jó gyakorlatnak, mintegy a közösségi tolmácsolás mintapéldájának számít Ausztrália, ahol a kormány nagyon fontosnak tartja, hogy az angol nyelven nem beszélők is élhessenek esélyegyenlőségű jogokkal. Ezért a helyi fordítással és tolmácsolással foglalkozó szervezeteknek (AUSIT – Australian Institute for Interpreters and Translators és a NAATI – National Accreditation Authority for Translators and Interpreters) különös gondot kell fordítaniuk arra, hogy megfelelő módon alkalmazkodjanak a helyi igényekhez, és kialakítsák a tolmácsolás és fordítás megfelelő gyakorlatát (Jancsi 2003. 80.).

Az Ausztráliában elterjedt közösségi tolmácsolási gyakorlatra jellemző, hogy a Bevándorlási és Multikulturális Ügyek Hivatala (Department of Immigration and Multicultural Affairs) saját fordító- és tolmácsirotát működtet. Ez a Translating and Interpreting Service, vagyis a TIS. A DIMA alkalmazott tolmácsainak az AUSIT által meghatározott etikai kódexet¹ kell követniük (Jancsi 2003. 80.).

Az európai uniós jogszabályok

Az európai uniós jogszabályok közül a legjelentősebb, akárcsak a bírósági tolmácsolás esetében, az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve (amely 2010. október 20-án jelent meg) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról. Az irányelv 5. cikkelye kitér arra, hogy a tolmácsoláshoz való jog nem pusztán a büntetőeljárásban illeti meg az érintett személyeket, hanem a bevándorlási ügyek során is.

A jogszabály a jogot kiterjeszti a szellemi fogyatékkal élők fogva tartásának esetére is. A 6. cikkely azonban már nem részletezi ezen – a közösségi tolmácsolás körébe tartozó – eseteket, csupán a büntetőeljárásra vonatkozó részleteket pontosítja. Éppen ezért az egyes ügyek megoldása során az esetjogot veszik figyelembe, amelynek elem-

1 <https://ausit.org/code-of-ethics/>

zése rámutat arra, hogy legtöbbször az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az ENSZ Alapokmánya, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a Menekültek Jogállásáról szóló Egyezménye valamennyi rendelkezéseit figyelembe veszik.

Németország

Németországban biztatók a tendenciák. Mutatkoznak a speciális képzés megteremtésének első jelei, de a változás lassan megy végbe. Amint azonban arról Belinda Bartolucci, a Pro Asyl munkatársa beszámol,² számos ritka nyelvkombináció esetében még mindig képesítés és előképzettség, esetleg szakmai tapasztalat nélküli amatőrök segítségét kénytelenek igénybe venni a közösségi tolmácsolásban. Általában szabadúszó tolmácsokat alkalmaznak alacsony munkabérért, és nem várnak el tőlük semmiféle végzettséget igazoló okmányt, de még a nyelvtudásukat sem kell okirattal bizonyítaniuk.

A németországi Fordítók és Tolmácsok Szövetsége régóta követeli a menekültügyi eljárásban részt vevő tolmácsok munkájára vonatkozó minőségi feltételek kidolgozását, ugyanis a Szövetségi Migrációs és Menekültügyi Hivatal (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) által igénybe vett tolmácsok általában nem felelnek meg a Fordítók és Tolmácsok Szövetsége által előírt feltételeknek.

Tekintettel arra, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban az utóbbi években 445 000 menedékjogért folyamodó személyt hallgattak meg, a tolmácsok számát is növelni kellett, így míg 2016-ban összesen 2600 tolmács tevékenykedett, addig ez a szám 2017-re 7500-ra emelkedett és 472 nyelvre terjed ki.³

A Szövetségi Migrációs és Menekültügyi Hivatal egy olyan elvárást kíván támasztani a közösségi tolmácsokkal szemben, amely éppen minőségi munkavégzésük alappillérét rombolná le. A hivatal képviselői azt szeretnék, hogy a tolmácsok azonnal jelezzék, ha valamely kérelmező nyelvhasználatában valami különöset észlelnek, ez azonban nem tartozik a tolmács feladatai közé, hiszen neki nem feladata megállapítani a kérelmező nyelvi vagy kulturális hovatartozását, csupán az a dolga, hogy a hallottakat tolmácsolja a hatóság számára, illetve a hatóság közlendőjét továbbítsa az érintett felé.

Mindezekre való tekintettel elmondható, hogy Németországban még mindig nagyon sok teendő van a közösségi tolmácsolás szabályozása és hatékony működtetése körül. Többek között fontos lenne, hogy a közösségi tolmácsok megfelelő szakképesítéssel rendelkezzenek, amelyhez nemcsak a nyelvi és kulturális, hanem a szakmai ismeretekben való jártasság is hozzátartozik.

Nagy-Britannia

Az Egyesült Királyságban is az anyagi szempontok döntő szerepet játszanak: a „nagy” nyelvek szakmailag elismert tolmácsait sokkal inkább vonzzák a konferen-

2 <https://www.infomigrants.net/en/post/6160/asylum-requests-a-good-interpreter-can-make-all-the-difference>

3 Uo.

ciatolmányosítási lehetőségek, hiszen a szociális tolmácsolás terén nem részesülnek kellő anyagi elismerésben, így a bíróság és az egyéb hatóságok kénytelenek hozzá nem értő, alkalmi tolmácsok segítségével élni. Mivel a jelenség általános, sok jó nevű konferenciatolmányosítási a közösségi tolmácsolás kedvezőtlen szakmai tekintélyének következtében nem fogad el ilyen jellegű megbízást, így az ördögi kör bezárul.

Az Egyesült Királyságban a bevándorlók és a vendégmunkások megnövekedett száma miatt szükségessé vált, hogy a közösségi tolmácsolás a kormányzat által elismert szakmaként létezzen, hiszen nagy szükség van arra, hogy az angolul nem beszélő személyek tolmács segítségével érvényesíthessék a nemzetközi egyezmények által biztosított nyelvi jogait. Az 1994-ben létrehozott NRPSI (a nagy-britanniai közösségi tolmácsok országos jegyzéke) is csatlakozott az Európai Bizottság Igazságügyi Együttműködési Projektjéhez, és így a jegyzék elérhető valamennyi európai ország számára. Azonban tekintettel arra, hogy a közösségi tolmácsolást sok esetben önkéntes munkaként végzik, nem minden nagy-britanniai tolmács jegyezteti be magát ebbe a jegyzékbe, és így nem is lehet nyomon követni, hogy a gyakorló közösségi tolmácsok rendelkeznek-e szakmai képzéssel vagy sem. Így nem lehet azt sem pontosan meghatározni, hogy hány tolmács végez közösségi tolmácsolást. Az igazságügyi tárca jelentése szerint 2015-ben 153 500 ügyben (többségükben bírósági ügyekről van szó, mert ezekről készül hivatalos feljegyzés) alkalmaztak közösségi tolmácsot.⁴ Tehát az egészségügyben, a menekültügyi eljárásban és más közszolgálati eljárásban tevékenykedő tolmácsokról és munkájukról nem léteznek pontos adatok.

Az NRPSI (a nagy-britanniai közösségi tolmácsok országos jegyzéke) több problémát is megfogalmazott, ezek közül a legjelentősebb a minőségi szabványok hiánya. Az NRPSI készítői szeretnék, hogy megfelelő bérezéssel motiválják a közösségi tolmácsokat a minőségi munkavégzésre és a pályán maradásra. Az NRPSI lépéseket tett a közösségi tolmácsok státuszának emeléséért is.

1994 óta létezik a közösségi tolmács oklevél, amelyet a jelöltek vizsga révén szerezhetnek meg. Az oklevelet az Institute of Linguists (IoL)⁵ bocsátja ki. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy a leendő közösségi tolmácsok készségeit és kompetenciáit felmérjék, mielőtt akkreditálnák őket szakemberként. A jelöltek három szakterület közül választhatnak: jogi, közigazgatási és egészségügyi, mivel ezt tekintették sokáig a legfőbb közösségi tolmácsolási területeknek. Felmérték tolmácskompetenciájukat a szűkebb szinkron és a szűkebb vonatkozásában, továbbá nyelvi és kulturális ismereteiket, illetve országismeretüket. Fordítási feladatokban való jártasságukat is ellenőrizték. Amennyiben 60%-ban teljesítették az egyes kritériumokat, közösségi tolmács oklevelet kaptak, és a jegyzékbe is felvették őket.

Magyarország

Magyarország két szempontból is előrébb jár más országokhoz képest, ebből az egyik a jogi szabályozás. Míg a nemzetközi szakirodalomban szinte kivétel

4 <https://amp.trend.google-wiki.info/45140068/1/public-service-interpreters-in-the-uk.html>

5 <https://instituteoflinguists.com/>

nélkül azzal a problémával találkozunk, hogy a bírósági és közösségi tolmács biztosítása inkább csak egy esetleges gyakorlat, mintsem törvényi keretek között szabályozott jogosultság, az államra nézve pedig kötelezettség, addig Magyarországon – a jogi szabályozás szintjén mindenképpen – megvalósul a tolmácsolás jog biztosítása. A magyar jogrendszerben az Alaptörvény a hátrányos megkülönböztetés tilalmának, a törvény és a bíróság előtti egyenlőségi klauzulának, valamint az anyanyelvhasználathoz való jognak a deklarálásával általánosságban, továbbá néhány törvény és rendelet mellett a három eljárásjogi kódex és a szabálysértési törvény révén részletesen is szabályozza a tolmácsok szerepét, helyzetét és jogállását. Közös eleme az eljárási törvényeknek, hogy rögzítik: az eljárás nyelve a magyar, de senkit nem érhet hátrány a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt. Ez az előírás a fentebb ismertetett nemzetközi emberi jogi dokumentumoknak köszönhetően került be a magyar jogszabályokba.⁶

A kisebbségi jogok részeként megfogalmazott nyelvi jogok biztosítják a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogát a saját nyelvük használatára, egyebek mellett a jogi eljárásokban. Valamennyi vonatkozó jogszabály kimondja, hogy a tolmácsra a szakértőre vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni. Ez az előírás egyértelműen előremutató néhány más európai ország szabályozásához képest. Németországban például azért nem számít a tolmács szakértőnek, mert valójában nem szólhat bele az ügybe, nem mondhatja el a véleményét, és mivel nem gazdagítja új tartalmakkal az eljárást, az ügy érdemi eldöntéséhez sem járul hozzá a tevékenysége. Ezzel szemben Magyarországon a tolmácsot és a fordítót nyelvi szakértőként idézik a tárgyalásra egy kirendelő végzéssel, amiben felhívják figyelmüket a szakszerű és pontos fordítás elvégzésére, valamint figyelmeztetik a hamis fordítás következményeire. A tolmács tehát szaktevékenységet végez, mert abban a kérdésben kell szakmai döntést hoznia, hogy adott helyzetben egy forrásnyelvi szöveget hogyan ültet át a célnyelvre (Vinnai 2017).

Románia

Románia – annak ellenére, hogy az EU tagállama – sok tekintetben különbözik a többi európai országtól. Romániában a közösségi tolmács tulajdonképpen értelemben nem létezik, itt pusztán hivatalos fordítókról beszélünk, akik fordítói engedélyük birtokában a törvény értelmében hivatalos tolmácsként, ti. bírósági és közösségi tolmácsként is tevékenykedhetnek. Romániában utoljára 2016-ban módosították a hivatalos fordítók és tolmácsok státusát szabályozó törvényt. Az 1997-ben megjelent 178. sz. törvény, melyet először 2004-ben, majd 2016-ban módosítottak, és 2005-ben a 110-es is törvénnyel kiegészítettek, kimondja, hogy

⁶ A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.), a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.), a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.), valamint a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény tartalmazza a bírósági és közösségi tolmácsokra vonatkozó előírásokat.

az Igazságügyi Minisztérium által kibocsátott engedéllyel rendelkező hivatalos fordítók a Legfelsőbb Bíróság és Semmítőszék, a Korrupcióellenes Ügyészség, a bíróságok, a törvényszékek, az ügyészségek, ügyvédi irodák és közjegyzői irodák, bírósági végrehajtók, nyomozó hatóságok és különböző rendőri szervek számára folytathatnak (kötelesek folytatni) fordítói és tolmácsolási munkát, a jogszabály nem tevéen különbséget a két szakág között.

A 2016-os törvénymódosításig a jogszabály kimondta, hogy (többek között) minden olyan személy, aki a gimnázium felső tagozatát valamely idegen nyelven vagy valamely nemzeti kisebbség nyelvén végezte, és érettségi oklevelet szerzett az illető nyelvből és irodalomból, kiválthatja az Igazságügyi Minisztériumtól a szóban forgó nyelvre a fordítói engedélyt. Emiatt állt elő az a helyzet, hogy sok, kétnyelvű környezetben élő és magyar tannyelvű gimnáziumban érettségizett személyből hivatalos fordító lett. Ugyanez volt a helyzet a német tannyelvű gimnáziumok végzőseivel is. Ezek a személyek nem rendelkeztek olyan magasabb fokú tudatossággal, mint a hivatásos fordítók, akik az átváltási stratégiákat automatikusan és rutinszerűen képesek alkalmazni.

A hivatalos fordítók számát gyarapította a törvény által meghatározott másik kategória is, vagyis azon személyek összessége, akik fordítói engedélyüket az általános bölcsészeti tanulmányok végén kapott oklevél alapján szerezték meg. Sajnos azonban ez az oklevél sem biztosíték arra, hogy ezen fordítók munkái minőségi fordítások lesznek. A 2016-os módosítás után a szóban forgó jogszabály (178/1997) 3. cikkelyének c) betűje előírja, hogy fordítói engedélyért az Igazságügyi Minisztériumhoz csak azok a személyek folyamodhatnak, akik letették a Kulturális Minisztérium által szervezett fordítói vizsgát a jogi szakterületre vonatkozóan.⁷ A további szakterületekre sikeresen vizsgázók nem kapnak fordítói engedélyt, csak egy olyan bizonylatot, amely értelmében szakfordítóknak minősülnek.

A jogi szakterületen kívül az alábbi szakterületekre lehet fordítói vizsgát tenni: történelem, irodalom, orvostudomány, gyógyszerészet, szociológia, politológia, mezőgazdaság, matematika, informatika, közgazdaság, technológia, művészetek, kémia, elektronika-távközlés, filozófia, vallás, fizika, földrajz. Ami pedig a nyelvekkel illeti, a választható nyelveket két kategóriába sorolják (lásd az 1. táblázat), az első kategóriában a gyakoribb (ún. világnyelvek szerepelnek), a másodikban pedig a ritkábbnak minősített nyelvek.

Nagyon érdekes, hogy a magyar nyelv ezen utóbbi kategóriába tartozik, annak ellenére, hogy Romániában nagy számú magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű állampolgár él, és számukra a *Bírósági tolmácsolás* című fejezetben is említett jogszabályok, többek között maga a román alkotmány is biztosítja az anyanyelv használatához való jogot (a magyar nyelv használható a közigazgatásban és más hivatalos színtereken azon közigazgatási területeken, ahol a magyar lakosság aránya eléri a 20%-ot (l. a 215/2001-es törvény, mely a közigazgatást szabályozza).

7 <https://www.culturadata.ro/examen-traducatori/>

1. táblázat. *A romániai fordítói vizsgán választható nyelvek kategóriái⁸*

1. kategória	2. kategória	
angol	arab	holland
francia	bolgár	norvég
német	cseh	lengyel
olasz	kínai	romani
portugál	dán	szerb
spanyol	héber-ivrit	szlovák
orosz	japán	szlovén
	magyar	svéd
	újgörög	török
		ukrán

A közösségi tolmácsolás szempontjából a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a jogszabály nem tesz különbséget a fordító és a tolmács, a fordítás és a tolmácsolás között, sőt kötelező előírásként tartalmazza, hogy azon személyek, akik rendelkeznek hivatalos fordítói engedéllyel, kötelesek bírósági tolmácsként is megbízást vállalni, annak ellenére, hogy a vizsgán semmilyen tolmácskompetenciáról nem kellett tanúbizonyságot tenniük. Súlyos problémát jelent, hogy a bírósági tolmácsoláson kívül a jogszabály nem említi a közszolgálati tolmácsolás egyéb szakterületeit (például az orvosi, menekültügyi, népjóléti területeket, vagyis pontosan azokat, amiket a jelen jegyzet közösségi tolmácsolásként tárgyal, és amelyekről minden fent említett országban vannak rendelkezések).

Emiatt a gyakorlatban, ha mégis közösségi tolmácsra van szükség, az illetékes hatóság a hivatalos fordítók és tolmácsok jegyzékéből⁹ választ tolmácsot. Ez azonban nem jelent biztosítékot arra, hogy az illető fordító-tolmács rendelkezik is azokkal a készségekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megfelelő színvonalú tolmácmunkát végezzen.

4.3. A közösségi tolmácsolás funkciója és a közösségi tolmács szerepe

A közösségi tolmácsolás elsődleges célja, hogy lehetővé tegye az ország hivatalos nyelvét nem beszélő lakosok, bevándorlók, menekültek, vendégmunkások számára, hogy ügyintézés során, az állami hivatalokban, egészségügyi ellátás alkalmával, az oktatási intézményekkel való kapcsolattartásban anyanyelvüket használják, és az állam által központilag biztosított tolmácsra támaszkodjanak

8 <https://www.culturadata.ro/examen-traducatori/inscriere-examen-traducatori/>

9 <http://old.just.ro/MinisterulJusti%C8%9Biei/Listapersoanelorautorizate/Interpretsitraducatori/autorizati/tabid/129/Default.aspx>

(Szabari 1999. 83–84.). A közösségi tolmácsolás során konfliktusok is keletkezhetnek, ha a tolmácsoló interakció résztvevői (ideértve a tolmácsot is) nincsenek tisztában egymás elvárásaival, szerepével, céljaival vagy elképzeléseivel.

A nyelvi korlátok áthidalásának több eszköze is létezik, de amikor a szociális tolmácsolás témakörét érintjük, alapvetően olyan szituációról van szó, amelyben a két fél közötti információcsere közvetítésére tolmács, azaz szociális tolmács segítségét kell igénybe venni. A szociális tolmácsolás és fordítás alapfeltétele, hogy a nyelvi korlátok áthidalását olyan szakemberekre bízják, akik mind széles körű általános és ezzel párhuzamosan speciális ismereteket tudjanak magukénak, és ezekre vonatkozóan olyan képességekkel rendelkezzenek, amelyek lehetővé teszik az eredményes munkát. Ez az adott szituációban a releváns kultúrák alapos ismeretét és a specifikus szókincsbeli jártasságot egyaránt megköveteli.

A közösségi tolmács, a bírósági tolmácshoz hasonlóan mindkét nyelvi irányban sikeresen közvetít (*retour* tolmácsolást végez), és képes a nyelvek közötti gyakori és gyors váltásra. Az ő esetükben ritkább a beszédek közvetítése, éppen ezért ezt a tolmácsolási formát összekötő tolmácsolásnak (*liaison interpreting*) is nevezik.

A közösségi tolmácsok esetében elvárás a fizikai jelenlét, az ő esetükben nem az érzékelhető jelenlét az elvárás a rejtőzködéssel szemben. A közösségi tolmácsolás esetében nem megvalósítható a tolmácssteam vagy a párban való tolmácsolás, hiszen nagyon fontos az ügyfél bizalmának elnyerése. Az ügyfelek a legtöbb esetben alárendelt helyzetben vannak, kiszolgáltatottak, éppen ezért nehezen mernek megbízni idegen emberekben. A közösségi tolmács érdekvédelmi szerepet is játszik, ami túllép a tolmácsok semlegességén, és szükségessé teszi, hogy az ügyfél teljes mértékben megbízzon abban a személyben, aki a hatóságokkal, orvosokkal stb. való kommunikációját megkönnyíti.

Problémát jelenthet az is, hogy mivel sok ritka nyelv is szerepel az előforduló nyelvek között, az érintett személy nem mindig annak hivatalos, sztenderd változatát, hanem valamely regionális, kevésbé ismert változatát beszéli, ezért a tolmácsnak is nehezebb dolga van.

Nem szabad elfelejteni, hogy a közösségi tolmács szerepének különlegessége főként abban rejlik, hogy az ügyfél fokozottan ki van téve azoknak a feszültségeknek, amelyeket az anyanyelvi beszélő is átél például állami hivataloknál, kórházban stb., ezért nem mindig sikerül, hogy a tolmács semleges maradjon és teljes mértékben elhatárolódjon az ügytől vagy az ügyfélről, és csak a nyelvi vonatkozásokra figyeljen. Nagyon fontos ennek ellenére a pontos nyelvi közvetítés és az emberekkel való helyes viselkedés és bánásmód.

Egészségügyi tolmácsolás

Az egészségügyi tolmácsolás iránti igény növekedése szintén a külföldi munkavállalás és a bevándorlás, a migráció felgyorsulásának eredménye. A tolmács az orvos és a beteg között közvetít, feladatát nagy felelősséggel kell végeznie, és

ismernie kell a beteg kultúrájában jellemző „fájdalomkultúrát” is. Németországi orvosok pl. gyakran panaszkodnak, hogy a továbbra is elszigetelten, a török szokásoknak megfelelően élő török nőknél sokkal nehezebben tudják felállítani a diagnózist, ugyanis ezek az asszonyok általában nem tudják leírni fájdalmukat, még a fájdalom helyét sem adják meg pontosan, hiszen más a „fájdalomkultúrájuk”. Sokszor fogfájás esetén is csak annyit mondanak, hogy meg fognak halni, vagy bármilyen fájdalom esetén hasfájásra panaszkodnak, ahogyan azt sokszor a gyermekek teszik. Az egészségügyi tolmácsoláshoz a tolmácsnak nemcsak jó nyelvtudásra és egészségügyi ismeretekre van szüksége, sokszor a pszichológiai ismereteket sem nélkülözheti. Van példa arra is, hogy egy agyvérzéses beteg beszédprodukciónak elemzését kellett a tolmácsnak az orvosokkal együtt elvégeznie a pontos diagnózis felállítása érdekében. Egy másik nagyon specifikus és nagyfokú empátiát igénylő eset például a bántalmazott gyerekek kihallgatásán való tolmácsolás (különösen akkor, ha a gyerek még nem érte el a beszédfejlődés azon fokát, amikor már könnyedén kommunikál bármely témában).

Az egészségügyi tolmácsolás során tehát másfajta nehézségek merülnek fel, mint például a konferenciatolmácsolás során.

A közösségi tolmácsok szerepének vonatkozásában összegzőképpen elmondható, hogy a közösségi tolmács feladata nagyban eltér a konferenciatolmács feladatkörétől. A szociális tolmács felelős azért, hogy egy hivatalos tisztséget betöltő szakember és egy valószínűleg bevándorló vagy menekült között sikeres kommunikáció jöjjön létre, annak ellenére, hogy a két fél között óriási a különbség nyelvi, kulturális, világnézeti, hatalmi, tudásbeli síkon.

Roberts a szociális tolmácsolás meghatározó jellemzőjét abban látja, hogy az lehetővé teszi az egy adott ország hivatalos nyelvét nem vagy nem folyékonyan beszélő személyek számára, hogy közösségi ellátásra, szolgáltatásra hivatott szervezetekkel kommunikáljanak, ami biztosítja, hogy egyenlően részesüljenek a jogi, egészségügyi, oktatási, kormányzati és szociális szféra népjóléti szolgáltatásaiból (Roberts 1995).

A közösségi tolmácsolás alapelvei:

- nyelvi pontosság és szövegűség,
- semlegesség,
- emberekkel való empatikus bánásmód,
- titoktartás.

4.4. Nyelvi, terminológiai és kommunikációs akadályok

Egy menedéket kérelmező bírósági eljárásában a tolmács több különböző nyelvváltozattal is találkozhat. Csörgő Zoltánt idézve, a Löffler-féle nyelvi valóság rendszerét alkalmazva mutatjuk be azokat a nyelvváltozatokat, amelyek megkü-

lönbötzetése és ismerete, illetve használata befolyásolhatja a közösségi tolmácsok munkájának minőségét:

- idiolektusok (egyénre jellemző nyelvhasználat);
- szociolektusok (társadalmi változatok), így idetartozik a szaknyelv, szleng, az elkülönülésre törekvők nyelve (tolvajnyelv, rendőri zsargon), mert közös bennük, hogy valamilyen információt eltitkol a többiek elől (a jogi szaknyelv is ilyen, alig érthető a kívülállók számára, és ha zsargont használnak, azzal sok információt elzárnak a laikusoktól);
- az areális/regionális nyelvváltozatok földrajzi egységeként eltérhetnek (dialektusok, nemzeti sztenderdek, kisebbségi nyelvek);
- szituolektusok (az adott helyzetre jellemző interakciós nyelvhasználati mintázatok a beszélő célja, közege és a szöveghez való viszonya alapján);
- funkciólektusok (a nyelvhasználat funkciója szerinti változat, a köznyelvtől az irodalmi vagy publicisztikai nyelvig);
- mediolektusok (a kommunikációs közeg alapján megkülönböztethető változat a beszélt, az írott vagy éppen az elektronikus médiában használt digilektusok);
- a nemek és életkorok szerinti nyelvváltozat (Löffler, idézi Csörgő 2013).

4.5. Etikai alapelvek

Nagy kockázatot jelent, ha a közösségi tolmácsolás feladatát avatatlan kezekbe helyezzük, hiszen a közösségi tolmácsnak nagy szerepe van abban, hogy az ügyfél problémája milyen megoldásra lel. Ez különösen igaz azokban az esetekben, amikor például a menedékkjogra vonatkozó kérelem elbírálása a tét.

A közösségi tolmácsoknak felelős módon kell nyilatkozniuk arról, hogy valóban ismerik-e a szóban forgó nyelv ügyfél által beszélt dialektusát, értik-e az érintett által beszélt nyelvváltozatot, annak idiolektusát. A közösségi tolmácsok sohasem avatkozhatnak bele a válaszadás folyamatába, még akkor sem, ha tudják, hogy a hatóság milyen választ várna a pozitív elbírálás érdekében.

Nagyon kell továbbá ügyelnie arra is, hogy a tolmácsolás során az egyes nyelvekben és nyelvváltozatokban milyen jelentéssel bírnak az egyes kifejezések, mivel ez befolyással lehet az ügyfél szavahihetőségére. Például a francia nyelvben a *parents* főnév szülőket és rokonokat, illetve a sógorságot is jelenti. Ezért nem mindegy, hogy egy kérvényező például azt mondja, hogy szülei meghaltak, de rokonai segítségével sikerült megszöknie a börtönből. Ha a tolmács a *parents* szót mindkét esetben szülőnek fordítja, akkor csorbul az ügyfél szavahihetősége. További példa, hogy a *camion* szó a spanyolországi spanyolban 'kamiont', a mexikói spanyolban pedig 'autóbuszt' jelent, ezért nagy jelentőséggel bír, hogy a tolmács melyik szót választja, hiszen nem mindegy, hogy a menekült autóbuszon vagy

egy tehergépjármű (*kamion*) rakterében érkezett a célországba. Hasonló példa a *motor* szó is, hiszen ez a kameruni pidzsin angolban minden motorral működő gépjárművet jelent, míg a sztenderd angolban motorkerékpárt értünk alatta. Ezért, ha a kérelmező azt mondja, hogy több barátjával és néhány családtaggal egy motoron tette meg az út jelentős részét, és ezt a tolmács motorkerékpárként tolmácsolja, szintén veszélybe sodorja az ügyfél szavahihetőségét. Tudnia kell tehát a tolmácsnak, hogy az ügyfél pidzsin angolt beszél, és abban a *motor* az autóbust is jelenti.¹⁰

Fontos etikai szempont, hogy a közösségi tolmács úgy őrizze meg semlegességét, hogy közben megnyeri az ügyfél bizalmát, még akkor is, ha az nem mindig egyszerű az eltérő kulturális és vallási háttér miatt. Muszlim vallású menekültek esetében például nagyon nagy problémát jelent, hogy a férfiak nem igazán bíznak meg egy női tolmácsban, a nők pedig nem is igazán kommunikálhatnak férfiakkal, így egy férfi tolmácsnak felfedni például kínzatásuk történetét nem mindig egyszerű feladat. Ezért a tolmácsnak empatikusnak kell lennie, úgy, hogy közben tiszteletben tartja az ügyfél kultúrájának aspektusait, és maximálisan figyel az érintett személy problémájára, megpróbálva elkerülni az általánosítást.

Szakirodalom

CSÖRGŐ Z.

2013 Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15/2. 51–71.

HORVÁTH I.–SZABARI K.–VOLFORD K. (szerk.)

2000 *Fordítás és tolmácsolás a világban. Oktatási segédanyag fordító- és tolmácsképző intézetek hallgatói számára.* Budapest, ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ.

JANCSI B.

2003 A közösségi tolmácsolás (Magyarország közelgő Európai Unió csatlakozása fényében). <https://adoc.tips/a-kzssegi-tolmacsolas.html>.

KALINA, S.

2002 Interpreters as Professionals. *Across Languages and Cultures* 3/2. 169–187.

LÖFFLER, H.

2005 *Germanistische Soziolinguistik*. 3. überarbeitete Auflage. Berlin, Erich Schmidt.

ROBERTS, P. R.

1995 Community interpreting today and tomorrow. In: Silvana, E. Carr–Roda,

10 A példák Gyulai Gábornak, a Magyar Helsinki Bizottság menekültügyi munkatársának előadásából származnak, amelyek 2013-ban a BME Tolmács- és Fordítóközpont konferenciáján hangzottak el.

P. Roberts–Dini Steyn–Aideen Dufour (eds.): *The Critical Link: Interpreters in the Community: Papers from the 1st international conference on interpreting in legal, health and social service settings, Geneva Park, Canada, 1–4 June 1995*. John Benjamins Publishing Company, 7–28.

SZABARI

1999 *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Scholastica Kiadó, Budapest.

VINNAI E.

2017 Tolmácsolás a jogi eljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*. 12/1. 133–142. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/2017kulon1/13_vinnaiedina.pdf.

Internetes hivatkozások

<https://ausit.org/code-of-ethics/> [2020. augusztus 13.]

<https://www.infomigrants.net/en/post/6160/asylum-requests-a-good-interpreter-can-make-all-the-difference>

<https://instituteoflinguists.com/> [2020. augusztus 13.]

<http://old.just.ro/MinisterulJusti%C8%9Biei/Listapersoanelorautorizate/Interpretsitraducatoriaautorizati/tabid/129/Default.aspx> [2020. augusztus 13.]

5. A BÍRÓSÁGI TOLMÁCSOLÁS

A bírósági tolmácsolás a nemzetközi szakirodalomban igen sokat kutatott téma, világszerte nagyon sok tanulmány született ezen a szakterületen.¹ A magyar szakirodalomban azonban csak néhány éve indultak meg ezen a területen a kutatások (Csörgő 2013; Horváth 2013; Farkasné Puklus 2016). Romániában ezzel a szakterülettel kevésbé foglalkoznak, tekintettel arra, hogy azt sokkal inkább a jogi eljárások részének tekintik, mint a tolmácsolási szakma egy ágának.

5.1. A tolmácsoláshoz való jog biztosítása a bírósági tolmácsolásban

A bírósági tolmácsolással szorosan összefügg a tolmácsoláshoz való jog biztosítása (Horváth 2014). A tolmácsoláshoz való jog biztosításakor a cél az, hogy a büntetőeljárások, illetve a polgári peres eljárások során a tisztességes tárgyaláshoz való jogot és az alapvető emberi, valamint nyelvi jogokat garantálják. A tisztességes tárgyaláshoz való jog egyik alapelve a vádlott „jogi jelenléte” a tárgyaláson. A jogi értelemben vett jelenlét pedig feltételezi a „nyelvi jelenlétet” is (González 1994).

Az Európai Unió jogszabályai közül a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és/vagy fordítóhoz való jogot a 2010/64/EU irányelv szabályozza, amely kimondja, hogy költségmentesen tolmácsolást kell biztosítani a büntetőeljárás nyelvét nem beszélő vagy nem értő gyanúsítottak vagy vádlottak részére többek között a rendőrségi kihallgatás, az ügyfél és ügyvéd közötti lényeges találkozások, valamennyi bírósági tárgyalás és bármely szükséges közbenső meghallgatás során. A tolmácsolás videokonferencia, telefon vagy internet útján is biztosítható, kivéve, ha szükség van a tolmács fizikai jelenlétére a tisztességes eljárás biztosításához.²

Magyarországon a bírósági tolmácsoláshoz való jogot a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény említi meg először. Ez a törvény a jelnyelvet beszélőkre és a jelnyelvi tolmácsolásra való jogra külön kitér.³ Jelenleg a bünte-

1 A <https://najit.org/wp-content/uploads/2018/08/Annotated-Bibliography-by-Year.pdf> honlap tartalmazza a jogi és bírósági tolmácsolás részletes szakirodalmának jegyzékét.

2 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0047>

3 A törvény 6. § (1) bekezdése szerint a polgári peres eljárásoknak a nyelve magyar, és a „magyar nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet”. Ugyanezen paragrafus (2) bekezdése továbbá kimondja, hogy „A bírósági eljárásban – nemzetközi egyezményben meghatározott körben – mindenki jogosult anyanyelvét, regionális vagy nemzetiségi nyelvét használni”. A (3) bekezdés rendelkezik a tolmácsoláshoz való jogról: „A bíróság köteles tolmácsot alkalmazni, ha az az (1)–(2) bekezdésben foglalt elvek érvényesülése érdekében szükséges.” A 184. § a tolmácsról szól, és a fentieket megerősíti, majd a (2) bekezdés kimondja, hogy a hallássérült személyt kérésére

tőeljárások során a tolmács alkalmazását a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény írja elő.⁴

Romániában a 2003-as alkotmánymódosítás ezen a területen is áttörést jelentett. Az új Alkotmány 128. cikkelyének 2. bekezdése előírja, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak jogukban áll a bíróságok előtt anyanyelvükön megszólalni, oly módon, hogy az ne járjon pótlólagos költséggel az érdekeltek számára. A következő évben meghozott törvényben rögzítették a jog gyakorlásának feltételeit, mégpedig olyan módon, hogy a jogérvényesítéssel járó többletköltségek az igazságszolgáltatási rendszert terhelik (Horváth 2019. 185.).

A román Büntető Perrendtartás értelmében Romániában a bírósági eljárás nyelve a román nyelv. A jogszabály 12. cikkelyének (2) bekezdése szerint a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak jogukban áll anyanyelvüket használni a bírósági eljárás során, az eljárás hivatalos írásos dokumentumait azonban román nyelven készítik el. A (3) cikkely értelmében azon feleknek vagy jogalanyoknak, akik nem értik vagy nem beszélnek a román nyelvet, ingyenesen biztosítják, hogy tolmács segítségével betekintést nyerjenek a per irataiba, és hogy az eljárás során tolmács segítségével kommunikáljanak. A bírósági eljárás során kizárólag az engedéllyel rendelkező hivatalos fordítók és tolmácsok biztosíthatják a tolmácsolást és a fordítást.⁵

Anglia és Wales garantálja az angol nyelvet nem ismerő jogalanyoknak, hogy a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelvnek megfelelően tolmácsot vehessenek igénybe, és kérhessék egyes dokumentumok lefordítását.⁶

A Német Szövetségi Köztársaságban a „bírósági tolmács és/vagy fordító” szerepét és funkcióját az egyes tartományok különféleképpen határozzák meg. Az

jelnyelvi tolmács közreműködésével kell meghallgatni, illetve kihallgatni, vagy a meghallgatás, illetve kihallgatás helyett írásban is nyilatkozatot tehet. A (3) bekezdés pedig a tolmácsot szakértői státusszal ruházza fel, és megállapítja, hogy a „tolmácsra a törvénynek a szakértőkre vonatkozó rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni”.

4 A jogszabály 114. § (1) bekezdése szerint Magyarországon, ha nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét – törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben –, regionális vagy nemzetiségi nyelvét kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni.

5 <https://lege5.ro/Gratuit/geztkobvha/limba-oficiala-si-dreptul-la-interpret-codul-de-procedura-penala?dp=gqztimbyha3ds> [2020. augusztus 10.]

6 Ha valamilyen érintett fél nem beszél vagy nem ért angolul, a rendőrség biztosít valakit, aki beszél az érintett nyelvére. Ez a szolgáltatás ingyenes. A büntetőeljárásban minden fogva tartási döntés után, illetve ha bármilyen bűncselekmény miatt vádat emelnek egy személy ellen, a rendőrség köteles átadni egy, az illető anyanyelvén készült jegyzőkönyvet arról, hogy miért vették őrizetbe az illető személyt, és milyen bűncselekmény elkövetésével vádolják. Ha rendőrségi kihallgatás során nem készül hangfelvétel, a tolmács az érintett személy anyanyelvén jegyzeteket készít a kérdésekről és az érintett személy válaszairól. Ezt az érintett ellenőrizheti, mielőtt pontos jegyzőkönyvként aláírja. Ha vallomást akar tenni a rendőrségen, a tolmács lefordítja az anyanyelvére a vallomást, hogy ellenőrizhesse, és ha megfelelő, aláírhatja. Bírósági eljárás esetén is hasonlóképpen érvényesülnek a szabályok, de ebben az esetben az illetékes bírósághoz kell folyamodni a tolmács biztosítása érdekében (<https://www.gov.uk/get-interpret-at-court-or-tribunal>).

Emberi Jogok Európai Egyezményében (1950) foglaltakat Németország is alkalmazza a tolmácsolási és fordítási folyamatokra mind a polgári jogi ügyek, mind pedig a büntetőeljárások vonatkozásában. Sajnos azonban a Német Szövetségi Köztársaságban nincs egy átfogó szövetségi törvény, amely szabályozná a bírósági tolmácsok és/vagy fordítók szolgáltatásaihoz való hozzáférést, a tolmácsok és fordítók munkavégzéshez szükséges alapképesítéseit, illetve bérezését stb. Ennek oka a német szövetségi rendszer. A 16 német szövetségi államban jelenleg teljesen eltérő előfeltételek, képesítési formák és bérezések vannak.⁷

Mindebből következik, hogy a megfelelő végzettséggel, képesítéssel és szaktudással rendelkező bírósági tolmácsok alkalmazása nagyon fontos kérdés, amely túlmutat a tolmácsolás szakmai kérdésein. A szakszerű bírósági tolmácsolás ugyanis olyan előnyöket biztosít az állam és polgárai számára, mint a jobbiztonság, az igazságszolgáltatás átláthatósága, az eljárás alá vont személyek tisztességes bánásmódhoz való jogának biztosítása és az adatvédelem.

5.2. A bírósági tolmácsolás mint a tolmácsolás egy specifikus fajtája

A bírósági tolmácsolás a tolmácsolás egy specifikus fajtája. A bírósági tolmács feladata, hogy a bírósági, illetve jogi kontextusban a forrásnyelvi beszédeket a célnyelvre tolmácsolja. Romániában, Magyarországon és általában az EU tagállamaiban a bírósági tolmács általában két irányban dolgozik, A nyelvről B nyelvére és B nyelvről A nyelvére, tehát *retour* tolmácsolást is végez, hiszen a bírósági eljárások sajátos jellege miatt nincs arra lehetőség, hogy az eljárás során csak saját anyanyelvére tolmácsolhasson.

Szinkrontolmácsolásra tárgyalótermi kontextusban általában a nemzetközi bíróságokon kerül sor, mint például az Európai Unió Bírósága, a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság vagy a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága, egyébként azonban az igazságszolgáltató intézmények technikai szempontból nincsenek felkészülve arra, hogy szinkrontolmácsolást biztosítsanak, ezért a szuttogószinkron⁸ módszerét kell a tolmácsoknak alkalmazniuk.

7 A Német Szövetségi Köztársaság egyes tartományaira vonatkozó, a bírósági tolmácsokra és a hivatalos fordítókra vonatkozó jogszabályi keret részletes tárgyalása a <http://www.forditas-centrum.hu/blog/212-fordito-es-tolmacskepzes-nemetorszagban> honlapon található meg.

8 A tárgyalótermi helyzetben a szuttogószinkron alkalmazása igen elterjedt és gyakran szükséges. Horváth arra is rávilágít, hogy a megfelelő technikai berendezés hiányában a *chuchotage* a lehető legkimerítőbb és legtökéletlenebb műfaj, tekintettel arra, hogy a tolmács úgy kényszerül a mentálisan igen megterhelő feladatát maximálisan ellátni, hogy „nem megfelelők a hallási viszonyok: gyakran csak szófoszlányokat hall, és ezekből kell következtetnie a beszélő szándékára”. Mindezek mellett a gyakran kényelmetlen testtartás és a vizuális inputoktól való részleges megfosztottság is igénybe veszi a tolmács talpraesettségét és rugalmasságát. Horváth továbbá arra az igen kényes tényre is felhívja a figyelmet, „hogy a tökéletlen, fárasztó

Romániában a tolmácsok számára problémát jelent a megfelelő munkakörülmények hiánya is, hiszen számukra – bár legtöbbször szinkrontolmácsolást végeznek – nem biztosítanak tolmácskabint és tolmácsberendezést, ezért hosszú, bonyolult, jogszabályokra hivatkozó felolvasott szövegeket kell zajos teremben fülbesugásos szinkronnal tolmácsolniuk. A jogi szövegek bonyolult jellege miatt olykor nemcsak a két nyelv közötti átváltást teszi szükségessé, hanem az intralingvális (nyelven belüli) tolmácsolást is, hiszen az érintett nem mindig érti a jogi eljárás szakkifejezéseit, ezért a bíró gyakran felszólítja a tolmácsot, hogy magyarázzon is. Meg kell említenünk azonban, hogy a bírósági tolmácsolás etikája értelmében a tolmácsnak szó szerint kellene szóbeli fordítást végeznie, és semmiképpen nem lenne szabad magyaráznia. Ezt az elvet a romániai gyakorlat nem alkalmazza abban az esetben, ha a bíró számára egyértelmű, hogy az érintettnék a jogi nyelven elmondott szöveg nem jelent semmit.

Romániában külön problémát jelent, hogy sok esetben a bíróság tagjai számára nem elfogadható, hogy valamely román, romániai személyi okmányokkal rendelkező állampolgár nem beszél és nem érti az állam hivatalos nyelvét. Bírósági tolmácsok számoltak be arról, hogy nekik maguknak kellett az ügyészt figyelmeztetniük a nyelvi jogokra, illetve az alkotmányban foglaltakra, hogy egyáltalán elkezdhesék ügyfelük mellett a munkavégzést.

5.3. A bírósági tolmácsolás alapvető jellemzői

Elsősorban sajátos jellemzői miatt tekinthető a bírósági tolmácsolás a tolmácsoláson belül külön területnek. Főbb jellemzői közül például ki kell emelnünk a specifikus témát és a jogi kontextust, amelyet szükséges elsajátítani. Továbbá az sem hagyható figyelmen kívül, hogy gyakran, ha nem is mindig szó szerinti értelemben, de mégis „élet-halál” a tét, hiszen emberi sorsok forognak kockán, főként, ha valamilyen magas pénzbeli büntetés vagy szabadságvesztés, esetleg egy nemzetközi gyermekelhelyezés vagy egy menekültügyi kérelem kérdése képezi a per tárgyát. Egy másik fontos jellemző, hogy a bírósági tolmács általában konfliktusos helyzetben végzi a munkáját, sokszor a felek nem is akarnak megegyezésre jutni, és szinte mindig fennáll a hierarchikus alárendeltség köztük (főként a bíróság és a vádlott, az ügyész és a vádlott között).

A tolmács közvetlenül nem szereplője az ügynek, csak résztvevője (egyfajta szakértőként), de mégis kihat rá, hiszen olyan kommunikációs folyamatban kell közvetítenie, amelyben a felek között nincs egyetértés és gyakran nem működik a sikeres kommunikációra való törekvés, hiszen nincsen meg az együttműködés

és kényelmetlen tolmácsolási módot a tolmács egy olyan szituációban kényszerül alkalmazni, amelyben különösen nagy tétje van annak, hogy mennyire pontosan, a valósághoz és az elmondottakhoz hűen alakítja át a beszélő által előadottakat a célnyelvre” (Horváth 2013).

szándéka sem. Ezek általában érzelmileg igen telített és feszült helyzetek, ahol az indulatok gyakran elszabadulnak, sokszor többen beszélnek egyszerre, és ez nehezíti a munkavégzést a tolmács számára. További jellegzetessége a bírósági tolmácsolási eseményeknek, hogy a bírósági tolmács feladatát nem egy tolmácsolási módban és nem is egy nyelvi irányban végzi. Amint már említettük, *retour* tolmácsolásra is sor kerül, és ami a tolmácsolás módját illeti, gyakran keveredik a suttogószinkron és a rövid szakaszos, illetve a hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolás, sőt a tárgyalás egyes szakaszaiban megjelenhet a blattolás is. Megtörténik az is, hogy a módok között egy eseményen belül is gyakran, gyorsan és hirtelen kell váltania a tolmácsnak. Előfordulhat, hogy a vádbeszédet hosszú szakaszos konszekutív módon kell tolmácsolni, de arra is van példa, hogy a tárgyalás ezen szakaszában suttogószinkron segítségével kell tolmácsolnia. Ez mindig helyben dől el, annak függvényében, hogy a bíróság hogyan rendelkezik. A vallomástételt vagy a tanú kihallgatását általában minden esetben rövid szakaszos konszekutív tolmácsolás segítségével kell megoldania a tolmácsnak, az írásbeli nyilatkozatok ismertetéséhez pedig blattolást kell alkalmaznia. Amikor az ügyfele nem aktív résztvevője a kommunikációnak, hanem „csak” követi az eseményeket, a tolmács minden esetben magától, a bíróság felszólítása nélkül átvált suttogószinkronra, majd ezt követően blattolnia kell egy korábbi ítéletet, amelyet akkor lát először, és így tovább.

A bírósági tolmács munkáját nehezítik az olyan nyelven kívüli tényezők is, mint az igen gyors beszéd, a többször megszakított beszédflow és az esetlegesen felmerülhető témák igen nagy száma, valamint az érzelmi túlfűtöttség. Egy másik tényező, amely jellemző az egyes országok bírósági tolmácsolási gyakorlatára, az az, hogy előzetes felkészülésre csak a legritkább esetben van lehetőség, hiszen az ügy iratai általában nem nyilvánosak, vagy a tolmács nem fér hozzájuk.

5.4. A bírósági tolmácsolás alapelvei

Horváth Ildikó *Bírósági tolmácsolás a gyakorlatban* című tanulmányában a következő alapelveket határozza meg a bírósági tolmácsok számára:

- a semlegesség elve;
- a titoktartás elve;
- a professzionális viselkedés elve;
- a nyelvi pontosság és a szöveghűség elve.

A bírósági tolmácsok számára az egyik legfontosabb alapelv **a semlegesség elve**. Ez az elv természetesen a többi tolmácsolási módnál is érvényesül, azonban a bírósági tolmácsolásnál hangsúlyosabban, mivel a bírósági tolmács természetesen perben álló felekkel dolgozik, akik azt várják el, hogy a tolmács ne torzítsa mondanivalójuk nyelvi formáját úgy, hogy az rájuk nézve káros legyen, vagy a

másik félnek kedvezzen. Ehhez szorosan kapcsolódik a tolmács ügyfeléhez való lojalitásának kérdése is (Mikkelson 2000).

Egy másik alapelv a **titoktartás**. A tolmácsok életének egyik velejárója, hogy gyakran jutnak bizalmas információk birtokába. Ez a bírósági tolmácsok mindennapjaiban fokozottan így van. E tekintetben a tolmácsok az ügyvédekhez hasonlíthatók, abból a szempontból is, ami az ügyvéd és ügyfele közötti kapcsolat jellegéből adódik, miszerint az ügyvédet nem lehet arra kényszeríteni, hogy a tudomására jutott információkat felfedje. A bírósági tolmácstól gyakran kéri azt, hogy még a hozzátartozóinak se mondja el, milyen ügyben tolmácsol éppen.

A **professzionális viselkedés** egy másik olyan alapelv, amely a bírósági tolmácsoknál igen hangsúlyosan jelentkezik, és amely például az Egyesült Államokban kötelező jellegű a bírósági tolmácsok számára (Mikkelson 2000). Ezen azt kell érteni, hogy a tolmács nem hívja fel magára nem megfelelő módon a figyelmet sem öltözködésével, sem viselkedésével. A professzionális viselkedés továbbá a kollégákkal való kapcsolatra is vonatkozik, például úgy, hogy a tolmács nem hangoztatja véleményét kollégáiról, azok szakmai kompetenciájáról vagy egyéb tulajdonságairól. A professzionális viselkedés fontos összetevői még a becsületesség és az integritás.

Egy további **etikai alapelv a nyelvi pontosság és a szövegűség**. Ennek megfelelően a tolmács morális és szakmai kötelessége, hogy az elhangzottakat hűen, pontosan és hiánytalanul, tehát a teljesség igényével tolmácsolja. A büntetőeljárások tárgyalása elején a tolmácsnak gyakran esküt kell tennie, hogy hűen, hiánytalanul és pontosan (a megfogalmazás esetenként változik) tolmácsol, illetve a bírók rendszerint megkérdezik tőle, hogy tisztában van-e a hamis tolmácsolás következményeivel, és hogy ezt megértette-e.

5.5. A bírósági tolmács szerepe

A bírósági tolmács feladata, hogy a peres eljárások során a különböző nyelveket beszélő felek közötti kommunikációt lehetővé tegye. Ehhez nemcsak a nyelvi és a kulturális akadályokat segít leküzdeni, hanem a jogrendszerbeli különbségeket is megpróbálja áthidalni az ügyfele számára, hogy annak jogai érvényesülhessenek. Ehhez a tolmácsolási készségeken kívül széles körű háttérismeretekkel, valamint jogi alapismeretekkel kell rendelkeznie.

Olyan ismeretekre van szüksége, amelyek lehetővé teszik számára, hogy a jogi környezetben zajló kommunikációs helyzetekben könnyen eligazodjon, és ezáltal zökkenőmentesen elő tudja segíteni a különböző nyelvet beszélő felek kommunikációját. Ehhez ismernie kell a munkanyelveihez kötődő országok jogrendszerét, az igazságszolgáltatási eljárások menetét, az eljárások szereplőinek

feladatát, egymáshoz való viszonyát, jogait és kötelességeit. Továbbá tisztában kell lennie a tárgyalótermi protokoll szabályaival.

A tolmácsnak a téma szakavatott ismerőjévé kell válnia annak érdekében, hogy sikeresen el tudja végezni a forrásnyelvi beszédnek a célnyelvre való átültetéséhez szükséges tartalmi és nyelvi információfeldolgozást. A téma ismerete tehát nem a jogi problémamegoldás és döntéshozatal céljából szükséges, hanem a nyelvi közvetítés során felmerülő nyelvi, kulturális, értelmezésbeli, szituációs és etikai problémák helyes felismeréséhez és ezek tudatában a helyes döntések meghozatalához van rá szükség.

5.6. A bírósági tolmács nyelvtudása

A bírósági tolmácsok nyelvtudásával kapcsolatban elmondható, hogy kifogástalanul használják az anyanyelvüket (A nyelv), illetve magas szinten ismerik az adott idegen nyelvet (B nyelv), amelyre és amelyről tolmácsolnak. A szaknyelvtudásukkal kapcsolatban megállapítható, hogy nemcsak a bírósági és hatósági eljárásokat ismerik, hanem azok nyelvhasználatát és szakszókincsét is, valamint a bírósági és hatósági eljárások során használt szövegfajták jellegzetességeit.

A bírósági tolmácsolás nyelvi aspektusával kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy igen sokrétű nyelvtudást igényel, hiszen a tárgyalótermi jogi nyelvhasználaton kívül a per során tárgyalt témától függően lehet szükség gyakorlatilag bármilyen szaknyelvi ismeretre (orvosi, üzleti), egészen hétköznapi szókincsre (pl. gyermekgondozás) vagy akár szleng és káromkodás tolmácsolására. Mindezt akár egy tárgyaláson belül is úgy, hogy előzetes felkészülésre csupán az idézésben szereplő per tárgya áll a tolmács rendelkezésére.

A bírósági tolmácsolás tehát alapvető szituációs és kommunikációs jellegzetességeinél fogva a tolmácsolás egyik specifikus fajtájának tekinthető. A tolmács feladata a kommunikáció akadálymentesítése a nyelvi és kulturális akadályok leküzdése által. A tárgyalóteremben ehhez még hozzájön a jogrendek közötti közvetítés és az információbeli különbségek kiegyenlítése. Ehhez igen összetett tudásra és sokrétű tolmácsolási készségekre van szükség.

5.7. A kommunikációs helyzet a bírósági tolmácsolás keretében

A bírósági tárgyalótermi szituációban a kommunikációs partnerek száma korlátozott, ugyanakkor pontosan rögzített az egyes partnerek kommunikációs viselkedésének módja és a rájuk vonatkozó szabályok is. Az esemény formalizáltsága

és tradicionálisan protokolláris jellege miatt a kommunikációs helyzet és a benne részt vevő kommunikációs partnerek viselkedése is sok tekintetben különbözik bármely más kommunikációs helyzettől.

A kommunikációt alapvetően a bíró moderálja és irányítja; bármi, ami a tárgyalóteremben történik és elhangzik, csak a bíró felszólítására történhet. A tárgyalás többi résztvevője sem kommunikálhat egymással anélkül, hogy a bíró azt előzetesen engedélyezte volna, vagy arra bármelyik szereplőt felszólította volna. A bíró tehát sajátos, irányítói szerepet tölt be a bírósági kommunikációs helyzetben. Irányító helyzete mellett egy különleges, közvetítői szerepet is betölt, hiszen a tárgyalóteremben történeteket és elhangzottakat ő foglalja össze és pontosítja a jegyzőkönyvvezető számára annak érdekében, hogy a tárgyalás jegyzőkönyve tisztázva tartalmazzon mindent.

A bírónak a tolmácsok munkájának megkönnyítése érdekében lassan, tagoltan, artikuláltan és érthetően kellene beszélnie, a többi megszólalót pedig több alkalommal figyelmeztetnie kellene arra, hogy valós idejű tolmácsolás folyik, ezért beszéljenek hangosan, érthetően és tagoltan. A gyakorlatban azonban ez nem mindig így történik, és ez jelentősen megnehezíti a tolmácsok munkáját.

A tárgyalás alatt a tolmács nem távolodik el fizikailag a vádlottak mellől, és minden elhangzott szót közvetít feléjük.

Ahogy Csörgő is megfogalmazza, a bírósági tárgyalások esetén az elhangzott szövegtípusok és a kommunikációs partnerek szövegalkotási stratégiája erősen formalizált. A felek szövegalkotási stratégiáját a sztenderd szövegtípusok jellemzik, melyekben gyakoriak az ismétlődő és a tolmács számára könnyen anticipálható és automatizmusként előhívható kérdések és figyelmeztetések (Csörgő 2013. 55.). E megállapítás elsősorban a bíróságon hivatalból eljáró személyek (esetünkben a bíró, az ügyész és a vádlottak jogi képviselője) szövegalkotási stratégiájára jellemző. Mindannyian a jogi szaknyelvet ismerik és használják a tárgyalótermi kommunikáció során. Ennek megfelelően, ha a bírósági tolmács tudása és gyakorlata révén birtokában van a tárgyalásokon gyakran, ismétlődően és általánosan használt terminusoknak, szóösszetételeknek, kollokációknak és paneleknek, az a munkájának nagy részét meg tudja könnyíteni.

A nagyobb problémát az jelenti, hogy a tárgyalótermi kommunikáció további résztvevői (a vádlott, a tanúk, a felperes és az alperes) laikus beszélőként (sok esetben alárendelt, kiszolgáltatott szituációban) a köznyelv különböző regisztereit beszélnek, és az általuk mondottakat kell a tolmácsnak a bíróság számára szó szerint tolmácsolnia úgy, hogy közben tiszteletben tartja a szaknyelvi kommunikáció feltételeit és a tárgyalótermi protokoll szabályait.

Összegzésként elmondható, hogy a tolmács nehezebb feladattal szembesül, ha ezekre a körülményekre próbál előzetesen felkészülni, mivel a tárgyaláson részt vevő személyek (felek, vádlottak, tanúk, szakértők, egyéb érdekelt felek) szövegalkotása széles spektrumon mozog mind a tanultság, műveltség, mind pedig a kultúra, a dialektusok és a különböző (nem feltétlenül jogi) szakkifejezések tekintetében.

5.8. Terminológia

Ha a nyelvi szakember a jogi szaknyelvvvel találja magát szemben, fel kell készülnie arra, hogy a különböző nemzetek sajátos jogrendje miatt nem biztos, hogy minden kifejezés, fogalom és terminus teljesen ekvivalens megfelelőjére fog bukkanni.

Példák, érdekes esetek:

„I was shocked.”

Az ügyész azonban felvetette a kérdést: „Ha sokkos állapotba került, akkor hogyan tudott a jármű után szaladni?” Ekkor az ügyvéd és a tolmács közösen hívták fel a bíróság figyelmét arra, hogy az angolban az „I was shocked” kifejezés hétköznapi használatban elég gyakran fordul elő a „megdöbbsentem” vagy „megijedtem” értelmezésben. A magyarázatot a bíró és az ügyész is elfogadta. Ez egyben jó példa arra, hogy a szakmai etikai elvárásoknak megfelelően, amint a tolmács észlelte a „zavart”, rögtön tájékoztatta a bíróságot a kulturális különbségekről, hogy ez ne befolyásolja a vádlott szavahihetőségéről alkotott képet.

Egy bírósági tolmácsolási esemény két szempontból veszi igénybe a tolmács képességeit.

Egyrészt a tolmács személyisége és nyelvi felkészültsége – mint minden tolmácsolási eseményen – alapvető fontosságú, másrészt pedig az erősen formalizált, más élethelyzethez egyáltalán nem hasonlító bírósági környezethez való alkalmazkodás képessége is elvárt.

A tolmács, bár jogi formai értelemben természetesen maga is az eljárás résztvevője, ebbe a helyzetbe olyan kívülállóként „csöppen bele”, aki a többi szereplőhöz képest jóval kevesebb információval rendelkezik az eljárás és a tárgyalás témáját illetően is.

5.9. Etikai alapelvek és pontosság

Az etikai kódexek követelményei és az eljárások résztvevőinek elvárásai szerint a tolmács elsődleges funkciója az, hogy szó szerint mondja el a célnyelven a forrásnyelven elhangzottakat (Horváth 2017).

Ruth Morris szerint (Morris 2010. 25.) a bírósági tolmács feladata a fordítás, nem pedig a tolmácsolás (interpretálás), mivel a jogi környezetben egy gondolat, érv vagy üzenet tolmácsolása azt a benyomást kelti, hogy a tolmács értelmezi azt.

A jogi szakemberek is azt várják el a tolmácsoktól, hogy szó szerint adják vissza a forrásnyelven elhangzottakat, vagyis hogy fordítsanak. E felfogás szerint

a fordítás objektív, mechanikus és átlátható folyamat, amelynek során a tolmács csupán a szócső szerepét játssza. A tolmácsolás, vagyis ebben az értelemben a beszéd üzenetének, a beszélő szándékának az értelmezése, megfejtése a jogászok, nem pedig a tolmács feladata. Ennek megfelelően aktív módon csak a jogi szakemberek vesznek részt a kommunikációban, míg a tolmács szerepe e megközelítés szerint passzív (Morris 2010. 26.).

Ez szöges ellentétben áll a tolmácsolástudomány jelenlegi állásával, amely szerint a tolmács feladata abban áll, hogy a nélküle megvalósíthatatlan kommunikációt elősegítse, vagyis az, hogy a kommunikáció az ő közvetítésével valósuljon meg. A tolmácsok ugyanis a bíróságon sem működnek „fordítógépként”, a szó szerinti tolmácsolás elképzelése a valóságban nem működőképes.

Míndez természetesen nem jelenti azt, hogy a bírósági tolmácsolás ne hordozna éppen ebben a témakörben nagyon jelentős és átfogó dilemmákat: nem egyszerűen megválaszolható kérdés, hogy milyen elvárásoknak kell megfelelnie a bírósági tolmácsnak, mit milyen módon kell fordítania, ahogy az is, hogy pontosan kihez is legyen lojális.

A bírósági tolmács feladata elsősorban az elhangzott szöveg jogi szempontból hű tolmácsolása, így annak érdekében, hogy a tényfeltárás szempontjából releváns momentumok ne sikkadjanak el, a tolmácsolás semmiképpen sem lehet értelmező vagy összefoglaló jellegű.

Míndazonáltal a tolmácsolás egyéb válfajaihoz hasonlóan itt sem mechanikus, gépies tevékenységről van szó, hanem kulturális közvetítésről. Fontos ugyanis kiemelni, hogy a szó szerinti (vélelmезetten objektív) és a szubjektív tolmácsolás ellentéte a gyakorlat szempontjából értelmezhetetlen. Egyes kifejezések, kollokációk fordítása kifejezetten gátolná a kommunikációs folyamatot, ahogy vannak olyan kulturálisan beágyazott fogalmak, tárgyak, reáliák is, amelyek szó szerint nem fordíthatók le.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a tolmács új tartalmakat épít be a kommunikációba, hanem azt, hogy kihagyás, kiegészítés és módosítás nélkül meg kell keresnie az elhangzott tartalom célnyelvi megfelelőjét. A pontosság és a teljesség ebben az esetben az általános szakmai követelményeken és etikai normákon túl azért is rendkívül lényeges, mert a bíróság eljárása során a megnyilatkozó személyek szavahihetőségét is vizsgálja (Csörgő 2013).

Szakirodalom

CSÖRGŐ Z.

2013 Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* 15/2. 51–71.

FARKASNÉ PUKLUS M.

2016 Bírósági tolmácsolás – alapelvek és elvárások. *Fordítástudomány* 18/2. 40–52.

GONZÁLEZ, R. D.

1994 The Federal Court Interpreter Certification Project: Defining World Class Standards for Court Interpretation. *Proceedings of IJET* 4, Brisbane, University of Queensland.

HORVÁTH I.

2017 Bírósági tolmácsolás. In: Horváth I. (szerk.): *Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából*, HVG-ORAC, Budapest, 9–13.

HORVÁTH I.

2014 A tolmácsoláshoz való jogtól a bírósági tolmácsképzésig. *Fordítástudomány* 16/1. 5–16.

HORVÁTH I.

2018 *Bírósági tolmácsolás a gyakorlatban*. <https://core.ac.uk/download/pdf/141828738.pdf>

HORVÁTH I.

2019 *Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük*. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tervesztes-es-hatartalanitas-8.pdf>.

MIKKELSON, H.

2000 *Introduction to Court Interpreting*. Manchester, UK & Northampton MA, St. Jerome Publishing.

MORRIS, R.

2010 Images of the court interpreter. Professional identity, role definitions and self-image. *Translation and Interpreting Studies* 5/1. 20–40.

Internetes hivatkozások

<https://najit.org/wp-content/uploads/2018/08/Annotated-Bibliography-by-Year.pdf> [2020. augusztus 10.]

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0047> [2020. augusztus 10.]

<https://lege5.ro/Gratuit/geztkobvha/limba-oficiala-si-dreptul-la-interpret-codul-de-procedura-penala?dp=gqztimbyha3ds> [2020. augusztus 10.]

<https://www.gov.uk/get-interpreter-at-court-or-tribunal> [2020. augusztus 10.]

<http://www.forditascentrum.hu/blog/212-fordito-es-tolmacskepzes-nemetszagban> [2020. augusztus 10.]

6. AZ EURÓPAI UNIÓ FORDÍTÁSI ÉS TOLMÁCSOLÁSI SZOLGÁLATAINAK ISMERTETÉSE

Az európai intézmények falai közt annyi nyelven beszélnek, hogy gyakran Babel tornyához hasonlítják. Babel tornyában a kommunikáció kudarcot vallott, ám az Európai Parlament nyilvánvalóan nem küzd ilyen problémával.

Kezdetben, az 50-es években, amikor Belgium, Németország, Franciaország, Olaszország, Luxemburg és Hollandia létrehozta az Európai Szén- és Acélközösséget, csupán négy nyelvre volt szükség. A francia, német, olasz és holland nyelvek csak tizenkét nyelvpárt jelentettek, így a tolmácsolás zökkenőmentesen zajlott.

1995-ig a fokozatos bővítések új nyelveket és további nehézségeket jelentettek, különösen például a finn nyelv esetében, amelyet a finn anyanyelvűeken kívül kevesen beszélnek. A megoldás az úgynevezett retúr tolmácsolás volt, ami azt jelenti, hogy a tolmácsok anyanyelvről más nyelvre is fordítanak.

A 2004. évi bővítés majdnem megkettőzte a parlamentben használt nyelvek számát. Cipruson kívül – ahol görögül beszélnek – minden új tagállam hozta a saját nyelvét (cseh, észt, lengyel, lett, litván, magyar, máltait, szlovákot és szlovént), majd következett a 2007-es bővítés, ami Románia és Bulgária belépését jelentette, végül pedig 2013-ban Horvátország belépésével érte el az EU a mai tagállamszámot.

Az uniós intézmények nyelvhasználati szabályait az 1/58/EGK rendelet szabályozza, amely jelenleg 24 hivatalos nyelvet rögzít. Az intézmények ezeken a nyelveken kötelesek elkészíteni, illetve ezekre kötelesek lefordítani az általános hatályú iratokat, ezeken a nyelveken jelenik meg az Unió jogi közlönye (a Hivatalos Lap), és az uniós polgárokkal, a tagállamokkal, valamint a tagállamok joghatósága alá tartozó más személyekkel is ezen a nyelven kommunikálnak az intézmények. Az uniós nyelvi rezsim a jogállamiság elvébe (EUSz, 2. cikk) foglalt jogbiztonság követelményéből fakad, miszerint az uniós jogforrásoknak az érintett személyek, szervek számára hozzáférhetőnek, érthetőnek és világosnak kell lenniük (Gazdola 2006; Schermers–Waelbroeck 2002). A lisszaboni szerződésmódosítással az Alapjogi Charta 41. cikkének (4) bekezdése emelte alapjogi szintre az uniós jog hatálya alá tartozó személyek információs jogait: „Mindenkinek lehetősége van arra, hogy a Szerződések nyelveinek valamelyikén írásban forduljon az Unió intézményeihez, és ugyanazon a nyelven kapjon választ” (Seresi–Láncos 2017).

Az Európai Unió intézményeinek tolmácsolási szükségleteit két főigazgatóság látja el: az Európai Bizottságé a DG SCIC, amelynek neve a régebbi elnevezés, vagyis a Service Commun d'Interprétation-Conférences rövidítését őrzi, és amely jelenleg a világ legnagyobb tolmácsszolgáltatója. Az Európai Parlament tolmácsolási

szolgálata pedig a DG LINC (Directorate-General for Logistics and Interpretation for Conferences), amely szintén a legnagyobbak közé tartozik. A két intézmény közös felvételi procedúrát szervez a főállású, illetve a szabadúszó tolmácsainak (Seresi–Láncos 2017; 2018).

Mindezekén túl az EU intézményei létrehoztak és szakmailag támogatnak egy európai szintű konzorciumot, amelybe azok a tolmácsképző intézmények léphetnek be, amelyeknek a módszertana megfelel az Európai Unió standardjainak (EMCI: European Masters in Conference Interpreting). A konzorcium létrehozásának kimondott célja annak biztosítása, hogy az uniós intézmények tolmácsolási igényeinek kielégítésére megfelelően képzett szakemberek álljanak rendelkezésre (Seresi 2016).

Az EU intézményei kb. 4300 fordítót és 800 tolmácsot alkalmaznak állandó jelleggel. Becslések szerint az uniós intézmények nyelvi szolgálatainak (fordítás és tolmácsolás) költségei az EU éves általános költségvetésének kevesebb mint 1%-át teszi ki. Az Unió lakosságára lebontva ez személyenként és évenként 2 eurót jelent.

Ahhoz, hogy könnyebben megértsük, mi adja az európai uniós intézmények fordítási és tolmácsszolgálatainak sajátos jellegét, meg kell határoznunk, hogy mit is jelent a „hivatalos és eljárási”. Nem szabad a kettőt összetéveszteni, mivel a két fogalom két dolgot jelent: hivatalos nyelvnek számít az Európai Unió valamennyi tagállamának hivatalos nyelve, míg az eljárási nyelv az egyes bizottságok munkanyelvét jelenti.

Az Európai Uniónak 24 hivatalos nyelve van, ezek a következők: bolgár, horvát, cseh, dán, holland, észt, finn, francia, német, görög, magyar, ír, olasz, lett, litván, máltai, lengyel, portugál, román, szlovák, szlovén, spanyol, svéd és angol. Az Egyesült Királyság EU-ból való kilépését követően az angol nyelv továbbra is Írország és Málta egyik hivatalos nyelve marad, éppen ezért az angol továbbra is az EU egyik hivatalos nyelve.¹

Az uniós intézményeknek ezen nyelvek bármelyikén lehet írni, az intézmények ugyanezen a nyelven köteleesen válaszolni, ugyanakkor az európai uniós rendeletek és más jogalkotási dokumentumok valamennyi hivatalos és munkanyelven megjelennek a Hivatalos Lapban.

A munkadokumentumokat időbeli és költségvetési korlátozások miatt viszonylag ritkán fordítják le az összes nyelvre. Az Európai Bizottság rendszerint az angolt, a franciát és a németet eljárási nyelvként használja (ezt szokták munkanyelvnek nevezni), az Európai Parlament pedig a képviselők igényei szerint biztosít fordítást a különböző nyelvekre. Ezért tehát mondhatjuk, hogy az angol, a francia és a német számít eljárási vagy munkanyelvnek, de szükség szerint

1 Az egyes hivatalos nyelvek a következő kronológiai sorrendben váltak azzá: 1958 – francia, holland, német és olasz; 1958 – angol, dán; 1981 – görög; 1986 – spanyol; 1995 – finn és svéd; 2004 – cseh, észt, lengyel, lett, litván, magyar, máltai, szlovák, szlovén; 2007 – bolgár, ír, román; 2013 – horvát.

munkanyelvvé válhat minden hivatalos nyelv, ha szükség van arra, hogy az illető nyelven tegyenek közzé valamilyen információt.²

Az Európai Unió nemzetközi jellegéből fakadóan az egyes ülések résztvevői eltérő társadalmi-kulturális háttérrel és anyanyelvvvel rendelkeznek. A tolmácsok feladata, hogy közöttük a kommunikációt lehetővé tegyék. Tevékenységük nem a szavak szolgál fordítására irányul, hanem a beszélő által megfogalmazott gondolatok közvetítésére.

A tolmácsok a nyelvi kiosztás, továbbá az aktív és passzív nyelvek³ kifejezéssel jelölik azokat a nyelveket, melyeken a többnyelvű ülések résztvevői felszólalhatnak, és mások felszólalását meghallgathatják.

A nyelvkombináció azon nyelvek összessége, amelyekről, illetve amelyekre a konferenciatolmács szinkron vagy konszekutív tolmácsolás során közvetít. A szinkrontolmácsok tevékenységüket hangszigetelt tolmácskabinban végzik.

Az Európai Unió fordítási és tolmácsolási szolgálatai a következők: az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága, az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatósága és az Európai Unió Szerveinek Fordítóközpontja. Ezeken felül az intézmények rendelkeznek saját fordítói osztályokkal, illetve tolmácsszolgálatokkal is (pl. az Európai Parlament és az Európai Bíróság tolmácsszolgálatai).

6.1. Az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatósága

A Tolmácsolási Főigazgatóság (DG SCIC, amelynek neve a régebbi elnevezés, vagyis a Service Commun d'Interprétation-Conférences) az Európai Bizottság tolmácsszolgálata és konferenciaszervezője. A főigazgatóság vezető szervei jelenleg (2020-ban): Johannes Hahn (biztos), Florika Fink-Hooijer (főigazgató), Carlos Alegria (főigazgató-helyettes).

Lényegét tekintve az Európai Unió egy olyan politikai és szakmai konferenciaként is felfogható, mely hosszú ideje folyamatos és mélyreható eszmecsere

2 Pl. az EUOPA-portálon közzétett információk esetében a nyelvhasználatra vonatkozóan az alábbi szabályok az irányadók:

Jogszabályok és politikai jelentőségű dokumentumok: minden hivatalos nyelven elérhetők.

Hivatalos dokumentumok: azokon a nyelveken bizonyosan elérhetők, amelyek a dokumentumok közzétételkor az Európai Unió hivatalos nyelvei voltak.

A jogilag nem kötelező erejű dokumentumokat rendszerint angolul, franciául és németül tesszük közzé.

Általános információk: minden hivatalos nyelven elérhetők.

Sürgős vagy viszonylag gyorsan aktualitásukat veszítő információk: kezdetben csak egyetlen nyelven kerülnek közzétételre, melynek kiválasztása a célközönségtől függ. A felhasználói igények függvényében az adott információt idővel esetleg közzétesszük más nyelveken is.

Speciális tartalmak (technikai információk, kampányok, közbeszerzési felhívások), hírek/események: csak néhány – bizonyos esetekben csak egyetlen – nyelven tevődnek közzé. A rendelkezésre álló nyelvi változatok az adott célközönségtől függenek.

3 Az aktív és passzív nyelvek részletes leírását lásd a 15. fejezetben.

biztosít a felek között. A tagállamok ötven éve folytatnak napi rendszerességgel tárgyalásokat a Bizottság által tett javaslatok alapján. Az Európai Unió jogszabályait alkotó rendeletek és irányelvek bölcsője a tárgyalóterem.

A Tolmácsolási Főigazgatóság, amely évente körülbelül 11 000 ülés résztvevőinek biztosít tolmácsolást, a világ egyik legnagyobb tolmácsszolgálatára.

Feladatköre

A Tolmácsolási Főigazgatóság megszervezi a Bizottság üléstermeinek beosztását, és elősegíti az ott tartott többnyelvű ülések zavartalan lefolytatását. Konferenciákat szervez továbbá a Bizottság főigazgatóságai és más szervezeti egységei részére. Évente rendszerint negyvennél is több nagyobb konferencia előkészítését végzi el. A többnyelvű kommunikáció érdekében végzett munka során a főigazgatóság legfőbb feladata, hogy kiváló színvonalú tolmácsolási szolgáltatást nyújtson, továbbá hogy hatékony konferenciaszervező tevékenységet végezzen, melynek keretében műszaki támogatást is biztosít. A főigazgatóság korszerű konferenciatermek tervezésfejlesztésével is foglalkozik, illetve segíti a Bizottság többnyelvűséggel kapcsolatos új stratégiájának gyakorlati megvalósítását.

Mivel az Európai Unió demokratikus legitimitásának alapvető feltétele, hogy az üléseken, konferenciákon és tárgyalásokon minden résztvevő saját anyanyelvén nyilatkozhat, a tolmácsolásnak kiemelten fontos szerep jut. Számos esetben a megbeszélések eredményeként megszülető jogszabályok azonnali és közvetlen hatást gyakorolnak az emberek életére. Az üléseken sem a többi felszólaló véleményének megértése, sem a résztvevő saját nézetének tolmácsolása nem ütközhet akadályokba.

A Tolmácsolási Főigazgatóság magas színvonalú tolmácsolást biztosít azokon az üléseken, amelyeket a Bizottság vagy bármely másik olyan közösségi intézmény rendez meg, melynek tevékenységét a főigazgatóság segíti. Ezenkívül konferenciaszervező minőségében is a Bizottság szolgálatainak rendelkezésére áll. Az Európai Unió Tanácsa, a Régiók Bizottsága, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, az Európai Beruházási Bank és a tagállamokban található ügynökségek és irodák is igénybe vehetik szolgálatait.

Jelenleg a tolmácsolási szolgáltatások legnagyobb hányadát, mintegy 46%-át a Tanács veszi igénybe. A második helyen a Bizottság áll 40%-kal. A fennmaradó 14% megoszlik a Régiók Bizottsága, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, az Európai Beruházási Bank, illetve a különböző ügynökségek és egyéb szervek között. Az Európai Parlament és az Európai Bíróság saját tolmácsszolgálattal rendelkezik, ezek szorosan együttműködnek a Tolmácsolási Főigazgatósággal.

A tolmácsolási munka megszervezése a főigazgatóság által

A főigazgatóság az alábbi formában szervezheti meg a tolmácsolást:

– közvetlen (közvetítő nyelv nélküli) tolmácsolás;

- relézés (közvetítő nyelv révén: A nyelvet először B nyelvre, majd a B nyelvről dolgozó tolmácsok segítségével C nyelvre tolmácsolják);
- retúr (ugyanaz a tolmács nemcsak A nyelvről tolmácsol B-re, de a B nyelvről is A-ra);
- aszimmetrikus nyelvi kiosztás (a résztvevők számos nyelven beszélnek, de a főigazgatóság csak néhányra biztosít tolmácsolást).

6.2. Konferencialogisztikai és -tolmácsolási Főigazgatóság

Az Európai Parlament (EP) különbözik a többi intézménytől, mert ülései és az azokon tárgyalt témák sokfélék, és minden ülés több nyelven zajlik. A használt nyelvek az ülés típusától és a résztvevők valós szükségleteitől függően változnak.

Az EP az „ellenőrzött teljes többnyelvűség” elvét érvényesíti, ezzel tiszteletben tartva a képviselők azon jogát, hogy az általuk választott hivatalos nyelvet használhassák az üléseken, amely legtöbb esetben a képviselő anyanyelve.

A tolmácsolást a Konferencialogisztikai és -tolmácsolási Főigazgatóság (DG LINC – Directorate-General for Logistics and Interpretation for Conferences) biztosítja úgy, hogy a következő üléseken végeztet tolmácsolást a tolmácsaival:

- a plenáris üléseken, minden esetben 24 nyelven, Brüsszelben és Strasbourgban;
- a parlamenti bizottságok, a parlamenti küldöttségek és a közös parlamenti közgyűlések ülésein, a világon bárhol;
- a képviselőcsoportok ülésein;
- a sajtótájékoztatókon;
- a Parlament belső döntéshozó szerveinek (Elnökség, Elnökök Értekezlete, quaestorok stb.) ülésein;
- a Régiók Bizottsága ülésein;
- a Számvevőszék ülésein;
- az európai ombudsman ülésein;
- az európai adatvédelmi biztos ülésein;
- a Fordítóközpont luxembourgi ülésein.

A Főigazgatóság szervezi továbbá a három helyszínen kívül tartott üléseket, igazgatja a konferenciatechnikusokat, illetve az üléstermeket is üzemelteti. Az Európai Parlamentben használt tolmácsolási mód a szükségletektől függően változik, de lehet:

- szinkrontolmácsolás;⁴

4 A tolmács (ISO-szabványnak megfelelő) hangszigetelt kabinban dolgozik, ahonnan közvetlenül látja az üléstermet. A résztvevők fülhallgatón keresztül hallgatják a tolmácsolást.

- konszekutív tolmácsolás;⁵
- fülbesúgás;⁶
- „valise”.⁷

Kiegészítő szolgáltatások:

- „ad personam” tolmácsolás;⁸
- távtolmácsolás.⁹

A tolmácscsapatokat az üléseken használt nyelvek alapján állítják össze:

- 2 tolmács kabinonként: legfeljebb 6 aktív és/vagy passzív nyelvet használó ülések alkalmával;
- 3 tolmács kabinonként: legalább 7 aktív és/vagy passzív nyelvet használó ülések alkalmával.

A 24 aktív és passzív nyelvet használó üléseken a teljes csapatban 72 tolmácsra van szükség. Az Európai Parlament hivatalos helyszínein valamennyi ülésterem fel van szerelve a nemzetközi követelményeknek (ISO-szabványoknak) megfelelő tolmácsfülkékkel. Annak érdekében, hogy műszaki szempontból is jól működjön a rendszer, a tolmácsokat konferenciatechnikusok segítik. Ők gondoskodnak a tolmácsberendezések működtetéséről és karbantartásáról az ülések előtt és alatt. Az EP a képviselők hivatalos utazásai során is biztosítja a tolmácsolást a világ bármely táján.

6.3. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán (EUB)

Az Európai Unió Bírósága az Unió legfőbb igazságszolgáltatási szerve, amely megközelítőleg egy alkotmánybíróság és egy legfelsőbb bíróság funkcióit tölti be az uniós jogrenddel kapcsolatban. A luxemburgi székhelyű intézmény két fórumból, a tagállamok nemzeti bíróságai által előterjesztett előzetes döntéshozatali kérelmek kapcsán és másodfokon eljáró Bíróságból, valamint a tagállamok, intézmények vagy magánfelek által benyújtott közvetlen keresetek ügyében első fokon eljáró Törvényszékből áll. Az EU Bírósága ügyeit valamely hivatalos nyelven (az ír kivételével), az ún. „eljárás nyelvén” folytatták le. Az eljárás nyelvét kell használni a felek írásos beadványaiban és a tárgyaláson elhangzott felszólalásaik során, továbbá a Bíróság az ügygel kapcsolatos jegyzőkönyvet, határozatot is ezen a

5 A tolmács jegyzetei segítségével a célnyelven elismétli az elhangzottakat. A tolmács ilyenkor az előadó mellett foglal helyet. Ezt a fajta tolmácsolást a kétoldalú ülések, hivatalos beszédek vagy interjúk alkalmával használják.

6 A tolmács a teremben tartózkodik, és a résztvevő fülébe súgva tolmácsolja az elhangzottakat.

7 Tolmácsolás mobil berendezéssel, a szinkrontolmácsolás egyik fajtája, amelyhez egy mikrofonnal összekapcsolt fülhallgatókból álló berendezést használnak. Olyan helyszíneken alkalmazzák, ahol nincs lehetőség tolmácsfülkék felállítására.

8 Különleges esetekben nyújtott konszekutív tolmácsolás vagy fülbesúgás.

9 Szinkrontolmácsolás, ahol a tolmács és a tolmácskabin nem az ülésteremben helyezkedik el. A tolmács a teremben zajló eseményeket képernyőkön követheti. (Nem tévesztendő össze a videokonferenciával.)

nyelven készíti el. A Bíróságnak teljes mértékben tiszteletben kell tartania a többnyelvűség követelményét, mivel a felekkel az eljárás nyelvén kell kommunikálnia. Ehhez az EUB jogász-nyelvészeket és tolmácsokat alkalmaz, 602 nyelvész-jogászt és 74 tolmácsot. A tolmácsok jelenleg évente 650 tárgyaláson teljesítenek szolgálatot. Az évente megrendezett nemzeti bírőképzések mellett az EU Bíróságán dolgozó tolmácsok munkájának nagy részét az eljárások szóbeli szakaszának, vagyis a tárgyalásoknak a tolmácsolása teszi ki. A tárgyalások az eljárás nyelvén zajlanak.¹⁰ Az eljárások nyelvének megállapítása bonyolult procedúra, és az egyes ügyek nyelvi igényei messze túlmutatnak egy jól meghatározott nyelvpáron.

A tárgyalásokon a tolmácsolást hivatásos tolmácsok végzik, akik sikeresen teljesítették a tolmácsoknak kiírt uniós versenyvizsgát, illetve szabadúszói tolmácsvizsgát tettek az uniós intézmények szervezésében. Az EUB tolmácskabinjaiban tehát olyan emberek ülnek, akik végzettségüknek és tapasztalataiknak köszönhetően kiváló konferenciatolmácsok, de a speciális tárgyalótermi körülmények nehézséget jelenthetnek a tolmácsok számára.

Nem minden esetben csak az eljárás nyelvén zajlik tolmácsolás, hiszen ezen felül a bírák, a főtanácsok és a beavatkozó tagállamok és felek által választott hivatalos nyelvek használatára is sor kerülhet.

A tárgyalásokon a tolmácsolás kizárólag szinkrontolmácsolás formájában zajlik, vagyis a tolmácsok a tárgyalóterem szélén elhelyezett, négyszemélyes, üvegfalú kabinokban végzik munkájukat. Minden egyes hivatalos nyelvnek külön kabinja van, amelyben jellemzően kettő, három, esetleg négy tolmács ül. Anyanyelvük szerint sorolják a tolmácsokat kabinokba, hiszen az az elv, hogy lehetőség szerint minden tolmács anyanyelvére tolmácsoljon. A csapatbeosztást feltüntető ún. *team sheeten* minden tolmács látja, melyik kabinban ül, milyen nyelvekkel dolgozik, és szükség esetén honnan relézhet.

A tolmácsok felkészülhetnek a dosszié anyagából, ez könnyíti munkájukat, és a szigorú menetrend kiszámíthatóságával stresszcsökkentő tényező is. Az egyetlen célzott segítség, amelyet a tolmácsok a jogi kontextussal kapcsolatban kapnak, egy A4-es lap, amelyen a tolmács munkanyelvein megtalálhatók a bíróságon használt megszólítások, valamint a tárgyalást megnyitó és lezáró fordulatok. A tolmácsok számára irodát és internetkapcsolattal rendelkező számítógépet, illetve nyomtatót biztosítanak. Három szakaszból áll a felkészülésük: elmélyülnek az ügy tartalmában, fontos, hogy megértsék a felek közötti jogállást és az ügy lényegét, majd kiírják maguknak az idézett jogszabályok számát, ki nyomtatják azt, hogy ha szó szerint idéznének azokból, ne legyen problémájuk a nyelvi közvetítés során. Végül pedig a tolmács nyelvi szempontból is felkészül a tárgyalásra, hiszen minden ügynek megvan a sajátos szókinccse. A tolmácsnak figyelnie kell a beszélők szóhasználatát, és azonnal váltania kell, ha nem az általa kiválasztott kifejezést használják.

10 Az EUB eljárási szabályzatának 36–38. cikkelye.

Összegezve, az az ideális, ha a tolmács gondosan áttanulmányozza a szöveget, kigyűjti a problémás szavakat és kifejezéseket, aláhúzza a számokat és tulajdonneveket, de a beszéd elhangzásakor kizárólag arra koncentrál, ami elhangzik (Seresi–Lánczos 2017).

6.4. A két intézmény közös felvételi procedúrája

Az európai uniós intézmények két formában foglalkoztatnak tolmácsokat: ezek lehetnek tolmáctisztviselők és szabadúszó tolmácsok.

Ahhoz, hogy valaki határozatlan idejű szerződéssel tolmáctisztviselőként dolgozhasson az EU-nál, sikeres tolmácsversenyvizsgát kell tennie. Az egyes versenyvizsgák pályázati követelményei egymástól különbözőek, különösen ami a nyelvi profilt illeti. A sikeres pályázók adott esetben határozatlan idejű (AD, azaz tanácsosi) szerződést írhatnak alá.

Az Európai Parlament, az Európai Bizottság és az Európai Bíróság mind külön tolmácsolási szolgálattal rendelkezik, azonban a szabadúszó tolmácsok kiválasztását közösen végzik. Szabadúszó tolmácsok rendszeresen dolgoznak az Európai Parlament, az Európai Bizottság és a Bíróság tolmácsszolgálatainál alkalmazott főállású tolmácsok mellett. A tolmácsok munkanyelve elsősorban az EU 24 hivatalos nyelve, de egyéb nyelvek ismeretére is szükség lehet. A szabadúszó tolmácsok esetében nincs állampolgársági követelmény.

Akkreditációs vizsga

A vizsga a következő részekből áll: konszekutív, szinkron- és adott esetben retúrtolmácsolás. Ahhoz, hogy egy tolmács jelentkezessen az akkreditációs vizsgára, az alábbi jelentkezési feltételeknek kell megfelelnie:

- A jelentkezőknek alapszakos oklevéllel (BA) kell rendelkezniük a konferenciatolmácsolás területén (4 éves képzési forma) vagy mesterszakos oklevéllel (MA) ugyancsak a konferenciatolmácsolás területén, vagy pedig alapszakos oklevél (BA) bármely területen és posztgraduális oklevél a konferenciatolmácsolás területén, melynek megszerzéséhez legalább egyéves nappali tagozatos (teljes idejű) tanulmányokat kell folytatni, vagy legalább egyéves szakmai tapasztalattal kell rendelkezni konferenciatolmácsként a nemzetközi találkozókön szükséges szinten (a bírósági tolmácsként, kíséző tolmácsként, közigazgatási tolmácsként vagy vállalati tolmácsként szerzett tapasztalat nem számít).

A keresett nyelvi profilok a mindenkori munkaerő-felvételi igények függvényében változhatnak. A vizsgákat szükség szerint, az intézmények felvételi igényeinek megfelelően szervezik meg.

Az előválogató vizsga során a jelölteknek egy kb. 10-12 perces beszédet kell szinkrontolmácsolniuk az A nyelvére. A passzív nyelvet az alábbiak közül vá-

lasztják ki: angol, francia, német, olasz és spanyol. Az előválogató vizsgára online kerül sor, a jelölt bárholnan bejelentkezhet, feltéve, hogy az általa e célra használt készülék megfelel az összes műszaki követelménynek. Az eredményről az Európai Parlament illetékes szervezeti egysége értesíti a jelölteket, miután véget ért az értékelési időszak. Amennyiben egy jelölt sikeresen szerepelt az előválogató vizsgán, a vizsgaszervezési kapacitásnak és a tolmácsszolgálatok igényeinek a függvényében meghívást kaphat az akkreditációs vizsgára.

Az akkreditációs vizsga mindegyik vizsganyelv esetében a következőkből áll:

– egy kb. hatperces beszéd konzekutív tolmácsolása;

– egy kb. 10-12 perces beszéd szinkrontolmácsolása.

A szűrőbizottság nyelvválasztásának és a tolmácsszolgálatok igényeinek függvényében a vizsga során a jelöltnek a passzív nyelveiről kell az aktív nyelvére és/vagy az ellenkező nyelvi irányba tolmácsolnia. A beszédek közül legalább az egyiknek a témája uniós vonatkozású; a szinkrontolmácsolási vizsgákhoz videóra rögzített beszédek is használhatók. A jelölt öt perc felkészülési időt kap a szinkrontolmácsolás előtt: a fülkébe való behívás után meghallgathatja a beszéd címét és rövid bemutatását. A tényleges vizsga kezdete előtt öt perce lesz arra, hogy felkészüljön a tolmácsolásra. A fülkében van egy QWERTY billentyűzetű számítógép, melyet igénybe vehet a felkészüléshez. Az akkreditációs vizsga helyszíne Brüsszel. A vizsgabizottság a minősítési kritériumok alapján értékeli az egyes jelöltek teljesítményét, és a vizsga után tájékoztatni fogja őket az eredményről, melyet írásban később megerősít.

Az akkreditációs vizsgát sikeresen teljesítő jelentkezők az akkreditált szerződéses konferenciatolmácsok (ACI) közös adatbázisába kerülnek, amelyből az Európai Unió három tolmácsszolgálatá toborozhat munkaerőt. Azonban az a tény önmagában, hogy egy jelölt neve bekerült az adatbázisba, nem jelent semmiféle foglalkoztatási kötelezettséget a tolmácsszolgálatok részéről.

Szakirodalom

GAZZOLA, M.

2006 *Managing Multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament. Language Policy* 5/4.

SCHERMERS, G. H.–WAELEBROECK F. D.

2002 *Judicial Protection in the European Union*. The Hague, Kluwer Law Publishing

SERESI M.

2016 *Távtolemácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

SERESI M.–LÁNCOS P.

2017 *Tolmácsolás az Európai Unió bíróságán – a gyakorló tolmácsok szemével.* <https://joginyelv.hu/tolmacsolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmacsok-szemevel/>

SERESI M.–LÁNCOS P.

2018 Az Európai Unió intézményeiben dolgozó szabadúszó tolmácsok akkreditációs vizsgája. *Magyar Jogi Nyelv.* <https://joginyelv.hu/az-europai-unio-intezmenyeinek-es-szerveinek-dolgozo-szabaduszo-tolmacsok-akkreditacios-vizsgaja%C2%B9/>

SERESI M.

é. n. *A tolmácsolás szakmai standardjainak kialakulása és érvényesülése a gyakorlatban.* <https://150.offi.hu/sites/default/files/media/pdf/12-%20Seresi%20M%3a1rta.pdf>

Internetes hivatkozások

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_hu [2020. augusztus 17.]

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_hu#nyelvek [2020. augusztus 17.]

https://europa.eu/european-union/abouteuropa/language-policy_hu [2020. augusztus 17.]

https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/cdt_hu [2020. augusztus 13.]

https://ec.europa.eu/info/departments/interpretation/conference-interpreting-types-and-terminology_hu [2020. augusztus 13.]

<https://www.europarl.europa.eu/interpretation/hu/interpreting-in-the-parliament.html>

https://europa.eu/interpretation/index_hu.html ([2020. augusztus 19.]

https://ec.europa.eu/info/jobs-european-commission/working-eu/interpreters-recruitment-european-commission_hu [2020. augusztus 19.]

Hivatkozott EU-s jogszabályok

Az Európai Gazdasági Közösség által használt nyelvek meghatározásáról szóló 1/58. tanácsi rendelet.

Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (EUSz).

Az EU Alapjogi Chartája.

7. TÁVTOLMÁCSOLÁS ÉS MÉDIATOLMÁCSOLÁS

A távtolmácsolás a tolmácsolás egyre inkább terjedő, legújabb változata. A modern, gyorsuló világban a korszerű technológiák fejlesztői arra törekednek, hogy minden eszközt megteremtsenek az emberi munka felgyorsítására és a hatékonyság növelésére, így születhetett meg a távtolmácsolás is, és így váltak egyre elterjedtebbé a web- és videokonferenciák. Gyakran előfordul, hogy egymástól akár több ezer kilométerre lévő ügyfeleknek kell azonnal konzultálniuk egy ügyben, ráadásul nem beszélnek (elég jól) egymás nyelvét. Ilyenkor akár a telefon kihangosítója is jól használható a konferenciabeszélgetés funkció révén. Nagy népszerűsége miatt a Skype, Viber, WhatsApp és az ezekhez hasonló alkalmazások. A távtolmácsolás vitathatatlan előnye, hogy nem kell esetenként kontinenseket átutazni, szállásról, ellátásról gondoskodni egy kisebb megbeszélés összes résztvevőjének, a tolmács(ok)nak, és a megfelelő technikai és szoftverhátér biztosítása mellett a kommunikációs költségek is sokkal alacsonyabbak maradnak. Hamar megszervezhető, nincs minden esetben helyhez kötve, sok tekintetben rugalmas. Természetesen ennek a módszernek is vannak hátrányai, mint például az adatbiztonság, a technikai háttérigény, szerkezeti és adatátviteli meghibásodási lehetőségek, telefon-, internet- és egyéb szolgáltatói díjak stb. Mindezek a lehetőségek természetesen hatással vannak a tolmácsolásra és a tolmácsokra is.

A tolmácsolási szakirodalomba bekerül néhány új fogalom is, így többek között a távkonferencia, amely röviden úgy határozható meg, mint egy olyan konferencia, amelynek nem minden résztvevője tartózkodik egy helyszínen. Természetesen annak érdekében, hogy egy ilyen esemény zökkenőmentes legyen, több technikai feltételnek is meg kell valósulnia, hiszen a felek közötti fizikai távolság gépi áthidalása, amely átalakítja a kommunikációs helyzetet, szükségessé teszi ezt. Ha a tolmácsolásra távkonferencia-szituációban van szükség, akkor ez eddig ismeretlen nehézségeket és előnyöket vet fel.

7.1. A közvetített kommunikációs helyzetek fajtái, sajátosságai

Mouzourakis meghatározása szerint távkonferenciának nevezhető minden olyan, egymástól térben távol elhelyezkedő résztvevők között megvalósuló megbeszélés, amely legalább egy audiokommunikációs csatorna igénybevételével zajlik (Mouzourakis 1996, idézi Seresi 2016).

A távkonferenciák körében Mouzourakis az alábbiakat különbözteti meg:

- **audiokonferencia:** csak hangközvetítéssel zajló távkonferencia, például hagyományos telefonos konferenciabeszélgetés által;
- **videokonferencia:** a távkonferencia olyan speciális alfaja, amikor a felek között videokapcsolat is fennáll. A videokonferencia multimédiás alkalmazás, mivel legalább két közvetítőcsatorna, vagyis kép- és hangközvetítés is szükséges hozzá. Ez digitális technológiával valósul meg.

Több alfaja is létezik, bár ezek elterjedése a folyamatos technikai fejlődéssel párhuzamosan állandóan változik:

- **videofon:** a beszélő arcáról készült mozgókép továbbítása a telefonbeszélgetéssel párhuzamosan;
- **whiteboarding:** dokumentumok elektronikus küldése és/vagy közös szerkesztése két vagy több számítógép között;
- **videokonferencia személyi számítógép használatával:** a képet a számítógéphez kapcsolt vagy abba beépített webkamera rögzíti. Whiteboardinggal is összekapcsolható (l. pl. Google Meet, Zoom, Microsoft Teams stb.);
- **stúdió- vagy terem-videokonferencia:** két vagy több stúdiót, illetve tárgyalót köt össze a video- és audiokapcsolat (Mouzourakis 1996, idézi Seresi 2016).

A videokonferencia megvalósításának alapja a számítógépes audio- és videotechnika eszközeinek azonos időben való használata, amit ma már legtöbb esetben a személyi számítógépek, táblagépek és okostelefonok is lehetővé tesznek minden további eszköz segítsége nélkül. Szükség van ezen kívül természetesen az adatátvitelt biztosító kapcsolatra: ez jellemzően az internet, de lehet telefonvonal is. A videokonferencia használata egyre terjed, különösen az üzleti szférában és a specifikus helyzetekben.¹

A videoközvetítéssel lezajló kommunikációs helyzetekben előforduló technikai nehézségek (sávszélesség, kamerák, mikrofonok hatékonysága, számítógépek teljesítménye) mellett problémát jelenthet a több helyszínen egyidejű bevonása, illetve az, ha a videokonferencia-berendezés nem professzionális, hanem rögtönzött. Tovább bonyolítja a helyzetet, ha a kommunikációs helyzetbe tolmácsot is bevonunk. Sokszor nem kielégítő a hangminőség, illetve a mikrofon használatából adódóan háttérzaj vagy visszhang szűrődhet be. A kis képernyőn pedig csupán vázlatos képet kapunk beszélőpartnereink arcáról, gesztikulációjáról.

Nehéz szemkontaktust teremteni: ha a képernyőt nézzük, jól látjuk partnereinket, de ez bennük olyan érzést kelthet, mintha nem őket néznénk. Ezzel szemben, ha a kamerába nézünk, megteremthető a szemkontaktus illúziója, viszont mi magunk nem látjuk beszélgetőtársainkat (Braun 2007, idézi Seresi 2016).

Abban az esetben, ha egy konferencia vagy megbeszélés videokonferencia-beszélgetések révén történik, csökken a társas jelenlét érzése, és emiatt a

1 Lásd például a 2020-as koronavírus által okozott krízis és szükségállapot (táv munka, online oktatás stb.)

beszélők diskurzusa is módosul, veszít a koherenciájából. Jellemző, hogy a beszélő figyelmét elvonják mondanivalójáról a technikai eszközök használatával kapcsolatos nehézségek, ez pedig töredezettebbé teszi mondanivalóját. Ha nem megfelelő az összeköttetés minősége, megtörténhet, hogy néhány tizedmásodperces vagy másodperces időeltolódás is előfordul, ez pedig ront a kommunikáció hatékonyságának minőségén. Több szünet lesz a beszédben, és ez a válaszra várót elbizonytalanítja és akár nyugtalanná is teszi. Ha nem megfelelő az összeköttetés minősége, akkor a figyelem kifejezésére szolgáló gesztusok, bólintások, hümmögések elvesztik értelmüket, vagy kifejezetten zavaróan hatnak. Emiatt videokonferencia-helyzetben a beszélők a szokásosnál több időt töltenek az interakció koordinálásával, illetve annak tisztázásával, hogy pontosan ki mit hogyan értett (Braun 2007).

7.2. A távtolmácsolás

A távtolmácsolás kifejezés Mouzourakis szerint olyan tolmácsolási helyzetre utal, amikor a tolmács nincs személyesen jelen a megbeszélés helyszínén, hanem képernyő és fejhallgató segítségével dolgozik, anélkül, hogy közvetlenül rálátna a teremre vagy a beszélőre (Mouzourakis 2006, idézi Seresi 2016). Ilyen esetben ő maga nem látható. A távtolmácsolásnak köszönhetően a tolmács távoli, akár másik országban elhelyezkedő munkahelyéről is bejelentkezhet a tolmácsolt eseményre, és így alkalmazója megtakarítja az utazási és szállásköltségét, illetve a napi költségterítését. A tolmácsok számára ez lehetővé teszi, hogy olyan helyzetekben, akár például háborús zónában is tolmácsoljanak, amelyekre személyesen nem lenne lehetőségük. Ugyanakkor megfosztja a tolmácsot a személyes tapasztalatgyűjtés lehetőségétől. Távmódban egzotikusnak számító nyelven dolgozó vagy a konferencia helyszínén ritka nyelvkombinációjú tolmácsok is bekapcsolódhatnak a munkába, akár egy másik kontinensről is. Így a távtolmácsolásnak hála olyan megbeszélések és tolmácsolási események is létrejöhetnek, amelyekre más módon soha nem kerülhetne sor (Mouzourakis 2006, idézi Seresi 2013), ugyanakkor a rendelkezésre álló tolmácsok munkaidejét is hatékonyabban ki lehet használni.

7.2.1. Videokonferencia-tolmácsolás

Videokonferencia-tolmácsolás esetén a tolmács legalább a résztvevők egy részével egy helyiségben tartózkodik, míg a megbeszélés többi tagja videokonferencia-berendezés segítségével vesz részt az eseményen (Mouzourakis 2006, idézi Seresi 2016). Ilyenkor a tolmácsot a résztvevők egy része vagy mindannyian

láthatják. Ezt a módszert gyakran használják a közösségi tolmácsolás különböző (orvosi, jogi, bírósági, rendőrségi, szociális, közszolgálati) területein.

7.2.2. Telefonos tolmácsolás

A telefonos tolmácsolás során a tolmács telefonon keresztül dolgozik, ennek következtében nem látja a kommunikációs helyzet szereplőit. Az ilyen tolmácsolási szituációra jellemző, hogy a közvetlen, szemtől szembeni tolmácsolásnál kevésbé zökkenőmentes. Telefonon keresztül a nem verbális kommunikáció korlátozottsága is problémát jelent: szükség lehet például az elhangzottak pontos értelmezése és tolmácsolása érdekében, hogy a közvetlen beszélgetőpartner elmondja a telefonba, hogy éppen milyen gesztusokat alkalmaz a többi résztvevő (ez különösen fontos a közösségi tolmácsolás esetén). A probléma azonban az, hogy ez nagyon időigényes megoldás, és nem is minden esetben célravezető, hiszen a gesztusokat szóban elmagyarázni sokszor lehetetlen, a félremagyarázás pedig félreértéseket okoz. A leg súlyosabb probléma az, ha a tolmács nem látja ügyfelei arcát, és így nehezebben tudja megállapítani, értették-e, amit mondott, emiatt előfordulhat, hogy nem tud segíteni annak a félnek, aki valamit nem értett meg (Lee 2007).

7.2.3. A távtolmácsolás alkalmazási köre

A távtolmácsolás elterjedését az Európai Parlament és a Tanács a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU számú irányelve is elősegíti.² Költséghatékonysági okokból a multinacionális cégek is alkalmazkodik, hogy ne kelljen tolmácsokat utaztatniuk és ellátásukról gondoskodniuk.

Katonai támaszpontokon, háborús övezetekben, illetve a rendőrségi nyomozati szervek eljárásainak keretében is szívesen alkalmazkodik, hiszen ez a módszer garantálja a tolmács személyes biztonságát.

Jelenleg egyre gyakrabban használják a videokonferencia-tolmácsolást például a bírósági tolmácsolásban (Horváth 2013), annak ellenére, hogy a tolmácsolás e területén kifejezetten konfliktusokkal terhelt kontextusokban kell a tolmácsnak dolgoznia.

² Az irányelv 2. cikkének 1. pontjában kimondja: „A tagállamok biztosítják, hogy a szóban forgó büntetőeljárás nyelvét nem beszélő vagy nem értő gyanúsítottak vagy vádlottak késelem nélkül tolmácsolást vehessenek igénybe a nyomozó és igazságügyi hatóságok előtt lefolytatott büntetőeljárások során, beleértve a rendőrségi kihallgatást, valamennyi bírósági tárgyalást és bármely szükséges közbeszóló meghallgatást is”. Ehhez a 6. pontban hozzáteszi: „[a]dott esetben kommunikációs technológia is alkalmazható, úgymint videokonferencia, telefon vagy internet, kivéve, ha szükség van a tolmács fizikai jelenlétére a tisztességes eljárás biztosításához” (Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2010. október 26.).

7.2.4. A távtolmácsolás hátrányai

Köztudott, hogy jobb kapcsolat alakul ki a beszélgetőpartnerek – így a tolmács és ügyfele – között is, ha fenntartható a szemkontaktus. A távtolmácsolási szituációban a vizuális információ hiányos: a tolmács nem kap teljes képet a teremben ülők testtartásáról, gesztusairól. Lemarad a teremben zajló események egy részéről, és ha nem megoldott, hogy a képernyőjén láthassa a felszólalók prezentációját, akkor a kivetítésekről is. A tolmács a hallgatóságát sem láthatja, így nem tudja, hogy kiknek dolgozik, bólogatnak-e, vagy éppen értetlenkednek, így nem kapnak visszajelzést a tolmácsolás minőségéről (Moser-Mercer 2005, idézi Seresi 2016).

Konszekutív módban gátolhatja a sikeres kommunikációt az a tény, hogy a tolmácsot esetleg nem látja mindenki, vagy a tolmács nem tud mindenkivel szemkontaktust felvenni, mert így nem tud a nem verbális kommunikáció eszközeivel a megszokott módon élni (Braun 2007, idézi Seresi 2016). Testbeszédére, prozódiajára mégis nagyon oda kell figyelni akkor is, ha ő maga nem látható, ugyanis ebben az esetben, mivel a hallgató meg van fosztva a képi információktól a tolmáccsal kapcsolatban, a tolmács beszédprodukciónak paralingvisztikai jegyei (hangereje, hangmagassága, sebessége stb.) hangsúlyosabbá válnak. Említésre méltó továbbá, hogy amennyiben a tolmács látható, az ügyfelek hajlamosabbak – akár nem verbális – visszajelzéseket adni a munkájáról, amelyekre a tolmács támaszkodhat (Horváth 2012, idézi Seresi 2016).

További nehézséget okoz, hogyha a tolmács egy távoli munkaállomáson dolgozik, így nem kapja meg a résztvevőknek adott kiosztmányokat (Seleskovitch–Lederer 2002, idézi Seresi 2016).

A távmódban dolgozó tolmács a szünetekben nem tud személyesen szóba állni a résztvevőkkel, de a szervezőkkel sem. Mindezek miatt a tolmács, akinek a beszédprodukcója amúgy is függ a beszélőtől, még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerül. Nemcsak hogy nincs többé beeszlása, milyen vizuális információ jut el hozzá, de a terembe sem tud belépni, hogy a résztvevőket megszólítsa vagy esetleg félrevonja (Seleskovitch–Lederer 2002, idézi Seresi 2016).

A 2020-as koronavírus-járvány következményeként megszaporodtak az online térben megszervezett események, konferenciák, találkozók. Ennek okán a távtolmácsolási tevékenységek száma is megnövekedett, és a különböző kommunikációs platformok (pl. Zoom) továbbfejlesztették a távtolmácsolást lehetővé tevő eszközeiket. Az újabb tapasztalatok azt mutatják, hogy a távtolmácsolás nehézségeit kiküszöbölendő, ajánlott a technikai eszközök beállítása és kipróbálása során lehetőséget biztosítani az előadók és a tolmácsok virtuális térben történő „találkozására”, illetve az előadókkal kapcsolatos internetes tájékozódás, például előző előadásaik megtekintése a különböző videomegosztó felületeken is sokban segítheti a tolmács munkáját. Ilyen esetekben, ha több tolmács dolgozik ugyanazok az eseményen, általában nem ugyanarról a helyről jelentkeznek be, éppen ezért oda kell figyelni az ún. „virtuális kabin” létrehozására, azaz a tolmácsok közötti

kapcsolattartás lehetővé tételére (akár egy párhuzamosan futó másik alkalmazáson keresztül), de a tolmácsok és technikusok, illetve a tolmácsok és szervezők közötti kommunikáció fenntartására is.

7.3. A médiatolmácsolás

A médiatolmácsolás olyan szinkrontolmácsolás, melyre élő televíziós adások, sajtókonferenciák, interjúk alkalmával van szükség. Ideális esetben a médiatolmács hangszigetelt fülkében foglal helyet, a beszélőket monitoron figyelve.

A nyelvi korlátokat a média különböző területein is egyre több fordítással és adaptációval kívánják leküzdeni. 2003 január–június időszakban például Olaszországban 363 órányi szinkronizált, tolmácsolt és feliratozott játékfilmet és dokumentumfilmet sugároztak. Az Eurobarometer 2001-ben elvégzett kutatásának eredménye szerint az európai polgárok 30%-a örül a feliratozásnak (skandináv országok, Hollandia, Belgium). Ezzel szemben Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban, Ausztriában a lakosság 70%-a inkább a szinkronizált filmeket kedveli.

A tolmácsolás és fordítás a médiában a nyelvpolitika és a nyelvi jogok biztosításának szempontjából is jelentős. Gondoljunk csak a fogyatékkal élőkre, például a siketekre és nagyothallókra, akik számára a feliratozás és a jelnyelvi tolmácsolás ugyanazon nyelven történik. Esetenként tolmácsolás vagy ún. „hangos feliratozás” is van a vakok és gyengénlátók számára, a párizsi Chaillot színházban például a vakok és gyengénlátók számára elmondják, mi történik a színpadon. Egyre több olyan többnyelvű szoftvert is ismerünk (ún. *speech-to-text* alkalmazásokat, szolgáltatásokat), amelyek képesek a leírt szöveget hanggá alakítani.

1986-ban az Európa Média Intézet és az Európai Kulturális Alapítvány megvizsgálta, hogy a kommunikációs képesség fejlesztésére hogyan hat a médiában alkalmazott különböző tolmácsolási módszerek alkalmazása, illetve milyen összefüggés van a műfajok (hírek, dokumentumfilmek, művészfilmek, játékfilmek) és a szinkronizálás, feliratozás, hangrámondás között.

A kutatás eredményei az alábbi két jelentős kezdeményezésben konkretizálódtak:

- ARTE – Association Relative à la Télévision Européenne: 1988-ban a francia és a német Lander kulturális csatorna létesítéséről döntenek. Ez 1991-ben Strasbourgban kezdi a sugárzást, azóta európai kulturális televízióvá vált: belga, svájci, spanyol, osztrák, finn, holland, svéd és angol közszolgálati csatornák csatlakoztak a kezdeményezéshez. A filmeket mindkét nyelven feliratozva vetítik, és ha a szerzői jogok lehetővé teszik, eredeti nyelven is. A műsorok típusa szerint alkalmazzák a tolmácsolási módokat: feliratozás, szinkronizálás, *voice over*, *voice off* kommentárok, szinkrontolmácsolás. Ez a mai napig 600 napnyi munkát/tolmácsmunkát jelent a szabadúszó fordítóknak.

- EuroNews4: 1993. január 1-től sugároz hét nyelven egy időben, ezek a nyelvek az angol, francia, német, olasz, orosz, portugál és spanyol. 2003-ban már ötmillió nézője volt, ez a szám azóta háromszorosára nőtt. Itt is vannak többnyelvű tolmácsolással készült műsorok: vitaműsorok, interjúk stb. Az interjúk *voice over*, a reklámok *voice off* módban kerülnek vetítésre.

Elmondható tehát, hogy a rádiós és a televíziós tolmácsolás a médiatolmácsolás legelterjedtebb formája (interjúk, kerekasztal-beszélgetések, filmfesztiválok). Konzekutív tolmácsolás zajlik a rádió- és tévéinterjúk esetén, de találkozunk a szinkrontolmácsolással is egyidejű vagy késleltetett módon (tévéviták, előadások, de még televíziós vetélkedők során is, ahol van más nyelvű versenyző), láthatunk jeltolmácsolást is (pl. a parlamenti viták esetében), de előfordul a blattolás is (forgatókönyvek, dialóguslisták, feliratok más nyelven való felolvasása). További módszerek a *voice over*, amely azt jelenti, hogy az eredeti lehalkított hangsávra ráveszik a tolmács hangját, a lefordított szöveget, és a *voice off*, amelynek során egy külső hang elmeséli a látottakat (Jantsits 2006).

Szakirodalom

BRAUN, S.

2007 Interpretation in small-group bilingual videoconferences. Challenges and adaptation processes. *Interpreting* 9/1. 21–46.

HORVÁTH I.

2012 *Interpreter Behaviour. A psychological approach*. Budapest, Hang Nyelviskola Bt.

HORVÁTH I.

2013 *Bírósági tolmácsolás*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

JANTSITS Á.

2006 A médiatolmácsolás – új szakma, új kutatási téma. *Fordítástudomány* 8/1. 60–70.

LEE, J.

2007 Telephone interpreting – seen from the interpreters' perspective. *Interpreting* 9/2. 231–252.

MOUZOURAKIS, P.

1996 Videoconferencing: Techniques and challenges. *Interpreting* 1/1. 21–38.

MOSER-MERCER, B.

2005 Remote interpreting: Issues of Multi-Sensory Integration in a Multilingual Task. *Meta* 50/2. 727–738.

SELESKOVITCH, D.–LEDERER, M.

2002 *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris, Didier Érudition.

SERESI M.

2016 *Távtolemásolás és távoktatás a tolmácskéspezésben*. Budapest, ELTE-Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2016/07/Seresi_TAVTOLMA-CSOLAS_READER.pdf 38–50.

8. GÉPI TOLMÁCSOLÁS

A gépi tolmácsolás esetében is szükséges megkülönböztetni az automatizált gépi tolmácsolást a CAI-eszközök (Computer Assisted Interpretation) segítségével történő, ember által végzett tolmácsolástól.

8.1. Automatikus gépi tolmácsolás (Machine Interpreting)

2012-ben Rick Rashid, a Microsoft szoftveróriás kutatási igazgatója arról számolt be, hogy a cég által fejlesztett program első változata ugyan még számos hibát ejt, mégis sokkal jobb, mint bármely korábbi hasonló próbálkozás. Rashid az októberi, Tiencsinben tartott bemutatón néhány mondatát mandarin nyelven mondta el a program segítségével, majd így nyilatkozott:

Még sok munka vár ránk, de a technológia nagyon ígéretes. Reméljük, hogy néhány éven belül olyan rendszerek állnak majd rendelkezésünkre, amelyek teljességgel lebontják az emberek közötti nyelvi akadályokat.¹

Az automatikus gépi tolmácsolás végzésére alkalmas szoftverek és alkalmazások fejlesztői számára a legnagyobb kihívást a beszélő megértése jelenti, annak ellenére, hogy ezen a problémán már azóta dolgoznak a fejlesztők, mióta a számítógép létezik. Az évek óta zajló fejlesztés eredménye például az Amerikai Egyesült Államok néhány bankjában működő ún. telebankrendszer, amelyben számítógépes program ismeri fel a hívó által bementett bankszámlaszámot. A beszéd felismerés egyelőre csak a számnevekre és esetenként néhány menüpontra korlátozódik. Romániában az E-ON energiaszolgáltató rendelkezik hasonló ügyfélszolgálattal.

Tudjuk azonban, hogy a tolmácsolás sokkal komplexebb feladat, nem merül ki pusztán abban, hogy a forrásnyelvi beszéd mondatait célnyelvi mondatokkal helyettesítjük, éppen ezért a gépi tolmácsolás automatizálása során is nagyon sok nehézség merül fel, hiszen nagyon nehéz a kötetlen beszéd digitális „megértése”. Rashidék fejlesztéséig az efféle programok a beszédnek legfeljebb csak 75–80 százalékát voltak képesek értelmezni. A Microsoft ezt az arányt igyekezett javítani a Deep Neural Networks rendszerének segítségével, amelyben a processzorok úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint az emberi és állati agysejtek, így a fejlesztők szerint az új megközelítés segítségével a szabad beszélt nyelv mintegy 86–88 százaléká felismerhető.² Miután a rendszer felismeri, hogy mit mond angolul a felhasználó, a

1 https://hvg.hu/tudomany/20121112_microsoft_beszelo [2020. december 12.]

2 <https://www.portfolio.hu/uzlet/20121112/megjelent-a-szinkrontolmacs-program-175521> [2020. december 12.]

Microsoft fordítóprogramja átalakítja azt kínai szavakká, majd a szórendet a nyelvtani szabályok szerint megváltoztatja. A megfelelő hangszín eléréséhez és a sikeres üzenetközvetítéshez a fejlesztőnek egyórányi beszédére volt szüksége, valamint rögzítenie kellett egy mandarin anyanyelvű személy néhány óras beszédét is.

Az áttörést a 2018-as év jelentette, amikor a világsajtó arról számolt be, hogy működik a digitális szinkrontolmács, amely a Weaverly Labs fejlesztése. Ahhoz, hogy ez a fejlesztés működjön, a rendszerben több különálló nyelvi modulnak kell egyszerre futnia, ezek a modulok azonban már nem is számítanak olyan újdonságnak. A fejlesztés abban nyilvánul meg, hogy ezeket összekapcsolták.³ Ezek a modulok és eszközök a következők: egy vezeték nélküli fülhallgató (amely Bluetooth vagy wireless technológiával működik), egy beszédfelismerő eszköz, egy beszédgenerátor,⁴ az automata fordítórendszer (fordítómemóriák, amatőr vagy professzionális CAT- és MT-eszközök, neurális hálózatokon alapuló tanulás révén történő gépi fordítás,⁵ mesterséges intelligencia és egy nyelvi modellező alkalmazás, amely a mesterséges intelligencia részeként működik. Ezt az öt modult konvergálták, és egy működőképes rendszert hoztak létre. A 2. táblázat néhány olyan alkalmazást és szoftvert tartalmaz, amely felhasználja az automatikus gépi tolmácsolást.

A tolmácsoknak egyelőre azonban nem kell attól tartaniuk, hogy a gépek teljes mértékben átveszik a szerepüket, hiszen a mesterséges intelligencia még mindig nem képes pontosan érzékelni – különösen egy olyan nyelv esetében, mint a magyar – az árnyalatnyi különbségeket, ezért például egy politikai tárgyaláson, ahol nagyon fontos a pontos és adekvát szóhasználat, még mindig szükség van az ember által végzett tolmácsolásra. Ennek oka egyrészt az, hogy az emberi szövegalkotást egyelőre semmilyen gép sem képes tökéletesen leutánozni, másrészt pedig azért is, mert adatbiztonsági szempontból sem lenne kívánatos, hogy gépek végezzék ezt a munkát. A tolmácssgépek alkalmazása etikai kérdéseket is felvet, amelyek hasonlatosak az önvezető autóval kapcsolatos dilemmákhoz.

3 <https://vipcast.hu/cimke/nyelvi-modulok> [2020. december 12.]

4 Az okostelefonok is rendelkeznek már olyan alkalmazással, amely a beszédet helyesírási szempontból is majdnem tökéletesen írássá alakítja, illetve olyan alkalmazással is, amely például sportolás közben méri a pulzusszámot, és az információt a beszédgenerátor révén el is mondja a felhasználónak.

5 A késő 2000-es évek elején egy új gépi tanulási technológia, az úgynevezett mély tanulás vagy neurális hálózatra alapuló tanulástechnológia jelent meg, amely megpróbálja utánozni, hogyan működik az emberi agy (legalább részben). A neurális hálózaton alapuló gépi fordítás nemrég szabadon elérhetővé vált, és már sokkal jobb minőségű fordítást tesz lehetővé úgy, hogy a több mint 10 éves statisztika alapú gépi fordítás eredményeit is felhasználja. A neurális gépi fordítás (Neural Machine Translation, NMT) egyértelműen 2017 legdivatosabb kifejezése lett a fordítóipar különböző szereplői, szabadúszók, fordítóirodák, fordításokat beszerző cégek és mindenekelőtt a számítógépes nyelvészettel foglalkozók körében.

6 https://hvg.hu/tudomany/20171120_fujitsu_hordozhato_forditogep_tolmaccsgep_beszed_beszedfelismeres?s=hk [2020. december 12.]

2. táblázat. *Gépi tolmácsolást alkalmazó alkalmazások, eszközök*

Név	Rövid leírás
GenieTalk	<p>A cél az volt, hogy a Phjongcschangban megrendezésre kerülő 2018-as Téli Olimpiai Játékok keretében megkönnyítse a kommunikációt. Az Olimpiai Játékok hivatalos fordítási és tolmácsolási applikációja, a „GenieTalk” mesterséges intelligencián alapul, és 29 nyelv elérhető benne. Részletes tájékoztatókkal és az események időrendjével felszerelt robotok igazították útba az események helyszíneire érkező látogatókat.</p>
Skype Translator	<p>A fordító funkciót beépítették a Skype alapprogramjába. A csevegő funkció valós időben fordítja az idegen nyelvű beszélgetéseket. A Skype Translator jelenleg angol, spanyol, olasz és mandarin nyelven működik: amennyiben ezen nyelvek valamelyikén beszél valaki Skype-on keresztül, a program automatikusan lefordítja, amit mond, és fel is olvassa azt. A cég ígérete szerint a jövőben még több nyelvvvel fog bővülni a kínálat.</p> <p>A technológiának még mindig vannak nehézségei, hiszen bonyolult, összetett beszédet nem képes helyesen lefordítani. Éppen ezért a legtöbben arra használják, hogy egy számukra idegen nyelven beszélő illetővel alapszinten megérthessék egymást.</p>
Fujitsu	<p>A kártya alakú, ruhára rögzíthető mini tolmácsológép elsősorban a kórházi dolgozók számára készült, akik gyakran kerülnek olyan helyzetbe, hogy idegen nyelvű páciensekkel kell kommunikálniuk, és nincsen lehetőségük fordítógépet vagy akár okostelefont használni, hiszen a kezük nem üres. Erre való tekintettel a cég saját korábbi fejlesztését, a külső mikrofonokkal ellátott fordító táblagépet fejlesztette tovább.</p> <p>Az eszközben két integrált mikrofon van: az egyik a beteg szavait veszi fel, a másik az eszközt viselőét. A készülék szoftvere automatikusan felismeri, hogy ki beszél, a fordítás a felhőalapú szerveren történik, a viselhető készülék pedig szintetizált hangon elmondja a lefordított szövegeket. A Fujitsu szerint a beszédfelismerés még olyan zajos környezetben is, amilyen egy kórház, 95 százalékos pontosságú. A rendszer jelenleg csak a japán, az angol és a mandarin nyelvek között fordít, a fejlesztő azonban a nyelvek számának bővítését tervezi.⁶⁰</p>
Pilot	<p>A Pilot számít az egyik legújabb vezeték nélküli eszköznek. Az eszköz egy-egy fülhallgatóval rendelkezik, amit két különböző nyelven beszélő ember használ. A Pilot modern technológiájának köszönhetően szinte valós időben történik a tolmácsolás. A működéséhez szükség van egy okostelefonra, ugyanis a fordítószoftver a telefonon lévő alkalmazáson található meg. A telefonnal vezeték nélkül tartja a kapcsolatot, így nem igényel egyéb kiegészítőt.</p>

Név	Rövid leírás
Travis	A Travis egy hangos fordítást végző tolmácsolási eszköz, ami jelenleg 155 különböző nyelven érhető el, köztük magyarul is. Nem igényel okostelefonos szoftvert, önmagában végzi el a fordítást. Csak egy gombnyomásra van szükség, ugyanis ekkor kezd el „figyelni” arra, hogy mit mond a beszélő, majd ugyanúgy gombnyomásra tolmácsol. A technológia jelenlegi állása miatt inkább csak rövid beszélgetéseknél hatékony, így külföldi nyaralás és utazás során lehet hasznos.

8.2. CAI-eszközök (Computer Assisted Interpreting)

A tolmácsstörténelem folyamán a tolmácsoknak a felkészülés során meg kellett elégedniük a glosszáriumok készítésével, míg a tolmácsolás során pusztán a tolmácsberendezés támogatta munkájukat. Ez azonban a 2017-es újításoknak köszönhetően változóban van, megjelent ugyanis a számítógép által támogatott tolmácsolás is mint lehetőség. Ennek rövidítésére a CAT (*computer-assisted translation*) mintájára a CAI betűszót alkalmazzák, amely a *computer-assisted interpreting* kifejezés rövidítése.

A CAI tulajdonképpen egy olyan számítógépes szoftver, amely támogatást nyújt a tolmácsoknak a tolmácsolásra való felkészülés során és a tolmácsolási megbízás kivitelezésekor is. Ez a technológia lehetővé teszi számukra, hogy még hatékonyabban és rendszerezettebben végezhesék munkájukat, ami elősegíti az információk pontos átadását a tolmácsolás során és a terminológia egyszerű előhívását a munkavégzés közben (Hernani et al. 2014).

A CAI három modullal támogatja a tolmácsok munkáját. Az első a felkészülést támogató modul: ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy tartalmaz egy komplex adatbázist és azt a lehetőséget, hogy automatikusan szintetizálja az új dokumentumokat és kivonatolja a tolmácsolás szempontjából releváns terminológiát, mindezt akár a tolmácsolás ideje alatt is. A modul még egy olyan kisalkalmazást (widgetet) is tartalmaz, amely elősegíti a terminológia memorizálását. A második modul a tolmácsolást támogató modul, amely egyrészt manuális terminuskeresővel rendelkezik, másrészt pedig egy beszédfelismerésen alapuló, terminusokat javasoló kisalkalmazással. A harmadik modul a tapasztalatokat összegző modul, amely a tolmácmunka elvégzése után lehetővé teszi a tolmács számára, hogy visszahallgathassa a tolmácsolás egyes részeit, és ez hozzájárul a minőségbiztosítás folyamatos ellenőrzéséhez. A CAI azért számít jelentős előrelépésnek a hagyományos glosszáriumokhoz képest, mert lehetővé teszi a valós időben történő, interaktív adatbázis-használatot, és ötvözi ezt a beszédfelismerő szoftverek által nyújtott lehetőségekkel is.

Az alábbi táblázat néhány CAI-eszköz rövid bemutatását tartalmazza.

3. táblázat. CAI-eszközök

CAI-eszköz neve	Leírás
Interpret-Bank	<p>A szoftver Claudio Fantinuoli nevéhez fűződik (l. Fantinuoli 2018). A terminológia és az ismeretek hatékony kezelését szolgálja, alkalmazható mind a tolmácsok, mind pedig a fordítók által (Windows és Android operációs rendszerek igénybevételével).</p> <p>Segíti a glosszáriumok és a terminológiai adatbázisok összeállítását. Moduláris felépítésének köszönhetően a tolmácsok a teljes munkafolyamat során használhatják, kezdve a többnyelvű adatbázisok létrehozásával és kezelésével (TermMode), a glosszáriumok tanulmányozásán át (Memory-Mode) egészen a terminusok kikereséséig a tolmácsfülkében végzett munka során (ConferenceMode).</p>
Intragloss	<p>A felkészülés során támogatja a tolmácsokat, mivel lehetővé teszi, hogy könnyebben kezeljék glosszáriumaikat. A Mac OS X alatt futó alkalmazást tulajdonképpen glosszáriumok és dokumentumok kezelésére fejlesztették ki.</p> <p>Segít a különböző adatbázisok és dokumentumok összevonásában, könnyebben elérhetővé teszi a nagy mennyiségű anyagokat. Jelenleg 150 különböző nyelvet ismer. Online szótárokat és egyszerű weblapokat is képes összedolgozni a tolmácsok által készített adatbázisokkal, ugyanakkor nyelvtani, stilisztikai stb. információkat is nyújt.</p>
Interprelex UE	<p>A szoftver segítségével a tolmácsok egy bizonyos téma köré csoportosítva tárolhatják a terminusokat a többnyelvű adatbázisokban és glosszáriumokban. Lehetővé teszi a gyors keresést, és azt, hogy egyidejűleg több glosszárium és szótár is használatban legyen. Lehetőség van Microsoft Word, Excel és más egyszerű szöveges fájlok formájában elkészített adatbázisok beszívására. Létezik Windows alatt futó és iOS alatt futó változata is (ez utóbbi Interplex Lite). Egyszerre minden tartalmazott nyelven megmutatja a keresett terminus.</p>
Look Up	<p>Kereskedelmi céllal fejlesztett szoftver, amely Windows alapú operációs rendszerrel működik, és amely többnyelvű glosszáriumok használatát teszi lehetővé a tolmácsfülkében (munkanyelvek: angol, német, spanyol, olasz és francia).</p>
The Interpreter's Wizard	<p>Ingyenes, felhasználóbarát szoftver, amelyet iPadre fejlesztettek, és amely lehetővé teszi, hogy a tolmácsfülkében könnyedén használja a tolmács a kétnyelvű adatbázisokat és glosszáriumokat.</p>
Cassis	<p>Internetalapú szolgáltatás, amely több modulból áll. Specifikus felhasználói felületről, az adatbázisa URL és az egyedi jelszó megadásával érhető el. Célja a tolmács valós idejű támogatása a munkájának megkönnyítése, hatékonyabbá tétele érdekében.</p> <p>A Cassisba való bejelentkezés után a tolmács választja ki munkája nyelvét, a témához szükséges szakterminológiák adatbázisát.</p> <p>A háttérbe beépített nagy adatbázis-kereső mesterséges intelligenciát, kifejezéseket kereső funkciókat, esetleges hibafeltérési modult és egyéb, a működést segítő és elemző egységeket tartalmaz.</p>

CAI-eszköz neve	Leírás
Cassis	<p>A Cassis használatának célja az idegen nyelvű konferenciákat hallgató résztvevők magas szintű kiszolgálása az általuk ismert nyelven, miközben a tolmács növelheti munkája minőségét, csökkentve saját szellemi leterhelését.</p> <p>A fejlesztés kiterjedt az előadó beszédének valós idejű írott szöveggé történő alakítására a tolmács munkamemóriájának támogatására. Az előbbieken bemutatott szoftverekhez viszonyítva ez a CAI-eszköz nem pusztán a tolmácsolást megelőző felkészítést támogatja, hanem a tolmácsolási folyamat megértési fázisát is a beszédben elhangzott adatok (pl. számok, tulajdonnevek és egyéb szakkifejezések) forrás- és célnyelvi megjelenítésével. A fentiekben bemutatott szoftverekhez hasonlóan ez a CAI-eszköz is támogatja a terminológiai adatbázisban történő kutatást.</p>

Egyéb eszközök, amelyek támogatják a tolmács munkáját: ConvertUnits és OnlineConversion, amely a mértékegységek átváltásában segít a Nemzetközi Mértékegységrendszer alkalmazásával. A tolmácsokat a felkészülési szakaszban a CMT is támogatja, amely a Corpus Management Tools rövidítése, és amelynek célja, hogy a nagyobb mennyiségű szövegtörzsek kezelése révén könnyebbé tegye a tolmácsok dokumentációs munkáját.

8.3. Jegyzetelést támogató alkalmazások

4. táblázat. *Jegyzetelést támogató alkalmazások*

Alkalmazás neve	Leírás
Penultimate	iPad-re fejlesztett alkalmazás, amely az Inkenesshez viszonyítva azzal nyújt többet, hogy a jegyzeteket ún. jegyzetfüzetbe lehet rendszerezni. A csapatmunkát is támogatja, az információk megoszthatók e-mail vagy Evernote segítségével.
LectureNotes PenSupremacy	A fentiekhez hasonló alkalmazások, amelyeket Androidra fejlesztettek ki.
My BIC Notes	Androidra és iPadre fejlesztett alkalmazás, amely lehetővé teszi, hogy jegyzeteljünk, ötleteket írjunk le, és emlékeztetőt cédulákon személyes gondolatainkat is hozzátegyük a jegyzetekhez.

Létezik már a jegyzetelés félautomatizálását lehetővé tevő alkalmazás is, amelyet Rafajlovska (2013) ír le. A bemutatott alkalmazás minden kulcsszóhoz egy szimbólumot rendel, amely kapcsolatban van két párhuzamos szótárral (macedón–francia és macedón–angol).

További eszközök, amelyek segítik a jegyzetkészítést: digitális tollak, amelyek képesek szinkronizálni az írást a környező hangokkal. Ilyen eszközök a Sky Wifi Smartpen, Echo Smartpen és Livescribe, valamint az Equil JOT. Ezek a tollak képesek összekapcsolni az írott jegyzeteket a környező hangokkal, és feltölteni azt a számítógépre Bluetooth-, wireless- vagy USB-eszközök segítségével. A tolmácsot abban segítik, hogy szabadon figyelhessen a hangzó szövegre, és nem kell azért aggódnia, hogy nem tud minden szót lejegyezni.

Szakirodalom

HERNANI, C.–CORPAS PASTOR, G.–DURAN MUÑOS, I.

2014 *Technology-Assisted Interpreting*. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.707.1587&rep=rep1&type=pdf>

FANTINUOLI, C.

2018 *Computer-assisted Interpreting: Challenging and Future Perspectives*. https://www.researchgate.net/publication/303819221_Computer-assisted_interpretation_challenges_and_future_perspectives

RAFAJLOVSKA, A.

2013 *Natural Language Proccessing Approach for Macedonian-French and Macedonian-English Interpreting based on Oral Sociopolitical Corpora*. MS. (PhD Thesis)

Internetes hivatkozások

<https://www.alexexpert.hu/portfolio/projektjeink/>

<https://www.szotar.net/blog/forditogepek-jovoje-hova-tart-technologia/>

https://hvg.hu/tudomany/20170720_travis_fordito_tolmacs_kutyu_utazashoz_80_nyelv_magyar

<https://genietalk.ai/>

<https://www.travistranslator.com/>

<https://www.waverlylabs.com/pilot>

<https://www.fordit.hu/cikkek/2019-09-03-cassis-projekt-munkaeszkoz-tolmacsoknak/> https://hvg.hu/tudomany/20121112_microsoft_beszelo

<https://www.portfolio.hu/uzlet/20121112/megjelent-a-szinkrontolmacs-program-175521>

<https://vipcast.hu/cimke/nyelvi-modulok>

https://hvg.hu/tudomany/20171120_fujitsu_hordozhato_forditogep_tolmacsgep_beszed_beszedfelismeres?s=hk

9. A TOLMÁCSOLÁS OKTATÁSA

Bár a tolmácsolás már bizonyíthatóan az ókori Egyiptomban is létezett (lásd a 2. fejezetet), a tolmácsolás oktatásának kezdetei csupán a 20. század második felére nyúlnak vissza. Míg az ókortól kezdődően a középkoron át a 20. század közepéig a tolmácsot inkább csak „nyelvi kisegítőnek”, egyfajta mediátornak tartották, és sokszor elvárták tőle, hogy diplomáciai szolgálatot is teljesítsen, a második világháború után a számos soknyelvű nemzetközi szervezet megjelenése és a nagy nemzetközi konferenciák elterjedése szükségessé tette, hogy jól képzett kommunikációs szakemberek végezzék a tolmácsolást, akiktől el lehetett várni, hogy történelmi jelentőségű eseményeken is professzionális teljesítményt nyújtsanak.

Így Európában több tolmácsiskola is megnyílt, például Genfben, Bécsben, Münchenben és Párizsban is (G. Láng 2002). Ennek ellenére a kelet-közép-európai országokban sokáig élt az a tévhit, hogy a tolmácsolás egyenértékű a magas szintű nyelvtudással, és főként azok váltak tolmácsá ezekben az országokban, akik nyelvtudásukkal emelkedtek ki a tömegeből. Az utóbbi időben az vált jellemzővé, hogy a fiatalok tudatosan választanak pályát és készülnek fel a szakma gyakorlására (Szabari 2002).

Az első tolmácsoknak szánt kézikönyv szerzője Jean Herbert, a genfi tolmácsképző tanára volt, aki 1952-ben írta meg a *The Interpreter's Handbook. How to Become a Conference Interpreter?* (A tolmács kézikönyve – hogyan legyünk konferenciatolmácsok?) című munkáját. A könyv érdeme, hogy nem a tolmácsolás elméleti hátterét kívánja biztosítani, sokkal inkább a tolmácsolás folyamata során felmerülő gyakorlati problémákra koncentrálnak.

Herbert munkájában leszögezi, hogy a tolmácsoláshoz többre van szükség pusztán nyelvtudásnál, és arra figyelmezteti a leendő tolmácsokat, hogy munkájuk végzéséhez rendelkezniük kell nyelvi ismereteiken túl kulturális és szakmai ismeretekkel, ugyanakkor felhívja a figyelmet a rendezvényhez kapcsolódó ismeretek fontosságára is. A könyv legfőbb értéke, hogy sok gyakorlati tanácsot ad a konkrét problémák kezelésével kapcsolatosan, például hogy mit tegyen a tolmács, ha nem ért valamit, ha a beszélő nem az anyanyelvét használja, vagy ha az ügyfél kijavítja a tolmácsot. A jegyzeteléstechnikáról is beszél, a szimbólumok használatát ajánlja, mivel így lehetővé válik, hogy a tolmács a szavak helyett a gondolatokra koncentrálnon. Szerinte a konszekutív tolmácsolást – bár a laikusok számára nehezen hihető – a szinkrontolmácsolásnál nehezebb jól elsajátítani, ezért különös hangsúlyt kell fektetni rá a képzésben. Herbert írását napjainkban is használjuk a tolmácsképzés keretében (Herbert 1952).

Egy másik híres, a tolmácsolás oktatása során megkerülhetetlen, alaplátó munkát író kézikönyv Jean François Rozan jegyzeteléstechnikai műve: *La prise de notes en interprétation consécutive* (Jegyzetelés konszekutív tolmácsoláshoz)

(Roza 1956). Roza lefekteti azt az alapelvet, hogy a tolmácsnak azt kell lejegyzetelnie, amit megértett és mondani fog, nem pedig azt, amit pusztán hall. Jegyzetelés közben tehát a tartalomra, a lényegre kell koncentrálni, oly módon, hogy a tolmácsolás során már előtérbe tudja helyezni a célnyelvi formát. Ehhez Roza jól kombinálható szimbólumokból álló, rugalmas jegyzetelési módszert is kínál könyvében (Roza 1956; G. Láng 2002).

Magyarországban a tolmácsképzés és a tolmácsolás oktatása témaköreivel többen is foglalkoztak. Említésre méltó Szabari Krisztina, G. Láng Zsuzsa, Horváth Ildikó, Seresi Márta stb. munkássága.

Mára a szakma tehát egyetért abban, hogy a tolmácsolás tanulható és tanítható. A képzés azonban nagyon fontos szereppel bír a tolmácsválasztásban. G. Láng megfogalmazza, hogy a hallgatónak már a képzés kezdetekor rendelkezniük kell bizonyos alapkészségekkel, ezeket nevezi ő a képzés specifikus bemeneti követelményeinek. A képzés során azonban a megfelelő alapokra építkezve a tolmácsolás tanulással és gyakorlással elsajátítható, a szakmához szükséges készségek pedig fejleszthetők (G. Láng 2002).

A gyakorlás fontosságát bizonyította Bakti Mária is, aki a szinkrontolmácsolás esetében mutatta ki, hogy a gyakorlott tolmácsok lényegesen kevesebb (és kevesebb típusú) megakadási jelenséget produkálnak célnyelvi beszédprodukciónkban, mint a tolmács hallgatók. Ennek az az oka, hogy esetükben a tolmácsolás részfolyamatai már automatizálódtak, és így több mentális energiájuk marad az önellenőrzésre. Ezen kívül a tolmácsok gyakorlottságával bizonyíthatóan nő a deverbálisációs képességük is (Bakti 2010, idézi Seresi 2016).

9.1. A blattolás oktatása

A blattolás oktatása, illetve az oktatásban történő alkalmazása egyrészt azért fontos, mert a valós életben is szükség van blattolásra, másrészt azért, mert átmenetet képez az írott szöveg írásban való visszaadása és a beszélt szöveg beszéd formájában való visszaadása között azáltal, hogy írott szöveget hangzó beszéddé kell alakítani.

Fontossága abból is származik, hogy a blattolás olyan stresszes helyzetet teremt, amit a leendő tolmácsoknak meg kell szokniuk. Az oktatási folyamatban a blattolás a gyorsaság fejlesztésére is használható, hiszen ez a megrendelő számára elengedhetetlen szempont: például egy közjegyzői eljárás során fontos, hogy a tolmácsnak nem kell feltétlenül végigolvasnia a teljes szerződést, hanem egyből képes célnyelven hangoztatni azt. Végül azért is hasznos az oktatási folyamatban, mert a blattolás során a hallgatók megszokják azt, hogy ne nyúljanak azonnal a szótárhoz, ha nem értenek egy szót vagy egy frazémát, hanem próbáljanak meg következtetni a kontextus segítségével.

A blattolás oktatása során nem arra kell törekednünk, hogy a hallgatók valamilyen elvont értelemben az eredetivel „ekvivalens” szöveget hozzanak létre, hanem hogy a blattolt szöveg az adott kommunikatív szituációban adekvát, elfogadható legyen a célnyelvi hallgató számára, és az az információkat minimális erőfeszítés árán érthesse meg, például egy közjegyző előtt történő szerződés-kötés esetében valóban megértse, milyen jogkövetkezményekkel jár számára a szerződés aláírása.

A blattolás oktatásánál is nagyon fontos kérdés a szövegválasztás: az adott szakterülethez kapcsolódó bármilyen műfajú és témájú szöveg választható, ám fontos szempont, hogy mindig autentikus szövegről legyen szó, vagyis olyanról, amely előfordulhat a valódi megrendelések keretében is. Autentikus szövegnek tekinthető a konferenciákon gyűjtött előadás, kivetített prezentáció, jogszabály, közjegyzői okiratok, szerződések, nyilatkozatok stb. (Seleskovitch 1989, idézi Veresné Valentinyi 2006).

A blattolás oktatásánál hangsúlyt kell fektetni a megfelelő előadásmódra, amin a blattolás és a tolmácsolás sikere múlhat. Blattolásnál a hallgató törekedjen arra, hogy beszéde ne okozzon nehézséget vagy kellemetlenséget a hallgatósnak, a kifejezések a befogadó közönség számára természetesekek legyenek, ne járjanak túlzott feldolgozási erőfeszítéssel, és a célnyelvi szöveg hasonló hatást váltson ki, mint a forrásnyelvi szöveg (Gutt 1991/2000, idézi Veresné Valentinyi 2006).

9.2. A konszekutív tolmácsolás oktatása

A konszekutív tolmácsolás oktatásának három szakaszát különböztetjük meg: a bevezető szakasz, a jegyzetelés bevezetése, illetve a haladó konszekutív tolmácsolási feladatok megoldása. Ezeket az alábbiakban mutatjuk be röviden.

9.2.1. A bevezető szakasz

A szakirodalomban találunk érveket amellett, hogy a konferenciatolmácsolás oktatásához az írott nyelvi fordítás a legjobb előkészítés (pl. Pym, Gouadec, Mayoral). A tolmácsképzés klasszikus szerzői azonban a bevezető szakaszban fontosabbnak tartják az írásbeli fordításnál az értő hallgatás képességének kialakítását (Seleskovitch–Lederer 2002).

Ehhez a hallgatóknak rövid beszédeket kell meghallgatniuk, majd az anyanyelvükön visszamondaniuk – ezt hívjuk *gist recall* feladatnak (G. Láng 2002). A hangsúly itt azon van, hogy a hallgatókban tudatosítani kell, hogy nem a szavakat, hanem a gondolatokat fordítjuk. A szöveg újraalkotásához tehát elsősorban

a legfontosabb gondolatokat kell azonosítani (ami szükség esetén a kevésbé fontos gondolatok kihagyását is szükségessé teszi), vagyis a hallgatóknak meg kell tanulniuk elszakadni a forrásnyelvi szöveg megformáltságától. Lényeges, hogy a hallgató felismerje és elemezze a főbb gondolatok között fennálló kapcsolatokat, logikai viszonyokat is. A hallgatónak ki kell fejlesztenie magában azt a képességet, hogy az elhangzott beszédeket a lehető legkönnyebben előhívható módon (vagyis a logikai viszonyokat a legtisztábban felismerve) strukturálja az agyában (Jones 1998). Ezen bevezető gyakorlatok után, ahol olyan szövegeket alkalmazunk, amelyeknek a hossza nem haladja meg a 2-3 percet, és amelyek többszörösen adaptált és sok esetben leegyszerűsített szövegek, sor kerül olyan gyakorlatokra, amelyek révén a hallgatók képesek lesznek figyelmük tudatos és kitartó irányítására, és saját tapasztalataik és a tanáraik visszajelzései alapján megtanulják, hogyan tudják tudatos erőfeszítések árán a fókuszált figyelmet fenntartani (G. Láng 2002). Figyelmük középpontjában a beszélő szándéka kell hogy álljon. A legfontosabb kérdés tehát: „Mit akar mondani?” (Jones 1998).

A konsekutív tolmácsolás oktatásának ebben a szakaszában kell elkezdeni a hallgatókat felkészíteni arra, hogy ők maguk is képesek legyenek nyilvános beszédek tartására, a közönség előtti szereplésre. Ebben a szakaszban a tolmácsolóknak beszédeket kell tartaniuk, először felkészüléssel, majd rögtönözve is, és eközben oda kell figyelniük a bemutatásuk stílusára és minőségére: a szemkontaktus tartására, hanghordozásukra és testtartásukra is. Ez szorosan összefügg a stressz leküzdésének kérdésével is. A bevezető szakaszban kell a hallgatóknak megszerezniük az elméleti tudást is, meg kell ismerniük a tolmácsolás folyamatát, alapfogalmait annak érdekében, hogy saját tanulási folyamatukat tudatosan, reflektáltan tudják figyelemmel kísérni (G. Láng 2002; Horváth 2012). Tudatosítani kell bennük, hogy miben tér el a kétnyelvű beszélő a nyelvi közvetítőtől, a tolmács a fordítótól, és milyen tolmácsolási módok merülhetnek fel, jellemzően milyen tolmácsolási helyzetekben (G. Láng 2002). A bevezető szakasz nélküli még a jegyzetelést, ezért a tolmácsolóknak számára sokszor akár megterhelő is lehet, mégis nagyon fontos szerepet tölt be: Ilg és Lambert szerint ennek a szakasznak kell kitennie a képzés egynegyedét (Ilg–Lambert 1996, idézi Seresi 2016).

9.2.2. A jegyzeteléstechnika bevezetése

A hosszabb, nehezebb és komplexebbek beszédek bevezetésével egyidejűleg kell bevezetni a jegyzeteléstechnikát is. A cél most már ugyanis az, hogy a hallgatók a beszédeket 5-6 perces beszédsegmentumként legyenek képesek a lehető legpontosabban, kihagyások nélkül visszaadni. Erre azonban jegyzetelés nélkül szinte senki nem lenne képes. A jó jegyzeteléstechnika elsajátítása azonban nehéz feladat és nagy kihívás mind a hallgatónak, mind pedig az oktatónak

(Seleskovitch–Lederer 2002). A jegyzeteléstechnika nem egyfajta kód, titkosírás vagy gyorsírás, hanem értő elemző, értelmező és szintetizáló munka, amely révén a tolmács a fő gondolatok felismerését, logikai viszonyaik azonosítását célozza meg. Egyfajta belső feldolgozása az elhangzott beszédnek, éppen ezért vigyázni kell arra, hogy ha a jegyzetelés túl nagy hangsúlyt kap, a hallgató túl sokat ír, akkor már nem fog kellő mértékben odafigyelni az eredeti szövegre, és megnő a transzkódolás, kihagyás és félrefordítás veszélye (Rozań 1956; Jones 1998; Seleskovitch–Lederer 2002).

9.2.3. A haladó konszekutív tolmácsolási feladatok bevezetése

A képzés előrehaladtával a hallgatókat nehezebb kihívások elé kell állítani, és számukra nagyobb követelményeket kell megfogalmazni (lásd *A tolmács-hallgatók értékelése* című fejezetet). Az oktató által választott beszédek egyre bonyolultabbak, komplexebbek lesznek, így a hallgatóknak egyre inkább aktiválniuk kell kognitív képességeiket. Ekkor már elvárható, hogy képesek legyenek kontextusba helyezni a beszédeket, ezért lehetőséget kell adni számukra, hogy felkészülhessenek a témát, a beszélőt, az eseményt stb. illetően (Seleskovitch–Lederer 2002). Nem elhanyagolható ebben a szakaszban az általános műveltség, a tájékozottság és a felkészülés, mert a jelentést csak akkor érthetjük meg a maga teljességében, ha a nyelvtudásunkhoz kötni tudjuk a beszéd tárgyára vonatkozó ismereteinket is (Seleskovitch–Lederer 2002).

Sajnos ezen a szinten már problémát jelent, hogy a laborgyakorlatok keretében nincsen igazi közönség, amely azért hallgatná a tolmácsot, hogy az elhangzottakat megértse, és nem azért, hogy rámutasson a hibáira vagy értékelje. Ennek kiküszöbölésére lehet bevezetni a szerepjátékokat (például kiküldhetjük a hallgatók egy részét a tereméből, amíg az eredeti beszéd elhangzik) (G. Láng 2002). A tolmácsolási helyzet szimulálása során a hallgatók nem eshetnek ki a szerepükből, de közönségük sem.

9.3. A szinkrontolmácsolás oktatása

Herbert és Seleskovitch alapján a legtöbb tolmácsképzéssel foglalkozó munka magától értetődőnek tekinti, hogy konszekutív tolmácsokból képezünk szinkrontolmácsokat. Ezen szakirodalmi álláspont szerint a szinkrontolmácsok képzése során a konszekutív módban kialakított készségeket kell átvinni a szimultán módba. Léteznek azonban olyan szerzők is, például Setton és Dawrant (2016), akik nem ragaszkodnak hozzá, hogy a szinkrontolmácsolás bevezetése előtt a hallgatók mindenképpen tökéletesítsék szakmai tudásukat a konszekutív tolmácsolásban.

Ezek a szerzők úgy vélik, hogy ha mindjárt a képzés elején elkezdődik a szinkrontolmácsolás oktatása, több idő jut ennek a nehéz, de a munkaerőpiac által nagyon is keresett, népszerű tevékenységnek az elsajátítására. Azonban ők is hangsúlyozzák, hogy elengedhetetlen, hogy a szinkrontolmácsolást előkészítő gyakorlatok vezessék be, és hogy az önálló gyakorlás megkezdése előtt a hallgatók munkájukat szigorúan oktatói felügyelet és visszajelzés mellett végezzék. Ha ugyanis a kezdő tolmácsoló hallgatók oktatói felügyelet nélkül próbálják ki magukat szinkronhelyzetben, a megerőltető feladat hatására még azelőtt hibás mechanizmusokat alakíthatnak ki és szokhatnak meg, hogy a képzésük egyáltalán elkezdődött volna (Setton–Dawrant 2016).

A szinkrontolmácsolás bevezető szakaszának legfontosabb célkitűzése, hogy a hallgatók a megfelelő szintre fejlesszék a figyelemmegosztásukat. Emellett ebben a szakaszban stratégiákat kell kialakítani annak ellensúlyozására is, hogy a konzekutív tolmácsolással ellentétben szinkronban a tolmácsnak azelőtt kell elkezdenie beszélni, hogy kiderülne számára, milyen irányba tart a felszólaló gondolatmenete (Jones 1998; Seleskovitch–Lederer 2002).

A képzés azért is fontos, mivel felkészíti a hallgatókat a szinkrontolmácsoláskor tapasztalható igen nagymértékű stressz kezelésére, és tudatosítja a hallgatókban, milyen a professzionális viselkedésmód (Setton–Dawrant 2016), illetve milyen munkakörülmények között lehet megfelelő szinkronteljesítményt nyújtani (Seresi 2016). Ahhoz például, hogy a tolmácsok a szükséges körülmények biztosítását kérhessék a megbízóktól, tisztában kell lenniük vele, hogy ezekre szükségük van, és esetenként képesnek kell lenniük megindokolni, miért.

9.4. Felkészítés az új technológiák használatára

A tolmácsolás klasszikus műfajai mellett fel kell készíteni a hallgatókat a távtolmácsolás és a videokonferencia-tolmácsolás eszközeinek használatára is (Seresi 2015. 195.), ugyanis ez a tolmácsolási mód egyre jobban terjed, például a bírósági gyakorlatban is. Már Seleskovitch és Lederer is felhívták a figyelmet arra, hogy a hallgatóknak meg kell ismerkedniük a távtolmácsolás és a videokonferencia-tolmácsolás előnyeivel és hátrányaival. Tekintettel a technika egyre nagyobb ütemben történő fejlődésére és arra, hogy a modern berendezések ára csökken, a hallgatók karrierjük során maguk is találkozhatnak majd a tolmácsolásnak ezen módzataival is.

Az oktatási folyamatban szükséges a technikai eszközöket a célnak megfelelően adaptálni, hiszen, bár a nyelvi laborok használata nagymértékben hozzájárulhat a tolmácsképzés sikerességéhez, fontos ismerni azokat a hátrányokat, amelyek a tolmácsképzés speciális kontextusában alkalmatlanná teszik azok alkalmazását. Seleskovitch és Lederer arra hívták fel a figyelmet, hogy a hagyó-

mányosan berendezett nyelvi laborokban a hallgatók egymás mögött foglalnak helyet, ami a valós tolmácsolási helyzettel idegen elrendezés. Szerintük ez kihat a tolmácsok által létrehozott szöveg koherenciájára is, ugyanis a tolmácsolás nem lehet koherens, ha a tolmács „a falnak beszél”. Ezért a kabinokból még a nyelvi laborban is rá kell látniuk a hallgatóknak társaikra és az oktatóra (Seleskovitch–Lederer 2002).

Az audiovizuális eszközök használatát illetően Seleskovitch és Lederer hangsúlyozzák, hogy hasznos, ha a hallgatók valamilyen hangrögzítő eszközzel felveszik saját teljesítményüket, továbbá fontos, hogy megtanulják a rendelkezésre álló eszközök (internet, CAI-eszközök stb.) tolmácsfülkében való hatékony használatát is.

9.5. Az interaktív szövegtárak használata a tolmácsképzésben

Az interneten számtalan autentikus és friss szöveg, audiovizuális előadás elérhető. Ezeket a hallgatók felhasználhatják önálló gyakorlásukhoz is. Seleskovitch és Lederer szerint minden intézményes keretek között megtartott gyakorlati órára a hallgatók részéről háromszor annyi egyéni gyakorlásra van szükség (Seleskovitch–Lederer 2002). Azonban nem mindig áll rendelkezésre élő előadó, aki változatos beszédstílusban és akcentusokkal tudna előadni. Éppen ezért több online elérhető soknyelvű adatbázis is létrejött már kifejezetten a tolmácsolható beszédek összegyűjtésére. Tolmács hallgatóktól induló kezdeményezés például a leedsi egyetem együttműködésével készülő Speechpool (<http://www.speechpool.net/hu/>), ahol a felhasználók nehézség szerint pontozhatják a beszédeket, és maguk is feltölthetnek új hangfelvételeket. Ennél is közismertebb ugyanakkor az európai uniós Speech Repository (<https://webgate.ec.europa.eu/sr/>), ahol nagyrészt valós uniós eseményeken, konferenciákon, megbeszéléseken készült videofelvételek találhatóak a pedagógiai célú szövegek mellett. Hasonló projekt a trieszti egyetemen az IRIS, ahol eredeti és tolmácsolás szövegeket lehet tárolni, az egyetemen belül oktatókkal és a hallgatótársakkal megosztani (Sándor 2001, idézi Seresi 2016), illetve a Black Box, amely a videofelvételen kívül tartalmazza az elhangzott beszéd átiratát, valamint az oktató további tartalmakkal is gazdagíthatja a benne rögzített pedagógiai anyagokat. Az oktatás szempontjából a legjobb, ha az ilyen gyakorlásokhoz valódi konferencián készült felvételeket használunk (Sándor 2001, idézi Seresi 2016), illetve ha a hangfelvételhez kép is tartozik.

Szakirodalom

BAKTI M.

2010 *Diszharmóniás jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónakban*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.

G. LÁNG Zs.

2002 *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest, Scholastica.

GUTT, E. A.

1991/2000 *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Oxford, Basil Blackwell.

ILG, G.–LAMBERT, S.

1996 Teaching consecutive interpreting. *Interpreting* 1/1. 69–99.

HERBERT, J.

1952 *The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter*. Geneve, Librairie de l'Université Georg.

HORVÁTH I.

2012 *Interpreter Behaviour. A psychological approach*. Budapest, Hang Nyelviskola Bt.

JONES, R.

1998 *Conference Interpreting Explained*. Manchester, St. Jerome Publishing.

ROZAN, J. F.

1956 *La prise de notes en interprétation consécutive*. Geneve, Georg.

SÁNDOR, C.

2001 Interpretation – the Changing Landscape. SCIC-Universities Conference. Brussels, Belgium, 5 February, 2001. *Across Languages and Cultures* 2/2. 303–307.

SELESKOVITCH, D.

1988 Quelques phénomènes langagiers vus à travers l'interprétation simultanée. *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*. 7. 709–717.

SELESKOVITCH, D.–LEDERER, M.

2002 *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris, Didier Érudition.

SERESI M.

2015 Új utak a nyelvi közvetítők képzésében: virtuális órák. In: Horváth I. (szerk.): *A modern fordító és tolmács*. Budapest, Eötvös Kiadó, 193–204. http://www.eltereader.hu/media/2017/01/Horvath_Modern-ford_READER.pdf

SERESI M.

2016 *Videokonferencia a konferenciatolmácsolás oktatásában: a közvetítő médium hatása a tolmáccsal bővített kommunikációs helyzetre, valamint a pedagógiai folyamatra*. Doktori értekezés. Ms. Budapest.

SETTON, R.–DAWRANT, A.

2016 *Conference Interpreting. A Trainer's Guide*. Amsterdam–Philadelphia,
John Benjamins Publishing Company.

SZABARI K.

2002 *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*.
Budapest, Scholastica.

VERESNÉ VALENTINYI K.

2006 *Blattolás a fordító- és tolmácsképzésben*. Doktori értekezés. Pécs.

10. ÉRTÉKELÉS ÉS VIZSGÁK A TOLMÁCSOLÁS OKTATÁSÁBAN

10.1. A tolmácshallgatók értékelése

A tolmácshallgatók tevékenységének értékelése során a legfontosabb szempont, amit figyelembe kell venni, hogy a partnernek a tolmácsolást meg kell értenie, és az egész tevékenység célja a kommunikáció megvalósulása. A tolmácsok által nyújtott teljesítménynek a célnyelven olyan jellegűnek és minőségűnek kell lennie, hogy a célszemély megértse azt – és pontosan azt értse rajta, amit eredetileg a beszélő közölni szándékozott. Ahhoz, hogy tolmácsolásról beszélhessünk, mindig kell lennie legalább egy befogadónak, vagyis közönségnek.

Ennek a feltételnek a tolmácsképzésben is teljesülnie kell, ezért mindenképpen kerülni kell a hallgatóság nélküli gyakoroltatást. Mindez megegyezik Seleskovitch és Lederer véleményével: a tolmácsolás kommunikációs aktus, amelyet nem lehet végrehajtani, ha nincs jelen figyelmes és látható közönség (Seleskovitch–Lederer 2002).

Az értékelés során nem szabad követni a vétett hibák időrendi sorrendjét, hanem prioritások, hibakategóriák szerint kell osztályozni, és megbeszélni azokat a tolmácsjelöltekkel. Jelenleg a tolmácsképzésben a Carroll által megfogalmazott három szempontot tartják szem előtt, amelyeket Carrol még 1966-ban, a gépi fordítások minőségének értékelésére dolgozott ki (Clifford 2005). Az értékelés során tehát az elkövetett hibákat három kategóriába oszthatjuk, és mindig az adott helyzet függvényében helyezünk nagyobb hangsúlyt egyik vagy másik kategóriára.

Az első prioritás, amelyet az értékelésben szem előtt kell tartani, az a tolmácsolás belső koherenciája (Clifford 2005). Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy volt-e üzenete a tolmácsolásnak. Ebbe a kategóriába tartozik minden olyan hiba, amelyet az eredeti szöveg ismerete, megértése nélkül is könnyen azonosítani lehet. Ez a tolmácsolás értékelésének legfontosabb szempontja, hiszen ha a hallgató már önmagában sem koherens, teljesítménye hitelét veszti.

A második prioritás a tolmácsolás hűsége az eredetihez (Clifford 2005). Ennek megítéléséhez már szükség van az eredeti beszéd ismeretére is. Itt különösen fontos, hogy a hallgató ne mondja valaminek az ellentétét, pontosan használja az igeidőket, jól adja vissza a modalitásokat. Ebbe a hibakategóriába tartozik a kihagyás is, amelynek okát meg kell próbálni megtalálni. Hiszen előfordulhat, hogy a jegyzetelésbe merülve nem hallotta, vagy hallotta, de nem értette például az elhangzottakat. Kezdők gyakori hibája, hogy hozzátesznek az eredeti szöveghez. Később ez egyeseknél rosszul értelmezett stratégiává alakul: ha valamit nem értettek pontosan, saját elképzeléseik szerint igyekeznek kiegészíteni a megértetteket. Mindkét hibára fel kell hívni a figyelmet.

A harmadik prioritás az előadásmód. Idetartozik a stílus, a használt regiszter, a szókincs, a nyelvtan, illetve a nem verbális kommunikáció jegyei (Clifford 2005). A rossz beidegződéseket is kell javítani (őzés, ciccegés, görnyedt testtartás, hajtekerés stb.), amelyek, ha rögzülnek, később nagyon zavaróvá válnak. Később egyre nagyobb szerepet kap a gördülékeny, választékos beszéd, a megfelelő testbeszéd és a szép prozódia, artikuláció. Ebbe a kategóriába sorolhatók még a nyelvi hibák is, amelyeket a tolmácsjelölt mind az A, mind pedig a B nyelven elkövethet. Ezeket nem kell azonban részletekbe menően, egyenként ismertetni, hanem hibatípusok szerint kell rájuk felhívni a jelöltek figyelmét. Különösen az apró nyelvi hibák részletes tárgyalását érdemes elkerülni. Ezekből kiemelhetünk párat úgy, hogy inkább valamely jelenséget, problémát illusztráljanak, amelyre a hallgató így könnyen odafigyelhet, és így ki is küszöbölhet.

Moser-Mercer a tolmácsolás minőségének megítélésére az „optimális minőség” fogalmát javasolja mércéként. Az optimális minőség megvalósulására csak akkor kerülhet sor, ha a tolmács ideális külső körülmények között végzi a munkáját, hiszen ekkor az üzenet pontos átadása sokkal egyszerűbb feladat, mint ha a nem megfelelő külső feltételek miatt (például a partner esetleges ellenségessége, vulgáris kifejezések használata, a beszélők esetlegesen fennálló beszédhibája, a tolmács számára ismeretlen téma stb.) a tolmács improvizációra kényszerül (pl. csak részben hallja a beszédet, ezért szükséges a foszlányokból teljes egészet produkálni) (Moser-Mercer 1996).

Az értékelésnek két fő formáját ismerjük: a folyamatos értékelés és a vizsgajellegű értékelés.

A folyamatos értékelésre jellemző, hogy folyamatorientált: nagyobb fontosságot tulajdonít a tolmácsolási folyamatnak, mint magának a célnyelvi produkciónak. A folyamatorientált értékelés előnye, hogy nem a hallgató munkájának végeredményét, hanem magát a folyamatot illeti kritikával úgy, hogy közben az elkövetett hibák mélyebb okait is fel kívánja tárni. Nem elhanyagolható azonban, hogy a folyamatorientált értékelés nem alkalmas a végeredmény pontos javítására (Gile 2001). A folyamatos értékelésben nemcsak a tanár vesz részt, hanem a hallgatók is, egyrészt úgy, hogy egymást értékelik, másrészt pedig önértékelést is végeznek. Amint megismerkedtek az értékelés alapelveivel, három prioritásával, a hallgatók is részt vesznek egymás értékelésében (G. Láng 2002). Ez segít abban, hogy saját előrehaladásukra is tudatosan figyeljenek, és objektíven kezeljék azt (Horváth 2007). Így a hallgatók közül senkinek sem kell passzívan ülnie a gyakorlatok során. A fentiekből adódóan a képzés elején a folyamatorientált értékelés segít a leginkább. Később azonban jó, ha az eredményorientált értékelés is megjelenik, és felkészíti a hallgatókat a záróvizsgán várható megmérettetésre. Az értékelés másik típusa ugyanis a képzési folyamat egy-egy szakaszát lezáró vizsga.

Ilyenkor a hallgatót nem önmaga korábbi teljesítményéhez, hanem egy abszolút mércéhez mérik hozzá. A kérdés tehát az, hogy sikerült-e a rendelkezésre álló idő alatt elérni egy kívánt szintet: például a bizottság tagjai szívesen dolgoznának-e együtt a hallgatóval egy tolmácscsapat tagjaiként (Gile 2001; G. Láng

2002). G. Láng ki is dolgozta az értékelés szempontjait a szinkrontolmácsolásra és a konzekutív tolmácsolásra is.

Értékelőlap szinkrontolmácsoláshoz

A TOLMÁCS NEVE		
AZ ÉRTÉKELŐ NEVE		
NYELVPÁR		
TARTALOMRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK (40%)		
A beszélő szándékának adekvát közvetítése		
Üzenetátadás sikeressége		
Gondolatmenet és struktúra (szavak értelme, szöveg koherenciája)		
Részletek (számok, adatok, nevek) pontossága		
NYELVI VONATKOZÁSOK (30%)		
Nyelvtan (helyesség, mondatok felépítése és befejezettsége)		
Szókincs, szakszókincs		
Nyelvi regiszter		
Hangsúly, hanglejtés, beszédtechnika, mondattagolás stb.		
Folyékony szöveggépzés, követési távolság megfelelése (2–7 másodperces lemaradás megengedett)		
Hihetőség, lélekjelenlét		
SZINKRONTOLMÁCSOLÁSI TECHNIKÁK MŰKÖDTETÉSE (20%)		
Önkorrekció, mondatok újratezdése stb.		
Összefoglalás/implicitáció a meg nem értett részek esetén		
Időnyerő technikák		
PROFESSZIONALIZMUS (10%)		
Berendezés használata		
Stresszmenedzsment		
Általános műveltség és háttérismeretek használata		
KÉRDÉSEK:		
Ügyfélként adnék-e neki megbízást?		
Kollégaként dolgoznék-e még vele?		
Vizsgáztatóként kiengedném-e a munkaerőpiacra?		
ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS		
MEGFELEL	RÉSZLEGESEN MEGFELEL	NEM FELEL MEG

Értékelőlap konszekutív tolmácsoláshoz

A TOLMÁCS NEVE		
AZ ÉRTÉKELŐ NEVE		
NYELVPÁR		
TARTALOMRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK (40%)		
A beszélő szándékának adekvát közvetítése		
Üzenetátadás sikeressége		
Gondolatmenet és struktúra (szavak értelme, szöveg koherenciája)		
Részletek (számok, adatok, nevek) pontossága		
NYELVI VONATKOZÁSOK (30%)		
Nyelvtan (helyesség, mondatok felépítése és befejezettsége)		
Szókincs, szakszókincs		
Nyelvi regiszter		
Hangsúly, hanglejtés, beszédtechnika, mondattagolás stb.		
A jegyzetek megfelelő használata. Megfelelő jegyzetelési technika		
Hihetőség, lélekjelenlét. Előadásmód		
PROFESSZIONALIZMUS (30%)		
Stresszmenedzsment		
Általános műveltség és háttérismeretek használata		
KÉRDÉSEK		
Ügyfélként adnék-e neki megbízást?		
Kollégaként dolgoznék-e még vele?		
Vizsgáztatóként kiengedném-e a munkaerőpiacra?		
ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS		
MEGFELEL	RÉSZLEGESEN MEGFELEL	NEM FELEL MEG

Értékelőlap összekötő tolmácsoláshoz

A TOLMÁCS NEVE		
AZ ÉRTÉKELŐ NEVE		
NYELVPÁR		
TARTALOMRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK (40%)		
A beszélő szándékának adekvát közvetítése		
Üzenet átadásának sikeressége		
Gondolatmenet és struktúra (szavak értelme, szöveg koherenciája)		
Részletek (számok, adatok, nevek) pontossága		
NYELVI VONATKOZÁSOK (30%)		
Az ügyfél nyelvhasználati sajátosságainak felismerése és pontos célnyelvi átültetése (ügyfél beszéde vonatkozásában)		
Szókincs, szakszókincs (hatóság közlendője vonatkozásában)		
Nyelvi regiszter (nyelven belüli fordítás)		
Hangsúly, hanglejtés, beszédtechnika, mondattagolás stb., a hangsúly az érthetőség szempontján van (tagolt beszéd stb.)		
Hihetőség, lélekjelenlét, empátia, bizalom elnyerése, semlegesség megőrzése		
PROFESSZIONALIZMUS (30%)		
Stresszmenedzsment		
Az ügyfél kultúrájához kapcsolódó ismeretek megfelelő használata		
KÉRDÉSEK:		
Ügyfélként adnék-e neki megbízást?		
Kollégaként dolgoznék-e még vele?		
Vizsgáztatóként kiengedném-e a munkaerőpiacra?		
ÁLTALÁNOS ÉRTÉKELÉS		
MEGFELEL	RÉSZLEGESEN MEGFELEL	NEM FELEL MEG

10.2. Tolmácsvizsgák és tolmácsteszték

Tekintettel arra, hogy Romániában a fordítói engedély megszerzése egyet jelent azzal, hogy a hivatalos fordítók bírósági és közösségi tolmácsként is tevékenykednek, továbbá arra, hogy a Kulturális Minisztérium által szervezett vizsgán nem mérik a tolmácskompetenciák egyikét sem, úgy véljük, szükséges, hogy a fordító és tolmács szakos hallgatók bepillantást nyerjenek abba, hogy hogyan zajlanak a tolmácsvizsgák Magyarországon.

Magyarországon az országos tolmácsvizsgák a művelődési miniszter 7/1986. (VI. 26.) MM számú rendelete értelmében három szinten kerülnek megrendezésre:

- I. szint: (általános) összekötő tolmácsolás
- II. szint: szaktolmácsolás
- III. szint: konferenciatolmácsolás

10.2.1. Általános (összekötő) tolmácsolás

Az I. szint, vagyis az összekötőtolmács-képesítés kísérő és közösségi tolmácsolás ellátására jogosít. Az összekötő tolmácsolás során a tolmács szűkebb körben, két vagy több fél között, szakaszosan tolmácsolja az elhangzottakat, a nyelvi irány gyakran változik, és többnyire legalább az egyik fél hivatalos minőségben van jelen (pl. valamilyen szervezet, hatóság vagy cég képviselőjeként). A tolmácsolás legtöbbször valamely olyan általánosan ismert témakörökben folyik, amelyek esetében külföldi szakemberek, üzletemberek, újságírók, vendégmunkások, menedékkérők tolmácsolást igényelhetnek. Az összekötő tolmácsolás során a tolmács maximum 1-2 perces megnyilatkozások vagy gondolati egységek egyben történő, pontos visszaadására köteles az elhangzott adatok, nevek szükség szerinti lejegyzésével. Általános összekötő tolmácsvizsga letételére – iskolai végzettségtől és életkortól függetlenül – bárki jelentkezhet, akinek felsőfokú nyelvvizsgával egyenértékű nyelvtudása van.

Ahhoz, hogy ezt a képesítést a tolmácsjelölt megszerezze, 2 órás zárthelyi írásbeli vizsgát tesz, amelynek keretében fordít anyanyelvről idegen nyelvre és idegen nyelvről anyanyelvre. Mindkét fordítási feladatot szótár nélkül kell megoldaniuk a jelölteknek. A szövegek terjedelme egyenként megközelítőleg 1500 karakter szóköz nélkül. A 20 perces időtartamú szóbeli vizsga keretében a jelölttel beszélgetést folytatnak a választott idegen nyelven országismereti, valamint aktuális politikai és gazdasági témákról, majd egy szöveg informatív szóbeli fordítása következik anyanyelvre, felkészülés nélkül (blattolás), végül pedig a tolmácsolási feladat keretében kerül sor a tulajdonképpeni tolmácsolásra a leggyakrabban előforduló kísérő és közösségi tolmácsolási helyzetekben (idegenrendészet, egészségügy, szociális és orvosi ellátás) a nevek és adatok szükség szerinti lejegyzésével, rövid (max. 1-2 perces) szakaszokban.

10.2.2. Szaktolmácsolás

A szaktolmács-képesítés szakmai-tárgyalási tolmácsolás ellátására jogosít. A tolmácsolási vizsga a társadalomtudományi, gazdasági, természettudományi, műszaki témakörökben folyhat. A fenti témakörökben a vizsgázóknak megfelelő tájékozottsággal kell rendelkezniük ahhoz, hogy a szakemberek által előadott, igényes, de nem csak szakmabeli hallgatóságnak szánt beszédeket (ismeretterjesztő előadások, hivatalos nyilatkozatok, sajtótájékoztatók stb.) előzetes felkészülés nélkül is, pontosan és szakszerűen legyenek képesek tolmácsolni. A szaktolmács szakaszosan végez tolmácsolást, egy vagy két irányba (pl. üzleti tárgyalások, projektek, szakmai tanácskozások, továbbképzések, előadások és beszédek). A tolmácsolandó szakaszok hossza 3-4 perc is lehet, amelyeknek pontos visszaadása már tudatos jegyzethasználatot tesz szükségessé. Szaktolmácsvizsgára az jelentkezhetsz, aki felsőfokú végzettséggel, felsőfokú nyelvvizsgával egyenértékű nyelvtudással és megfelelő tolmácsolási gyakorlattal rendelkezik.

Ahhoz, hogy ezt a képesítést a tolmácsjelölt megszerezze, 2 órás írásbeli vizsgán vesz részt, ahol szótár nélkül fordít anyanyelvről idegen nyelvre és idegen nyelvről anyanyelvre. A szövegek terjedelme egyenként kb. 1500 karakter szóköz nélkül.

Az írásbeli vizsgát a szóbeli vizsga követi, amelynek időtartama kb. 30 perc, és amelynek keretében a jelölttel beszélgetést folytatnak a választott idegen nyelven aktuális politikai és gazdasági témákról, szakmai kérdésekről. Ezt egy blattolási feladat követi, ahol egy írott szöveg informatív szóbeli fordítása történik anyanyelvre, felkészülés nélkül. Végül pedig két tolmácsolási feladat következik: szakaszos tolmácsolás magyarra, jegyzeteléssel, maximum 3-4 perces szakaszokban, illetve szakaszos tolmácsolás idegen nyelvre, jegyzeteléssel, maximum 3-4 perces szakaszokban.

10.2.3. Konferenciatolmácsolás

A konferenciatolmács-képesítés konszekutív és szinkron módon végzett konferenciatolmácsolás ellátására jogosít. A konferenciatolmács ún. „nagyszakaszos” (5-6 perces) konszekutív tolmácsolást végez, fejlett jegyzetelési módszere segítségével. A szinkrontolmácsolást kabinban, tolmácsberendezés segítségével végzi, anyanyelvére és aktív idegen nyelvére, valamint passzív idegen nyelvről (nyelvről). A szinkrontolmácsolás alkalmanként kb. 20-30 percig végezhető. Mivel a tolmácsolási helyzet résztvevői többnyire közszereplők, akik választékosan, hivatalos vagy szaknyelven fejezik ki magukat, a tolmácsnak rendelkeznie kell az ehhez szükséges nyelvi eszközökkel és ismeretekkel is. Konferenciatolmácsvizsgára az jelentkezhetsz, aki szaktolmács-képesítéssel és megfelelő (többéves) konferenciatolmácsolási gyakorlattal rendelkezik.

A képesítés megszerzése érdekében a jelöltek 2 órás zárthelyi írásbeli vizsgát tesznek, amelynek keretében idegen nyelvről anyanyelvre és anyanyelvről idegen nyelvre fordítanak le – szótár használata nélkül – egy-egy egyenként 1500 karakteres szöveget szóközők nélkül.

Az 50 perces szóbeli vizsgán a jelöltek konszekutív tolmácsolást végeznek aktív idegen nyelvről magyarra, jegyzeteléssel, maximum 5-6 perces szakaszokban, majd ugyancsak konszekutív tolmácsolást aktív idegen nyelvre, jegyzeteléssel, maximum 5-6 perces szakaszokban. Ezután következnek a szinkrontolmácsolási feladatok aktív idegen nyelvről magyarra (10-12 perc) és magyarról aktív idegen nyelvre (10-12 perc).

Szakirodalom

CLIFFORD, A.

2005 Putting the exam to the test. Psychometric validation and interpreter certification. *Interpreting* 7/1. 97–131.

G. LÁNG Zs.

2002 *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest, Scholastica.

GILE, D.

2001 L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation. *Meta* 46/2. 377–393.

HORVÁTH I.

2007 Autonomous Learning: what makes it work in postgraduate interpreter training? *Across Languages and Cultures* 8/1. 103–122.

MOSER-MERCER, B.

1996 Quality in interpreting: some methodological issues. *The Interpreters' Newsletter* 7. 43–55.

SELESKOVITCH, D.–LEDERER, M.

2002 *Pédagogie Raisonnée de l'Interprétation*. Paris, Didier Érudition.

Internetes hivatkozások

<http://www.elteftt.hu/hu/orszagos-vizsgak/konferenciatolmacs-vizsga>

<http://www.elteftt.hu/hu/orszagos-vizsgak/szaktolmacs-vizsga>

<http://www.elteftt.hu/hu/orszagos-vizsgak/altalanos-osszekoto-tolmacsvizsga>

11. A TOLMÁCSOLÁS MINT SZAKMA ÉS VÁLLALKOZÁS

11.1. Általános tudnivalók (romániai vonatkozások)

A tolmácsszakma, amint az előbbi fejezetekből is kitűnik, nem csupán kiváló nyelvtudást feltételez, hanem a másik kultúra ismeretét, jó kommunikációs képességet és jó stressztűrő képességet is. Nem elegendő tehát két vagy több idegen nyelv ismerete (mint azt sokan hiszik), hiszen a tolmácsoláshoz a nyelvi kompetencián túl egyéb kompetenciák (lásd az alábbi fejezeteket) megszerzése is szükség van, és ezek megszerzése után is folyamatos további önképzés és gyakorlás szükséges ahhoz, hogy a szakmában egy tolmács helytálljon. A tolmácsolás a fordítástól is nagymértékben különbözik, ezért nem szabad összetéveszteni a két szakma gyakorlásához szükséges kompetenciákat sem.

A tolmácsolást nem saját tempó szerint végezzük, nincs ellenőrzési lehetőség, a feladatokat az adott pillanatban kell megoldani, magas szakmai színvonalon. A tolmácsszakma sok stresszel jár, amit a tolmácsoknak megfelelőképpen kell kezelniük. Ezen kívül szinte minden területen hatalmas felelősség nehezedik a tolmácsra, ami például a szinkrontolmácsolásnál még kiélezettebb (éppen ezért váltják gyakran egymást a tolmácsok ilyen helyzetben).

Amint azt fentebb leírtuk, a tolmácsolásnak nagyon sok fajtája létezik, ezért a talán legismertebb terület, a konferenciatolmácsolás mellett nem szabad megfeledkeznünk a bírósági tolmácsolásról, a közösségi tolmácsolásról (idetartozik az orvosi, rendőrségi és közszolgálati területek tolmácsolása) is, de nem minden feladat ilyen könnyen besorolható (lásd *A bírósági tolmácsolás* és *A közösségi tolmácsolás* című fejezeteket). Összességében elmondható, hogy bárhol szükség lehet tolmácsra, ahol emberek fordulnak meg, nem beszélnek egymás nyelvét és egy közös nyelvet sem, de egymással kommunikálni kívánnak. A tolmácsolási helyzetek is nagyon sokfélék: hulladéktelep, farm, gyártelep, de a tolmácsok megfordulhatnak bármilyen más vállalkozás telephelyén, katonai területen, színházban, templomban vagy a médiában (lásd a *Médiatolmácsolás* című alfejezetet), ügyvédi és közjegyzői irodákban, cégbíróságon és az igazságszolgáltatás szerveinél, baleseteknél, de esküvőkön is, hiszen a többnyelvű párok esetében is szükség van tolmácsra.

A tolmácsolás mint szakma nagyon sok kihívást rejteget, de hatalmas felelősség. A nehézségek ellenére a tolmácsok szerencsésnek mondhatják magukat, mert munkájuk soha nem válik unalmassá, hiszen folyamatosan új szituációkkal, új nyelvi környezetekkel és különböző emberekkel találkoznak.

A fentiekre való tekintettel a tolmácsoknak is rendelkezniük azokkal a kompetenciákkal, amelyeket az Európai Bizottság által 2009-ben meghirdetett EMT Project ír elő. Ezen kompetenciákra a 15. fejezetben térünk ki részletesen, az alábbiakban a szolgáltatói kompetenciára összpontosítunk, amely elengedhetetlenül fontos a tolmácsok számára, ha a tolmácsolást szakmának és egyben vállalkozásnak tekintik.

Természetesen a szolgáltatói kompetenciával a többi kompetencia is szoros összefüggésben áll, hiszen a nyelvi, az interkulturális, az információkezelő, a tematikai-terminológiai kompetencia, de a technológiai kompetencia is elengedhetetlen a szakma magas szintű műveléséhez (Gambier 2009). A fejezet másik célkitűzése, hogy a romániai helyzet fényében mutassa be a tolmácsszakma jellegzetes vonásait, illetve a romániai tolmácsok szolgáltató kompetenciájával kapcsolatosan felmerülő problémákat és kihívásokat.

Ahhoz, hogy könnyebben megérthessük ezeket a problémákat és kihívásokat, röviden kitérünk a romániai tolmácsképzés jellegzetességeire.

Az Alkalmazott Modern Nyelvek szakterülete a Romániai Felsőoktatásban Oktatott Főiskolai Szakok Jegyzéke szerint két szakot foglal magába: az *Alkalmazott idegen nyelveket* (románul Limbi moderne aplicate – LMA) és a *Fordító és tolmács szakot* (románul Traducere și interpretare). Míg az előbbi általánosságban készíti fel a hallgatókat az idegen nyelvek szakmai és kulturális kontextusban való használatára, addig az utóbbi tolmácsokat és fordítókat kíván képezni, hogy a végzett hallgatók pályájuk során általános és szakfordítókként, illetve tolmácsokként dolgozhassanak.

A sikeresség érdekében a hallgatóknak ismerniük kell két idegen nyelvet, illetve az anyanyelvüket (magyar/román),¹ továbbá birtokolniuk kell az ezen nyelvekhez kapcsolódó kulturális ismereteket. A szakmai képzés célkitűzései közé tartozik a nyelvi, fordítói, dokumentációs kompetenciák, illetve a kommunikációs készségek és kulturális kompetenciák fejlesztése.

A fordító és tolmács szakok tanterveiben az alábbi szakmai kompetenciák kapnak kiemelt fontosságú szerepet:

a) Nyelvi kompetenciák

A = anyanyelv (román nyelv), B = első idegen nyelv, C = második idegen nyelv, D = a B és C nyelvektől különböző, opcionálisan, 6 féléven át intenzív módon oktatott nyelv. A B és C nyelvek vonatkozásában szükséges a szóban forgó idegen nyelv B2/C1 szintű ismerete (l. a Közös Európai Referenciakeretet).

1 Romániában, függetlenül attól, hogy valakinek az anyanyelve más, mint az ország hivatalos nyelve (ti. a román), a fordító- és tolmácsképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézményekbe való felvételi esetében (kivéve a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Karán működő fordító- és tolmácsképzést), illetve a fordítói engedély megszerzésére megszervezett vizsga esetében is, a román nyelvet tekintik a jelölt anyanyelvének.

b) Fordítói kompetenciák

A hallgatók az oklevél megszerzése után birtokolni fogják a fordítási és tolmácsolási technikák adekvát használatának módozatait B vagy C nyelvről A nyelvre, és vissza több szakterületen. A képzés során a hallgatók megismerkednek a különféle dokumentációs technikákkal, és megtanulják ezeket adekvát módon használni, emellett szakmaközpontú informatikai ismeretekkel is bővítik tudásukat, megtanulják, hogy az információs technológiákat hogyan kell a fordítás során hatékony módon alkalmazni, és hogyan lehet a számítógépet a fordítás szolgálatába állítani (elektronikus szótárak, adatbázisok használata, szövegek korrektúrázására alkalmas eszközök ismerete, archiváló technikák elsajátítása).

c) Kommunikációs kompetenciák

A hallgatók elsajátítják a szakmai és hivatalos nyelvhasználat módozatait az A, B, C nyelveken, és felkészülnek sajátos feladatok ellátására (eseményszervezés, cégbemutatók, protokollszerzés, vásárok és kiállítások szervezése). Közgazdasági, közigazgatási és államigazgatási/társadalomszervezési alapismeretekre tesznek szert, amely révén a későbbiek során képesek lesznek közvetíteni a megrendelő és a hivatalos szervek között, és képesek lesznek megfelelő színvonalú hivatalos fordításokat létrehozni. Továbbá tantervi előírás szerint a hallgatók elsajátítják a nyelvi közvetítés módszereit, és azt, hogy miként használják hatékonyan az A, B, C nyelvek különböző regisztereit ennek során.

d) Transzverzális kompetenciák (az Országos Képzési Jegyzékben foglaltak szerint)

Tantervi célkitűzés a szakmai feladatok megfelelő ellátására való felkészítés: a szakmai etika alapelveinek megismertetése a hallgatókkal, a szakmai felelősségre való felkészítés és a technikai részletekre való odafigyelés kialakítása (pl. határidők betartása).

További cél, hogy a hallgatók tudatában legyenek a csapatmunka fontosságának, mert ez alapvető elvárás a kollégákkal és ügyfelekkel való kommunikáció, az erőforrások – beleértve a humán erőforrások – kezelésének szempontjából (Sárosi-Márdirosz 2015).

11.2. A tolmácsszakma mint vállalkozás Romániában

Abban az esetben, ha valaki az egyetem elvégzése után tolmács szeretne lenni Romániában, több jogi formában is űzheti a mesterséget.

A *Romániai Foglalkozások Jegyzéke* szerint a tolmácsolás a 2643-as kódszám alá tartozik, ezen belül pedig a 264302-es és 26430-as kódok alá. A kódszám értelmezése az alábbiak szerint történik: 2 – különböző szakterületek szakértői,

26 – társadalmi, kulturális és jogi szakterületek szakértői, 264 – szerzők, írók, újságírók, nyelvészek, 264302 – tolmácsok, és 264302 – diplomáciai tolmácsok.²

A Romániai Foglalkozások jegyzékét is részletesen bemutató *rubinian.com* honlap által végzett felmérés értelmében, amelynek célja az egyes szakmákhoz kapcsolódó készségek és kompetenciák behatárolása és fontossági sorrendjének megállapítása, továbbá az egyes szakmák munkaköri leírásának hatékonyabb elkészítése volt, a tolmácsszakmára az alábbiak vonatkoznak:

5. táblázat. Készségek és képességek a tolmácsszakmában

Besorolás egy potenciális munkaköri leírásban	Fontossági mutató egy 1-től 100-ig terjedő skálán ⁶³	Feladatok, készségek, szükséges ismeretek bemutatása és részletezése
<i>A tolmácsok főbb feladatai</i>		
	93	Az információk értelmének közvetítése mások számára. Az információk értelmének lefordítása és elmagyarázása mások (ti. az ügyfél) számára annak érdekében, hogy azok felhasználhatók legyenek.
	84	Információgyűjtés: különféle forrásokból való dokumentáció, adatok megszerzése és értelmezése.
	81	Ügyfelekkel való kapcsolattartás. Közszolgálati feladatok végzése – ügyfelek kiszolgálása nyilvános helyeken, ügyfelek fogadása, meghívottak fogadása.
	79	A releváns ismeretek folyamatos frissítése és felhasználása. Az ismeretek alkalmazása a tevékenységek lebonyolítása során.
<i>A munka kontextusának átlátása</i>		
	97	Más személyekkel való kapcsolattartás, telefonon, e-mailben stb.
	90	Pontosság és következetesség, alaposág a munkavégzés során.
	80	Szemtől szemben való kommunikáció – egyénekekkel és csapatokkal való tárgyalás.
	77	Telefonos kommunikáció.

2 https://mmuncii.ro/j33/images/Documente/Munca/COR/23062020ISCO_08_lista_cresc_cod_ocupatii_cor.pdf

3 https://www.rubinian.com/produse_ghiduri.php?id=PRUGH0001

Besorolás egy potenciális munkaköri leírásban	Fontossági mutató egy 1-től 100-ig terjedő skálán ⁶³	Feladatok, készségek, szükséges ismeretek bemutatása és részletezése
<i>Szükséges készségek</i>		
	81	Szóbeli megértés, az élőszóban elhangzó információk és gondolatok megértése.
	81	Szóbeli kifejezőkészség – élőszóban való információközlés, úgy, hogy a partner megértse a gondolatot.
	81	Más személyek beszédének megértése.
	78	Tiszta, érthető beszéd.
<i>Szakmai alkalmassági feltételek</i>		
	78	Aktív figyelem – teljes odafordulás, odafigyelés a beszélgetőpartnerrel szemben, időráfordítás a bemutatott érvek megértésére, helyes kérdező stratégiák alkalmazása és türelem.
	78	Beszéd – más személyekkel való párbeszéd információátadás végett.
	75	Nyomatott szövegek megértése, az egyes bekezdések és a teljes dokumentum jelentésének megértése.
	69	Írásbeli készségek. Hatékony írásbeli kommunikáció.
<i>Foglalkozási sajátosságok</i>		
	83	Önkifejezés, kreativitás, rögtönzés, rutinos megoldások kerülése.
	72	Társadalmi érzékenység. Emberekkel való kapcsolattartás, szolgáltatások nyújtása a társadalmi szükségletek fényében.
	45	Szabályok követése, nagy mennyiségű adattal való munka, inkább a részletekre, mint az eredeti ötletekre való fókuszálás. Hierarchia tiszteletben tartása.
<i>A munkához kapcsolódó értékek és a szakmai elismerés</i>		
	72	Kapcsolattartás, csapatszellem. Úgy együttműködni a kollégákkal, hogy az a csapatmunka igényeit teljesítse, kollegiális és nem versenyorientált attitűd munkavégzés közben, etikai elvek tiszteletben tartása, társadalmi ügyekért való kiállás.
	53	Előlépés, szakmai haladás lehetősége. Gyakran presztízsszakmának számít. Elvárás a munkavállaló részéről az elismerés és a megfelelő státusz biztosítása.

Besorolás egy potenciális munkaköri leírásban	Fontossági mutató egy 1-től 100-ig terjedő skálán ⁶³	Feladatok, készségek, szükséges ismeretek bemutatása és részletezése
	50	Jó munkakörülmények. Elvárás a munkavállaló részéről: megfelelő bérezés, független munkavégzés, változatosság, biztonságos munkakörülmények biztosítása.
	45	Elismertség, státus. A szakma társadalmi státusának emelése.
<i>Munkastílus, munkavégzés jellegzetességei</i>		
	99	Őszinteség és etikus magatartás.
	96	Kötelezettségek maradéktalan teljesítése. Lehessen a munkájára számítani, pontos és alapos munkavégzés, határidők betartása stb.
	94	Odafigyelés a részletekre. Észrevenni és megérteni a részleteket.
	89	Önkontroll. Önuralom megőrzése, érzelmek elfojtása, agresszív viselkedésformák elutasítása nehéz helyzetben is.
<i>Szükséges ismeretek</i>		
	98	Anyanyelv ismerete: az anyanyelv nyelvtanának ismerete különös tekintettel a szemantikai és pragmatikai kérdésekre, gazdag szókincs, jó fogalmazókészség és a helyesírási szabályok ismerete.
	98	Idegen nyelvi ismeretek. Az anyanyelv nyelvtanának ismerete különös tekintettel a szemantikai és pragmatikai kérdésekre, gazdag szókincs, jó fogalmazókészség és a helyesírási szabályok ismerete, megfelelő hangsúly és kiejtés (lehetőleg akcentusmentes beszéd).
	77	Ügyfelekre fókuszáló szolgáltatásforma. Fontos azoknak az ismereteknek az elsajátítása, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az ügyfeleket megfelelően szolgáljuk ki. Például az ügyfél igényeinek felmérése, a szolgáltatások magas szakmai színvonalon tartása, szabványos betartása és annak felmérése, ellenőrzése, hogy mennyire elégedettek az ügyfelek.
	62	A szakma jogi hátterének ismerete, pénzügyi vonatkozású ismeretek.

A gazdasági tevékenységekre vonatkozó statisztikai kódokat⁴ tartalmazó Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere (TEÁOR) besorolása szerint a fordítás és tolmácsolás mint gazdasági tevékenység a 7430-as kódszám alatt szerepel, amelyet ágazatilag az Egyéb szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, szakágazatilag a 743 – Fordítás, tolmácsolás és alágazatilag a Fordítás, tolmácsolás címszó alá soroltak be.⁵ Érdekességként megemlíthető, hogy a 2008-as egységesítés és frissítés előtt a fordítás és tolmácsolás nem is szerepelt a jegyzékben, pusztán a 7485-ös kód utal erre a tevékenységre, amely a Titkári, fordítói tevékenység körébe sorolja a szakmát.

Amint azt *A közösségi tolmácsolás* című fejezetben bemutattuk, Romániában a fordítás és tolmácsolás engedélyköteles tevékenység, vagyis azoknak a személyeknek, akik hivatalos fordítóként és/vagy tolmácsként szeretnének tevékenykedni a hatályos jogszabályok értelmében a Kulturális Minisztérium által megszervezett vizsgán való sikeres szereplés után, engedélyért kell folyamodniuk az Igazságügyi Minisztériumhoz. Az engedély feljogosítja őket arra, hogy az Igazságügyi Minisztérium alárendelt szerveinek (ti. a Legfelsőbb Bíróság és Semmítőszék, a Korrupcióellenes Ügyészség, a bíróságok, a törvényszékek, az ügyészségek, ügyvédi irodák és közjegyzői irodák, bírósági végrehajtók, nyomozóhatóságok és különböző rendőri szervek) folytassanak fordítói és tolmácsolási munkát, a jogszabály nem tevényt különbséget a két szakág között. Továbbá ugyanezen engedély birtokában végezhetnek közösségi tolmácsolási munkát is.

Az engedély azonban még nem biztosítja tolmács számára a működési formát és a jogi keretet, hiszen mivel – amint láttuk a TEÁOR szerint is – gazdasági tevékenységről van szó, amely pedig csak akkor folytatható hivatalosan, ha a tolmács rendelkezik adószámmal, vagyis ha valamilyen, az 1990-ben megjelent 31-es törvény (amely a gazdasági tevékenységeket szabályozza) által meghatározott jogi formák valamelyikét választja működési formaként.

4 A kódokat a *The Statistical Classification of Economic Activities in the European Community* összesíti, erre egyszerűsítve a NACE mozaikszó segítségével hivatkoznak (amely a francia nyelvű „nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne” rövidítésére szolgáló mozaikszó).

5 Romániában a TEÁOR pontos megfelelője a CAEN (= Clasificarea Activităților din Economia Națională). E szerint a fordítás és tolmácsolás ágazatilag a 74 Alte activități profesionale, științifice și tehnice, szakágazatilag a 743 Activități de traducere scrisă și orală (interpretări) és alágazatilag a 7430 Activități de traducere scrisă și orală (interpretări) kódok segítségével azonosítható be.

Az Egyesült Királyságban a *Standard industrial classification of economic activities (SIC)* szerint a fordítás és tolmácsolás a 74-es ágazati kód alatt található meg (74 – Other professional, scientific and technical activities). Ezen belül a 743 alá van besorolva a Translation and interpretation activities, az alágazat pedig 7430 – Translation and interpretation activities.

A *Klassifikation der Wirtschaftszweige, Ausgabe 2008 (WZ)* szerint a Német Szövetségi Köztársaságban a tolmácsolást és fordítást az alábbi besorolás szerint kódolják: 74 Sonstige freiberufliche, wissenschaftliche und technische Tätigkeiten, 74.3 Übersetzen und Dolmetschen 74.30 Übersetzen und Dolmetschen

A fent említett jogszabály által felkínált jogi formák közül a tolmácsolási tevékenység folytatására legalkalmasabb működési forma a korlátozott felelősségen alapuló társaság (kft.).⁶ Ez egy olyan gazdasági társulás, amelyet egy, kettő vagy akár több természetes vagy jogi személy hoz létre és, amelynek alapításakor a társultak befizetik a minimális társasági tőkét (a törzstőkét),⁷ amely a társultak között üzletrészekre oszlik egyenlő vagy különböző arányban, és amelyek értéke nem lehet kisebb mint 10 lej. A gazdasági társaság költségei és az általa létrehozott nyereség a törzstőkéhez való hozzájárulással arányosan oszlik meg a társultak között. Ha egyszemélyes társaságról van szó, természetesen valamennyi üzletrész az egyedüli tag tulajdona, így a költségek is teljes mértékben őt terhelik, de a nyereség is csak őt illeti meg. Adózási szempontból az egyszemélyes korlátozott felelősségű társaságok 1% forgalmi adót fizetnek, amennyiben egy vagy több munkavállalót foglalkoztatnak, 3%-ot, amennyiben nincsen munkavállalójuk. Ha a profitadó mellett döntenek a társaság létrehozásakor, ennek mértéke 16% (a profitadó a bevételek és kiadások közötti pozitív egyenleg). A gazdasági társaság tagjai a nyereséget osztalék formájában vehetik fel a cégtől, erre pedig további 5%-os osztalékadót fizetnek.⁸

Abban az esetben, ha egy tolmács a korlátozott felelősségű társaság mellett dönt, annak megalapítása előtt az alábbi lépéseket kell megtennie:

- elnevezés kiválasztása;
- tevékenységi kör meghatározása (a tolmácsok esetében ez adott: lásd fenn, 7430, de másodlagos tevékenységi körként vagy kiegészítő tevékenységként a TEÁOR-ból még bejegyeztethet több más tevékenységet is, ezek kiválasztásához érdemes jogász vagy üzleti tanácsadó segítségét kérni);
- a székhely kiválasztása (ez lehet a saját lakcím vagy az a lakcím, amely a fordítói engedélyen is szerepel);
- társak kiválasztása, ha szeretne társultakat;
- az ügyvezető kiválasztása (az ügyvezető az egyszemélyes társaságok esetében legtöbbször a tulajdonos, de a jogszabály lehetővé teszi külső személyek kinevezését is a Munka Törvénykönyvében megszabott feltételek betartásával);
- annak eldöntése, hogy ÁFA-fizető legyen a társaság vagy sem (kisebb forgalom esetében nem javasolt).

Ezek után következik a cégbírósági bejegyzés.⁹ Ennek lépései a következők:

- a cégnev (elnevezés) lefoglalása;

6 Societatea cu răspundere limitată (SRL).

7 Ez Romániában 200 RON, amint azt az 1990-ben megjelent 31-es törvény (amely a gazdasági tevékenységeket szabályozza) meghatározza.

8 https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_11022020.htm (a román Pénzügyi Törvénykönyv 2020. 43. és 67–69. cikkelyei szerint – Codul Fiscal Român 2020.)

9 Cégbíróság – Romániában ezzel egyenértékű és az általa gyakorolt hatásköröket ellátó entitás az ONRC (ORC) – Oficiul Registrului Comerțului (Kereskedelmi Nyilvántartó Hivatal).

- az Alapító Okirat és az Alapszabályzat (ha több társult van) elkészítése;¹⁰
- a székhelyre vonatkozó haszonbérleti szerződés¹¹ megkötése;
- bankszámla megnyitása a gazdasági társaság javára, törzstőke befizetése erre a számlára;
- a dosszié leadása a Cégbíróságon elbírálás és bejegyzés végett;
- a cégbírósági illetékek kifizetése.

A bejegyzés után is vannak még feladatai az újdonsült cégtulajdonos(ok)nak:

- bélyegző elkészíttetése;
- a bankszámla átalakítása folyószámlává;
- a formanyomtatványok beszerzése, a számlázási szoftver megvásárlása;
- munkavállalókkal való munkaszerződés megkötése és bejegyeztetése (ha lesznek)
- szerződéskötés könyvelővel.

A 2008-ban megjelent 44-es számú Sürgősségi Kormányrendelet értelmében, amely a szabad kezdeményezéshez, a társuláshoz, a vállalkozáshoz és a letelepüléshez való jogot szabályozza, bármely természetes személy, aki román állampolgár vagy az Európai Unió, illetve az Európai Gazdasági Közösség valamely tagállamának állampolgára, Románia területén a jogszabályokban foglalt feltételek betartásával gazdasági tevékenységet folytathat. Ez bármilyen lehet, bármely ágazat, terület vagy mesterség keretében, feltéve, ha ezt a jogszabály kifejezetten nem tiltja, vagy nem köti engedélyhez. Vállalkozónak tekinthető az a természetes személy, aki gazdasági tevékenységet folytat az alábbi vállalkozási formák valamelyikét választva:

- engedéllyel rendelkező magánvállalkozó (Persoană fizică autorizată – PFA): az ilyen magánvállalkozó bármely megengedett gazdasági tevékenységet folytathatja, továbbá ennek érdekében harmadik személyeket is foglalkoztathat;
- egyéni vállalkozó (Întreprindere individuală – II): az egyéni vállalkozó nem rendelkezik jogi személyiséggel, általában egyedül dolgozik, de a jogszabály lehetővé teszi számára is munkavállalók foglalkoztatását;
- családi vállalkozás (Întreprindere familială – IF): gazdasági tevékenységet folytató családi vállalkozás, amelynek keretében a vállalkozó saját családtagjaival együtt folytat gazdasági tevékenységet.

Ezen vállalkozási formák közül főként az előbbi kettőt szokták a fordítók és tolmácsok választani.

Az első formát főként az engedéllyel rendelkező hivatalos fordítók és tolmácsok preferálják, a másodikat azok, akik szabadúszó fordítóként és tolmácsként dolgoznak, de nem rendelkeznek engedéllyel.¹²

¹⁰ Act Constitutiv (Act Constitutiv și Statut / ha több társult van).

¹¹ Contract de Comodat pentru Sediul Social (letölthető modell alapján: <https://legestart.ro/wp-content/uploads/2013/03/Contract-de-comodat-sediul-social.pdf>).

¹² Ennek oka a 2008-ban megjelent 44-es számú Sürgősségi Kormányrendelet olyan vonatkozású értelmezése, hogy egyéni magánvállalkozóként nem folytatható tiltott vagy engedélyköteles tevékenység.

A bejegyzési eljárás nagyrészt megegyezik:

- bejegyzési kérelem kitöltése;
- a szükséges okmányok beszerzése:
 - saját felelősségre tett nyilatkozat, hogy a bejegyzett székhely megfelel a jogszabályban előírt feltételeknek;
 - saját felelősségre tett, saját kezűleg írott és aláírt nyilatkozat, hogy a kérelmező megfelel a jogszabályban előírt követelményeknek, hogy magánvállalkozó vagy egyéni vállalkozó legyen;
 - egy olyan okmány vagy igazolás, amelyből kitűnik a választott székhely használati joga;
 - aláírási címpéldány;
 - társasházak esetében a tulajdonosi társulás engedélye a székhely bejegyzésére.
- bejegyeztetés a Közpénzügyi Hivatalban¹³ (kötelező);
- ezzel egy időben ajánlott elvégezni az SPV-be való beregisztrálást. Ez a Közpénzügyi Hivatal (ANAF) által a Pénzügyminisztérium szerverén működtetett virtuális tér (Spațiu Privat Virtual), amely a gazdasági tevékenységet folytató magánszemélyek rendelkezésére áll, ahol online kommunikációt folytathatnak az adóhatósággal, kérdezhetnek tőlük, illetve nyilatkozatokat tehetnek le;
- szükséges letenni a Közpénzügyi Hivatal folyó évre megszabott űrlapja alapján az Éves adóbevallást¹⁴ (az első évben csak a megbecsült jövedelemre vonatkozó nyilatkozatot kell bejegyeztetni);
- bejegyeztetés a Cégbíróságon (opcionális);
- számviteli dokumentumok beszerzése, bélyegző elkészíttetése (ez lehet a fordítói pecsét is, ha hivatalos fordítóról-tolmácsról van szó), számlatömbök és nyugtatömbök beszerzése (esetleg számlázási szoftver megvásárlása);
- nem szükséges szerződést kötni könyvelővel, mivel csak előkönyvelést kell vezetni (ez azt jelenti, hogy a Bevétel-költség nyilvántartást kell vezetni, amelyet az illetékes pénzügyi hivatal bélyegzővel látott el).¹⁵

11.3. A tolmácsvállalkozás működtetése

A tolmácsok változatos szakterületen vállalhatnak munkát, hiszen nagyon sok típusú rendezvényre hívhatják őket tolmácsolni. Olyan is előfordulhat, hogy egy tolmács egy nap több különböző megbízásnak tesz eleget, de olyan esettel is

13 ANAF – Agenția Națională de Administrare Fiscală.

14 Declarație unică privind impozitul pe venit și contribuțiile sociale datorate de persoanele fizice.

15 Registru jurnal de încasări și plăți.

találkozunk, amikor ugyanazt a tolmácsot egy egész héten át foglalkoztatja ugyanaz a megbízó ugyanannak vagy különböző konferenciáknak a keretében.

Elteltekintve a hivatalos tolmácsoktól, akiknek a tevékenységéről írtunk már *A bírósági tolmácsolás* és *A közösségi tolmácsolás* című fejezetekben, a tolmácsok főként konferenciákon, workshop-jellegű megbeszéléseken, üzleti tárgyalásokon tolmácsolnak. Ahhoz, hogy munkavégzésüket gazdasági szempontból is siker koronázza, vagyis hogy a szakma számukra megélhetést is jelentsen, ajánlatos szem előtt tartani néhány egyszerű alapszabályt.

A tolmácsok saját tevékenységüket hirdethetik a hagyományos média, az online sajtó és a közösségi média révén is, saját honlapot is működtethetnek, de szabadúszóként akár fordítás- és tolmácsolásközvetítő cégekhez is beadhatják névjegyüket és önéletrajzukat, szakmai referenciáikat. Az ügyfél megkeresésére pontos ajánlatot kell kidolgozniuk, amely tartalmazza az illető tolmácsolási megbízás valamennyi költségét az ügyfél számára. Az ajánlat elfogadása után következik a szerződéskötés.

Így minden megbízás elvállalását követően, de a munka elvégzését megelőzően szükséges szerződést kötni a megbízóinkkal, amely jogilag a felek egybehangzó akaratnyilatkozata valamilyen célzott joghatás elérése érdekében, jelen esetben egy meghatározott tolmácsolási megbízás teljesítése érdekében. A szerződés révén mind a tolmács, mind pedig a megbízó részére kötelezettségek és jogok keletkeznek. A szerződés megkötését megelőzően szükséges egyeztetni a megbízás jellegét, az esemény témáját, az esemény résztvevőinek számát, a tolmácsolási napok számát, a helyszínt, a helyszínre jutás feltételeit a honoráriumot és az esetleges költségtérítés feltételeit, és végül, de nem utolsósorban a fizetési határidőt és a kifizetés módját. Miután a felek egyezsre jutottak, megfogalmazhatják a tömör, világos, egyértelmű és szabatos megszövegezésű szerződést, amelynek kötelező módon tartalmaznia kell a szerződő felek adatait, levelezési címét, a szerződés pontos tárgyát, beleértve a helyszínt, időpontot, munkanyelveket, témát, igényelt és vállalt tolmácsolási formát, a megbízó azon jogát, hogy igénybe veheti a tolmács szolgáltatásait a megszabott feltételek mellett, hogy joga van a magas színvonalú tolmácsoláshoz, továbbá kiter a tolmács valamennyi jogára (honorárium, költségtérítés, pihenőidő, védőital, műszaki elvárások, felkészüléshez szükséges adatok és információk rendelkezésre bocsátásának feltételei stb.). A szerződés tartalmazza a megbízó kötelezettségeit (honorárium megfizetésére vonatkozó kötelezettség, megfelelő munkafeltételek és technikai feltételek biztosítása a tolmács számára, a felkészülést szolgáló adatok és információk rendelkezésre bocsátása, a tolmács utazási, ellátási és szállásköltségeinek viselése, pihenőidő biztosítására vonatkozó kitétel), illetve a tolmács kötelezettségeit is (felkészülten és pontosan megjelenni a tolmácsolás helyszínén, megfelelő öltözet, tolmácsprotokoll tiszteletben tartása, titoktartási klauzula, magas színvonalú tolmácsolás biztosítása).

Ezen kívül a szerződésnek tartalmaznia kell a honorárium mértékét, amelyet az ügyfél által elfogadott ajánlat alapján számítanak ki. A szerződés honoráriumot szabályozó fejezete tartalmazhat egy külön klauzulát, amely arra az esetre vonatkozik, ha valamiért az eseményre nem kerül sor. Erre az esetre a felek megszabhatnak egy ún. rendelkezésre állási kötbért, ami azt jelenti, hogy a megbízást ingyenesen le lehet mondani pl. egy héttel az esemény tervezett időpontja előtt, de ha az eseményt pl. 72 órával az esemény tervezett időpontja előtt mondanák le, a megbízónak kötelessége kifizetni a megbízási díj pl. 25%-át, ha 48 órával azelőtt, a megbízási díj pl. 50%-át, ha egy nappal az esemény előtt kerülne sor lemondásra, a megbízási díj pl. maximálisan kiszámlázhatóvá válik.¹⁶ Erre azért van szükség, mert mihamarabb valamilyen tolmács elvállalt egy megbízást egy bizonyos időpontra, arra az időpontra már nem vállalhat el más megbízást, és ha közvetlenül az esemény előtt mondanák le azt, neki már nincsen esélye más megbízást szerezni, tehát jelentős jövedelemkiesése lenne. Ugyanez a fejezet tartalmazza a fizetési feltételeket és határidőket, illetve a kifizetés módját (készpénzes nyugta ellenében vagy banki átutalással történő kifizetés).

A szerződés tartalmazza még a szerződésszegésre vonatkozó rendelkezéseket, részletezve a szerződés teljesítésének módját, illetve a nem teljesítés következményeit a szerződésszegő félre nézve.¹⁷ Legsúlyosabb szerződésszegés az, ha a szerződő fél már a szerződés megkötésének pillanatában tisztában van vele, hogy nem a vállalkozásoknak megfelelően fog eljárni (ígéretszegés, csalárd ígért, rosszhiszemű szerződéskötés). A szerződéssel tulajdonképpen mind a tolmács, mind pedig a megbízó „fényképet készít” magáról (hírneve, megbízhatósága, színvonala, egész morális arculata kifejeződik benne). Ez mindkét félre vonatkozik: egy megbízó sem fog olyan tolmácsnak munkát adni, aki nem megfelelően vagy egyáltalán nem teljesítette szerződéses vállalásait, és egyetlen tolmács sem fog olyan megbízónak dolgozni, aki nem fizette ki a honoráriumát, vagy nem megfelelően informálta őt az eseményről, és emiatt abba a helyzetbe hozta őt, hogy nem tudott magas színvonalú teljesítményt nyújtani, veszélyeztetve ezzel szakmai hírnevét.

A szerződésnek tartalmaznia kell a jogvitákra vonatkozó kikötéseket, a vis maior¹⁸ esetére vonatkozó szabályokat, és a záró rendelkezésben azt is, hogy a szerződés végrehajtási jogcímmel bír, vagyis hogy ha valamely fél nem teljesíti azt, nem szükség bírósághoz folyamodni, hanem egyszerűen a végrehajtó révén behajtható a követelés. A záró rendelkezések után a felek aláírják a szerződést, bélyegzővel vagy hitelesített elektronikus aláírással látják azt el.

A szerződéskötés után következik a felkészülés:

16 Ezen értékek saját szakmai gyakorlatunkból származnak, de ezek az értékek változhatnak a felek megállapodása alapján.

17 Pl. kötbér megszabása a mindenkori hatályos jogszabályban megszabott mértékben (a román Ptk. 1536. cikkelye értelmében).

18 A román Ptk. 1351. cikkelye szerint.

- fontos megtanulni, hogy milyen információt hol lehet beszerezni, hiszen a tolmácsfeladat teljesítésének sikere abban rejlik, hogy a tolmács mennyire tud felkészülni a munkára;
- minél több információt szereztek a tolmácsok, annál sikeresebben teljesítik majd a tolmácsolási feladatot;
- szükséges az információk beszerzése az eseményről, a beszélőről, azok nemzetiségéről, tudásukról, szakterületükről. Tudni kell, hogy hol és kinek dolgozunk, kik lesznek a résztvevők. Nem kell tartani attól, hogy az embert tolakodónak tartják, kérdezősködni kell. Ha telefonon veszik fel a tolmáccsal a kapcsolatot, fontos, hogy a személyes találkozót is kérje, még akkor is, ha ez a kliens számára akadékoskodásnak tűnik;
- a tolmácsnak el kell kérnie a dokumentációt;
- ha nincs dokumentáció, legalább a programot fontos elkérni a résztvevők neve és az előadásuk címe miatt;
- ha idegen nyelvre folyik a tolmácsolás, az esemény előtt ajánlott az adott idegen nyelvű rádió vagy tévé hallgatása;
- sosem szabad pánikba esni.

Az esemény vonatkozásában figyelembe kell venni az alábbiakat:

- ajánlatos fél órával korábban megjelenni, hogy ismerkedjünk a helyszínnel és a berendezésekkel, esetleg a résztvevőkkel is;
- egyes esetekben sikerülhet az anyagok többségének beszerzése is. Ez fontos lehet, különösen ha nem anyanyelvi előadóról van szó (ilyenkor segít a szöveg blattoló fordítása).

A szerződés sikeres teljesítése után a tolmács megbízása véget ér, de feladatai az illető megbízás vonatkozásában még folytatódnak. Jó ugyanis, ha a tolmács lejegyzeteli tapasztalatait és a szerzett ismereteket. Fontos a pihenés, hiszen sokan azt állítják, hogy a tolmácsolással töltött napok számával egyenlő számú napot kell pihenésnek szentelni.

A sikeres tolmácmunka elvégzése érdekében a tolmácsoknak folyamatosan figyelniük kell arra, hogy sikeresen alkalmazzák szolgáltatói kompetenciájukat, és ezen belül az EMT rendszere által meghatározott alkompetenciák közül azokat, amelyek hasznosak lehetnek számukra: ezek az interperszonális és a szövegproduktív alkompetenciák.

Az interperszonálisak közül meg kell említenünk, hogy a tolmács folyamatosan tudatában van a tolmács társadalmi szerepének, képes megfelelni a piaci elvárásoknak és a különböző megbízásoknak, tudja, hogyan kell az ügyfeleket/potenciális ügyfeleket megközelíteni, rendelkezik tárgyalási készségekkel a megbízásra vonatkozóan (pl. határidők, tarifák, szerződések, jogok, felelőségek stb.), képes beosztani idejét, a munkamennyiséget, jól tűri a stresszt, ki tudja számolni a szolgáltatás árát és értékét, követi az etikai előírásokat, képes nyomás alatt dolgozni, képes csapatban dolgozni stb. Bár elvileg ezek között nincsen hierarchia, mégis nagy hangsúlyt kap a tolmács *szolgáltató* mivolta, ezen belül is az

interperszonális tényezők: hogyan tárgyaljunk a megbízóval, hogyan kövessük a piac igényeit stb (Válóczi 2010. 29.).

Szakirodalom

GAMBIER, Y.

2009 *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia translation*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf

SÁROSI-MÁRDIROSZ K.

2015 Az erdélyi fordítóképzés néhány aspektusa. In: Benő A.–Fazakas E.–Zsemlyei B. (szerk.): *MANYE XXIV. Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 195–206.

VÁLÓCZI M.

2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmácsszemélyiség alakulása napjainkban. In: *Tudományos Évkönyv 2010: Merre tovább? Gazdaság és társadalom, realitás és esély*. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, 28–36.

Internetes hivatkozások

- https://www.rubinian.com/cor_alfabetic.php?litera=X [2020. augusztus 20.]
- <http://www.rocaen.ro/codul-caen/activitati-profesionale-stiintifice-si-tehnice/?hilite=%27traducere%27> [2020. augusztus 20.]
- <http://www.teaorszamok.hu/7430/Ford%C3%ADt%C3%A1s,%20tolm%C3%A1csol%C3%A1s/> [2020. augusztus 20.]
- https://www.klassifikationsserver.de/klassService/jsp/item/grouping.jsf?form:_id cl=form:tree:0:0:2:link_expand_plus&autoScroll=&form_SUBMIT=1&javax.faces.ViewState=rO0ABXVyABNbTGphdmEubGFuZy5PYmplY3Q7kM5YnxBzKWwCAAB4cAAAAAJ1cQB%2BAAAAAACdAABNXB0ABYvanNwL2l0ZW0vZ3JvdXBpbmcanw [2020. augusztus 20.]
- <https://www.gov.uk/government/publications/standard-industrial-classification-of-economic-activities-sic> [2020. augusztus 20.]
- <https://www.ccina.ro/servicii/asistenta-infiintare-si-functionare-firme/forme-juridice-de-organizare-a-afacerii> [2020. augusztus 20.]
- https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_11022020.htm [2020. augusztus 20.]
- <https://blog.reinventconsulting.ro/2019/02/impozitare-srl-2019-impozit-pe-profit-versus-impozit-pe-venit/> [2020. augusztus 20.]
- <https://infotva.manager.ro/articole/studii-de-caz/procedura-de-infiintare-a-unei-pfa-in-2020-formular-070-20407.html> [2020. augusztus 20.]

https://mmuncii.ro/j33/images/Documente/Munca/COR/23062020ISCO_08_lista_cresc_cod_ocupatii_cor.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2020. aug. 20.)
https://www.rubinian.com/produse_ghiduri.php?id=PRUGH0001 [2020. augusztus 20.]
https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_11022020.htm
[2020. augusztus 20.]
<https://legestart.ro/wp-content/uploads/2013/03/Contract-de-comodat-sediu-social.pdf> [2020. augusztus 20.]

12. A MEGRENDELŐ FELADATAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

12.1. A tolmácsolás megrendelése és a tolmács előzetes tájékoztatása

Ahhoz, hogy a tolmács megfelelőképpen végezhesse a munkáját, és minőségi szempontból is maximális vagy legalább optimális teljesítményt nyújtson, a megrendelőnek is biztosítania kell a tolmács számára néhány alapvető dolgot.

A tolmács számára elengedhetetlenül fontos, hogy a megrendelő már a megrendelés pillanatában közölje vele azokat az információkat, amelyek a tolmácsolás témájáról, feltételeiről, a résztvevők számáról, a megbeszélés céljáról rendelkezésre állnak, hiszen a tolmács ezen adatok fényében dönt arról, hogy felelős módon el tudja-e vállalni a szóban forgó megbízást. Ezek az információk lehetővé teszik a tolmács számára az előzetes ráhangolódást az elvállalt feladatra. Erre továbbá azért is szükség van, mivel a tolmácsolás nehéz szellemi munka, amely a tolmácsok többségénél a munka megkezdése előtt belső feszültséget okoz. Ez a lámpaláz ugyan fokozza teljesítményüket, azonban fontos számukra, hogy tudják, milyen feladatot vállaltak el, és azt milyen feltételek között kell végrehajtaniuk.

A megrendelőtől elvárható, hogy a tolmácsolási esemény előtti napokban röviden tájékoztassa a tolmácsot a megbeszélés várható témájáról, és a rendelkezésére bocsássa az eseményhez kapcsolódóan nyilvánosan elérhető dokumentumokat (konferenciatorlmácsolás esetén az előadások absztraktját, bírósági vagy közösségi tolmácsolás esetén pedig jó lenne, ha az idézéshez vagy igényléshez mellékelve kézhez kaphatná a tolmács a vádiratot, illetve az ügy iratait).¹ A tolmácsnak joga van megkapni a konkrét feladattal kapcsolatos dokumentumokat, hogy tanulmányozhassa a szükséges szókincset és tájékozódhasson.

A tolmácsszakma alapja a titoktartási kötelezettség, így nem fenyegeti a megrendelőket annak veszélye, hogy bizalmas információk harmadik személy számára ismertté válnak, de erre a szerződésben explicit módon is ki lehet térni.

Közvetlenül a tolmácsolás előtt a megrendelőnek feladata rászánni egy kis időt arra, hogy tájékoztassa a tolmácsot, hogy a megjelentek közül ki milyen funkcióban vesz részt a megbeszélésen, és hogy várhatóan milyen témák merülnek fel

¹ Az Európai Unióban működő bíróságok gyakorlatában megszokott, hogy a tolmácsok rendelkezésére állnak az egyes ügyek lefordított iratai, amelyek sokszor tartalmazzák az adott per rövid összefoglalóját is. A tolmácsolási megrendelés részeként a tárgyalást megelőző napon itt a tolmácsoknak lehetőségük van ezeket az iratokat tanulmányozni, tehát a tárgyalás napjával együtt ez a nap is megbízásuk részét képezi.

a munkanap folyamán. Ez növelheti a tolmácsolás minőségét, és lehetővé teszi a gyorsabb kommunikációt a tolmácsolásban.

12.2. A tolmácsolás feltételeinek megteremtése

A megbízó feladata, hogy megteremtse a tolmácsoláshoz szükséges optimális feltételeket. Így elvárható a megrendelőtől, hogy figyelmesen a résztvevőket arról, hogy az eseményen tolmácsolás zajlik, ezért elsősorban használják a rendelkezésükre bocsátott technikát, beszéljenek a mikrofonba, kerüljék azt, hogy többen beszéljenek egyszerre vagy egymás szavába vágjanak. A megrendelő feladata kiküszöbölni, hogy a külső zaj vagy egyéb külső tényezők (nem megfelelő tolmácsberendezés, nem megfelelő rálátás a konferenciateremre stb.) nehezítsék a tolmács munkáját.

Nagyon megnehezíti a tolmács feladatát, ha tolmácsolás közben egyéb kommunikáció tereli el a figyelmét, vagy ha erős indulati tartalmú kommunikáció folyik az elemi udvariassági szabályok megszegésével.

Ezért elengedhetetlen, hogy a tolmács bevonásával folyó megbeszélés nyugodt, csendes helyen, nyugodt légkörben, egymást követő (és nem párhuzamosan zajló) beszéd folyamatokkal történjen.

A tolmács munkáját segíti, ha a résztvevők tolmácsoláskor összeszedetten fogalmazzák meg és kerek mondatokba rendezik mondandójukat. Éppen ezért elvárható, hogy a megrendelő e tekintetben is figyelmesen a felszólalókat arra, hogy tolmács bevonásával zajlik a megbeszélés.

12.3. Munkafolyamat

Abban az esetben, ha a megrendelő konszekutív tolmácsolást igényel, a tolmács munkáját segíti az is, ha a beszélő az egyes mondatok vagy összefüggő mondatok után szünetet tart, így jelezve a tolmácsnak, hogy kezdheti a tolmácsolást. Az eljárás pontos módjáról a tolmács és az előadó személyesen egyeztet, erre viszont a megrendelőnek kell lehetőséget biztosítani (pl. bemutatja a tolmácsot az előadónak, ha erre van lehetőség).

Összekötő tolmácsolás esetén a partnereket figyelmeztetnie kell a megrendelőnek arra, hogy mindig várják meg, amíg a másik fél befejezi mondandóját, és a tolmács le is tolmácsolta azt, és csak azt követően kezdjen bele mondandójába vagy válaszoljon az elhangzott kérdésre. Erre a félreértések elkerülése végett van szükség, illetve hogy a tolmácsnak is lehetősége legyen megérteni az összefüggé-

seket, hiszen a tolmácsot összezavarja, ha a már tárolt és lefordított szöveget nem adhatja át, de mellé be kell gyűjtenie és le kell fordítania egy újabb tartalmat.

Szinkrontolmácsolás esetén, ha az előadás során a beszélt kommunikációt kiegészíti valamilyen vizuális tartalom is (pl. írásvetítő), fontos, hogy a tolmács úgy tudjon elhelyezkedni, hogy megfelelő rálátása legyen a vizuálisan megjelenített tartalomra, sőt az is nagyon fontos, hogy a tolmács ráláthasson az ülésteremre is, hiszen az is információhordozó jelleggel bírhat, ha az ülés levezető elnökének valaki valamit súg a fülébe.

12.4. Egyebek

A tolmácsnak munka közben szüksége lesz védőitalra. Ennek a felkínált italnak buborékmentes folyadéknak kell lennie. A tolmácsoknak is szükségük van szünetre, ezért a megrendelő köteles úgy megtervezni a munkanapot, hogy a szünetekben a tolmács tényleg tudjon pihenni (nem elfogadott, hogy a kávészünetben vagy a vacsora során a tolmácsot bevonják a társalgásba, és továbbra is elvárják tőle, hogy betöltse a nyelvi közvetítő szerepét).

Nagyon fontos az is, hogy a megrendelő adjon visszajelzést a tolmácsnak az elvégzett munkájáról. Ha elégedett a teljesítményével, akkor ezt közölje vele, ez tovább javítja a tolmács jövőbeli teljesítményét, illetve egy állandó munkakapcsolatot is eredményezhet közte és a tolmács között. Ha viszont kifogásokkal szeretne élni, például azt szeretné, hogy legközelebb más kifejezéseket használjon, vagy más módon végezze munkáját, ezt is köteles megtenni. A megrendelő érdekét is szolgálja, hogy a közös munka a tolmácsot is meglelégedéssel tölti el.

13. A TOLMÁCS FELADATAI. MŰVELETEK ÉS STRATÉGIÁK

A professzionális tolmács jellemzői közé sorolhatjuk a következőket: ismeretei jobban szervezettek – több asszociációs kapcsolattal rendelkezik, és képes nagyobb szövegrészek között is felismerni az összefüggéseket, kontextusérzékenysége fejlettebb, hiszen az értelmezést és a produkciót egyaránt a nyelvi és pragmatikai kontextushoz igazítja (keresi az útjelzőket a szövegben), globális megközelítésre való képessége hangsúlyosabb, mivel rugalmasan változó mentális modell alapján dolgozik, és megfelelő sémakészlettel rendelkezik (beszédépítési minták, beszéd típusok, tipológiák, tematikák), ahhoz igazítja az információt, amely az adott esetben a legvalószínűbbnek tűnik.

A tolmácsok munkavégzését három főbb szakaszra lehet osztani. Az első a megrendelés elvállalásától az esemény kezdési időpontjáig terjed, a második az esemény teljes időtartamát öleli fel, a harmadik pedig az eseményt közvetlenül követő időszakot.

Mindhárom munkavégzési szakaszban a tolmácsnak el kell végeznie bizonyos feladatokat és alkalmaznia kell bizonyos stratégiákat. E szerint az esemény előtt a legfontosabb a tolmács számára a felkészülés és az eseményre való ráhangolódás, az esemény alatt a tolmácsolási stratégiák megfelelő működtetése, az esemény után pedig a tapasztalatok összegzése és a következő eseményeken nyújtandó szolgáltatás szempontjából történő feldolgozása.

A tolmácsolást megelőző feladatok közé sorolható és talán legfontosabb a felkészülés, ugyanis a tolmácsnak mindig fel kell készülnie a tolmácsolási eseményre. Fontos megtanulnia, hogy milyen információt hol lehet beszerezni. A tolmácsnak adatokat kell szereznie az eseményről, a beszélőkről, azok nemzetiségéről, tudásukról, szakterületükről, tudnia kell, hogy hol és kinek dolgozik, és lehetőség szerint azt is, hogy kik lesznek a résztvevők. A tolmácsnak el kell kérnie a rendelkezésre álló dokumentációt. Ha nem sikerül anyagot szerezni, hasonló témájú anyagokból dolgozhat. Ha nincs is anyag, legalább a programot el kell kérnie, és át kell néznie a résztvevők nevét és az előadásuk címét. A tolmácsnak mindig kell alkotnia egy szójegyzéket. A 30 legfontosabbat mindig a legfelső sorokba kell szedni, hogy folyamatosan láthatók legyenek.

Amint arra már a fentiekben kitértünk, közvetlenül az esemény előtt ajánlatos hamarabb megjelenni fél órával, hogy ismerkedjünk a helyszínnel és a berendezésekkel, esetleg a résztvevőkkel is. Lehet, hogy így sikerül beszerezni az anyagok többségét is. Ez fontos lehet, különösen, ha nem anyanyelvi beszélőkről van szó.

A tolmácsolási esemény alatt a tolmácsnak mindig az ismert elemekből kell kiindulnia, és innen kell haladnia az ismeretlenek felé, ha az ismeretlen elemek

irrelevánsok, figyelmen kívül kell őket hagynia. A tolmácsoknak az üzenet átadására kell törekedniük, és ennek érdekében elszakadhatnak a forrásnyelvi szövegtől, főként ami annak megfogalmazását illeti. Így a tolmácsok folyamodhatnak a mondatok átszervezéséhez, amelynek révén egy komplex mondatszerkezet rövidebb mondatokra bontható, a szokatlan szórend átrendezhető, a beékelte szerkezetek külön mondatba szedhetők. A tolmácsoknak folyamatosan kell dolgozniuk, nem szabad leállniuk, és nem szabad újrakezdeniük a mondatot (annak ellenére, hogy bizonyos helyzetekben alkalmazható önkorrekció), mindig tartaniuk kell a tempót még kihagyás árán is, és soha nem szabad szavak szintjén megtorpanniuk.

Az alábbi táblázat olyan stratégiákat tartalmaz, amelyeket a tolmácsok szinkrontolmácsolás során alkalmazhatnak.

6. táblázat. Szinkrontolmácsolás során alkalmazható stratégiák

Stratégia neve	Leírása	Forrás
A forrásnyelvi szöveg kohéziót és koherenciát szolgáló eszközeinek felhasználása	Ezen eszközök megragadása és kulcsszóként való alkalmazása a forrásnyelvi szöveg jobb megértése érdekében.	(Kalina 1994, idézi Yanping et al. 2019)
Adaptáció	A célnyelvi kifejezés kontextusfüggő kiválasztása akkor, ha a forrásnyelvi szavak és kifejezések szó szerinti vagy pontos fordítása nem tekinthető elfogadottnak a célnyelvi kultúrában.	(Kohn–Kalina 1996, idézi Yanping et al. 2019)
Alternatív fordítás biztosítása	Ha a forrásnyelvi szöveg több jelentéssel bír, a tolmács ugyanazon szerkezet keretében biztosíthat két alternatív fordítást. Ez alkalmazható továbbá abban az esetben is, ha a tolmács hibajavítás céljából ad meg egy fordítási alternatívát, hogy ezzel is csökkentse az okozott kárt.	(Herbert 1952, Kohn–Kalina 1996, Yang–Deng 2011, idézi Yanping et al. 2019)
Anticipáció	A célnyelvi információ vagy valamely célnyelvi kifejezés anticipálása az intralingvális vagy extralingvális kontextus függvényében.	(Bartłomiejczyk 2006, Kohn–Kalina 1996, Pöchhacker 2004, Riccardi 1996 idézi Yanping et al. 2019)
Approximáció	Parafrazálás vagy egy megközelítő jelentéssel bíró ekvivalens alkalmazása, ha a tolmácsnak nem jut eszébe az ideálisnak számító megoldás.	(Bartłomiejczyk 2006, Bertone 2011, Kohn–Kalina 1996 és Li 2013, idézi Yanping et al. 2019)

Stratégia neve	Leírása	Forrás
Az ügyfél vagy a hallgatóság informálása	A verbális vagy/és nem verbális eszközök használata annak érdekében, hogy a tolmács jelezni tudja az ügyfél irányába, hogy nem hallja vagy nem érti, esetleg nem tudja lefordítani a beszéd valamely kulcsfontosságú elemét. Ennek célja, hogy a beszélő megismételje mondandóját, vagy esetleg megjelölje az információ forrását.	(Gile 2009, Herbert 1952, idézi Yanping et al. 2019)
Betoldás	A forrásnyelvben el nem hangzott szavak vagy kifejezések, esetleg mondatok betoldása a célnyelvbe, hogy az egyébként nehezebben érthető üzenet egyértelművé váljon a célnyelvi hallgatóság számára.	(Kohn–Kalina 1996, Wang 2012, idézi Yanping et al. 2019)
Explicitáció	Valamely információ magyarázattal való kiegészítése a célnyelvben, például konkrét adatok betoldása, kohéziós elemek betoldása, vagy az implicit jelentés explicit megfogalmazása, magyarázata.	(Baker 1996, Tang–Li 2016, Wang 2012, idézi Yanping et al. 2019)
Formulaszerű elemek használata (a magyar szaknyelvben: vattázás)	Formulaszerű elemek vagy töltelékiszavak alkalmazása a célnyelven annak érdekében, hogy emelje a tolmácsolás hatékonysági fokát (új információt nem tartalmazó beszédfordulat beszúrása).	(Riccardi 1996, 2005, idézi Yanping et al. 2019) (G. Láng 2002)
Helyettesítés	Már elhangzott tolmácsolt részletek megismétlése vagy parafrázálása ahelyett, hogy az újonnan elhangzó szövegrészt tolmácsolná a tolmács. Ezt abból a célból alkalmazzák, hogy ne kelljen szégyenkezniük a szünet miatt, ha éppen nem értettek meg egy részletet és nem tudták tolmácsolni azt.	(Kirchhoff 2002, Kohn–Kalina 1996, idézi Yanping et al. 2019)
Hibajavítás tudatos elmulasztása	Ha az elkövetett hiba nem létfontosságú, a tolmács dönthet úgy, hogy nem javítja azt.	(Moser-Mercer 1997, idézi Yanping et al. 2019).
Időnyerés	A tolmács megpróbál időt nyerni, hogy elolvassa a jegyzeteit, kikeresse a megfelelő célnyelvi kifejezést, vagy egyszerűen csak arra, hogy visszaidézhesse a forrásnyelvi szöveget. Ennek módszerei: beszédtempó lassítása, összekötő elemek használata, szódszókerék alkalmazása, hosszabb fordítás létrehozása.	(Li 2013, Pöchhacker 2004, Riccardi 2005, Setton 2002 idézi Yanping et al. 2019)
Kihagyás	Valamely forrásnyelvi szegmens kihagyása, ha a tolmácsnak nem sikerül megértenie a szóban forgó részletet, vagy pedig ha nem talál rá megfelelő fordítást.	(Li 2013, Riccardi 1996, idézi Yanping et al. 2019)

Stratégia neve	Leírása	Forrás
Következtetés	A forrásnyelvi információ felépítése a kontextus figyelembevételével, a háttértudás és az általános műveltség felhasználásával.	(Bartłomiejczyk 2006, Gile 2009, Seleskovitch 1978, idézi Yanping et al. 2019)
Reprodukció (direkt átvétel)	A forrásnyelvi szó vagy kifejezés közvetlen használata a célnyelvben (pl. szakszavak, nemzetközi szavak, latin kifejezések), főként akkor, ha valószínűsíthető, hogy a hallgatóság számára így is érthető.	(Bartłomiejczyk 2006, Gile 2009, idézi Yanping et al. 2019)
Személyes beleélés és részvétel	A tolmács a beszélő helyébe képzelettel magát, hogy jobban megérthesse annak szándékát, és hogy még hatékonyabban tudjon tolmácsolni.	(Bartłomiejczyk 2006, Seleskovitch 1978, idézi Yanping et al. 2019)
Szó szerinti tolmácsolás	A forrásnyelvi beszéd szó szerinti tolmácsolása kötőelemekkel együtt, anélkül, hogy a tolmács értené az információ értelmét, és anélkül akár, hogy a nyelvtani, szövegtani és pragmatikai helyességre törekedne.	(Yang–Deng 2011, idézi Yanping et al. 2019)
Találgatás	A beszéd valamely részletének kitalálása és fejből való megfogalmazása a kontextus alapján, ha a forrásnyelvi szöveg nem volt érthető, vagy ha a tolmács nem tudja visszaidézni a forrásnyelvi üzenetet (párhuzamos újrafogalmazásnak is nevezik). Azt a célt szolgálja, hogy ne legyenek a célnyelvi szövegben fölösleges szünetek.	(Gile 2009, Bartłomiejczyk 2006, idézi Yanping et al. 2019)
Tömörítés	Az információ tömörebb kifejezése a célnyelven, mint ahogyan a forrásnyelven elhangzott, a redundancia kiküszöbölése (kihagyásnak, „ugrásnak”, szerkezetek tömörítésének is nevezi a szakirodalom, módszere például a névmások, anafora, katafora alkalmazása).	(Chernov 1979, Moser-Mercer 1997, idézi Yanping et al. 2019)
Transzformáció (átalakítás) (A magyar szaknyelvben: szálálmitechnika)	A forrásnyelvi szöveg szórendjétől, mondat szerkesztésétől való elszakadás és a beszéd értelmének célnyelven való kifejezése más szórend és mondat szerkesztés alkalmazásával. (Bonyolult, hosszú mondatok lebontása kisebb, szintaktikailag egyszerűbb mondatokra)	(Bertone 2011, Kalina 1994, Kohn–Kalina 1996, Moser-Mercer 2000, Riccardi 1996, idézi Yanping et al. 2019) (G. Láng 2002)
Vizualizáció	A forrásnyelvi szöveg képi mentális leképezése, hogy a későbbiek során könnyebben előhívható legyen a célnyelvi szövegképzés során.	(Bartłomiejczyk 2006, Jones 2008, idézi Yanping et al. 2019)

A tolmácsok munkája a tolmácsolási esemény befejezésével még nem zárul le. Annak érdekében, hogy a tolmács építkezni tudjon megszerzett tapasztalataiból, és javíthassa munkája minőségét, célszerű, ha az egyes események után leírja vagy esetleg hangrögzítőre mondja tapasztalatait és a szerzett ismereteket, illetve javasolt a terminológiai adatbázisok kiegészítése is az újonnan szerzett terminusokkal, azok magyarázatával, forrásával.

Nem elhanyagolható a pihenés fontossága sem, hiszen sokan azt állítják, hogy a tolmácsolással töltött napok számának egyenlőnek kell lennie a pihenéssel töltött napok számával.

Szakirodalom

BAKER, M.

1996 Corpus-Based Translation Studies: The Challenges that Lie Ahead. In: Somers, H. (ed.): *Terminology, LSP and Translation*. Benjamins Translation Library 18, 175–186.

BARTŁOMIEJCZYK, M.

2006 Strategies of Simultaneous Interpreting and Directionality. *Interpreting* 8/2. 149–174.

BERTONE, L. E.

2011 *The Hidden Side of Babel: Unveiling Cognition, Intelligence and Sense*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

CHERNOV, G. V.

1979 Semantic Aspects of Psycholinguistic Research in Simultaneous Interpretation. *Language and Speech* 22/3. 277–295.

GILE, D.

2009 *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (Revised Edition). Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins.

G. LÁNG Zs.

2002 *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest, Scholastica.

HERBERT, J.

1952 *The Interpreter's Handbook: How to Become a Conference Interpreter*. Geneva, Librairie de l'Université.

JONES, R.

2008 *Conference Interpreting Explained*. Routledge–Shanghai Waiyu Jiaoyu Chubanshe. London–New York–Shanghai, Shanghai Foreign Language Education Press.

KALINA, S.

1994 Analyzing Interpretation Performance: Methods and Problem.

- In: Dollerup, C.–Lindegaard, A. (ed.): *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims & Visions*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 219–225.
- KIRCHHOFF, H.
2002 Simultaneous Interpreting: Interdependence of Variables in the Interpreting Process, Interpreting Models and Interpreting Strategies. In: Pöchhacker, F.–Shlesinger, M. (ed.): *The Interpreting Studies Reader*. London–New York, Routledge, 110–119.
- KOHN, K.–S. KALINA
1996 The Strategic Dimension of Interpreting. *Meta* 41/1. 118–138.
- LI, X.
2013 Are Interpreting Strategies Teachable? Correlating Trainees' Strategy Use with Trainers' Training in the Consecutive Interpreting Classroom. *The Interpreters' Newsletter* 18. 105–128.
- MOSER-MERCER, B.
1997 The Expert-Novice Paradigm in Interpreting Research. In: Fleischmann, E.–Kutz, W.–Schmitt, P. A. (ed.): Tübingen, *Translationsdidaktik*. Gunter Narr, 255–261.
- MOSER-MERCER, B.
2000 Simultaneous Interpreting: Cognitive Potential and Limitations. *Interpreting* 5/2. 83–94.
- PÖCHHACKER, F.
2004 *Introducing Interpreting Studies*. London–New York, Routledge.
- RICCARDI, A.
1996 Language-Specific Strategies in Simultaneous Interpreting. In: Dollerup, C.–Appel, V. (ed.): *Teaching Translation and Interpreting 3. New Horizons*. Amsterdam, John Benjamins, 213–221.
- RICCARDI, A.
2005 On the Evolution of Interpreting Strategies in Simultaneous Interpreting. *Meta* 50/2. 753–767.
- SELESKOVITCH, D.
1978 *Interpreting for International Conferences*. Washington, DC, Pen and Booth.
- SETTON, R.
2002 Meaning Assembly in Simultaneous Interpretation. In: Pöchhacker, F.–Shlesinger, M. (ed.): *The Interpreting Studies Reader*. London–New York, Routledge, 178–202.
- TANG, F.–LI, D.
2016 Explication Patterns in English-Chinese Consecutive Interpreting: Differences between Professional and Trainee Interpreters. *Perspectives: Studies in Translatology* 24/2. 235–255.

WANG, B.

2012 A Descriptive Study of Norms in Interpreting: Based on the Chinese-English Consecutive Interpreting Corpus of Chinese Premier Press Conferences. *Meta* 57/1. 198–212.

YANG, C.–DENG, M.

2011 Laoshou Yu Xinshou Yiyuan De Kouyi Juece Guocheng [The Decision-Making Process of New and Experienced Interpreters]. *Zhongguo Fanyi* [Chinese Translators Journal] 32/4. 54–59.

YANPING, D.–YINGHUI, L.–NAN, Z.

2019 Acquisition of interpreting strategies by student interpreters. *The Interpreter and Translator Trainer* 13/4. 408–425. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1750399X.2019.1617653?needAccess=true>

14. IDEÁLIS TOLMÁCS? LÉLEKTANI-KOGNITÍV SZEMPONTOK ÉS SZEMÉLYISÉGJEGYEK

14.1. Bevezetés

A tolmácsolás sokak szerint az egyik legérdekesebb és legkomplexebb szakma. A tolmácsolás kutatásának és oktatásának egyik legnagyobb kérdése, hogy milyen az ideális tolmács, kiből válhat igazán jó tolmács, illetve hogy milyen személyiségjegyekre van szükség ehhez. Általános vélemény, hogy a tolmácsnak számos területen helyt kell állnia: egyrészt kiemelkedő nyelvi és kulturális kompetenciákkal kell rendelkeznie, hogy összekösse az egymás nyelvét nem beszélő feleket, segítse azok kommunikációját, így tévéen lehetővé a nyelvek és kultúrák kölcsönös megértését, másrészt naprakész ismeretekkel kell rendelkeznie a világról, amiről a lehető legszélesebb körben kell tájékozódnia. Ugyanakkor kimagasló kognitív képességekre is szükség van, hiszen a tolmácsolási eseményekhez általában „rendkívüli szellemi erőfeszítés, készenlét, stressztűrő képesség, idegfeszültség járul” (Jantsits 2013. 167.).

A tolmácsolási feladat során a tolmácstól elvárt egyrészt a gyorsaság, másrészt a pontosság, a nyugalom és az összpontosítás, az új információk gyors elsajátításának és feldolgozásának képessége és a kimagasló analitikus gondolkodás (Schweda Nicholson 2005. 111.). A tolmácsolási performancia vagy teljesítmény egyrészt a tolmács általános kognitív képességeinek, másrészt személyiségjegyeinek függvénye (l. pl. Bontempo–Napier 2011), ugyanakkor a kognitív képességek és a személyiségjegyek közötti összefüggés elhanyagolható: vannak kiemelkedően jó értelmi képességű emberek, akik viszont lusták vagy szorongásra hajlamosak, nem magabiztosak stb., ez pedig rontja a teljesítményüket és a szakmai előmenetelüket. Egyes szerzők szerint „a tolmács személyisége a munkaeszköze, ismernie kell a lehetőségeit és a korlátait: a személyes hatékonyságnövelést, a tudatosságot tehát oktatni kell” (Válóczy 2010. 31.).

A tolmácsolás szakmájának legfőbb jellemzőit Horváth (2013) így foglalja össze: „a tolmácsolás eleve társas szakma, amelynek a kollégákkal és a tolmácsolt kommunikációs helyzet szereplőivel való intenzív interakció mindig is szerves része volt” (Horváth 2013. 155.). Értelemszerűen a tolmács személyiségének számos olyan összetevőt kell tartalmaznia, melyek alkalmassá teszik az ilyen jellegű interakciókban való helytállásra is. Bizonyos attitűdök, viselkedésmódok, a teljesítmény maga is bizonyos személyiségjegyek függvénye, ezért ezek fontos szerepet töltenek be a tanulásban, a készségek elsajátításában, a munkahelyi teljesítményben és az általános szakmai siker terén is (Bontempo–Napier 2011. 86.).

A klasszikus tolmácsiskolák szerint tolmácsnak születni kell, és a jó tolmács meghatározásában általában ugyanaz a 10-12 jellemző tér vissza, gyakran szembeállítva a fordításhoz szükséges képességekkel: a tolmács „extrovertált, jól szocializál (szemben az introvertált fordítóval), kicsit exhibicionista, magabiztos, kimagaslóan jó memóriával rendelkezik, gyors a reakcióideje, jó a koncentrációs készsége, képes a figyelem megosztására, átlagosnál jobb fizikai és idegi állóképessége van, jó előadói tulajdonságokkal rendelkezik, intellektuális kíváncsiság jellemzi, diplomáciai érzékkel bír” (Válóczi 2010. 29.). Számos szerző a kimagasló koncentrációra helyezi a hangsúlyt, az analízis és szintézis képességére, az önkontrollra, a problémamegoldásra és a stressztűrésre (lásd pl. Válóczi 2010. 29–30.).

A tolmácsok személyiségének jellemzésében fontos szerepet tölt be az érzelmi kiegyensúlyozottság is: azok a személyek, akik magas szintű negatív affektivitással jellemezhetők, azaz negatív érzelmi állapotok, levertség, rosszkedv, düh, elégedetlenség, idegesség, undor stb. tartós tendenciáit mutatják (lásd pl. Csépe et al. 2007–2008), azok rosszul reagálnak a stresszes helyzetekre, gyorsan szorongani kezdenek, hajlamosak csak a rosszat látni mindenben, és negatívan gondolkodnak magukról (Bontempo–Napier 2011. 91.). Értelemszerűen az ilyen jellemzőkkel rendelkező személyek az igen stresszes tolmácsolási helyzeteket sem tudják megfelelő módon kezelni.¹

Az empirikus adatok azt mutatják, hogy a munkahelyi teljesítmény egyik legpontosabb előrejelző tényezője a lelkiismeretesség vagy alaposság. Ez olyan vonásokat foglal magában, mint az önfegyelem, a kötelességtudat, a megbízhatóság, a kitartás, a célorientáltság, a szervezethez való tartozás, a felelősség, a hatékonyság, az alaposság, a határozottság, a munka szeretete és a tökéletességre való törekvés (Bontempo–Napier 2011. 87.).

Egyes embereknek a tolmácsolás kimondottan frusztráló tevékenység, hiszen sokakat rosszul érint, hogy saját személyiségüket alá kell vetniük a beszélő személyiségének, és nem saját gondolataikat közlik, hanem valaki másét. A tolmácsolási esemény során nem a tolmács az információk forrása, ő csak közvetíti azokat, az „ego elnyomása” pedig sokak számára nehézségeket okoz, hiszen alapvető elvárás, hogy a tolmácsnak nincsen beleszólása az elhangzó információkba, és nem fejezheti ki személyes véleményét (Schweda Nicholson 2005. 112.). A tolmácsolás oktatásában szükséges tehát körvonalazni azokat a személyiségjegyeket, amelyek a tolmácsolási munka magas minőségű elvégzéséhez szükségesek, illetve azonosítani azokat a készségeket, képességeket, amelyeket fejleszteni kell ahhoz, hogy valaki tolmácsként is megállhassa a helyét. Frusztráló tényezőt jelenthet ugyanakkor az is, hogy a beszédtempót sem a tolmács határozza meg, hanem követnie kell a beszélő tempóját, ami a tolmács természetes beszédsebességéhez képest lehet túl gyors, vagy akár túl lassú: mindkettő nehézségeket okozhat a tolmácsolás során.

1 A stressz és a stressztűrés fogalmát azok fontossága miatt külön fejezetben tárgyaljuk.

A jegyzetnek ebben a második részében elmozdulunk a tolmácsolás mint folyamat és mint szakma vizsgálatától, és a tolmácsra mint egyénre összpontosítunk. A tolmács személyiségének legfontosabb összetevőit tárgyaljuk az alkalmasság kritériumától a nyelvi és kulturális kompetenciákon, az általános műveltségen át a szituációkezelési és diplomáciai érzékig, ugyanakkor arra is kitérünk, hogy mi várható el a tolmácstól etikai szempontból. Azt is megvizsgáljuk, hogy a fent említett klasszikus tolmácmegközelítések hogyan változtak, jelenleg milyen tendenciákat azonosíthatunk a tolmács személyiségének leírásában, illetve melyek azok a tévhitek, mítoszok, sztereotípiák, amelyek az új kutatások fényében megdőlni látszanak.

14.2. Az intelligencia és értelmezései a tolmácsolás szempontjából

Az intelligencia fogalmának meghatározása mindig is nagy kihívást jelentett a pszichológia tudományában, és tulajdonképpen átfogó, mindenki által elfogadott definíció ma sem létezik. Az intelligencia fogalmát a lélektan számos különböző területe használja, a kognitív tudománytól az összehasonlító pszichológiáig: valamiféleképpen az emberi értelmi képességekhez kapcsolódik, és az azok között megállapítható különbségekhez.²

Az intelligencia mérésére már a 19. század második felében kísérletet tettek (lásd Galton az 1884-es londoni Egészségügyi Világkiállításon), és azóta számos tesztet és modellt fejlesztettek ki ebből a célból, illetve azért, hogy megpróbálják megmagyarázni az egyének közötti értelmi képességbeli különbségeket (lásd pl. Csépe et al. 2007–2008. 254–280.). Ezeket a teszteket sok bíráló is érte, hiszen számos kutató szerint az egyes emberek képességeinek felmérésekor nem feltétlenül helyes egyetlen számra támaszkodni. Gardner szerint például az, amit az intelligenciatesztek mérnek, az emberi képességeknek csak nagyon szűk tartományát fedi le – Csépe et al. 2007–2008. 282.), éppen ezért bevezette a többszörösintelligencia-elméletet. Véleménye szerint nem létezik ún. „általános intelligencia”, éppen ezért elméletében hétfajta intelligenciát határoz meg: ezek a nyelvi intelligencia, a logikai-matematikai intelligencia, a téri intelligencia, a zenei intelligencia, a testi-mozgásos intelligencia, a személyes intelligencia (az önismeret) és a személyközi intelligencia (a társas készségek, mások megértése); később a természeti intelligencia fogalmát is bevette a felsorolásba (l. pl. Csépe et al. 2007–2008. 282.).

2 Az intelligencia fogalma rendkívül divatos, így a szakmán kívül is előszeretettel használják, éppen ezért sok szakember arra az álláspontra jutott, hogy mivel jelentése már annyira megfoghatatlanná vált, a tudományos diskurzusból egyenesen száműzni kellene, meghagyva azt a laikusoknak és a médiának (lásd pl. Csépe et al. 2007–2008. 255.).

Az elmúlt évtizedekben egyre divatosabbá vált az érzelmi intelligencia elmélete is: eszerint az életben, munkahelyen való sikeresség jelentős mértékben függ attól, hogy képesek vagyunk-e a saját és a mások érzelmi állapotait objektív módon felmérni. Ebben az értelemben az érzelmi intelligencia (EQ) a Gardner-féle rendszerben a személyközi vagy társas intelligencia egy fajtája, és abban az értelemben kognitív jellegű, hogy nemcsak az érzelmeket, hanem az érzelmeikkel kapcsolatos tudást és az érzelmeik szabályozását is jelenti (lásd Csépe et al. 2007–2008).

De miért is kell az intelligenciáról beszélnünk a tolmácsolás kapcsán? A szakirodalom szerint korunk tolmácsolási eseményeinek kontextusában igen nagy fontossággal bírnak az interkulturális kompetenciák, a tolmács kommunikációs stratégiái, ezért az értelmi (IQ) és érzelmi (EQ) intelligencia mellett egyes kutatók ún. „kommunikációs intelligenciáról” (CI) is beszélnek már, melynek értelmében a kommunikáló fél, esetünkben a tolmács jobban figyel a másokra, jobban megérti a kommunikációs célokat, így világosabban tudja közvetíteni a partnerek gondolatait, céljait (Válóczi 2010. 31.). Zoller (2015) szerint a kommunikációs intelligencia azt jelenti, amikor a kognitív és érzelmi képességek összekapcsolódnak a viselkedéssel a társas kapcsolatokat kialakítása céljából. A kommunikációs intelligenciában Zoller szerint öt adottság, a hatékonyság, a szaktudás, a tudatosság, a rugalmasság és a kölcsönös összefüggés egyesül négy képességgel, amelyek mind a verbális, mind a nonverbális kommunikációt meghatározzák: ezek a fogékonyság, az empátia, az alkalmazkodóképesség és a dinamikus jelenlét (Zoller 2015).

Fontos megemlíteni, hogy a ma tolmácsának alkalmazkodnia kell a megváltozott, felgyorsult kommunikációs módozatokhoz, illetve az egyre szaporodó kommunikációs szituációkhoz. Ebben az értelemben tehát – ha az intelligencia fogalmát a lehető legtágabban értelmezzük – beszélhetünk *tolmácsintelligenciáról*, mely képesség egyrészt az értelmi, másrészt az érzelmi intelligenciára, harmadrészt pedig a kommunikációs intelligenciára épül, illetve arra, hogy a tolmács saját készségei és a tolmácsolási stratégiák komplex rendszeréből a helyzetben a legmegfelelőbbet választja azért, hogy a többnyelvű kommunikációt a lehető legsikeresebbé tegye (Válóczi 2010. 31.).

14.3. Introverzió-extraverzió a fordításban és tolmácsolásban

Az introverzió-extraverzió kérdéskörét elsősorban azért érintjük, mivel a tolmácsolásra vonatkozó klasszikus szakirodalomban elterjedt nézet volt, hogy a jó tolmács extrovertált, szemben az inkább introvertált fordítóval. Az introverzió és extraverzió funkciópárját Karl Gustav Jung (1875–1961) vezette be, és magatartásként vagy általános beállítottsági típusokként határozta meg őket. Ezek arra vonatkoznak, hogy a személy milyen mértékben irányul befelé, énje felé, vagy kifelé, a külvilág felé.

Az első beállítottság normális esetekben habozó, elmélkedésre hajlamos, zárkózott embert eredményez, aki nagyon tartózkodó, a tárgytól húzódozik, kissé mindig defenzívába szorul, és szívesen rejtőzik gyanakvó megfigyelés mögé. Az utóbbi normális esetekben előzékeny; szemmel láthatóan nyílt és készséges lény, aki minden helyzetben feltalálja magát, könnyen köt új kapcsolatokat, és gyakran gond nélkül és bizakodva merészkedik ismeretlen helyzetekbe, túltéve magát esetleg jogos aggályokon. Az első esetben nyilvánvalóan az alany, az utóbbiban a tárgy a döntő (Jung).

Az extravertió vonásfaktorainak jellemző skálája szerint tehát az introvertált inkább visszahúzódozó, szóltan, illetve gátlásos, míg az extrovertált szociális, bőbeszédű és spontán. A skála introverzió végén a félénk egyéneket találjuk, akik inkább egyedül szeretnek dolgozni, míg az extravertió végén a szociális egyéneket, akik azokat a munkahelyeket kedvelik, ahol közvetlenül emberekkel dolgozhatnak (lásd Atkinson et al. 1999. 357.).³ Mindezek értelmében valóban észszerű feltételezés, hogy a fordítók inkább introvertáltak, míg a tolmácsok, akik sokkal inkább interperszonális szituációkban végzik munkájukat, extrovertáltak.

A tolmácsok személyiségével foglalkozó korai szakirodalom nagyon gyakran említi az extravertiót mint a jó tolmács ismervét (lásd pl. Schweda Nicholson összefoglalóját, 2005. 113–114.). Egyes kutatók a tolmácsokat egyenesen az előadóművészekhez hasonlítják, akik kedvelik a nyilvános szereplést, és nem jelent számukra problémát az, hogy emberek előtt beszéljenek.

A legújabb kutatások alapján az derült ki, hogy a jó tolmácsok nem feltétlenül extrovertáltak, és a jó fordítók nem feltétlenül introvertáltak. Számos empirikus vizsgálat született a témában, melyek szerint nincsen szignifikáns különbség a tolmácsok és fordítók között az extrovertáltság és introvertáltság és egyéb tipikusan tolmácsokra vagy fordítókra jellemző, feltételezett személyiségjegyek túlsúlyát illetően. Schwenda Nicholson tesztjei alapján nincs szignifikáns különbség az intuitív, illetve józanul észlelő, de még a logikusan cselekvő, önkontrollal bíró, illetve nyitott, toleráns, spontán személyiségindikátor-párokat illetően sem. Ami azonban valóban jellemzőbb a tolmácsokra, az a „döntéseiben nyugodt, analízáló, jól koncentráló típus (...) szemben a szubjektíven, személyes élmények alapján döntő, csapatjátékos típusú személyiséggel” (Válóczi 2010. 30.).

14.4. Információfeldolgozás és reakcióidő

Az információfeldolgozás kérdésével számos kutatás foglalkozik a tolmácsolástudományban. Horváth (2015) szerint az információfeldolgozás azért is fontos szempont, mert a tolmácsolásban különös jelentőséggel bír: a tolmácsolás célja elsősorban a megértés, hiszen a tolmácsnak egy üzenetet kell átadnia egy olyan

3 Az emberek többsége valahol a két véglet között található, tisztán introvertált vagy extravertált személyiségtípus nem létezik.

személynek, aki nem beszéli azt a nyelvet, amelyen az üzenet elhangzik. A tolmácsolás során működésbe lépnek a két nyelvet magában foglaló nyelvfeldolgozási feladatok, ugyanakkor az információfeldolgozás stresszhatás alatt történik (Horváth 2015. 149.). A szinkrontolmácsolás információfeldolgozási folyamatát Moser-Mercer modellezte elsőként, ám kijelenthető, hogy egyetlen séma nem képes bemutatni a rendkívül komplex feladatot. A tolmács nem csak az auditív inputtal dolgozik, az információfeldolgozást és a tolmácsolás minőségét segíti, ha a tolmács látja is az előadót, így a vizuális ingerek kiegészítik azt, amit hall: ezt nevezik bimodális prezentációnak (lásd pl. Horváth 2015).

A gyors reakcióidő elengedhetetlen a tolmácsolási események során, bár ennek több szintjét, formáját is megkülönböztethetjük. A szinkrontolmácsolásban és a blatolásban gyakorlatilag azonnal meg kell történnie az átváltásnak, míg a konsekutív tolmácsolásban, főleg a hosszú szakaszokban, elsősorban a memóriára helyeződik át a hangsúly, bár a reakcióidő ott is fontos szerepet játszik, főleg a jegyzetelés során.

Az elmúlt években számos empirikus vizsgálat született, amelyek többek között a tolmácsok reakcióidejét is elemezte, és a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a tolmácsok reakcióideje gyorsabb, mint a fordítóké, illetve az egynyelvű egyéneké. Ugyanez igaz az információk feldolgozásának a gyorsaságára is, ahol a szinkrontolmácsok eredményei különösen kiemelkedőek, hiszen a célnyelvi szöveg megfogalmazása néhány másodperccel a forrásnyelvi szöveg feldolgozását követően történik, igen erős nyomásnak vannak tehát kitéve (lásd pl. Henrard–Van Daele 2017).

14.5. Kognitív rugalmasság: figyelemmegosztás és koncentráció

A figyelem egy újabb fogalom, amelynek meghatározása nem egyszerű: egyes kutatók szerint ellenőrzési folyamat, mások szerint pedig kapacitás: ellenőrzési folyamatként lehetővé teszi a bejövő információk akaratlagos ellenőrzését (Robinson-Riegler–Robinson-Riegler, idézi Horváth 2015. 142.), kapacitásként pedig fontos hangsúlyozni annak korlátozottságát, ami azt jelenti, hogy nem vagyunk képesek hatékony módon figyelemmel kísérni a körülöttünk egyidejűleg történő eseményeket. A figyelem tehát „valamire vagy valaminek egy részére történő koncentráció, illetve más dolgok és részek figyelmen kívül hagyása” (Horváth 2015. 142.).

Kognitív szempontból a szinkrontolmácsolás igen nagy komplexitású tevékenység, éppen ezért a figyelemmegosztás fontos szerepet kap benne, de ugyanúgy minden tolmácsolási típusban, amikor egyszerre történik az A és B nyelven a hallás utáni beszédértés és a beszédprodukció, a szóbeli kifejezés, az egyidejű hallgatás, értelmezés, újrakódolás és kiejtés, a jelentésegységek megragadásának készsége, a koncentráció. A szinkrontolmácsolási folyamatban majdnem egyszerre történik a beszédértés és a beszédprodukció, és a tolmácsnak tudnia kell, hogy mekkora figyelmet szenteljen az

egyiknek, illetve a másíknak, miközben rugalmasan kezeli a kommunikációs helyzetet, és folyamatosan alkalmazkodik ahhoz (Camayd-Freixas 2011).

A hosszú szakaszos konszekutív tolmácsolás során a jegyzetek elkészítésében is szükség van a figyelemmegosztásra és a koncentrációra, amikor a szöveg hallgatása és értelmezése után a célnyelvi jegyzetben történik meg a részleges újrakódolás, mely alapján elkészül a forrásnyelvi szöveg újrastrukturálása, majd pedig annak hangzóvá tétele. Számos kutató a jegyzetelést magát olyan eszköznek tekinti, amely megkönnyíti az összpontosítást és az elemzést, és így tehermentesíti és támogatja a memóriát.

Mivel a figyelemmegosztás és a koncentráció, azaz forrásnyelvi szöveg hallgatása és megértése, valamint a célnyelvi szövegprodukción szimultán eseményei igen nagy nyomást gyakorolnak az emberi kognitív funkciókra, a professzionális tolmácsok általában húszperces szakaszokban dolgoznak (lásd pl. Lambert 2004. 296.).

14.6. Összegzés és kitekintés

A fentiek alapján, illetve a legfrissebb szakirodalomnak megfelelően elmondható, hogy az egyéni személyiségjegyek nem feltétlenül determinálják, hogy ki válhat jó tolmáccsá, hiszen számos kompetencia tanulható, elsajátítható, fejleszthető. Fontos megemlíteni, hogy mivel mai társadalmunkban sokan rendelkeznek magas szintű nyelvi és kulturális ismeretekkel, a tolmácsszakmában egyre nagyobb a verseny, éppen ezért „a különlegesen jól kommunikáló, egyéni »tolmács-képességszisztemerét« jól használó tolmács nagy előnyre tehet szert” (Válóczi 2010. 30.).

A tolmácsolás lélektani-kognitív vonatkozásai, illetve az „ideális” tolmács személyiségjegyei kapcsán még számos téma említhető, ilyenek az alkalmasság kérdései (az ún. „tolmácskompetenciák”), a memória, a stressztűrés és stresszkezelés, a kreativitás, a szociális készségek és a háttértudás, ezeket az alábbiakban külön fejezetek keretében tárgyaljuk.

Szakirodalom

ATKINSON, R. L. et al.

1999 *Pszichológia*. Osiris Tankönyvek, Budapest, Osiris Kiadó.

BONTEMPO, K–NAPIER, J.

2011 Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting. *Interpreting* 13/1. 85–105.

CAMAYD-FREIXAS, E.

2011 Cognitive Theory of Simultaneous Interpreting and Training. *Proceedings*

- of the 52nd Conference of the American Translators Association*. New York.
<https://dll.fiu.edu/people/faculty/erik-camayd-freixas/cognitive-theory-2011.pdf>
- CSEPE V.–GYÖRI M.–RAGÓ A.
2007–2008 *Általános pszichológia 1–3.* – 3. Nyelv, tudat, gondolkodás.
Budapest, Osiris Kiadó.
- HENRARD, S.–VAN DAELE, A.
2017 Different Bilingual Experiences Might Modulate Executive Tasks Advantages: Comparative Analysis Between Monolinguals, Translators, and Interpreters. *Frontiers in Psychology* 8. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5701671/>
- HORVÁTH I.
2013 A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 149–158.
- HORVÁTH I.
2015 *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- JANTSITS Á.
2013 Az értékelés szerepe a tolmácsolás oktatásában. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 167–173.
- JUNG, K. G.
2000 *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Budapest, Európa.
- LAMBERT, S.
2004 Shared attention during sight translation, sight interpretation and simultaneous interpretation. *Meta: Translators' Journal* 49/2. 294–306.
- ROBINSON-RIEGLER, G.–ROBINSON-RIEGLER, B.
2004 *Cognitive psychology: Applying science of the mind*. New York, Pearson Education Inc.
- SCHWEDA NICHOLSON, N.
2005 Personality characteristics of interpreter trainees: The Myers-Briggs Type Indicator (MBTI). *The Interpreter's Newsletter* 14. 109–142.
- VÁLÓCZI M.
2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmácsszemélyiség alakulása napjainkban. In: *BGF Tudományos Évkönyv*, 28–34.
- ZOLLER, K.
2015 The philosophy of using communicative intelligence for cross-cultural collaboration. In: Erbe, N.–A. H. Normore (ed.): *Cross-cultural Collaboration and Leadership in Modern Organizations*. Hershey, IGI Global Publishers, 303–320.

15. A KOMPETENCIA KÉRDÉSEI A NYELVI KÖZVETÍTÉSBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TOLMÁCSOLÁSRA

15.1. Bevezetés és meghatározások

Arról, hogy kiből lesz jó tolmács, számos elképzelés létezik. Mint már említettük, mindig is kérdés volt, hogy a tolmácsolás tehetség-e (vagyis „tolmácsnak születni kell”), vagy tanult képesség, ami fejleszthető, vagy legalábbis vannak fejleszthető részei. A 21. században, a tolmácsolás professzionalizációját követően egyre inkább fontossá vált, hogy a fordítóktól és tolmácsoktól elvárt kompetenciákat azonosítani lehessen, elsősorban azért, hogy azok fogódzót nyújtsanak a tolmácsolási képességek, készségek fejlesztésében, az oktatásban, illetve az értékelésben.

A kompetencia fogalmát nagyon sok szakterületen használják (elsősorban a pszichológiában), és Noam Chomsky nyelvi kompetenciával és performanciával kapcsolatos elméletéből eredeztethető. Bár a meghatározások szerteágazók, és nem is létezik egyetlen, mindenki által elfogadott definíció, Galántai és Hüber a kompetenciafogalom eredetét és használatát megvizsgálva az alábbi következtetéseket vonja le:

A kompetencia (...) implicit, rejtett tudás, funkció, illetékesség, feladatmegoldási képesség, nem reflexív, nem tudatos, nem értelmező, hanem készségszintű, funkcionalista, értéksemleges fogalom. Az illetékesség az a kifejezés, ami köré a szó hétköznapi használata épül, ami, mint ezt korábban érintettük, a szervezetpszichológiai jelentésből ered. A feladat- vagy problémamegoldási képesség, legyen szó akár egy mondat jólformáltságának megítéléséről, akár egy problémakezelési eljárás érvényességének megítéléséről, az a jelentés, ami köré a fogalom kognitív tudományos használata épül (Galántai–Hüber 2015. 12.).

Számos vizsgálat arra összpontosított, hogy a kompetencia, amit úgy is meg lehet határozni, mint egy adott szakterületen való kiváló teljesítményhez szükséges készségek készlete, milyen módon sajátítható el, illetve hogyan fejleszthető szakértelemmé (Grbić–Pöchhacker 2015). A fordítás és tolmácsolás oktatásának szempontjából ez a megközelítés a leginkább releváns.

A fordítói kompetencia meghatározására, leírására több kísérlet is született, a szakirodalom leginkább a fordítás elméletével és a fordításképzéssel kapcsolatban tárgyalja a fogalmat.¹ A szakirodalomban található vizsgálatok többsége a fordítói kompetenciát igyekszik meghatározni, és leszögezi, hogy a fordítói kompetenciák eltérnek a kétnyelvű kompetenciától, ugyanakkor a kétnyelvű kompetencia az alap-

¹ Károly részletes összefoglalását mutatja be a fordítói kompetencia meghatározásainak *A fordítói kompetencia összetevői* című fejezetben (Károly 2018).

feltétele a fordítók és tolmácsok képzésének (l. pl. Schwieter–Ferreira 2018. 261.). A kompetencia kérdése tehát nemcsak a fordítás, hanem a tolmácsolás szempontjából is jelentős.

Hogyan is határozható meg a kompetencia fogalma a tolmácsolással kapcsolatban? Kalina (2000) szerint a kompetencia arra a képességre vonatkozik, hogy a tolmács a közvetítés kognitív feladatait végzi el két-, illetve többnyelvű kommunikációs helyzetekben, miközben nagyon magas minőségi elvárásoknak felel meg, és az esetek nagy többségében más tolmácsokkal együtt dolgozik. Képesnek kell lennie mind konszekutív, mind szinkron módon tolmácsolni, ismernie kell a fülbesúgásos és a párbeszéd-tolmácsolás módozatait (Kalina 2000. 4.). A tolmácsok egyik legfontosabb készsége tehát a közvetítés, mely egyaránt végbemehet egy adott nyelven belül és különböző nyelvek között (lásd pl. Kurtán 2004. 86.).

A tolmácsok nagyon sokféle helyzetben és kontextusban dolgoznak, éppen ezért a munkájuk elvégzéséhez szükség van az átfogó és pontos kulturális és kommunikációs tudásra, alapos tárgyi felkészültségre, valamint az új, releváns információk gyors elsajátításának képességére. Mi több, a tolmácsolás közben felmerülő nyelvi, kulturális, szituációs és egyéb problémák kezelésére a tolmácsoknak alkalmazniuk kell azt a procedurális tudásukat, melynek segítségével megfelelő módon és szakszerűen viselkednek az adott helyzetben. Kalina azt is hangsúlyozza, hogy a kompetenciákra messze nemcsak a tolmácsolási eseményen van szükség, hanem a felkészülés alatt, továbbá az esemény után is, amikor az újonnan elsajátított tudás beépítésére kerül sor a korábbi tudásba. Ugyanakkor a kompetenciák körébe tartozik a tolmács általános attitűdje, hozzáállása, rugalmassága, alkalmazkodóképessége a technikai kihívások esetén, illetve az etikai vonatkozások is (Kalina 2000. 5.).

A professzionális tolmács kompetenciáját tehát úgy lehetne meghatározni, mint az a szövegfeldolgozási kompetencia, amelynek a célja a két- vagy többnyelvű kommunikációs helyzetben való közvetítés. Ugyanakkor azt is magában foglalja, hogy a tolmács képes olyan helyzetekben tevékenykedni és teljesíteni, amelyeket számos külső tényező határoz meg: ilyenek az idő nyomása, az ún. „szemantikai autonómia” hiánya (nem a tolmács fogalmazza meg az üzenetet), illetve a megértés és a szövegprodukciónak szorosan összefüggő folyamatainak esetleges interferenciája (lásd bővebben Kalina 2000. 5.).

15.2. Kompetenciák a fordításban és a tolmácsolásban – hasonlóságok és eltérések

Mind a fordítói, mind a tolmácskompetenciák szorosan a nyelvi kompetenciához kapcsolódnak, hiszen mindkét szakma művelői nyelvek közötti közvetítést végeznek, és számos közös készségre és képességre van szükségük, mint például mind az anyanyelvük, mind pedig az általuk használt idegen nyelvek igen magas fokú

ismerete. Ugyanakkor a fordítás írott nyelvi közvetítés, míg a tolmácsolás hangzó szövegek interlingvális közvetítése. A fordítóktól fokozottan elvárt az anyanyelvük és munkanyelveik írott szövegeinek beható ismerete (beleértve a helyesírási, központozási, stilisztikai, szövegalkotási jellegzetességeket), míg a tolmácsoktól elvárt, hogy a hallott üzenetet gyakorlatilag azonnal, a lehető legteljesebben átadják, és folyamatosan tekintettel legyenek az időfaktorra (lásd pl. Kermis 2009). Elvárásként fogalmazódik meg ugyanakkor a tolmácsokkal szemben az anyanyelvük és további munkanyelveik szövegeinek kiejtésének ismerete, a különböző ejtési jellegzetességek felismerése, a hallott szövegértés lehető legmagasabb fokú elsajátítása.²

A kompetencia fogalmának meghatározása a tolmácsolással kapcsolatban kevesebb figyelmet kapott, hiszen a legtöbb szerző készségekről és képességekről ír (pl. nyelvi és kulturális készségek, fordítási készségek, szaktudás stb.), ugyanakkor a tolmácskompetencia modellezését is viszonylag kevesen kísérelték meg. Pöchhacker például egy többdimenziós kompetenciamodellt dolgozott ki, amelyben központi szerepet kap a nyelvi átváltási kompetencia, és amelyet kiegészít a kulturális kompetencia és az interakciók kezelésének készségei a szakszerű és etikus viselkedés kontextusában (Grbić–Pöchhacker 2015).

Bár a legtöbb kompetenciamodellt a konferenciatolmácsolásra való tekintettel dolgozták ki, egyre többen foglalkoznak a kérdéssel a közösségi tolmácsolás kapcsán. A kanadai egészségügyi tolmácsok hálózata (Healthcare Interpretation Network) által kiadott útmutató³ például négy fő kompetenciát határoz meg a közösségi tolmácsok munkájának vonatkozásában:

1. *az átültetés kompetenciája*: a tolmács képes egy üzenetet egyik nyelvről a másikra átültetni, megérti a forrásnyelvi szöveget, és azt hiánytalanul átadja a másik nyelven, miközben tisztában van saját szerepével az adott tolmácsolási helyzetben;
2. *a nyelvi kompetencia*: a tolmács egyrészt mélyrehatóan ismeri a munkanyelveit, másrészt tisztában van a releváns témakörökkel és terminológiával;
3. *információkeresési és technikai kompetencia*: az információkeresési kompetencia arra vonatkozik, hogy a tolmács képes további nyelvi és szaktudás elsajátítására, hogy az adott helyzetben tolmácsolni tudjon. Alkalmazni tudja a keresési eszközöket, és hatékonyan használja a rendelkezésére álló forrásokat;
4. *interperszonális vagy személyközi készségek*: a tolmács erős kommunikációs készségekkel rendelkezik, udvarias, tisztelettudó és tapintatos, jól bánik az emberekkel, és jó az ítélőképessége.

2 Ezzel kapcsolatban lásd bővebben Fazakas 2017.

3 <https://secureservercdn.net/45.40.155.145/l3r.c38.myftpupload.com/wp-content/uploads/2018/06/National-Standard-Guide-for-Community-Interpreting-Services.v2..pdf> [2020. augusztus 15.]

15.3. Tolmácskompetenciák – harmonizáció

Az Európai Bizottság EMT (European Masters in Translation) szakértői csoportja 2009-ben dolgozta ki azt a modellt, ami az európai fordítóképzés harmonizációját, illetve *az elvárt kompetenciák egységesítését* célozta (Gambier et al. 2009). Az EMT keretében a kompetencia terminusát abban a jelentésben használják, ahogyan azt az Európai Képesítési Keretrendszer (EKKR, angolul European Qualifications Framework, EQF) meghatározza: „a tudás, készségek és személyes, szociális és/vagy módszertani képességek használatának bizonyított képessége munkahelyi vagy tanulási helyzetekben a szakmai és személyes fejlődés érdekében. Az Európai Képesítési Keretrendszer a kompetenciát a felelősség és az autonómia szempontjából írja le.”⁴

Az EMT projekt keretében az alábbi kompetenciákat határozták meg és írták le:

1. szolgáltatói kompetencia;
2. nyelvi kompetencia;
3. interkulturális kompetencia;
4. információkezelő kompetencia;
5. tematikai-terminológiai kompetencia;
6. technológiai kompetencia (Gambier 2009).

Bár ezeket a kompetenciákat a fordítókra való tekintettel, valamint fordítás-oktatási célokkal dolgozták ki, az alábbiakban azokat a vonatkozásokat emeljük ki, amelyek a professzionális tolmácsok esetében is elvárhatók. A szerzők szerint a kompetenciák kapcsán nem beszélhetünk hierarchiáról, mindegyik egyformán fontos, mégis nagy hangsúlyt kap a fordító/tolmács *szolgáltató* mivolta, ezen belül is az interperszonális tényezők: a megbízóval való tárgyalás készsége, a piac igényeinek a követése stb. (Válóczi 2010. 29.).

A továbbiakban a kompetenciákat az EMT rendszerének megfelelően strukturálva mutatjuk be, az ezekkel kapcsolatos alkompetenciákra is kitérünk, mind-egyiket a tolmácsolási tevékenységre vonatkoztatva. Ahol szükséges, további ki-egészítéseket eszközölünk.

15.3.1. Szolgáltatói kompetencia

A szolgáltatói kompetenciákhoz az EMT rendszere 20 alkompetenciát sorol, és ezeknek két dimenzióját különbözteti meg, az *interperszonális* és a *szövegproduktív* alkompetenciákat.

Az interperszonálisak közül (összesen 13) csak néhányat említünk:

- a tolmács tudatában van a tolmács társadalmi szerepének;
- képes megfelelni a piaci elvárásoknak és a különböző megbízásoknak;

4 <https://www.project-hceu.eu/index.php?id=4&L=3> [2020. augusztus 24.]

- tudja, hogyan kell az ügyfeleket/potenciális ügyfeleket megközelíteni;
- rendelkezik tárgyalási készségekkel a megbízásra vonatkozóan (pl. határidők, tarifák, szerződések, jogok, felelősségek stb.);
- képes beosztani idejét, a munkamennyiséget;
- jól tűri a stresszt;
- ki tudja számolni a szolgáltatás árát és értékét;
- követi az etikai előírásokat;
- képes nyomás alatt dolgozni;
- képes csapatban dolgozni stb.

A szövegproduktív kompetenciák (összesen 7) nagy része inkább fordítás-specifikus (mint pl. a fordítások korrektúrázási és lektorálási eljárásai), azonban néhány vonatkozásban a tolmácsolásban is fontos szerepet játszanak, elsősorban a minőségbiztosítás és a tolmácsolási stratégiák tekintetében. Azért sorolhatjuk őket a szolgáltatói kompetenciák közé, mert ebben az értelmezésben a célnyelvi szövegre való tolmácsolás, illetve a szöveg maga képezi a szolgáltatást.

A szövegproduktív a tolmácsolás esetében értelemszerűen szóbeli, és vannak olyan vonatkozásai, amelyeket inkább a nyelvi kompetenciával hozhatunk összefüggésbe, ezért ezeket a következő fejezetben tárgyaljuk.

15.3.2. Nyelvi kompetencia

Vitathatatlan, hogy abból lesz jó tolmács, aki jó, sőt kiváló nyelvi képességekkel rendelkezik anyanyelvén és egy vagy több idegen nyelven. A továbbiakban a tolmács által használt nyelveknek, illetve a nyelvi kompetenciáknak az EU intézményeiben megfogalmazott meghatározásait mutatjuk be.

Az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatósága által meghatározott alapelvek szerint a konferenciatolmácsok (ez azonban más tolmácsolásfajtára is kiterjeszhető) általában passzív nyelveikről dolgoznak anyanyelvükre (l. pl. Çelik–Özcan 2013). *Passzív nyelvek* a tolmácsok által tökéletesen értett nyelvet nevezzük, amelyeket azok bizonyos fokig beszélnek is. Az *aktív nyelvek* a tolmácsok által beszélt nyelvek, általában az anyanyelvük, melyet „A” nyelvként is említene⁵. A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesülete (AIIC) így határozza meg e fogalmakat:

⁵ „A tolmácsok egy része anyanyelvén kívül más nyelvet is beszél olyan magas szinten, hogy az általa ismert nyelvek közül egyről vagy többről képes arra tolmácsolni. Ez a nyelv az illető **második aktív nyelve**. Azt a tolmácsolási technikát, amikor a tolmács anyanyelvéről második aktív nyelvére tolmácsol, retúrtnak nevezzük. A tolmácsok némelyike második aktív nyelvére csak konzekutív tolmácsolást végez, szinkrontolmácsolást nem.” (http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/language-combination/index_hu.htm, 2016. február 16.)

Aktív nyelvek:

A: a tolmács anyanyelve (vagy egy általa minden szempontból anyanyelvi szinten beszélt második nyelv), amelyre a tolmács az általa ismert összes többi nyelvből konzekutív és szinkrontolmácsolást egyaránt végez.

B: a tolmács anyanyelvétől eltérő nyelv, amelyet a tolmács tökéletesen beszél, s amelyre az általa ismert többi nyelv közül egyről vagy többről dolgozik.

Passzív nyelvek:

C: azok a nyelvek, amelyeket a tolmács teljesen ért, s amelyekről tolmácsolást végez.⁶

Az EMT Projectben 3 alkompetenciát jelölnek meg a nyelvi kompetencián belül: az első az A, B, illetve C nyelv grammatikai, lexikai és idiomatikus struktúráinak megértésére vonatkozik, a másodikban az A és B nyelvben a hasonló struktúrák és konvenciók használatának a képessége fogalmazódik meg, míg a harmadik a nyelvekben végbemenő változások és fejlődések azonosításának képességét, azaz sokkal inkább a kreatív nyelvi készséget jelöli.

A nyelvi kompetencia tehát elsősorban a forrásnyelvi szöveg megértésére vonatkozik, de a szövegprodukcóra is, a két nyelv grammatikai, lexikai struktúráinak megfeleltetésére, illetve a tolmácsolás szöveg hangoztatására is. Éppen ezért szükséges röviden említést tennünk a tolmácsok beszédtechnikai készségeiről, a helyes mondat- és szóhangsúly alkalmazásáról mind az A nyelven, mind pedig a B és C nyelveken. Idetartozik a helyes intonáció, beszédritmus, beszédtempó és a már említett hangsúlyviszonyok, melyeknek egyrészt igazodnia kell a forrásnyelvi szöveghez (pl. a beszéd gyorsaságának tekintetében), másrészt viszont meg kell őrizniük a célnyelvi hangzó szöveg specifikumait.

A tolmácsoknak kerülniük kell a rossz hangképzést, az idegen hanglejtést, a ritmushiányt, a hangsúlyozási és hangképzési hibákat, a helytelen mondat- és szöveg dallamokat, hiszen a rosszul hangsúlyozott mondatokban éppen a tolmácsolási közlés lényege veszhet el, a megértetés. Egyaránt hiba az, ha a tolmács semmit sem hangsúlyoz, illetve ha mindent túlhangsúlyoz, mert a hangsúlyok kioltják, közömbösítik egymást (lásd pl. Suba 2013. 48.).

A már említett kreativitás kritériuma újszerű a tolmácsolás értelmezésében, hiszen nagyon sokáig a „láthatatlan közvetítő” szerepét töltötte be, aki automatikusan tolmácsolja a forrásnyelvi szöveget. Korunk tolmácsának fogékonynak kell lennie a nyelvi változásokra, kreatív megoldásokat kell találnia, kreatívan kell korrigálnia a nyelvi szereptévesztéseket, illetve a tolmácsolási helyzetben is elengedhetetlenül fontos a helyzetfelismerés, a gyors, kreatív problémamegoldás (Válóczi 2010. 30.).⁷

6 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/language-combination/index_hu.htm (2016. február 16.)

7 A kreativitás kérdését bővebben a 18. fejezetben tárgyaljuk.

15.3.3. Interkulturális kompetencia

Az EMT kompetenciarendszerében az interkulturális kompetenciának 11 alkompetenciáját állapították meg, ezek közül 3 szociolingvisztikai és 8 szövegdimenziós kompetencia.

A *szociolingvisztikai alkompetenciák* között említik a következőket:

- a nyelvváltozatok funkciójának és jelentésének felismerése (legyenek ezek társadalmi, földrajzi, történeti vagy stílusbeli nyelvváltozatok);
- az adott közösség nyelvi interakcióira vonatkozó szabályok ismerete (akár nonverbális szinten is);
- az adott szituációnak megfelelő regiszter kiválasztása.

A nyelvváltozatok kérdéséhez további adalék a kisebbségi nyelvváltozatok kérdése, hiszen számos esetben a tolmácsnak nem sztenderd szövegekkel kell dolgoznia, ebben az esetben a célnyelvi kontextusnak megfelelően választ a sztenderd/nem sztenderd célnyelvi változatok közül.

A *szövegdimenziós alkompetenciák* közül számos fordításspecifikus, azonban ezek közül is sok vonatkoztatható a tolmácsolási eseményre is. A tolmácsnak képesnek kell lennie:

- megérteni és értelmezni egy adott szöveg makrostruktúráját, azokat az előfeltevéseket, rejtett és nem rejtett utalásokat, intertextuális vonatkozásokat, melyeket a tolmácsolandó szöveg tartalmaz;
- tudnia kell összefoglalni a forrásnyelvi szöveg tartalmát, azokat a kulturális elemeket, értékeket és referenciákat azonosítani, amelyeket a szöveg tartalmaz;
- tudnia kell a különböző kultúrák elemeit és szövegalkotási módszereit egymásnak megfeleltetni és összehasonlítani;
- meg tud felelni a szövegprodukciónak szemben támasztott retorikai elvárásoknak és standardoknak;
- szükség esetén az A és B nyelven képes a szöveget átfogalmazni, újrastrukturálni és lerövidíteni;
- ezeken kívül megemlítendő, hogy a tolmácsnak tudnia kell a nonverbális jeleket is értelmezni, amik kultúránként eltérőek lehetnek.

Az interkulturalitásnak ugyanakkor a globalizáció felől is fontos szerepe van, hiszen egyre gyakoribbak a kommunikációs események az egymástól gyökeresen eltérő kultúrák között, így a tolmácsolás során szükség van a tolmács interkulturális képességeire. A tolmácsnak tudatában kell lennie annak, hogy saját kultúrája meghatározza észlelését, hitét, értékrendjét és társadalmi szokásait, melyek a maguk módján hatással vannak saját kommunikációjára (lásd pl. Zhang 2011. 48.). Az interkulturális kompetenciában ugyanakkor szükséges tudatosulnia a kultúrák, a világlátások, a szimbólumrendszerek közötti különbségeknek. Kijelenthető tehát, hogy a tolmács nem nyelvet fordít nyelvre, hanem kultúrát kultúrára.

Éppen ezért minden egyes tolmácsolási esemény előtt – a tolmácsolás formája, helye és ideje függvényében – a tolmácsnak foglalkoznia kell mindazokkal a

vonatkozásokkal is, amelyek a kulturális különbségekből adódnak: megemlítendők például a köszönési formulák, a szemkontaktus, a térben való elhelyezkedés, az udvariassági formulák, a különböző kultúrák férfi- és női szerepeire vonatkozó szabályok szem előtt tartása vagy akár az öltözködési konvenciók.

15.3.4. Információkezelő kompetencia

Az EMT rendszerében az információkezelő kompetencia alá hat alkompetenciát sorolnak. A tolmácsolás szempontjából a következőket fontos megemlítenünk:

- az információ azonosításának kompetenciája;
- a dokumentációs és terminológiai kutatás (mely megelőzi a tolmácseseményt), akár a szakemberekkel való konzultáció is;
- a feladatnak megfelelő információk feldolgozása;
- a források (pl. internetes dokumentumok vagy egyéb médiumok szolgáltatott információk) megbízhatóságáról való döntés;
- az információs és keresési eszközök használata, illetve a saját dokumentumok archiválásának módozatai, hogy azok a legmegfelelőbbben elérhetőek, kereshetőek legyenek.

A procedurális tudás tehát a tudásanyag kezelése, a nagy mennyiségű információ rendkívül gyors feldolgozása, az önfejlesztés, az új információk egységesítése a korábbiakkal alapvető elvárásként képeződik le korunk tolmácsaival szemben (lásd pl. Válóczy 2010. 30.).

15.3.5. Tematikai-terminológiai kompetencia

A tolmácsolási munkák során (legyen az konferenciatolmácsolás, közösségi tolmácsolás vagy egyéb típusú munkák) a tematikai és terminológiai jártasság elengedhetetlen fontosságú a tolmács számára. Még a nagyon mélyreható általános műveltség és olvasottság sem biztosítja azt, hogy egy nagyon speciális szakterületen a tolmács alapos terminológiai felkészülés nélkül helyt tud állni. Erre pedig általában a tolmácsolási eseményt megelőzően van szükség és lehetőség, hiszen az esemény közben a kognitív terhelés miatt esetenként egy-egy terminust ki lehet keresni egy online szótárból vagy egy előre elkészített szójegyzékből, de ez nem pótolja a felkészülést.

Rütten szerint a tematikai és terminológiai felkészülésnek három szintje van. Az első szint az adatok meglehetősen mechanikus összegyűjtését foglalja magában: ezek lehetnek kéziratok, előadások, prezentációk, szólisták és ehhez hasonlóak. A második szinten a tolmács a „nyersanyagból” kiválasztja a potenciálisan releváns adatokat (terminusokat, meghatározásokat, kontextust),

és információkká alakítja azokat, a harmadik szinten pedig beépíti ezeket a saját tudásrendszerébe: a korábban nem ismert információkat memorizálja, azonosítja az esetleges hiányokat, és rendszerezi azokat a későbbi felhasználás céljából (Rütten 2015. 416–417.).

Az EMT a tematikai és terminológiai kompetencia területén három alkompetenciát azonosít. Ezek szerint a tolmácsnak tudnia kell, hogyan és hol keresse a megfelelő információkat a tolmácsolandó szöveg tematikai vonatkozásainak minél jobb megértése érdekében, ez tehát szorosan összefügg az információkezelő kompetenciával. Ebben elengedhetetlen a különböző szakterületek és alkalmazási területek fogalomrendszerének, érvelési módozatainak, bemutatásának, nyelvhasználatának, terminológiájának ismerete.

Ebben a tekintetben is rendkívül fontos szerepet játszik a tolmács kíváncsisága, érdeklődése mint jellemvonás, ami jelentősen megkönnyíti a nagyon sokféle területen való tájékozódást, ugyanakkor az analízis és az összegzés képessége az adott szakterületek releváns információinak összegyűjtése és rendszerezése céljából.

15.3.6. Technológiai kompetencia

A ma tolmácsának számos olyan technológiai eszközt kell ismernie és használni tudnia, amelyek segítik munkáját, sőt, egyre inkább elengedhetetlenek a felkészülés, a tolmácsolási esemény, valamint az esemény utáni adatrendszerezés szempontjából is. Bár az új információs és kommunikációs technológiák használata elsősorban a fordítói piacon terjedt el, használatuk a tolmácsok munkáját is egyre inkább segíti.

Az EMT rendszere öt alkompetenciát fogalmaz meg a technológiai kompetencia kapcsán, melyek közül egyesek ismét szinte kizárólag a fordítási tevékenységben alkalmazandók (pl. szövegjavítási szoftverek használata), azonban a tolmácsolási eseményre való felkészülésben is nagy fontossága van a fordítói memóriák, terminológiai adatbázisok készítésének és kezelésének. Míg korábban a terminológiai és tartalmi feldolgozást csak a könyvtárak, szaklapok vagy szakemberek segítették, ma már mindez leginkább az internet segítségével történik, „ahol az online enciklopédiáknak, a többnyelvű elektronikus szótáraknak, terminológiai adatbázisoknak és párhuzamos szövegeknek köszönhetően a tolmácsolási esemény tartalmi és terminológiai előkészítése sokkal könnyebbé és hatékonyabbá vált a különböző munkanyelveken” (Horváth 2013. 152.).

A konferenciatolmácsok ma már nemcsak a felkészüléshez, hanem a tolmácsolási esemény közben is használják a számítógépüket vagy a táblagépüket elsősorban a szervezők által rendelkezésre bocsátott anyagok követésére, a frissen megszerzett előadások előkészítésére, de akár az új, ismeretlen szakkifejezések kiszótározására, azok célnyelvi megfelelőjének felkutatására valós időben (az internet és a tolmácsolástámogató szoftverek segítségével) (l. pl. Horváth 2013. 152–153.).

A technikai fejlődés ugyanakkor magával hozta a videokonferenciák és a távtolmácsolás különböző formáinak térnyerését, melyeket az ENSZ-ben, illetve az Európai Unió intézményeiben is egyre gyakrabban használtak. A távtolmácsolás alkalmazása a koronavírus-járvány következtében számos esetben az egyetlen megvalósítható tolmácsolási módozat maradt, különösen az egészségügyi tolmácsolás terén, de az Európai Unió intézményeiben és az ENSZ-ben dolgozó tolmácsoknak is át kellett állniuk az otthonról, távolról történő munkavégzésre, hiszen a személyes találkozókra hosszú időn át nem volt lehetőség.⁸ Mindezek újabb kihívásokat jelentenek, amelyekre az újabb technológiai fejlesztések jelentik majd a választ, mint például azok a szoftverek, amelyek az online több nyelven történő munkát vagy akár a relézést is lehetővé teszik, azt szimulálva, hogy a tolmácsok a különböző kabinokban dolgoznak. A távtolmácsolásnak természetesen hátulütői is vannak, hiszen az otthonról végzett tolmácsolási munka során legtöbbször nem adták azok a feltételek, amelyek a kabinban: egyrészt minden az internetes sávszélességtől függ, másrészt a hangminőség kárát szenvedheti a távtolmácsolásnak, ugyanakkor az összpontosításra sincs olyan mértékben lehetőség, mint a speciálisan tolmácsolási munkára kialakított kabinokban.

A legújabb szakirodalom megemlíti a *számítógéppel támogatott tolmácsolást* is, amelyben az új technológiák már nem segédeszközként, illetve a tolmácsolás médiumaként funkcionálnak, hanem a tolmács munkájának egy részét „át is vállalják”. Ilyen a telefontolmácsolás vagy a távtolmácsolás egyik formája, például biztosítási vagy orvosi témakörben, amikor az egyik fél többnyire előre látható kérdéseket tesz fel, a másik fél pedig ezekre válaszol (bővebben lásd Horváth 2013. 153.), a terminológiai segítséget nyújtó technológiai eszközök használata a kabinban, sőt, a gépi tolmácsolás bizonyos fajtái is (lásd Kalina–Ziegler 2015. 443.). Lehetőség van beszédfelismerő programok használatára is, amelyek írott szöveggé alakítják az előadók beszédét, így megkönnyítve a tolmácsolást, a terminológiai kivonatolást, illetve a terminusoknak a glosszáriumokból való kikeresését.⁹

15.4. Összegzés

A nyelvi közvetítésben, a fordításban és tolmácsolásban egyaránt azonosíthatók olyan kompetenciák, amelyek egyrészt elengedhetetlenek a minőségi munka elvégzéséhez, másrészt fejleszthetők, oktathatók és mérhetőek. Bár az EMT

8 Az egészségügyi tolmácsolásról lásd: <https://theconversation.com/remote-interpreting-services-are-essential-for-people-with-limited-english-during-covid-19-and-beyond-143531> [2020. augusztus 26.], az ENSZ-ben dolgozó tolmácsok helyzetéről lásd: <https://www.un.org/en/coronavirus/portraits-un-interpreters-adapt-new-work-modes-during-covid-19> [2020. augusztus 26.]

9 https://ec.europa.eu/education/knowledge-centre-interpretation/digital-booth_hu [2020. augusztus 26.]. A távtolmácsolás és a számítógéppel támogatott tolmácsolás részletes tárgyalását lásd fentebb, a 7. és 8. fejezetben.

keretén belül körvonalazott kompetenciákat a fordítási tevékenységre dolgozták ki, véleményünk szerint ezek nagyon jól alkalmazhatók a tolmácsolásban is: a szakirodalomból ismert tolmácsolási kompetenciamodellekhez képest részletesebb rendszert alkotnak, hiszen a nyelvi és interkulturális vonatkozásokon túl kiemelkedik a szolgáltatói kompetencia, és hangsúlyos szerepet kapnak az információkezelői, tematikai-terminológiai, technikai vonatkozások is, amelyek a tolmács szolgáltatói mivoltát erősítik.

Nem utolsósorban a fent leírt kompetenciák fogódzót nyújthatnak a tolmácsolást tanuló hallgatóknak, illetve a gyakorló tolmácsoknak is arra vonatkozóan, hogy milyen területen van szükségük a fejlődésre, fejlesztésre, hogy melyek azok a vonatkozások, amik miatt esetleg problémák merülhetnek fel a munkavégzésük során, illetve ezek segítségével tájékozódni tudnak a dinamikusan változó piac kontextusában.

Szakirodalom

ÇELIK, P. G.–ÖZCAN, L. A.

2013 Determining proficiency level in foreign language teaching: the case of translation and interpretation students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 70. 288–304.

FAZAKAS N.

2017 Nyelvjárások fordítása és tolmácsolása. In: Benő A.–Fazakas N. (szerk.): *Élőnyelvi kutatások és a dialektológia*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 89–99.

GALÁNTAI L.–HÜBER G. M.

2015 A felejtés kritikája. A neveléstörténet fókuszja a kompetencia alapú tanárképzésben. In: Vörös Katalin (szerk.): *Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. <http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/13/index.html>

GAMBIER, Y. et al.

2009 Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia translation. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf

GRBIĆ, N.–PÖCHHACKER, F.

2015 Competence. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 69–70.

HORVÁTH I.

2013 A fordító- és tolmácsképzés új kihívásai. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 149–158.

KALINA, S.

2000 Interpreting competences as a basis and a goal for teaching. *The Interpreters' Newsletter* 10. 3–32.

KALINA, S.–ZIEGLER, K.

2015 Technology. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 410–412.

KÁROLY K.

2018 *Szövegtan és fordítás* [Digitális kiadás]. Budapest, Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634543121 https://mersz.hu/hivatkozas/m339szef_19_p1#m339szef_19_p1

KERMIS, M.

2009 *Translators and Interpreters: Comparing Competences*. MA thesis, Universiteit Utrecht. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/33468>

KURTÁN Zs.

2004 Szaknyelvoktatási tananyagok fejlesztésének elméleti és gyakorlati kérdései. In: *Porta Lingua 2004. A szaknyelvtudás esélyteremtő ereje*. Debrecen, 77–86.

RÜTTEN, A.

2015 Terminology. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 416–417.

SCHWIETER, J. W.–FERREIRA, A.

2018 Bilingualism, translation and interpreting. In: Malmkjær, K. (ed.): *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. London–New York, Routledge, 251–266.

SUBA R.

2013 A kisebbségi magyar nyelvváltozatok néhány nyelvi-kiejtési sajátossága és tükröződésük a romániai magyar médiában. In Pletl Rita (szerk.): *Nyelvhasználat a romániai magyar audiovizuális médiában*. Kolozsvár, Ábel Kiadó–Scientia Kiadó, 43–55.

VÁLÓCZI M.

2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmácsszemélyiség alakulása napjainkban. In: *BGF Tudományos Évkönyv*, 28–34.

ZHANG, X.

2011 On Interpreters' Intercultural Awareness. *World Journal of English Language* 1/1. 47–52.

16. INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS ÉS MEMÓRIA A TOLMÁCSOLÁSBAN

16.1. Bevezetés

Bár az információfeldolgozás és az emlékezet kérdései a tolmácsolás közben alkalmazott kognitív folyamatokhoz tartoznak, külön fejezetet szentelünk nekik, hiszen a tolmácsolási tevékenységben, illetve minden egyes tolmácsolási esemény során kiemelkedő szerepük van. Ahhoz, hogy a tolmács az információt egyik nyelvből átültesse a másikba, képesnek kell lennie annak feldolgozására (lásd pl. Horváth 2015. 135.). Az ideális tolmácsra vonatkozó leírásokban visszatérő jellemvonás a kiemelkedő információfeldolgozási képesség és a jó memória, ami meghatározza a tolmácsolás hatékonyságát.

Horváth részletes összefoglalójában a tolmácsolás közbeni információfeldolgozás három sajátosságát emeli ki: egyrészt a tolmácsolás célja az üzenet átadása egy másik személynek egy másik nyelven, másrészt a tolmácsolás szoros kapcsolatban áll a két nyelvre kiterjedő nyelvfeldolgozási folyamatokkal, harmadrészt pedig egy stresszhatás alatt végbemenő folyamatról beszélünk (lásd Horváth 2015. 149.). Az információfeldolgozás egyik fontos szakaszát az adattárolás és a memória képezi, ebben a fejezetben ezeknek a bemutatásával foglalkozunk.¹

Számos kutatás arra utal, hogy a tolmácsok általában jobb eredményeket érnek el egyes nyelvi és memóriához köthető feladatokban, mint a nem tolmács vizsgálati alanyok (Christoffels et al. 2006. 326.). A memóriára vonatkozó klasszikus szakirodalom három alapkategóriát különböztet meg, ezek az érzékszervi vagy szenzoros tár, a rövid távú és a hosszú távú memória (lásd pl. Bajo–Padilla 2015). A szenzoros memória az információt egy másodpercnél rövidebb ideig tárolja, ami aztán átkerül a rövid távú memóriába. Gyakorlás és ismétlés útján az információ átkerülhet a hosszú távú memóriába, ahol aztán meghatározatlan ideig megmarad.

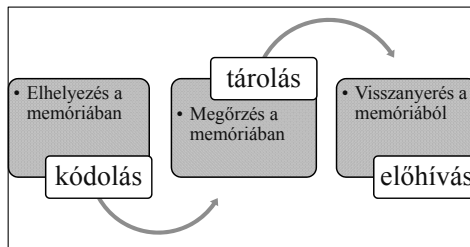
Az újabb vizsgálatok szerint az emlékezetrendszerek ennél bonyolultabban működnek, és szükség van további differenciálásra, aminek értelmében a rövid távú memóriát az ún. *munkamemória* részeként értelmezik, ami az információk tudatos megtartását, feldolgozását és mozgását biztosító komplexebb rendszer (Baddeley 2003, idézi Bajo–Padilla 2015). Mind a konszekutív, mind a szinkrontolmácsolásban nagyon rövid idő áll a tolmács rendelkezésére, hogy megértse a forrásnyelvi információt, hogy az anyagokat átrendezze és a célnyelven megfogalmazza. Ezt a feladatot pedig elsősorban a rövid távú vagy munkamemória segítségével hívásával tudja elvégezni. A hosszú távú memóriának is meghatározó szerepe van, éppen

1 Nem célunk az információfeldolgozás modelljeit, illetve annak a szakirodalomban tárgyalt megközelítéseit kimerítő módon leírni, ezeket részletesen tartalmazza Horváth összefoglalója (Horváth 2015. 149–158.).

ezért fontos ezek részletes tárgyalásának teret szentelni. Az alábbiakban először az emlékezet szakaszait, aztán a memóriatípusokat vizsgáljuk meg, azoknak lehetséges meghatározásait, illetve azt, hogy ezek milyen szerepet töltenek be a különböző tolmácsolási események során. Kitérünk ugyanakkor azokra a módszerekre és stratégiákra is, amelyek az emlékezést segítik elő a tolmácsolás különböző formáiban.

16.2. Az emlékezet szakaszai

A pszichológusok három szempontból osztályozzák az emlékezetet vagy memóriát. Az első az emlékezet szakaszait különíti el, ezek a *kódolás*, a *tárolás* és az *előhívás*.

1. ábra. Az emlékezés három szakasza (Atkinson et al. 1999. 223.)

A második szempont, amit a bevezetőben már érintettünk, a rövid, illetve hosszú időtartamra való tárolást szolgáló memóriát különbözteti meg, a harmadik pedig aszerint tesz különbséget, hogy milyen típusú információk, vagyis milyen tartalmak tárolásáról van szó, és ebből a szempontból explicit és implicit memóriáról beszélnek (lásd Atkinson et al. 1999. 223.).

16.3. A rövid távú memória szerepe a tolmácsolási folyamatban

A rövid távú, „elsődleges” vagy „aktív”² memóriában korlátozott mennyiségű anyagok, információk pár másodpercig (20-30 mp) tartó megőrzése történik. A rövid távú memóriában tárolt információk egyaránt származhatnak

2 Egyes szakirodalmi források szerint az aktív memória abban különbözik a rövid távú memóriától, hogy nem kizárólag csak az információ tárolására vonatkozik, hanem egyrészt tárol, másrészt azonban feldolgoz és végrehajtó erővel bír a kognitív folyamatokra vonatkozóan (lásd pl. Timarová 2008).

recens érzékszervi ingerekből, a hosszú távú memóriából, illetve recens agyi feldolgozásból. A tolmácsolás során mindhárom aktuális lehet, hiszen a frissen hallott (vagy látott) információk kapcsolódhatnak a hosszú távú memóriában tárolt információkhoz (pl. terminusok, kifejezések előhívása), illetve a mentális feldolgozási folyamatokhoz.

A kódolás, tárolás és előhívás hármasa a rövid távú memória esetén is közreműködik, ugyanakkor a tolmácsolás szempontjából fontos néhány szót ejteni a kódolási módokról. Amikor az információ a memóriába kerül, egy bizonyos kódba vagy reprezentációba íródik át, azaz ún. „emléknyomná” alakul (Csépe et al. 2007–2008). A rövid távú memória kódolásának egyik formája az akusztikus kódolás, mely elsősorban arra vonatkozik, amit hallunk (ezek lehetnek szavak, mondatok, hangok), anélkül, hogy hangsúly kerülne ezek jelentésére. A kutatások azt mutatják, hogy a tolmácsolás során a tolmács nagymértékben támaszkodik arra, amit hall, ezért az idő rövidege miatt sokszor a jelentés szűrése nélkül történik meg a nyelvi átvitel. A tolmácsolás azonban csak akkor mondható sikeresnek, ha a szavak, mondatok kontextusba kerülnek, ebben pedig a hosszú távú memória játszik fontos szerepet (lásd pl. Kriston 2012. 82.).

A rövid távú memória vizuális kódja egyfajta fénykép, amely néhány másodpercig fenntartható (Atkinson et al. 1999); Pinker szerint „az elme a vizuális reprezentációt néhány másodperc alatt alfabetikussá alakítja, elvesztvén a benne rejlő mértani információt” (Pinker 2002. 91.). A tolmácsolás során vizuális ingert jelennek ugyanakkor például azok a prezentációk, diagramok, táblázatok, amelyek egy konferencia-előadás során kerülnek vetítésre, vagy a hallgató által megalkotott vizuális reprezentációk. Több vizsgálat is arra a következtetésre jutott, hogy a vizuális ingerek kiegészítik az auditívakat, és az ún. bimodális, egyszerre auditív és vizuális prezentáció elősegíti a tolmácsolandó szöveg, üzenet befogadását (Jesse et al., idézi Horváth 2015. 151.). Az akusztikus és vizuális kódolás a perceptuális kódolási módok közé sorolható, míg a szakirodalom beszél szemantikus, jelentésen alapuló reprezentációról vagy kódolásról, ami a hosszú távú memóriában érvényesül.

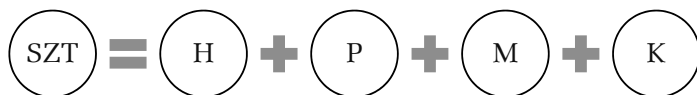
A szakirodalomban elterjedt nézet szerint a tolmácsolásban a rövid távú memóriának alapvető szerepe van, sőt, a tolmácsolás folyamata maga egészen a rövid távú memória köré épül, melyben egyaránt megtalálható a forrásnyelvi szöveg kódolása, az információk tárolása, azok visszanyerése, illetve az üzenet dekódolása a célnyelven (Duong 2006. 8.).

16.4. Gile erőfeszítés-modellje

Gile (2009) szerint a szinkrontolmácsolással kapcsolatos egyik legnagyobb kihívást az jelenti, hogy a tolmácsok vagy a tolmácsolást tanulók folyamatosan azt érzik, hogy ez egy „nehéz” feladat, ami származhat akár abból is, hogy egy szigorú

tolmácsoktató folyamatosan a hibát keresi/kereste a munkájukban. De ez nem csak a hallgatókat érinti: még a nagy tapasztalattal rendelkező tolmácsok jelentős része is azt érzi, hogy nem sikerült minden információt megfelelő minőségben átültetni a célnyelvbe (Gile 2009. 157.). Gile kutatásaiban olyan tolmácsokat vizsgált, akik esetében nem merül fel az, hogy nem értik a forrásnyelvet, és mégis előfordultak hibák, sőt még olyan eseteket is lejegyez, amikor ugyanazok a tolmácsok ugyanazt a szöveget tolmácsolták le pár perces eltéréssel, és másodjára olyan hibákat vétettek, amiket első alkalommal nem. Éppen ezért a tolmácsolási nehézségeket nem a tolmácsok inkompetenciával magyarázza, hanem *erőfeszítés-modelljében* megkísérli azokat a szempontokat leírni, amelyeket a tolmácsolási feladat természete magával hoz, és amelyeket meg kell oldani a megfelelő stratégiák és taktikák alkalmazásával (lásd pl. Gile 2009. 158.).

Minden tolmácsolástípusra kidolgozta a feldolgozás és a rövid távú memória kapcsolatát, ezeknek szakaszait, illetve a tolmácsolástípusok „képleteit”, melyek segítségével a rövid távú memória szerepe, valamint a többi mentális és kognitív folyamat is azonosításra kerül. Kiindulópontja, hogy a tolmácsolás olyan „mentális energiákat” igényel, amelyek korlátozott mennyiségben hozzáférhetőek, és amikor a tolmácsolás során több energiára volna szükség, mint amennyivel a tolmács rendelkezik, a teljesítmény csökken (Gile 2009. 159.).

SZT	Szinkrontolmácsolás
H	Szöveg meghallgatása és elemzése (minden olyan mentális művelet, mely a szöveg auditív mechanizmusok általi észlelése és a között a pillanat között van, amikor a tolmács dönt arról, hogy a hallott szövegrészlethez értelmet rendel, illetve nem rendel).
P	Beszédprodukción (minden olyan mentális művelet, mely a tolmácsnak abbéli döntésétől, hogy átad egy adatot vagy egy gondolatot, egészen addig tart, míg ezeket az előkészített információkat valóban artikulálja).
M	Rövid távú memória (minden olyan mentális művelet, amely a hallott szövegrészletek tárolásával kapcsolatos, míg azokat a tolmács a célnyelvi szövegben visszamondja, míg eltűnnek a rövid távú memóriából, vagy míg a tolmács úgy dönt, hogy nem fordítja le őket).
K	Koordinációs erőfeszítés

2. ábra. Gile szinkrontolmácsolási modellje

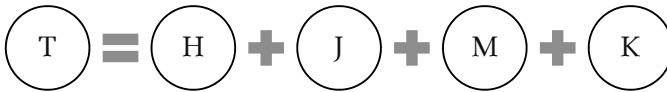
Gile a következő tolmácsolási erőfeszítéseket írja le, amelyek jelentős energiabefektetést igényelnek: a hallgatási és elemzési erőfeszítés, a beszédprodukción erőfeszítés és a rövid távú memória erőfeszítés. Ezek mellett még meghatározza az

ún. koordinációs erőfeszítést is, ami a szinkrontolmácsolásban kap szerepet, és a másik három erőfeszítés koordinációjáért felel (Gile 2009). A szinkrontolmácsolás képletét a 2. ábra szemlélteti.

Gile szinkrontolmácsolási modelljében azt hangsúlyozza, hogy a rövid távú memóriának elsősorban abban van szerepe, hogy a tolmácsnak raktároznia kell a már elhangzott szavakat/szövegrészt addig, míg a beszédszakasz második fele/további része el nem hangzik. Ez a szinkrontolmácsolásban annál is inkább megerősítő, mivel az információmennyiséget, valamint az elraktározás és előhívás tempóját is a beszélő határozza meg, nem pedig a tolmács (Gile, idézi Duong 2006. 9.).

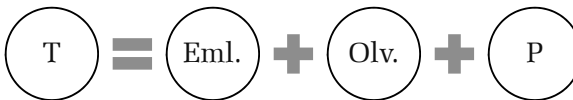
Ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogy a konsekutív tolmácsolásnak két szakaszában nem egyformán kerül alkalmazásra a rövid távú memória: míg az elsőben aktív szerepet játszik, a másodikban a tolmácsolásnak magának az előfeltételeként képeződik le. A konsekutív tolmácsolás képlete a következőképpen írható le:

1. Szakasz: megértés vagy hallgatás és jegyzetelés szakasza

T	Tolmácsolás
H	A forrásnyelvi szöveg meghallgatása és elemzése
J	Jegyzetkészítés
M	Rövid távú memória: az információ észlelése és a jegyzet elkészítése közötti időben van rá szükség
K	Koordináció

2. Szakasz: az újrafogalmazás vagy célnyelvi produkció szakasza

T	Tolmácsolás
Eml.	A rövid távú memóriában tárolt információk előhívása és a forrásnyelvi szöveg rekonstrukciója (emlékezés)
Olv.	A jegyzet felolvasása
P	A célnyelvi szöveg produkciója

3. ábra. Gile modellje a konsekutív tolmácsolásra vonatkozóan

Mivel tehát a szinkrontolmácsolás közben az információ kódolása és dekódolása majdnem ugyanabban az időben történik, az információ tárolására nagyon rövid idő marad, így a rövid távú memóriának sokkal nagyobb szerepe van a szinkrontolmácsolásban, mint a konsekutív tolmácsolásban.

A szakirodalom számos olyan technikát és stratégiát említ, melyek segítik a tolmácsot abban, hogy a célnyelvi szöveg minél pontosabban tartalmazza a forrásnyelvi információkat, és amelyek a rövid távú memória segítségét, tehermentesítését szolgálják, elsősorban szinkrontolmácsolási kontextusban. A továbbiakban ezek közül mutatunk be néhányat Duong (2006) alapján.

7. táblázat. A megértést segítő technikák és stratégiák

I. A megértést segítő stratégiák és technikák	
1. A válasz késleltetése	Amikor a tolmács nem érti vagy nem pontosan érti a forrásnyelvi szöveget, késleltetheti a választ egy rövid ideig (a másodperc töredékéig, illetve néhány másodpercig), ezzel tévéen lehetővé a rövid távú memória számára, hogy értelmezze az információt az új forrásnyelvi szövegek értelmében. Ez a technika az információknak a rövid távú memóriában való felhalmozódásához vezet.
2. A szegmens rekonstruálása (a kontextus segítségével)	Ezt a technikát abban az esetben alkalmazzák a tolmácsok, amikor nem hallottak/nem értettek meg egy szakkifejezést, nevet, számot, szövegrészletet, és megpróbálják rekonstruálni azt a nyelvi készségeik, a téma ismerete, valamint a szituáció alapján.
II. Megelőző stratégiák és technikák	
1. Jegyzetek készítése	Amikor a forrásnyelvi szöveg olyan számokat és neveket tartalmaz, melyekkel kapcsolatban a tolmács úgy érzi, hogy elfelejtheti őket, ezeket jegyzet formájában leírhatja. Azonban a szinkrontolmácsolási szituációban a jegyzetkészítésnek legjelentősebb hátulütője, hogy míg a tolmács jegyzetel, leterheli feldolgozási kompetenciáját, illetve nagy a veszélye a további információk elvesztésének.
2. A követési távolság (a fül-száj ív hosszának) megváltoztatása	A követési távolság vagy a fül-száj ív az az időintervallum, amelyik a megértés és a célnyelvi megfogalmazás között van. A követési távolság megváltoztatásával a tolmácsok befolyásolhatják a feldolgozási kapacitás megterheltségét az egyéni erőfeszítések során. A követési távolság lecsökkentésével tehermentesítik a rövid távú memóriát, azonban csökken az anticipáció lehetősége is, ami akár félrefordításokat is eredményezhet. A követési távolság megnövelésével elősegítik a megértést, azonban túlterhelhetik a rövid távú memóriát.

3. Szegmentálás	A szegmentálás azoknak a nyelveknek az esetében lehet aktuális, melyeknek szintaktikai felépítésében nagy eltérések vannak, ezért beágyazott szerkezeteket, homályos mondatstruktúrákat kell tolmácsolni. Ilyen esetben a tolmács korábban fogalmazhat újra célnyelven olyan szegmenseket, melyekre általában később kerülne sor. Ennek segítségével a tolmácsok rövid távú memóriája tárolja az eredeti szerkezetet, ugyanakkor elősegíti az információk újrendezését is.
4. Sorrendcsere felsorolás elemeinek esetében	A felsorolások igen kompakt szövegrészletek, főleg a nevek felsorolása, melyeket az akusztikus memóriában idézhet vissza a tolmács (visszhangoztatással). Ilyen esetekben a tolmács változtathat az elemek sorrendjén, amikor a rövid távú memóriájában tárolja azokat, akár úgy, hogy az utolsót említi meg először, és aztán kerít sort a többire.

III. Újrafogalmazási technikák és stratégiák

1. Kihagyás	A tolmácsok az esetek nagy többségében nem tudják a teljes forrásnyelvi információanyagot visszaadni. Olyan esetekben, amikor a forrásnyelvben ismétlés történik, illetve a hallgatóság már ismeri az adott információkat, a tolmács dönthet úgy, hogy ne fordítson le bizonyos információkat a célnyelvi szövegben (ugyanakkor gondoskodva arról, hogy elegendő információ átvitele történt).
--------------------	--

16.5. Jegyzetkészítés a tolmácsolásban

A jegyzetelést egyszerre tartják a koncentrációt és az elemzést megkönnyítő eszköznek, valamint a rövid távú memória tehermentesítését szolgáló módszernek. Konszekutív tolmácsolás esetén többnyire 5-10 perces beszédekkel és beszédszakaszokkal kell számolni, és a mondanivaló minden részletére kiterjedő, pontos visszaadásához általában nem elég csak a memóriára támaszkodni. Szükséges tehát egy jól használható, saját jegyzetelési technikát elsajátítani, kidolgozni. Fontos megjegyeznünk, hogy a jegyzetelés nem pótolja sem a szövegértést, sem a memóriát, hiszen ha nem értjük a forrásnyelvi szöveget, az összefüggéseket, a jegyzetünk is csak szövegdarabokat fog tartalmazni, így a tolmácsolt szöveg a célnyelvi közönség számára általában értelmezhetetlen lesz.

Arra nincsen szabály, hogy mely az a szakaszhossza a konszekutív tolmácsolásnak, mely felett már elengedhetetlen a jegyzet készítése, éppen ezért célszerű már a szöveg legelejétől jegyzetet készíteni.

A jegyzeteléssel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az nem egy szabványosított kódrendszer, amelyet meg kell tanulni, egy harmadik nyelv, hanem egy olyan praktikus segédeszköz, mely személyre szabott, és amely a tényleges értési, megtartási és felidézési nehézségeket hivatott áthidalni. A jegyzet a memóriával együtt működhet jól: a jegyzet segíti a memóriát, a memória pedig segíti értelmez-

ni a jegyzetet. A kognitív memóriát kiegészíti tehát egy ún. „anyagi memória”, a papírra írt jegyzet (Ahrens 2015).

A konszekutív tolmácsolás történetében már az 1920-as évekre vonatkozóan vannak feljegyzések arról, hogy a tolmácsok intuitív módon kialakították saját maguk részére azokat a jegyzetelési technikákat és módozatokat, amelyek a hosszú beszédek tolmácsolásakor segítették őket (lásd Ahrens 2015. 284.). A jegyzetelés klasszikus alapelveit Herbert, majd Rozan a 20. század 50-es éveiben dolgozta ki, és olyan alapelveket fogalmazott meg, melyek ma is megállják a helyüket.

A jegyzetelés klasszikus alapelvei a következők (lásd pl. Rozan 2002):

1. szavak helyett gondolatokat kell lejegyezni;
2. alkalmazni kell a rövidítés szabályait (szavak rövidítése, nem és igeidő jelölése, a regiszter rövidítése);
3. a gondolatok közötti kapcsolatok, összefüggések (azaz kötőelemek) lejegyzése;
4. a tagadás és a kiemelés jelölése;
5. a kiemelés jelölése;
6. vertikális elrendezés;
7. lépcsőzetes elrendezés (*la décalage*).

Mint azt már említettük, a jegyzetelés elsődleges célja a memória tehermentesítése. A memóriában tárolt információt kiegészítő részletek, amelyek feldolgozást nem vagy alig igényelnek, nem tarthatók meg pusztán az elemzőkészségre vagy logikára alapozva, és szószinten átválthatók (mint például adatok, számok, nevek, listák, szakmai, politikai, diplomáciai szempontból kényes kifejezések).

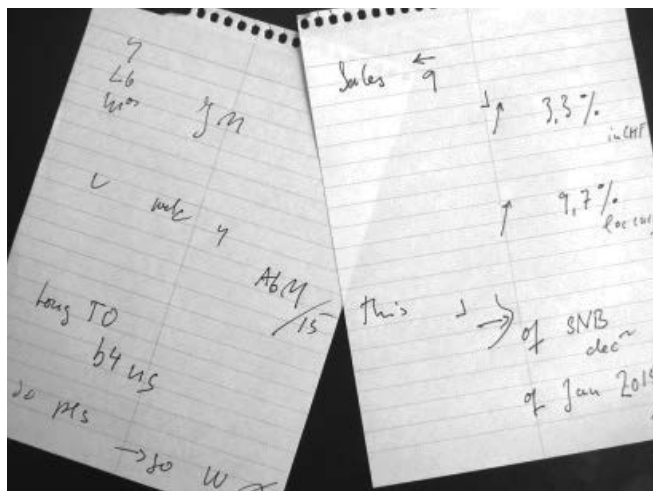
A jegyzetelés másik célja a memória előhívási funkciójának segítése. Abban, hogy minek a felidézéséhez van szükség emlékeztetőre, fontos szerepet játszanak a korábban szerzett személyes tapasztalatok, ismeretek, előfeltevések. A jegyzetben ezt segítik a hívószavak és a gondolatmenet struktúrájára vonatkozó kapcsolóelemek.

A jegyzet ugyanakkor emlékeztet a tolmácsolás során felmerült problémákra, az ellentmondásokra, tévedésekre, kihagyásokra, értelmezhetetlen megjegyzésekre. Mindezeket tisztázhatják a tolmácsolást megelőző gyors ellenőrző kérdések.

A jegyzetkészítés ugyanakkor folyamatosan segíti a koncentráció fenntartását, az összpontosítást és az elemzési folyamatot. Rozan maga ezt a funkciót tartotta a legfontosabbnak, és bár a tolmácsolás során alig használta jegyzeteit, végig jegyzetelt a forrásszöveg elhangzása közben.

Fontos kérdés az is, hogy milyen nyelven jegyzeteljünk: a hagyományos megközelítés szerint a célnyelvi jegyzetelés kívánatos, mert így a tolmácsnak alaposan fel kell dolgoznia a hallottakat a jegyzetnek papírra vetése előtt. Ugyanakkor az újrakódolás már a jegyzetkészítés során megtörténik, így a célnyelvi szövegprodukciónak minősége is javul, hiszen ebben a szakaszban a tolmács kizárólag erre összpontosít. Ebben a megközelítésben azonban alapfeltevés, hogy a tolmács kizárólag az anyanyelvére tolmácsol, és nincsenek forrásnyelvi nehézségei.

Ha a tolmácsolás B nyelvre történik, vagy a forrásnyelvi szöveg jelentős mértékben eltér a standardtól (ha pl. az előadó nem anyanyelvén beszél), a feldolgozás szakasza nagy figyelmet kíván a tolmáctól (hiszen egyszerre történik a hallgatás és a jegyzetelés), és ha ehhez még hozzáadódik a célnyelven való megfeleltetés is, az meghaladhatja a tolmács rendelkezésére álló kapacitást. Ilyen esetben a tolmács maga döntheti el, hogy számára a szövegértés vagy a célnyelvi reprodukció jelent nagyobb feladatot, és ennek függvényében dönthet a jegyzetelés nyelvéről: előbbi esetben forrásnyelven, utóbbiban nagy valószínűséggel célnyelven fog jegyzetelni.³

1. kép. Konszekutív jegyzet minta⁴

16.6. A hosszú távú memória szerepe a tolmácsolási folyamatban

A hosszú távú memóriában az információknak hosszabb ideig (percektől akár évekig) tartó megőrzése történik. A tolmácsolásban a hosszú távú memória tartalmazza mindazt a háttértudást, amelyek tartalmi biztonságot nyújtanak a különböző tolmácsolási események során.

3 A jegyzetkészítést támogató eszközöket részletesen tárgyalja a 8.3-as fejezet (*Jegyzetelést támogató alkalmazások*).

4 Forrás: <https://www.calliope-interpreters.org/news-and-articles/what-s-inside-consecutive-interpreter-s-notebook> [2020. december 4.]

A hosszú távú memóriában elkülöníthető az ún. *deklaratív* és *procedurális* emlékezet: a deklaratív memória olyan tényekre és eseményekre való emlékezés, amelyeket tudatosan elő tudunk hívni: „felelős a világgal kapcsolatos és egy adott személy múltjából származó adatszerű információ tárolásáért, és alapjául szolgál olyan explicit memóriafeladatoknak, amelyek során felidézzük és felismerjük a korábban megtörtént eseményeket” (Horváth 2015. 157.). A deklaratív vagy explicit memória tartalmazza ugyanakkor a *szemantikus* és *epizodikus* memóriát, mivel nemcsak konceptuális tudást, hanem az életünk különböző szakaszaira vonatkozó tudást is tartalmaz (Bajo–Padilla 2015). A procedurális vagy implicit memória a procedurális, azaz a nem tudatos szokások, automatizmusok megalapozását és megtanulását teszi lehetővé, „nem követel tudatos figyelem-összpontosítást a procedurális feladatok elvégzése alatt, sőt inkább romlik, ha a figyelem tudatosan a feladatokra vagy a feladatok részeire összpontosul” (Horváth 2015. 157.).

A tolmácsolás szempontjából mindkét típusú memóriára és tudásra szükség van: a deklaratív memória tárolja az általános műveltséget és a háttértudást (enciklopédikus tudást), amire a tolmácsnak mind a megértésben, mind az új információk kontextusba helyezésében szüksége van. A procedurális memória, illetve procedurális tudás „különböző nyelvi és kognitív képességekből, jegyzetelési technikákból és tolmácsolási stratégiákból, valamint a nyelvek közötti transzferműveletekből áll” (Horváth 2015. 158.).

Ericsson és társai vizsgálataiból az derült ki, hogy a kiemelkedő tolmácsolási teljesítmény olyan jól szervezett deklaratív tudásrendszeren alapszik, amelyre hosszú távú munkamemóriaként hivatkoznak, és amely a sok évi gyakorlás következtében a deklaratív memóriában tárolt információkhoz való gyors és automatikus hozzáférést tesz lehetővé (Ericsson et al. 2006, idézi Bajo–Padilla 2015).

16.7. Összegzés

Jelen fejezet arra tesz kísérletet, hogy az információfeldolgozással és az emlékezettel kapcsolatos legfontosabb szempontokat a tolmácsolás szemszögéből körüljárja. Nem volt célunk a pszichológiai és tolmácsoláskutatási szakirodalomban leírt összes elmélet és modell bemutatása, igyekeztünk azokat kiválasztani, amelyek elősegíthetik a tolmácsolással ismerkedő hallgatók tájékozódását a témakörben. Fontos hangsúlyozni, hogy mind az információfeldolgozás, mind pedig az emlékezet fejleszthető: a jegyzetelés, a nyelvek közti átváltás és az információk feldolgozásának műveletei is automatizálhatók, ami pedig ehhez elengedhetetlenül szükséges, az a kognitív rugalmasság.

Szakirodalom

AHRENS, B.

2015 Note-taking. In Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 283–286.

ATKINSON, R. L. et. al.

1999 *Pszichológia*. Budapest, Osiris Tankönyvek, Osiris Kiadó.

BADDELEY, A.

2003 Working memory: Looking back and looking forward. *Nature Reviews Neuroscience* 4. 829–839.

BAJO, M. T.–PADILLA, P.

2015 Memory. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 252–254.

CHRISTOFFELS, I. K. et al.

2006 Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language* 54. 324–345.

CSÉPE V.–GYÓRI M.–RAGÓ A.

2007–2008 *Általános pszichológia 1–3.* – 2. Tanulás – emlékezés – tudás. Budapest, Osiris Kiadó. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_altalanos_pszichologia_2/index.html

DUONG, T. T.

2006 *How to Improve Short-term Memory in Interpreting*. Hanoi University of Foreign Studies, Hanoi. http://web.hanu.vn/en/file.php/1/moddata/forum/70/401/How_to_improve_short-term_memory_in_interpreting.pdf

ERICSSON, K. A.–CHARNESS, N.–FELTOVICH, P. J.–HOFFMAN, R. R. (ed.)

2006 *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance*. Cambridge, Cambridge University Press.

GILE, D.

2009 *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Revised edition. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

HORVÁTH I.

2015 *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

JESSE, A.–VRIGNAUD, N.–COHEN, M.–MASSARO, D.

2000 The processing of information from multiple sources in simultaneous interpreting. *Interpreting* 5/2. 95–115.

KRISTON, A.

2012 The importance of memory training in interpretation. *Professional Communication and Translation Studies* 5/1–2. 79–6.

PINKER, S.

2002 *Hogyan működik az elme*. Budapest, Osiris Kiadó.

ROZAN, J.-F.

2002 *Note-taking in Consecutive Interpreting*. Language and Communication
3. Kraków, Tertium.

TIMAROVÁ, Š.

2008 Working memory and simultaneous interpreting. In: Boulogne P. (ed.):
*Translation and its Others. Selected Papers of the CETRA Research Seminar
in Translation Studies 2007*. [http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/
timarova.pdf](http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/timarova.pdf)

17. A KOGNITÍV RUGALMASSÁG NÉHÁNY SZEMPONTJA: KREATIVITÁS ÉS ANTICIPÁCIÓ A TOLMÁCSOLÁSBAN

17.1. Bevezetés

A tolmácsolással kapcsolatban fontos szót ejtenünk a kognitív rugalmasság kérdésköréről, hiszen a tolmácsolási folyamatban felmerülő kognitív feladatok végrehajtásában fontos szerepet tölt be (Horváth 2015). Horváth szerint a kognitív rugalmasság vizsgálata nagyban segít megértenünk a tolmácsolás közben végbenő kognitív mechanizmusokat. A kognitív rugalmasság Spiro és Jehng szerint olyan képesség, „amellyel egy személy ismereteit spontán módon át tudja rendezni a radikálisan változó szituációs követelményekkel szembeni adaptív válaszként” (Spiro–Jehng 1990, idézi Horváth 2015a. 167.).

A tolmácsok tevékenységében elengedhetetlen fontosságú egyrészt a kommunikációs és beszédviselkedés szintjén történő alkalmazkodás, másrészt a kognitív problémamegoldás rugalmassága. Idetartozik „például a két különböző nyelv közötti átváltás, feladatváltás a beszédmegértés és beszédprodukció között, az irrelevant információk figyelmen kívül hagyása, a figyelem megosztása számos input között, a beszéd üzenetének anticipációja, szükség esetén a forrásnyelvi szöveg tartalmának átrendezése a jobb teljesítmény érdekében, valamint az üzenet kisebb egységekre történő »felszabdalása«, »feldarabolása»” (Horváth 2015a. 168.).

Mivel a tolmácsképzés egyik célja vagy eredménye a hallgatók kognitív rugalmasságának fejlesztése, jelen fejezetben ennek két kiemelt aspektusával foglalkozunk: egyrészt a kreativitás kérdéskörét járjuk körbe a tolmácsolás kontextusában, másrészt kitérünk az anticipáció fogalmára mint alapvető mentális folyamatra, amely szorosan kapcsolódik a kreativitáshoz és az abból fakadó kognitív folyamatokhoz.

17.2. A kreativitás néhány alapkérdése

A fordítás és a tolmácsolás a legáltalánosabb definíció szerint egy forrásnyelvi üzenet célnyelvi újraalkotása, egy olyan üzeneté vagy gondolatsoré, amelyet más fogalmazott meg, éppen ezért a fordítással és tolmácsolással foglalkozó szakemberek között sincsen teljes konszenzus arra való tekintettel, hogy lehet-e egyáltalán ezeket kreatív tevékenységként értelmezni. Azok a szakirodalmi munkák, amelyek szerint a kreativitás a nyelvi közvetítés kontextusában is megjelenik, elsősorban a fordítással

kapcsolatban tárgyalják az összefüggéseket: leggyakrabban a műfordítás, újabban pedig az audiovizuális fordítás terén vizsgálják a kreativitás lehetséges szerepeit.¹

Az elmúlt években ugyanakkor egyre többször merült fel a kreativitás szerepe a tolmácsolási folyamatban, és az újszerű megközelítéseknek köszönhetően mára már egyértelműnek látszik, hogy a kreativitás igencsak fontos a tolmácsolásban is (Horváth 2010; Horváth 2015a; Horváth 2015b). Ennek értelmében a tolmácsolás nem egyszerűen egy adott üzenet megisméltése egy másik nyelven, hanem dinamikus és kreatív kognitív folyamatoknak az eredménye, amelyek a tolmács nyelvi és enciklopédikus tudásába ágyazódnak (Riccardi 1998).

17.3. A kreativitás meghatározásai és lehetséges megközelítései

A kreativitás fogalmát meglehetősen bonyolult meghatározni, hiszen a szer-teágazó szakirodalomból is kiderül, hogy definíciók helyett egyszerűbb feladatnak tűnik működésének leírása. A kreativitás jellemzése függ attól is, hogy az eredmény, a folyamat vagy pedig a személyiség szempontjából vizsgáljuk. A kreativitás kérdéskörét tehát többféleképpen is meg lehet közelíteni, ezeket Taylor (1988) Mooney-ra hivatkozva a következőképpen összegzi:

1. az első megközelítés a *környezetet* hangsúlyozza, amiben a kreatív tevékenység végbemegy, azaz a *kreatív környezetet*, ami lehet társadalmi közeg vagy helyszín;
2. a második megközelítés a *kreatív produktum*, azaz a kreatív tevékenység eredményére fókuszál;
3. a harmadik megközelítés a *kreatív folyamatot* vizsgálja;
4. a negyedik megközelítés középpontjában a *kreatív személy* vagy *személyiség* áll (Taylor 1988).

Sokan a génuszhoz, a művészekhez, az egyediséghez kötik a kreativitást, az ösztönös és egyéni tehetséghez (Bendazzoli 2009. 160.), és megpróbálják a kreatív zsenik személyiségjegyeit meghatározni, amiben a társadalmi és genetikai tényezők is jelentős szerepet játszanak (pl. Eysenck 1995, idézi Horváth 2015a). Ismét mások a kreativitást egyetemes emberi tulajdonságnak tekintik, ami minden ember veleszületett képessége (ezt pszichometriai megközelítésnek nevezik, lásd pl. Horváth 2015a. 95.). Éppen ezért nem csak az a személy tartható kreatívna, aki valami újat felfedez, vagy elsőként teszi azt: a viselkedési minták, a teljesítmény, az ötletek és egyéb kifejezésformák is lehetnek a kreativitás eredményei (Taylor 1988). Riccardi szerint a kreativitás az egyénnek (ez tehát minden egyénre igaz) azon képessége, hogy új vagy eredeti gondolatokat, felfedezéseket vagy műalkotásokat hozzon létre

1 Például Chaume Varelá (1998) a filmszinkronizálás, Bernal-Merino (2008) a videojátékok, Li (2018) pedig a rajzfilmfeliratok fordításával kapcsolatban ír a kreativitásról.

(Riccardi 1998. 171.). Ennek ellenére azonosíthatók és leírhatók olyan jellemvonások, amelyek megkülönböztetik a kreatív embereket a kevésbé kreatívaktól.

De hogyan is határozható meg a kreatív személyiség? Kognitív szempontból a mentális egészség, tudásvágy, kíváncsiság, érdeklődés, élénk fantázia jellemzi, az önálló gondolkodás, az önálló véleményformálás, az intellektuális és gyakorlati cselekvésben a kutatási, kísérletezési kedv, a probléma- és feladatorientált beállítottság. Környezetével szemben a nyitottság, az előítéletek hiánya, a bizonytalan-ság és a feszültség tűrése, a játékoság és a humorérzék jellemzi, interperszonális kapcsolataiban az objektivitás, a sehová nem tartozás elfogadásának képessége, a mások véleményétől való függetlenség, a szabályok, konvenciók tagadása és az elnyomásnak való ellenállás jelenik meg. Erős öntudata, önbizalma, pozitív önképe van, pszichológiai biztonságát a kockázat és veszély elfogadása mutatja (Gergencsik 1987, idézi Horváth 2015a. 96.).

Egy tágabb értelmezésnek megfelelően tehát a kreativitás az új helyzetekhez és közegekhez való alkalmazkodás képességét is jelenti, ebben pedig az előzetes tudás és a perceptuális rugalmasság kiemelkedő szerepet kap (Sternberg 1988), az igazán hatékony feladatmegoldás tehát csak akkor jöhet létre, ha az egyén előzőleg mélyreható tudást sajátított el az adott témával kapcsolatban (Weisberg 1988, idézi Horváth 2015a. 101.).

A kreativitás a divergens gondolkodásmóddal kapcsolható össze, ami azt jelenti, hogy több, egyformán jó megoldási lehetőséget igyekszünk keresni, és a megszokottól eltérő, újszerű megközelítéseket próbálunk alkalmazni, és éppen ezért az ilyen típusú gondolkodást vizsgáló tesztekkel mérhető.² Ebből következik az is, hogy „a mérhető intelligenciahányados nem tölt be számottevő szerepet a kreativitásban, mivel a legtöbb intelligenciateszt a konvergens gondolkodási készségekre koncentrál, a bennük megfogalmazott problémák jól körülírtak, és csak egy helyes válasz van rájuk” (Horváth 2015a. 95.).

A kreativitás, illetve a kreatív gondolkodás tehát egy olyan bonyolult folyamat, amiben egyaránt szerepet játszik a problémák meghatározása és újrafogalmazása, a divergens gondolkodás, a szintézis képessége, az információk újraservezése, az analízis és az értékelés (Vlachopoulos 2012. 12.).

17.4. Kreativitás a tolmácsolásban

Amikor a kreativitás kérdéseit a tolmácsolással kapcsolatban kívánjuk tárgyalni, fontos szempont, hogy mit helyezünk előtérbe: a tolmácsolás során létrejött produktumot, a tolmácsolás közben végbemenő folyamatokat, vagy a

2 Ilyen például a Torrance-teszt (Torrance Test of Creative Thinking, TTCT), amelyet egy új vizsgálatban professzionális tolmácsokon és tolmácsoktatásban részt vevő hallgatókon is alkalmaztak (Kim-Lim 2018).

tolmácsnak az adott kommunikációs helyzetben való viselkedésére összpontosítunk (Horváth 2015a. 103.).

A tolmács kreativitása a produktum létrehozásának szempontjából is sok területen megmutatkozhat: ilyen lehet a felkészülés és jegyzetelési technikák alkalmazása, a tolmácsolás találékony-sága, a tolmácsolás stílusa és sok más egyéb. Egyes szerzők pontosan a tolmács stílusának fejlődésében vélik felfedezni a kreativitást, azaz abban, hogy az egyes tolmácsok milyen módozatait alakítják ki az információk feldolgozásának, hogyan végzik el a tolmácsolás közben felmerülő feladatokat, milyen sémákat és mintákat alkalmaznak (MacRae 1989, idézi Horváth 2015a). A kreativitás tehát az új nyelvi formák megalkotásában, a sajátos tolmácsolási technikák kialakításában is tetten érhető. A kreativitás akkor is megnyilvánul, amikor a forrásnyelv és a cél nyelv mondat szerkezetének különbözősége miatt várni kell az állítmányra vagy az esetleges tagadásra, és a tolmács állásfoglalás nélkül, de a témánál maradva beszélni tud addig, amíg meg nem kapja a szükséges információt az üzenet teljes átadásához.

A szakirodalom a második megközelítésmódot, azaz a tolmácsolás közbeni kreatív folyamatokat két csoportra osztja: problémamegoldásra, valamint kreatív mentális tolmácsolási stratégiákra (lásd Horváth 2015a. 107.). Riccardi szerint a tolmácsolás folyamatát problémamegoldó tevékenységként is lehet értelmezni, ahol a forrásnyelvi szöveg a feladat, a cél nyelv szöveg pedig annak megoldása, így a tolmácsolási módozat maga egy kreatív folyamathoz vezet:

A folyamatosan kibontakozó jelek vagy elemek korlátozott halmazából, megszakítás vagy csupán néhány másodperces gondolkodás után a tolmácsnak helyes következtetésre kell jutnia, illetve képesnek kell lennie arra, hogy oly módon anticipálja az üzenetet, hogy helyesen tudja megfogalmazni a nyelvi kimenetet. Ennek során nem egyszerűen megismétli a más által mondottakat, hanem egy kreatív vagy produktív folyamatban is részt vesz. A tolmácsnak ki kell alakítania a kreatív asszociációk létrehozásának képességét, aminek következtében kevés nyelvi elem elegendő a probléma felismerésére és a releváns megoldási stratégiák mozgásba hozására (Riccardi 1998. 172.).

Riccardi hangsúlyozza azt is, hogy a tolmács a forrásnyelvi szöveget cél nyelvivé alakítja, ami tartalmában hasonlít az eredetire, de formáját tekintve újszerű, éppen ezért kreatív produktum: létrehozásában a tolmács az üzenetet mind a lexikai, mind a szintaktikai, mind pedig a szemantikai szinten újraalkotja (1998. 172.). A fenti idézetből kiderül, hogy Riccardi szerint a lassanként kibontakozó információkból való helyes következtetés levonása kiemelten fontos része a tolmácsolási folyamatnak, mivel ebben mind a divergens, mind a konvergens gondolkodásmódra szükség van: a több megoldási lehetőség keresése (divergens gondolkodás) után a tolmács egyet kiválaszt (konvergens gondolkodás), és az erről való döntés ugyancsak a kreativitás jele. Ez szorosan összefügg a szövegértéssel, azaz azzal a képességünkkel, hogy nyelvi, kognitív, deiktikus (helyzeti) és pragmatikai következtetéseket vonjunk le a hallott szöveg alapján, még ha az részleges is (Niska 1998).

A kreatív mentális folyamatok között megemlíthető az absztrahálás, az irányított visszaemlékezés, a képzelőerő/találékonyosság és az asszociáció, de ez a felsorolás nem teljes körű, hiszen a kreatív személyiség egyik velejárója, hogy új stratégiákat, folyamatokat alkalmaz (MacRae 1989, idézi Horváth 2015a. 109.). A tolmács találékonyága például a megfelelő kifejezések kiválasztásában áll, gondoljunk csak a viccek vagy a nyelvi humor tolmácsolására, ami mindig nagy kihívást jelent a legképzettebb tolmács számára is.

A kreatív mentális folyamatok közé tartozik a hallott forrásnyelvi szöveg értelmezése, a rögtönzés, ha például a forrásnyelvi szöveg hiányos, ha a technikai problémák miatt a tolmács nem hallja a szöveget (az is előfordulhat, hogy szinkrontolmácsolás esetén az előadó nem beszél a mikrofonba), vagy a beszélő hadar, illetve nyelvi problémákkal küszködik. Számos esetben a tolmácsolási esemény jellege miatt az előadók kénytelenek az anyanyelvüktől eltérő nyelven beszélni: a legtöbb nemzetközi esemény legalább egyik munkanyelve a lingua francaként működő angol (pl. Albl-Mikasa 2015), aminek következtében a forrásnyelvi szöveg sokszor hiányos, helytelen vagy akár értelmezhetetlen. Ilyenkor igencsak szükség van a tolmács rögtönzési képességére (ami sokszor kiegészül a nonverbális jelek értelmezésével) ahhoz, hogy a célnyelvi szöveg elfogadható legyen.

A tolmácsolás másik alapstratégiája, amely szorosan kapcsolódik a kreativitáshoz, az anticipáció, amikor a tolmács megkísérel előre látni vagy kikövetkeztetni, hogy az előadó mit fog mondani, illetve mi fog történni. Ez ugyancsak tudatos munkán és döntésen alapul. Az anticipációval az alábbiakban részletesen foglalkozunk.

A tolmácsolás közbeni kreativitás vizsgálatának harmadik szempontja a tolmácsoknak az adott kommunikációs helyzetben való viselkedésére fókuszál, ez az ún. helyzetelemző szemlélet, ami „többek között figyelembe veszi a kontextust, az időkeretet, valamint a kommunikációban részt vevőket” (Horváth 2015a. 111.). A tolmácsolási tevékenység nem egyszerű automatikus dekódolás-kódolás, és nem is csupán kognitív folyamatokból áll, hiszen a tolmácsnak az adott helyzetben kell helytállnia, és nincsen két egyforma helyzet. Más a helyszín, mások a résztvevők, a tárgyalt témák, az esemény jellege, éppen ezért a tolmács mindig szembeül valamilyen nem várt helyzettel vagy újdonsággal. Az új helyzethez pedig nem csupán alkalmazkodnia kell, hanem építő jelleggel hozzá is kell járulnia (hiszen azért van ott, hogy létrejöhessen a résztvevők közötti kommunikáció), ehhez pedig spontaneitásra és rugalmasságra van szükség, ami kreatív viselkedésként értelmezhető (lásd pl. Horváth 2015a. 112.). Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem csak a nyelvi kontextusra vonatkozik, hanem a tolmácsolás teljes kontextusára: ritka a teljesen kiszámítható tolmácsolási esemény, folyamatosan új kihívásokkal kell szembenézni (technikai nehézségek, előre le nem egyeztetett feladatok, a tolmácsolási módzat megváltozása, a résztvevők különféle kérései), ezekre pedig jól kell tudni reagálni.

17.5. Az anticipáció fogalma

Az anticipáció az egyik legfontosabb tolmácsolási stratégia, ami leginkább a szinkrontolmácsolásban fordul elő, és szorosan összefügg a (nyelvi) kreativitással. Anticipációra akkor van szükség, amikor különböző okok miatt ez lehet a forrás- és a célnyelv közötti szintaktikai aszimmetria, illetve egyéb, a tolmácsolási eseményen előforduló sajátos okok, a tolmácsnak nem áll rendelkezésére az összes információ ahhoz, hogy a célnyelvi output létrejöheszen, ezért nagy valószínűséggel előre kell jeleznie, hogy mi fog elhangzani. Éppen ezért nem csupán a szinkrontolmácsolás egy sajátosságáról beszélhetünk, hanem nyelvpártól függő jelenségről (Liontou 2015). Az anticipáció stratégiájának alkalmazásával tehát a tolmács kimond olyan információkat a célnyelven, amelyek forrásnyelven még nem hangzottak el az előadó szájából.

17.5.1. Az anticipáció, redundancia és inferencia

Az anticipáció kérdésével sokan foglalkoztak a szakirodalomban. Ezek közül fontos kiemelni Chernov munkásságát a szinkrontolmácsolás terén, aki kidolgozta az ún. valószínűség-előrejelzési modellt, amiben az anticipációs folyamatok a megértés központi elemét képezik. Josef Feigenberg szovjet pszichológus eredményeire alapozott, aki szerint a valószínűség-előrejelzés az emberi viselkedés olyan alapvető mechanizmusa, amivel a környezetben észlelt változásokra reagál (l. Liontou 2015). Kalina az anticipációt a megértésre összpontosító stratégiák közé sorolja, azonban fontos hangsúlyozni, hogy az előzetes tapasztalatok, a tudás és a memóriában tárolt információk igencsak fontos szerepet játszanak benne (Kalina 1998, idézi Liontou 2015).

Chernov hipotézise az, hogy a szinkrontolmácsolást magát lehetővé tevő mechanizmus nem más, mint az üzenet alakulása előrejelzésének valószínűsége (Chernov 2004. 92.). A szerző valószínűség-előrejelzési modelljének egyik kulcsfogalma a redundancia, azaz az ismétlődés, hiszen csak a megfelelő szintű redundanciaszinttel rendelkező szövegek esetén lehetséges az anticipáció stratégiájának alkalmazása. A diskurzuson belüli redundancia, az ismétlődések ellentéte az információsűrűség, ami ellentétes hatást vált ki a szinkrontolmácsolás során: minél magasabb egy szöveg redundanciaszintje, annál valószínűbb, hogy helyesen jelezzük előre annak irányát, ugyanakkor minél magasabb a diskurzus információsűrűsége, annál nehezebb a haladási irányt megjósolni, azaz annál nehezebb anticipálni, hogy az előadó mit fog mondani (Chernov 2004).

Chernov megkülönbözteti az objektív (vagy textuális) és a szubjektív redundanciát: az objektív redundancia nem függ az üzenet befogadójától, míg a szubjektív redundanciában, amely sokkal szélesebb körű, mint a szubjektív redundancia, szerepet kap a hallgató (esetünkben a tolmács) kognitív készlete, háttértudása,

amelynek során kialakul egy összefüggő mentális reprezentáció, amelyet *jelentésnek* nevez (Chernov 2004). A szinkrontolmácsolásban alkalmazott anticipációs mechanizmusok valószínűségében a beszéd szintek hierarchiáját veszi alapul, ezek a szótag – szó – szószerkezet – megnyilatkozás – diskurzus szintjei, és leszögezi, hogy a redundancia minden szinten tetten érhető, azonban minél magasabb a szint, annál nagyobb a redundancia mértéke (Chernov 2004).

Chernov modelljének egy másik fontos eleme az inferencia, azaz következtetés, és a szerző Searle nyomán arra mutat rá, hogy az üzenet befogadója a gondolatmenetnek és a közös háttértudásnak köszönhetően mindig többre következtet, mint amit a beszélő mond. A megértés szerinte ott kezdődik, amikor a befogadó a már közölt információk alapján következtetni tud a szemantikai elemek segítségével, és ezeket nyelvi, a kognitív, a szituációs és a pragmatikai szinten teszi. A nyelvi inferencia más szemantikai egységekre és azok konfigurációjára vonatkozik a diskurzusban magában, a kognitív inferencia a hosszú távú memóriából és az általános műveltségéből származó információkra alapoz, a szituációs (helyzeti vagy deiktikus) inferencia a helyzeti tényezőket foglalja magában, míg a pragmatikai inferencia a beszélő társadalmi szerepével függ össze (Chernov 2004. 60.).

17.5.2. Az anticipáció további megközelítései

A szakirodalomban az anticipáció fogalmával leginkább a német és a holland nyelv kapcsán írtak sokat, ahol az állítmány és a tagadás is gyakran a mondat végén kerül sorra, és ezért van szükség az anticipációra az olyan célnyelvre való tolmácsolásban, ahol ezekre az információkra már korábban szükség van a helyes mondat szerkezet, illetve üzenet megfogalmazásában (lásd pl. Liontou 2015). A jelzős szerkezetek felépítése is gondot okozhat: vannak olyan nyelvek, ahol a melléknévi jelző az alapszótól balra áll (pl. HU: *fehér* rózsza, EN: *white* rose), illetve vannak olyanok, ahol jobbra (RO: trandafir *alb*). Az ilyen nyelvek közötti tolmácsolásban egy hosszú, többemeles szerkezet tolmácsolása nehézségeket okozhat, hiszen a tolmács sokáig nem is tudja, hogy az előadó mivel kapcsolatban sorolja a jelzőket, azaz mi az alapszó. Ilyenkor is hagyatkozhat az anticipáció stratégiájára.

Egyes szerzők (l. pl. Lederer, idézi Liontou 2011) megkülönbözteti a nyelvi és a nyelven kívüli anticipációt: a nyelvi előrejelzés például kollokációkon, szókapcsolatokon alapszik, míg a nyelven kívüli az ún. jelentéselváráson, ami a kontextusra, a szituációs és általános tudásra épít.

Fontos szempont ugyanakkor az anticipáció helyessége, hiszen az előrejelzés lehet pontos vagy pontatlan, helyes vagy helytelen. Számos empirikus vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy az anticipáció a gyakorló tolmácsok esetében nagyon nagy százalékban sikeres (lásd pl. Liontou kutatását az Európai Parlamentben dolgozó görög tolmácsok munkájával kapcsolatban – Liontou 2011), ezért

kijelenthető, hogy megfelelő szövegértési technikák és háttértudás birtokában az anticipáció viszonylag biztonságos eljárás. Amint azt már fentebb is említettük, az anticipáció leggyakrabban olyan esetekben fordult elő, amikor a forrásnyelv és célnyelv között szintaktikai eltérések miatt a tolmácsnak előre kellett vetítenie a forrásnyelvi üzenetet. Az anticipációval kapcsolatban ugyanakkor az is kérdéses, hogy mennyire tanítható, illetve milyen mértékben elsajátítható, mindenképpen hangsúlyozni kell a hallgatóknak az anticipáció fontosságát a tolmácsolási folyamatban. Ebben a tekintetben is további empirikus vizsgálatokra van szükség.

17.6. Összegzés

A tolmácsok tevékenységét alapvetően meghatározza a rugalmasság: bár még kevesen vizsgálták a tolmácsolás és a kognitív rugalmasság összefüggéseit, az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy a tapasztalt tolmácsok eltérő rugalmassági szinttel rendelkeznek az új helyzetekkel szemben a kezdő tolmácsokhoz képest (Horváth 2015a). Éppen ezért találtuk fontosnak ezen szempontok bemutatását a tolmácsolással ismerkedő hallgatóknak is.

A fentiekben körüljártuk a kreativitás kérdéskörét a tolmácsolásban, és kitértünk az anticipáció mint szinkrontolmácsolási stratégia részletes tárgyalására. A kognitív rugalmasságnak további aspektusai például az ismeret-előhívás és az ismeretszerzés folyamatai, a figyelem dinamikájának kérdései, a váratlan események kezelése, a döntéshozatal, a problémamegoldás stb.

Minden tolmácsolási esemény rejt magában új helyzeteket, új információkat. Mindennél fontosabb, hogy ezekre a tolmács rugalmasan tudjon reagálni, hogy hajlandó legyen saját előfeltevésein és hipotézisein is változtatni, újraszervezni saját ismereteit, amennyiben erre szükség van, azért, hogy minél magasabb minőségű munkát végezzen, és mindig gyorsan tudjon alkalmazkodni a legkülönbébb nyelvi és kommunikációs helyzetekhez.

Szakirodalom

ALBL-MIKASA, M.

2015 English as a Lingua Franca. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 140–142.

BENDAZZOLI, C.

2009 Theatre and Creativity in Interpreter Training. In: Fernández García, M. I.–Zucchiatti, M.-L.–Biscu, M. G. (eds.): *L'esperienza teatrale nella*

- formazione dei mediatori linguistici e culturali*. Bologna, Bononia University Press, 153–164.
- BERNAL-MERINO, M. Á.
2008 Creativity in the Translation of Video Games. *Quaderns de Filologi. Estudis literaris* 13. 57–70.
- CHAUME VARELA, F.
1998 Textual Constraints and the Translator's Creativity in Dubbing. In: Beylard-Ozeroff, A.–Králová, J.–Moser-Mercer, B. (ed.): *Translators' Strategies and Creativity*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 15–22.
- CHERNOV, G.
2004 *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting. A probability-prediction model*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- EYSENCK, H. J.
1995 *Genius: The natural history of creativity*. Cambridge, Cambridge University Press.
- GERGENCSIK E.
1987 *Kreativitás és közösség*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HORVÁTH I.
2010 Creativity in interpreting. *Interpreting* 12/2. 146–159.
- HORVÁTH I.
2015a *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- HORVÁTH I.
2015b Creativity. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 93–94.
- KALINA, S.
1998 *Strategische Prozesse beim Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen, Gunter Narr.
- KIM, D.–LIM, H.-O.
2018 Creativity and simultaneous interpretation – the two shall never meet? *International Journal of Bilingualism* 23/6. 1316–1332.
- LI, J.
2018 Creativity in the Translation of the Subtitles of Pixar Films. *Transletters. International Journal of Translation and Interpreting* 1. 37–63.
- LIONTOU, K.
2011 Strategies in German-to-Greek simultaneous interpreting: A corpus-based approach. *Gramma* 19. 37–56. <http://www.enl.auth.gr/gramma/gramma11/Liontou.pdf>
- LIONTOU, K.
2015 Anticipation In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 15–17.

MACRAE, S. M.

1989 Information-crunching and other aspects of interpretation: technique or creative process? In: Lindberg Hammond, D. (ed.): *Coming of age. Proceedings of the 30th Annual Conference of the American Translators Association*. October 11-15. 1989. Learned Information Inc., Washington, D.C.–Medford, NJ, 149–153.

NISKA, H.

1998 *Explorations in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms*. <https://www.oocities.org/~talk/lic/kreeng2.htm?20204#1.3.2%20Interpreting%20as%20a%20decision>

RICCARDI, A.

1998 Interpreting Strategies and Creativity. In: Beylard-Ozeroff, A.–Králová, J.–Moser-Mercer, B. (ed.): *Translators' Strategies and Creativity*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 171–180.

SPIRO, R. J.–JEHNG, J.-C.

1990 Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the non-linear and multidimensional traversal of complex subject matter. In: Nix, D.–Spiro, R. (eds.): *Cognition, Education, and Multimedia*. Erlbaum, Hillsdale, NJ, 168–205.

STERNBERG, R. J.

1988 A three-facet model of creativity. In: Sternberg, R. J. (ed.): *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 125–147.

TAYLOR, C. W.

1988 Various approaches to and definitions of creativity. In: Sternberg, R. J. (ed.): *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 99–124.

VLACHOPOULOS, S.

2012 Towards a creativity-based framework for defining and describing court interpreting: Based on the true story of court interpreting in Greece. *International Journal of Law, Language & Discourse* 2/2. 1–16.

WEISBERG, R. W.

1988 Problem-solving and creativity. In: Sternberg, R. J. (ed.): *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge, 148–176.

18. A TOLMÁCS ÉS A STRESSZ

18.1. Bevezetés

Amint azt az előző fejezetekben is láthattuk, a tolmácsolás nagyon sok értelemben rendkívül bonyolult tevékenység. Egyrészt kognitív szempontból megerőltető, másrészt a társas tevékenységből fakadó felelősségérzet, a megrendelőnek és az önmagunknak való megfelelés nyomása is hozzájárul ahhoz, hogy a tolmácsolás jelentős (munkahelyi vagy foglalkozási) stresszel jár (Riccardi 2015).

Riccardi és munkatársai 1998-ban megfogalmazták azt a meglátásukat, miszerint gyakorlatilag nincsen még egy olyan foglalkozás, amely során ilyen nagy lenne a kognitív nyomás: tolmácsolás közben nem kell fizikai tevékenységet végezni, nincsenek a munkavégzéshez szükséges, illetve azt segítő eszközök vagy szerszámok, és a teljes folyamat az agyban történik. A tolmács egy olyan helyzetben van, amikor minden döntését mások szavai, illetve tettei határozzák meg, emiatt pedig a legnagyobb tapasztalattal rendelkező tolmácsok is feszültséget, nyomást éreznek minden tolmácsolás előtt. Minél több ismeretlen tényezővel kell szembenéznük, annál nagyobb lesz a mentális teher és a stressz (Riccardi et al. 1998).

A stressz fogalmának első részletes tárgyalása a magyar származású kanadai biológus-kutató Selye Jánostól származik, aki a stresszt a biológiai szervezet különböző behatásokra adott nem specifikus válaszaként határozta meg. Bár a 20. század közepétől kezdve sokan foglalkoztak a stresszel, és úgy beszéltek róla, mint ami akkor következik be, amikor az emberek „fizikai vagy pszichológiai jóllétüket veszélyeztető eseménnyel szembesülnek” (lásd pl. Atkinson et al. 1999. 403.), Selye rámutatott, hogy a stresszt nem kell mindenáron elkerülni, sőt időnként hasznos is lehet (lásd pl. Horváth 2015).

Az alábbiakban a stressz fogalmának általános bemutatására vállalkozunk elsősorban a munkahelyi és foglalkozási stressz kontextusában, kitérünk arra, hogy milyen szempontokat kell figyelembe vennünk, amikor a stresszről beszélünk a tolmácsolás kapcsán, ugyanakkor bemutatunk néhány olyan eljárást és stratégiát, amelyek segítségével a tolmácsok jobban meg tudnak küzdeni a stresszel.

18.2. A stressz meghatározásai és lehetséges megközelítési módzatai

18.2.1. Stressz, foglalkozási stressz, munkahelyi stressz

Ha a stressz fogalmát, illetve a stresszt kiváltó tényezőket a lehető legáltalánosabban közelítjük meg, akkor kijelenthető, hogy számtalan esemény okozhat stresszt. Ezek közül néhány sok embert érint, mint például a háborúk, természeti katasztrófák, nukleáris csapások stb. Egyesek pedig az egyének életének eseményeihez fűződnek: ilyen lehet egy költözés, az állásunk elvesztése vagy egy új munkahely, egy hozzánk közel álló személy vagy akár egy házikedvenc halála, komoly betegségek. Ugyanakkor mindennapi bosszúságaink, egy forgalmi dugó, egy elvesztett pénztárca vagy a személyes konfliktusok stb. is stresszorként, azaz stresszreakciót kiváltó tényezőként hathatnak ránk. A stresszt tehát okozhatják külső dolgok, de belsők is, amik az egyénből fakadnak, amikor például különböző vágyaink konfliktusába kerülünk (lásd pl. Atkinson et al. 1999. 403.).

A tolmácsolás kontextusában is fontos említést tennünk a munkahelyi, illetve a foglalkozási stresszről: egy általános meghatározás szerint a munkahelyi stressz olyan interaktív folyamat, amelynek során a munkahelyi körülmények és események következményekkel járnak a munkavállalókra nézve, ezek a következmények pedig lehetnek testi, pszichológiai, lelki vagy szociális természetűek (Cropanzano et al. 2005, idézi Szilas 2011). A munkahelyi (*work stress/job stress*) és a foglalkozási stressz (*occupational stress*) terminusai között árnyalt jelentésbeli különbség van: míg a munkahelyi stressz elsősorban a munkavégzés konkrét fizikai környezetét, körülményeit hangsúlyozza, tehát a stresszorok az adott munkahelyhez köthetők, addig a foglalkozási stressz a szakma sajátosságaihoz köthető, ami akár független a munkavégzés helyétől, a fizikai környezettől, hiszen a tevékenység végzése maga működhet stresszt kiváltó tényezőként (Szilas 2011).

Természetesen nagyon sok függ az egyéntől: a különböző személyiségjegyek, a stresszel való megküzdés egyéni mechanizmusai, a jellemvonások befolyásolják, erősíthetik vagy gyengíthetik a stresszorok hatásait. Ez azt jelenti, hogy ami egy adott személy számára stresszel teli tevékenység, valaki más számára egyáltalán nem az (Kurz 2003), az egyén személyiségjegyei meghatározzák, sőt, valamilyen szinten előre is jelzik, hogy az illető mit fog stresszesként megélni (Riccardi 2015).

18.2.2. A biológiai megközelítés

Amint azt a bevezetésben is említettük, a stressz biológiai (fiziológiai vagy pszichofiziológiai) megközelítését Selye János dolgozta ki, amiben a stresszt egy kiváltó okra, egy ún. stresszorra adott fiziológiai válaszként értelmezi, és megkü-

lönbölteti a jó és káros stresszt. Ez utóbbit disztressznek nevezi, amelynek akár súlyos pszichoszomatikus következményei is lehetnek, ha a szervezet nem képes megbirkózni vele. A jó stressz vagy eustressz Selye szerint egészséges, mivel motivációs faktorként is működhet, és az egyént egy adott tevékenység elvégzésében segítheti (Korpal 2016).

A fiziológiai stresszkutatás a szervezet fiziológiai reakcióit méri annak érdekében, hogy megállapítsa, egy-egy adott helyzettel kapcsolatban milyen mértékű stresszt vagy megterhelést él meg az egyén. Zeier felsorolja azokat a módszereket, amelyeknek a segítségével ezt kutatni szokták, ezek közül csak néhányat említünk: endokrinológiai és immunválaszok (pl. kortizolszint mérése, immunglobulin mérése vér-, vizelet- és nyálmintából), szívritmus és vérnyomás mérése, verejtékezés vizsgálata, izomfeszültség, légzés, pupillaméret mérése stb. (Horváth 2015. 118–119.).

Selye elméletével kapcsolatban felmerült az a kritika, hogy túlságosan is a fiziológiai reakciókra összpontosít, és nem veszi figyelembe a pszichológiai folyamatokat, amelyek hatással lehetnek arra, ahogy az egyén megéli a stresszt kiváltó tényezőt, és ahogyan megküzd vele (Korpal 2016). Éppen ezért szükség volt egy új megközelítésre, ami az egyéni válaszokra összpontosít, ezt nevezzük tranzakcionális stresszkutatásnak.

18.2.3. A tranzakcionális megközelítés

A tranzakcionális stresszkutatás alapjait Lazarus és Folkman dolgozta ki az 1980-as években. A szerzők a stresszt úgy határozták meg, mint egy kapcsolatot az egyén és az egyén által nehéznek, a saját képességeit meghaladónak és jóllétét veszélyeztetőnek ítélt környezet között (Korpal 2016. 302.).

Smith értelmezésében a tranzakcionális stresszkutatás „az összes változó – inger, izgalmi állapot, kognitív folyamat és megküzdés – közti kölcsönös kapcsolatot vizsgálja. A stresszt nem egyetlen eseményként, hanem inkább egy fő- és mellékszereplőkkel rendelkező összefonódó folytatásos történetként kezeli” (Smith 1993, idézi Horváth 2015. 119.).

Ebben az értelmezésben a stressz tehát nem egy testi válasz, hanem egy helyzet/esemény objektív jellegzetességei és az egyénnek az azzal való megküzdési forrásai közötti tranzakció, és mivel az emberek különböző módon küzdenek meg az adott helyzetekkel, ezért másképp értékelik annak stresszes voltát. Például egyesek számára egyáltalán nem jelent problémát az, hogy mások előtt énekeljenek vagy nyilvános beszédet mondjanak, míg mások számára ez igen stresszes tevékenység (Korpal 2016).

Ahhoz, hogy meg tudjunk küzdeni a stresszel, fel kell tudnunk azt ismerni, tudnunk kell, hogy mi magunk hogyan reagálunk rá, hogy milyen tünetekre számítsunk, és alapvető fontosságú a saját stresszkezelési módszereink kialakítása.

18.3. A stressz a tolmácsolásban

A stressz és a tolmácsolás összefüggéseit sokan kutatták, elsősorban a konferenciatolmácsolás, azon belül is a szinkrontolmácsolás kapcsán, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy a konszekutív vagy akár kíséző tolmácsolás ne lenne ugyanannyira összetett vagy stresszes (Horváth 2015). A tolmácsok között általános az egyetértés abban a tekintetben, hogy ez a szakma igen nagy teherbírást igényel, hiszen teljes figyelemre és koncentrációra van szükség hosszú időn keresztül. A tolmácsoknak meg kell küzdeniük a nagyon sokféle és sokszor igen bonyolult témakörrel, a különböző beszélők stílusával, kiejtésével, akcentusával, a tévedés állandó lehetőségével, éppen ezért a stresszt a tolmácsolási tevékenység természetes velejárójaként, belső tulajdonságaként is lehet értelmezni (lásd pl. Kurz 2003).

Sokan ezt úgy fogalmazták meg, hogy a tolmácsoknak kötélből vannak az idegei, hogy képeseknek kell lenniük hosszú időn keresztül nagy nyomás alatt dolgozni, ami során nyugodtak maradnak (Kurz 2003. 53.).

A tapasztalat azt mutatja, hogy sok megbízó az alapvető tolmácskézségeken, a részletesen tárgyalt kompetenciákon túl éppen azért kedvel jobban és alkalmaz bizonyos tolmácsokat, mert személyiségük a garancia arra, hogy még a legstresszebb helyzetben is magabiztosak, türelmesek, toleránsak maradnak (lásd Válóczy 2010. 31.). A stresszhatásokra adott reakciók valóban meghatározhatják azt, hogy kiből lesz sikeres, foglalkoztatott tolmács. Azok az emberek a legellenállóbbak a stresszel szemben, akik az igen nagy stresszt hordozó események hatására sem károsodnak fizikailag vagy érzelmileg.

18.3.1. Pszichológiai, fizikai és fiziológiai szempontok a tolmácsolás empirikus vizsgálataiban

A tolmácsolás kapcsán érzékelt stresszel kapcsolatban számos vizsgálat és kutatás született, az egyik ilyen a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesülete (Association internationale des interprètes de conférence), az AIIC által 2001-ben megrendelt ún. Workload Study. Ebben a kutatócsoport a tolmácsolási feladatokkal kapcsolatban több dologra összpontosított: a foglalkozási stresszre, kiegészítés³ és teljesítményre, a munkakörnyezetre és a munkával kapcsolatos megelégedettségre (Korpal 2016; Riccardi 2015).

Három olyan tényezőt állapítottak meg, amelyek potenciális stresszhatást gyakorolhatnak a tolmácsokra: ezek a pszichológiai tényezők (pl. ami az érzékelést vagy a tolmács attitűdjét illeti), a munkakörülmények fizikai tényezői (pl. a levegő minősége a kabinban, világítás, hangminőség stb.), illetve a fiziológiai jellemzők

3 A kiegészítés „a mentális és fizikai túlterhelés elleni önvédő mechanizmus egy lehetséges formája” (Horváth 2015. 133.).

(a vérnyomás, a pulzusszám, a kortizol, vagyis a stresszhormon jelenléte a nyálban stb.) (Horváth 2015; Korpál 2016). Megállapítható, hogy a fiziológiai tényezők leginkább következményei a stressznek, éppen ezért jól használhatók annak a mérésére, hogy az adott helyzet milyen mértékben stresszes a tolmács számára (Horváth 2015).

A kutatás egyik fontos eredménye, hogy a stresszérzet kialakulásáért felelős fizikai tényezők a forrásnyelvvél és annak előadásával kapcsolatosak. Ezek közé tartozik a rossz előadásmód (pl. gyors beszéd, bonyolult mondat szerkesztés, nem anyanyelvi beszélő, a beszélő akcentusa, a felolvasott szövegek stb.), a felkészülési nehézségek (felkészülési idő hiánya vagy rövidege, előre nem elérhető anyagok stb.), valamint a rossz körülmények a tolmácsfülkében (rossz levegő, pára, kényelmetlen hőmérséklet, rossz fényviszonyok, rossz hangszigetelés stb.) (Horváth 2015; Riccardi 2015).

A tolmácsolás közben átélt stressz pszichológiai vonatkozásaival kapcsolatban fontos újra hangsúlyoznunk azt, hogy a különféle empirikus vizsgálatok eredményei szerint minden válaszadó stresszesnek találta a tolmácsolást, ez pedig nem csak a kezdő tolmácsok problémája, hiszen a tapasztalt tolmácsok is ugyanígy vélekedtek. Tény az, hogy a stressz szintje csökken a munkatapasztalat növekedésével, tehát a tapasztalat, a kompetencia és a tudatosan alkalmazott stresszkezelő technikák segítenek a munkavégzés során fellépő stressz leküzdésében (Horváth 2015). A stressz megélése és kezelése tehát fokozottan szubjektív, és hat rá az egyén magabiztossága, illetve az, hogy miként ítél meg egy adott helyzetet (Kurz 2003). Az empirikus vizsgálatok azt mutatják, hogy vannak olyan személyek, akiknek nemcsak hogy nem változik a teljesítménye nyomás alatt, hanem még javul is, míg mások a stressz hatására sokkal gyengébben teljesítenek. Kurz vizsgálataiból kiderült, hogy a konferenciatolmácsok az adott helyzetek függvényében jobban tudnak uralkodni az érzéseiken és a szorongásukon, amiket pozitív irányba igyekeznek elmozdítani, így a stressz kezelésének képességét sokan a tolmácsolási munka előfeltételének is tartják (lásd pl. Kurz 2003).

A lélektani szakirodalomban három tulajdonságát sorolják fel azoknak, akik a stressznek ellenálló, szívós és kitartó személyekként jellemezhetők: *az elkötelezettség, a kontroll és a kihívás*. Ha a tolmács úgy érzi, hogy kontrollálni képes a bekövetkezendő eseményeket, ez magában hordozza a kompetencia érzését is, és egyben azt is befolyásolja, ahogyan a személy a stresszkeltő eseményeket értékeli (lásd pl. Atkinson et al. 1999. 418–419.).

Vannak olyan helyzetek, amelyeket a tolmácsok stresszesebbeknek tartanak más helyzeteknél: ilyen például a távtolmácsolás. Több empirikus vizsgálatból is az derült ki, hogy azokban az esetekben, amikor a tolmácsok nem látják közvetlenül az előadót (bár egy épületben vannak vele, nincsenek egy helyiségben, vagy akár videokonferencián tolmácsolnak stb.), fokozott pszichológiai kényelmetlenséget éreznek (lásd pl. Riccardi et al. 1996). Ennek számos oka lehet: ilyen például

a kirekesztettség, az elidegenedés érzése, a fokozott fáradékonyság, a koncentráció nehézsége, a visszajelzés hiánya (lásd pl. Horváth 2015. 124–125.). A csökkent láthatóság miatt az információfeldolgozás és a megértés is kárt szenved, hiszen a multimodális információfeldolgozás egyik lényeges része a látás, amely során a tolmácsok vizuális úton olyan többletinformációkhoz jutnak, amelyek segítik őket a jelentések feldolgozásában, és amelyek a távtolmácsolásból hiányoznak (Mouzourakis 2003, idézi Horváth 2015).

Ugyancsak a stresszesebb tolmácsolási helyzetek közé tartozik az élő televíziós közvetítések tolmácsolása, hiszen bár a tolmácsok tevékenységét mindig figyelemmel követi valaki, az a tudat, hogy a hallgatóság nem néhány, hanem akár több millió személyből áll, különösen megterhelő a tolmácsok számára, akik még a megszokottnál is jobban el szeretnék kerülni a hibákat vagy a tévedéseket (Kurz 2003).

18.3.2. Sportpszichológia és tolmácsolás

Amint azt a fentiekben is láthattuk, a tolmácsok, legyenek azok kezdő vagy tapasztalt tolmácsok, stresszes feladatként élik meg a tolmácsolási munkát. A kérdés tehát az, hogy mindezek ellenére egyesek miért vállalnak mégis egy ilyen hivatást. Horváth (2015) szerint a válasz a tolmácsok és tolmácstanulók személyiségjegyeiben keresendő, és mindez nagyban hasonlít ahhoz, hogy egyesek miért kezdenek el sportolni, illetve miért folytatnak sporttevékenységet.

A sportpszichológia az ilyen személyiségeket stresszkeresőknek nevezi, akik szándékosan teszik ki magukat olyan helyzeteknek, ahol konfliktusoknak vagy kockázatnak vannak kitéve, és ezzel növelni akarják a szervezet érzelmi intenzitását vagy az aktivitás szintjét. A kutatások azt mutatják, hogy a veszélyes sportokat űzőket nem az élménnyel járó emelkedett izgalmi állapot vonzza, hanem az a megkönnyebbülés, amit a kellemetlen élmény végeztével éreznek (Russell 1993, idézi Horváth 2015. 126–127.).

Horváth szerint ez az a motivációs tulajdonság, amire a tolmácsoknak építeniük kell. Fontos szempontként említi ugyanakkor a mentális fegyelmet, az energiabeosztást és az összpontosítást, illetve azt, hogy a tolmácsolás során felléphető veszélyek (a tartalommal vagy nyelvi formával kapcsolatos nehézségek, az előre nem látható módosulások stb.) száma vagy hatása tudatos erőfeszítéssel és felkészüléssel mérsékelhető (Horváth 2015. 127.).

Amint azt már Selye János meghatározásából is láthattuk, a stressz pozitív hatással is lehet a tolmácsolási munkára (pl. fokozhatja a memória teljesítményét), azonban a túl nagy mennyiségű stressz káros, komoly veszélyt jelent mind a mentális, mind a fizikai egészségünkre, és hátráltatja a kognitív működést. Éppen ezért nagyon fontos az ún. vélt stressz szintjének, illetve a szorongásunk kont-

rollálása, amiben segít az egyre jobb tolmácsolási készségek elsajátítása (lásd pl. Horváth 2015).

A tolmácsolás szempontjából is fontos tudni tehát, hogy a stressz nem feltétlenül káros, hogy pozitív hatásai is lehetnek, hogy bizonyos mértékben kezelhető, megfelelő megismeréssel kontrollálható, hogy a biztonságérzetet növeli a minél több információ megszerzése például a tolmácsolási esemény objektív vonatkozásairól (helyszín, résztvevők, hallgatóság összetétele stb.). A tolmácsolás oktatásának, tanulásának szempontjából fontos megemlítenünk, hogy az órákon vagy akár a vizsgán tapasztalt stressz természetében és mennyiségében is eltér a valódi tolmácsolási helyzetből fakadó stressztől. Egyes esetekben a hallgatók órán jól teljesítenek, de az „élesben” történő tolmácsolás túlságosan stresszes számukra, másoknak pedig pontosan arra van szükségük, hogy a valódi tolmácsolási feladat elvégzése motiválja őket, éppen ezért fontos a képzés során az ilyen helyzetek kipróbálására is lehetőséget adni (Horváth 2015).

18.4. Stresszkezelési stratégiák

Egy 2014-ben lefolytatott, elsősorban a szinkrontolmácsolás fiziológiai hatásaira összpontosító empirikus kutatás résztvevői egy olyan interjúban is részt vettek, amelyben a kutatók egyrészt a stresszorokra, azaz a stresszt kiváltó tényezőkre kérdeztek rá, másrészt azokra a stratégiákra, amelyeket a tolmácsoló hallgatók tudatosan alkalmaztak a stresszel való megküzdés érdekében (Korpal 2016).

A résztvevők a stresszorok között a konszekutív tolmácsolással kapcsolatban a nyilvános beszédet említették, a szinkrontolmácsolás során nagyobb biztonságban érezték magukat, hiszen olyankor nem ők vannak reflektorfényben. A szinkrontolmácsolással kapcsolatban leginkább a hibáktól tartottak, és főleg azokat az eseteket említették, amikor a hallgatóság egy része mindkét nyelvet érti, és azonosítani képes a tolmácsok pontatlanságait. Jelentős stresszforrást jelentenek a technikai nehézségek, a gyenge hang és a rossz látási viszonyok, ugyanakkor a beszéd gyorsaságát is megemlítették.

A vizsgálat résztvevői tolmácsolást tanuló hallgatók voltak, az általuk alkalmazott stratégiák pedig elsősorban a tolmácsorák okozta stressz kezelésére vonatkoznak, ezek azonban a gyakorló tolmácsok részére is hasznosak lehetnek. A hallgatók az alábbi stratégiákat említették meg:

- a pozitív újraértelmezés: amikor egy stresszes helyzettel kerülünk szembe, hasznos lehet pozitívabb megközelítésben újraértelmezni azt, azaz a pozitív oldalaira összpontosítani;
- a saját képességükbe vetett bizalom: a feladat megoldása során csökken a stressz, ha a tolmács bízik a saját képességeiben;

- elvonulás és a feladatra való összpontosítás: ez a feladatorientált megküzdési stratégiák közé tartozik, amikor a tolmácsok kilépnek a tolmácsolás teljes kontextusából, hogy csökkentsék a szorongás mértékét. Például nem gondolnak a hallgatóság által megfogalmazott esetleges kritikákra, hanem csakis a szolgáltatásra összpontosítanak;
- felkészülés: a feladatra való felkészülés jelentős mértékben csökkenti a stresszt, ugyanakkor nagyban befolyásolja a tolmács hatékonyságát;
- megfelelő mennyiségű pihenés: a stressz és a szorongás mértéke függ a fizikai és kognitív jólléttól, a kipihent tolmácsnak pedig pozitívabb lesz a hozzáállása az adott tolmácsolási feladathoz, ugyanakkor a fáradtság felerősíti a stresszt és negatívan befolyásolja a tolmács teljesítményét;
- tolmáctárs: a szinkrontolmácsolás egyik alapszabálya, hogy a tolmácsnak nem szabad egyedül tolmácsolnia. A tolmáctárs jelenléte jelentős mértékben csökkenti a megélt stresszt (lásd Korpál 2016. 309–310.).

18.5. Összegzés

A tolmácsolással kapcsolatban elmondható, hogy mind a tolmácsok, mind a kutatók szerint az egyik legtöbb stresszel járó munka, és a stressz kezelésének képessége és módzatai befolyásolják mind a tolmács tevékenységét, mind pedig annak teljesítményét. A tolmácsolás közben tapasztalt stresszt foglalkozási stresszként is értelmezhetjük, aminek vannak mind külső, mind pedig belső kiváltó tényezői. Ahhoz, hogy valaki valóban kezelni tudja a tolmácsolással járó stresszt, elsősorban fel kell ismernie annak természetét, illetve a saját maga által adott belső válaszokat. A tolmácsolásban tehát elengedhetetlen a megfelelő mértékű önbizalom, a helyes önismeret és a belső kontroll, illetve annak tudatosítása, hogy a stressznek nem feltétlenül csak negatív hatásai lehetnek, és hogy valamilyen mértékben végigkíséri a tolmács teljes karrierjét (lásd Horváth 2015).

A tolmácsolás oktatásában nagyon nagy jelentősége van annak, hogy a hallgató felismerje, milyen hatással van rá a tolmácsolás okozta stressz, hogy lebénítja-e, vagy éppen ellenkezőleg, motiváló tényezőként hat-e rá. Ugyanakkor a tolmácsolást oktató tanárnak is meg kell állapítania, hogy melyik hallgatójának milyen jellegű visszajelzésre van szüksége, és a konstruktív megjegyzések segítségével csökkentse az órai stressz mértékét, megerősítse a diákok önbizalmát, és segítse őket a személyre szabott stresszkezelési módszerek megtalálásában.

Szakirodalom

- ATKINSON, R. L. et. al.
1999 *Pszichológia*. Budapest, Osiris Tankönyvek, Osiris Kiadó.
- CROPANZANO, R.–GOLDMAN B. M.–BENSON, L. III.
2005 Organizational Justice. In: Barling, J.–Kelloway, E. K.–Frone, M. R. (eds.): *Handbook of Work Stress*. London, Sage, 63–88.
- HORVÁTH I.
2015 *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- KORPAL, P.
2016 Interpreting as a stressful activity: Physiological measures of stress in simultaneous interpreting. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 52/2. 297–316.
- KURZ, I.
2003 Physiological stress during simultaneous interpreting: A comparison of experts and novices. *The Interpreters' Newsletter* 12. <https://core.ac.uk/download/pdf/41171608.pdf>
- MOUZOURAKIS, P.
2003 *That feeling of being there. Vision and presence in remote interpreting*. https://www.academia.edu/25852376/That_feeling_of_being_there_Vision_and_presence_in_remote_interpreting
- RICCARDI, A.–MARINUZZI, G.–ZECCHIN, S.
1998 Interpretation and stress. *The Interpreters' Newsletter* 8. 93–106.
- RICCARDI, A.
2015 Stress. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 405–407.
- RUSSELL, G.
1993 *The Social Psychology of Sport*. Springer, New York.
- SMITH, J. C.
1993 *Understanding stress and coping*. Macmillan Publishing Company, New York.
- SZILAS, R. F.
2011 *Munkahelyi stressz és szervezeti igazságosság*. PhD-értekezés, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem. <https://core.ac.uk/download/pdf/153149477.pdf>
- VÁLÓCZI M.
2010 A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmácsszemélyiség alakulása napjainkban. In: *Tudományos Évkönyv 2010: Merre tovább? Gazdaság és társadalom, realitás és esély*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 28–36.

19. TUDÁSSZERVEZÉS ÉS ÁLTALÁNOS MŰVELTSÉG A TOLMÁCSOLÁSBAN

19.1. Bevezetés

A tolmácsoláshoz szükséges kompetenciákkal kapcsolatban már szót ejtettünk arról, hogy a tolmácsoknak a nyelvi tudáson túl szükségük van egy alapos tárgyi tudásra, illetve az új információk gyors elsajátításának képességére. A nyelven kívüli vagy extralingvális tudás mind a forrásnyelvi szöveg megértésében, mind pedig annak újrafogalmazásában kulcsszerepet játszik, a szaknyelvi fordítások esetén ez a követelmény még hangsúlyosabb. Egyesek szerint a fordítóknak és tolmácsoknak el kell jutniuk egy olyan kompetenciaszintre, ami megközelíti annak a szaknyelvi olvasónak a szintjét, akinek a szerző eredetileg a szöveget szánta, de ez az elvárás túl szigorúnak tűnik (Gile 2009).

Amiben minden fordítással és tolmácsolással foglalkozó szakértő, oktató és esetenként megrendelő is egyetért, az az, hogy a legtöbb esetben, különösen a szaknyelvi szövegek esetében, a fordítók és tolmácsok háttértudása nem tartalmazza a munka elvégzéséhez szükséges információt. Éppen ezért szükségük van olyan stratégiák elsajátítására, amelyek segítségével az adott feladat elvégzése céljából szerzik meg a szükséges tudást, ami eltér azoktól az általános tudásszerzési folyamatoktól, amelyeket a személyes vagy szakmai életünkben megszoktunk (lásd Gile 2009. 129.).

Az alábbiakban kitérünk a tolmácsoktól elvárható általános műveltség és háttértudás kérdéseire, de az ún. *ad hoc* tudáselsajátítás stratégiáira is, amelyek segítségével a tolmácsok egy adott feladat elvégzése érdekében megszerzik a szükséges információkat. A fordítók és a tolmácsok között ebben a tekintetben megállapítható egy fontos különbség: míg a fordítók a fordításhoz szükséges *ad hoc* többletinformációkat fordítás közben szerzik be, ennek a tolmácsok esetében a tolmácsolási eseményt megelőzően kell megtörténnie, legalábbis a legtöbb esetben (Gile 2009. 131.). Fontos hangsúlyoznunk, hogy ebben a fejezetben elsősorban a konferenciatolmácsokkal kapcsolatban fogalmazunk meg megállapításokat, a közösségi és egyéb jellegű tolmácsolás során a háttértudás és a tudásszerzés kérdései másként szerveződnek.

19.2. Deklaratív, procedurális és háttértudás a tolmácsolásban

A hosszú távú memóriával kapcsolatban már írtunk a deklaratív és procedurális emlékezetéről (lásd a 16. fejezetet), ez a felosztás pedig a tolmácsok különböző típusú tudásai szempontjából is releváns.

A *deklaratív tudás* a deklaratív memóriára épül, ami az adott személy múltjából származó adatszerű információk tárolásáért felel. A deklaratív tudást úgy lehetne megfogalmazni, mint „tudni valamiről, hogy az úgy van” (Horváth 2015. 157.). A *deklaratív tudást* egyes szerzők általános műveltségnek vagy enciklopédikus tudásnak nevezik: Lederer szerint ez a fogalmi és érzelmi tudás lényege, amelyet az egyének egyrészt az élettapasztalataikon keresztül (empirikus tudás), másrészt a nyelvek segítségével (pl. olvasás, beszélgetés, televízió, oktatás stb. révén), harmadrészt pedig saját logikájukon keresztül sajátítanak el (Lederer 2003, idézi Horváth 2015. 157.). Az enciklopédikus tudás vagy általános műveltség segíti a beszéd- vagy szövegértést: igazából attól függ, hogy mennyire mélyen értjük meg az elhangzott szöveget. A tolmácsok deklaratív tudásához tartozik a nyelvi és kulturális tudás, valamint az a tudás, ami a szakmára jellemző: ilyen például a szakmai etika ismerete vagy akár a tolmácsolási piacé.

A *procedurális tudás* a procedurális vagy implicit emlékezetre épül, amely a memória olyan nem tudatos formáira vonatkozik, mint a képességek és automatizálódott készségek vagy szokások megtanulása, azaz mint amikor valaki megtanulja, hogyan kell csinálni valamit, legyen az a cipőfűző bekötése vagy az autóvezetés. A tolmácsok procedurális tudása közé soroljuk a különböző nyelvi és kognitív képességeket, a jegyzetelési technikákat és a különféle tolmácsolási stratégiákat, valamint a nyelvek közötti átváltási műveleteket (Horváth 2015. 158.).

19.3. Információ- és tudástípusok

A tolmácsolás során a tolmácsnak nyelvi (*lingvális*) és nyelven kívüli (*extralingvális*) tudásra és információkra is szüksége van. A nyelvi információk közé soroljuk a *lexikai információkat*, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a tolmács megértse a forrásnyelvi terminusokat vagy akár általánosabb szavakat, kifejezéseket, és sikerüljön megtalálnia azok megfelelőit a célnyelvben. Ugyancsak a nyelvi információk közé tartoznak a *stilisztikai és frazeológiai információk*, amelyek segítségével a tolmácsok a forrásnyelvi szöveget hasonló stílusban és frazeológiai egységek mentén fogalmazzák meg a célnyelven. A nyelvi tudás elsősorban arra szolgál, hogy a tolmács a lehető legrövidebb idő alatt és a legkisebb szövegfeldolgozási erőfeszítés alkalmazásával képes legyen megérteni a forrásnyelvi szöveget.

A nyelven kívüli információk közé sorolhatók a témával, az előadóval, a kommunikációs kontextussal stb. kapcsolatos információk (Gile 2009. 130–131.). Mindezek a forrásnyelvi szöveg megértésében segítik a tolmácsot, hiszen minél szélesebb körű tudással rendelkezik a helyzetről, az érvelési módozatokról, az interakciókról stb., annál nagyobb eséllyel érti meg az előadó beszédét és közlési szándékát. A nyelven kívüli tudás elősegíti az anticipációt, a kétértelműségek feloldását, ugyanakkor azt is, hogy a tolmács képes lesz „a sorok között olvasni”. A nyelven kívüli információkat két csoportra oszthatjuk: a már meglévő nyelven

kívüli tudásra, valamint a szöveg és a tolmácsolás helyzet során létrejött kontextuális tudásra. Ez utóbbi általában mindig az adott helyzettől és környezettől függ, hiszen az esetek többségében a tolmács maga fizikailag is azon a helyen van, ahol a kommunikációs helyzet létrejön (lásd Gile 2009).

19.4. Általános műveltség

A szakirodalomban és a gyakorló tolmácsok között is nagy egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy a tolmácsoknak igen széles körű általános műveltséggel kell rendelkezniük. Egyrészt naprakész ismeretek birtokában kell lenniük a munkanyelveik által érintett országok, régiók aktualitásaival kapcsolatban, másrészt tisztában kell lenniük a világot éppen foglalkoztató fontos politikai, gazdasági vagy éppen egészségügyi kérdésekkel is (lásd Seresi 2016).

A munkanyelvekkel érintett országokkal kapcsolatos ismereteken túl nagyon fontos egy minél átfogóbb tudás: a tolmácsoknak ismerniük kell „a legfontosabb történelmi neveket és irodalmi idézeteket, a társadalom, a gazdaság, a jogrendszer felépítését, a nagyobb nemzetközi szervezetek, a média, a kulturális intézmények, az iskolarendszer, az egészségügyi és szociális rendszer legfontosabb elemeit és struktúráját” (Szabari 2002, idézi Seresi 2016). Ugyanakkor főbb vonalakban ismerniük kell az egyes országok földrajzát, történelmét, közigazgatási, politikai rendszerét és nevezetességeit.

A tolmácsok szempontjából azért is kiemelten fontos a minél szélesebb körű általános műveltség kiépítése, mivel a fordítókkal ellentétben sokkal kisebb valószínűséggel van lehetőségük a szakosodásra, azaz egy adott szakterületen való elmélyülésre, éppen ezért sok területen kell vállalniuk tolmácsolási felkéréseket. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bizonyos témakörökben ne mozognának otthonosabban, illetve hogy ne preferálnának bizonyos típusú rendezvényeket.

A tolmácsokkal szemben egy adott tolmácsolási esemény kontextusában az ún. „minimális tudásra” vonatkozó elvárások általában valamivel alacsonyabbak, mint a fordítókkal, illetve az általuk elvégzett fordításokkal szemben. Ez azt jelenti, hogy egy írott fordítás vonatkozásában a tárgyi, terminológiai tévedések sokkal súlyosabb következményekkel járnak a fordítás minőségének és a fordító teljesítményének megítélésében, mint a szinkrontolmácsolás kapcsán, hiszen a fordítónak elvileg rendelkezésére állt a szükséges idő ahhoz, hogy a hiányzó tudást és információkat pótolja a fordítás elkészítése során (lásd pl. Gile 2009).¹

1 A szinkrontolmácsolás és a konszekutív tolmácsolás terminológiai és tartalmi pontosságával szemben támasztott elvárásokban is azonosíthatók bizonyos eltérések: míg a konszekutív tolmácsolásban elvárt a minél nagyobb mértékű pontosság, az elhangzott információk minél teljesebb visszaadása (pl. a nevek, felsorolások, számadatok, terminushasználat szemszögéből), addig a szinkrontolmácsolás során az üzenet, az alapjelentések átadása kerül fókuszba. Ennek egy lehetséges magyarázata, hogy a konszekutív tolmácsolás során

A tolmácsoknak, főleg a konferenciatolmácsoknak nagyon sokféle eseményen kell helytállniuk: legyen az történeti, művészettörténeti, vallástörténeti, irodalmi, pedagógiai, pénzügyi, közgazdasági, természettudományos, orvosi, műszaki stb. témájú konferencia, a tolmácsnak egyrészt a már meglévő tudására kell építenie, másrészt az esemény előtt *ad hoc* módon, vagyis a felkészülés során megszerzett információkra. Ebben az értelemben tehát, bár mindkettő a tolmács háttértudását képezi, külön figyelmet érdemel a háttértudás/általános műveltség és a felkészülés mint információszerzési stratégia (Bakti 2007).

19.5. Információforrások típusai a felkészülésben

Az információforrásokat több szempontból is csoportosíthatjuk, a továbbiakban Gile (2009) felosztásait használjuk. Gile csoportosítása először is különbséget tesz a dokumentumok és a személyek, vagyis a téma szakértői mint információforrások között. A dokumentumok lehetnek fizikai formában létezők, pl. nyomtatott könyvek, folyóiratok, magazinok, mikrofilmek stb., illetve elektronikusak. Az elektronikus források között említjük a különféle hordozókat (pl. CD-k, a számítógép hard drive-ja), illetve az interneten, az elektronikus adatbázisokban elérhető információkat.

A dokumentumok ugyanakkor lehetnek terminológiai és nem terminológiai természetűek. A terminológiai jellegű források azt jelentik, hogy elsősorban a terminusok jelentéséről, használatáról, fordítási lehetőségeiről szolgáltatnak információkat, ilyenek a szótárak, szójegyzékek, terminológiai adatbázisok stb. A nem terminológiai természetű források közé sorolhatók a cikkek, könyvek, katalógusok, hivatalos dokumentumok, törvényszövegek, szerződések, használati útmutatók stb., amelyeket bár lehet terminológiai célokra is használni, azaz kiválogatni belőlük a releváns szakkifejezéseket, számos más funkciót is betöltenek a tolmács felkészülésében (kontextus kiépítése, szóhasználati útmutató, stilisztikai fogódzó stb.) (Gile 2009. 131–132.).

19.6. Felkészülési szakaszok és stratégiák

A konferenciatolmácsolás kontextusában a releváns információk nagy része feltehetőleg megtalálható a konferencia dokumentumaiban, ugyanakkor a téma szakértői is jelen vannak, és elérhetők a helyszínen való információgyűjtés céljából. Gile a konferenciatolmácsolás kontextusában történő információszerzésnek három szakaszát különíti el:

1. az előzetes felkészülés;

a tolmácsnak lehetősége van jegyzetet készíteni, és mivel közvetlen kapcsolatban van az előadóval/beszélővel, visszakérdezni, és a kétértelmű vagy nem világos elemeket tisztázni.

2. az utolsó percben történő felkészülés;

3. a konferencia közben történő információszerzés (Gile 2009. 145–146.).

Az előzetes felkészüléssel kapcsolatban fontos, hogy a tolmácsoknak a konferencia szervezőivel szembeni elvárása az, hogy a lehető legtöbb releváns dokumentumot eljuttassák nekik, legyenek azok a konferencián elhangzó előadások kivonatai, az előadások maguk, különféle bemutatók, programok, címek stb. Ez voltaképpen a munkavégzés egyik alapfeltétele. Az ilyen dokumentumok áttanulmányozása, terminológiai-tematikai előkészítése kulcsfontosságú: a gyakorló tolmácsok nagy része el sem vállal olyan megbízatást, ahol a szervezők erről nem gondoskodnak. Előfordulhat, hogy a találkozó anyagai fokozottan bizalmasak vagy titkosak, ilyenkor a tolmácsot a szakmai titoktartás kötelezi, amiről a megbízót értesítenie és biztosítania kell. Ettől eltekintve a megrendelők időnként külön titoktartási szerződés aláírását is szorgalmazhatják az eseményen dolgozó tolmácsokkal.

A tolmácsolási feladat jó minőségű megoldását nagyban segíti a szervezőkkel való előzetes találkozás, amelyen akár az előadók is részt vesznek, illetve az esemény főpróbájának megtekintése. Erre általában az esemény előtt néhány nappal kerül sor, a főpróbákra pedig kezdés előtt néhány órával. Az előadókkal való találkozás során a tolmács rákérdezhet mind terminológiai, mind stilisztikai szempontokra, és közösen tisztázhatnak bizonyos preferenciákat. Az ilyen eligazítások és egyeztetések akkor a leghasznosabbak, ha a tolmácsnak már volt lehetősége a konferencia vagy a találkozó dokumentumait átnézni, és konkrét kérdései vannak a szervezők, illetve az előadók felé.

Sok esetben a konferencia vagy találkozó anyagai nem állnak rendelkezésre az esemény előtt, és ennek nagyon sokféle okai lehetnek. Az előadók csak az utolsó pillanatban fejezik be az előadásukat, a szervezők nem közlik az előadókkal a tolmácsoknak azt az igényét, hogy a bemutató anyagát előzetesen a rendelkezésükre bocsássák, illetve gazdasági vagy nemzetbiztonsági okokból nem oszthatják azokat meg. Így nagyon sok anyag csak a helyszínen kerül a tolmácsok birtokába, általában valamilyen adathordozón kapják meg akár az írott előadást, akár a bemutatót, amit aztán a tolmácsok, ha erre engedélyt kapnak, fémásolnak a saját laptopjukra/táblagépjükre/okostelefonjukra. A tapasztaltabb előadók, akik tudják, hogy tolmácsolni fogják őket, az előadásuk írott változatának egy példányát át is adhatják a tolmácsoknak, ami aztán bizonyos esetekben segítheti azok munkáját: felolvasott előadások közben a tolmácsok gyakran hagyatkoznak blattolási készségeikre, ha az előadásmóddal gondok vannak, például a beszélő hadar vagy nem artikulál megfelelően, ilyenkor az írott változat kiegészítheti a hallott szöveget.² A szükséges tudás megszerzésére tehát elég sok esetben az utolsó percben, már a helyszínen, kezdés előtt kerül sor.

2 Az írott szövegek felolvasását kevés szinkrontolmács szereti, hiszen ez általában azzal jár, hogy az előadó nem szabadon beszél, hanem egy írásban megszerkesztett, azaz az írott szövegalkotás szabályainak megfelelő szöveget mond el. Ez a legtöbb esetben bonyolultabb, hosszabb mondatokat jelent, ami jelentősen megnehezíti a szinkrontolmácsok munkáját.

Ugyanakkor a konferencia vagy találkozó közben is van lehetőség hiányzó információk megszerzésére: egyrészt bizonyos dokumentumokat az esemény kezdete után kapnak meg a tolmácsok, másrészt az esemény szüneteiben van lehetőség a résztvevőkkel beszélgetni. Nem elhanyagolandó, hogy az elhangzó előadásuk maguk, illetve a beszélgetések is segítenek a tolmácsoknak abban, hogy kontextusba helyezték az eseményeket, hogy aktiválják a már meglévő tudásukat, és nyelvi fogódzókat is adnak. Ha például a konferencia többnyelvű, a tolmácsok a célnyelven is hallgathatnak előadásokat, amelyekben az adott helyzetben, szakterületen előszeretettel használt nyelvhasználati formák (terminusok és kifejezések) is elhangzanak, amiket aztán a tolmács beépíthet a tolmácsolásba. Hasonló módon bővítheti a tolmács a tudását, amikor a fülkében mellette dolgozó társát hallgatja, akinek esetleg már több tapasztalata van az adott szakterületen vagy közegben, illetve az előkészített szójegyzékek megosztása során. Fontos azonban leszögezni, hogy a tapasztalat azt mutatja, hogy a szójegyzékek leginkább azok számára hasznosak, akik elkészítik őket, hiszen a konferencia/találkozó anyagainak feldolgozása, a terminológiai kutatás, az információszerzés folyamata az, ami során a tolmács új tudásra tesz szert, és ezt a folyamatot szinte lehetetlen mással megosztani.

Gile hangsúlyozza, hogy a gyakorló tolmácsok között abban nincsen egyetértés, hogy a felkészülés során a nyelven kívüli, azaz az esemény témájával, a szakterülettel kapcsolatos általános tudás megszerzése a fontosabb, vagy a terminológiai felkészülés (Gile 2009). Természetesen mindkettő elengedhetetlen a megfelelő felkészüléshez, de míg az első megközelítés azt jelenti, hogy a tolmácsok az adott műszaki vagy tudományos konferencia kapcsán az általánosabb szakkönyvek, szakcikkek áttanulmányozására, a meghatározások kikeresésére helyezik a hangsúlyt, és az esemény anyagaival csak utolsó lépésként foglalkoznak, addig a második megközelítés során a tolmácsok a konferencia során felmerülő terminusok összegyűjtését tartják fontosabbnak.

19.7. Szójegyzékek, glosszáriumok, referenciaanyagok

A tolmácsolás során használt szójegyzékeket a tolmácsok az eseményt megelőzően készítik el, és a létrehozásukban általában sokkal rövidebb idő áll a rendelkezésükre, mint a fordítóknak. A szójegyzékek összeállítására általában egy-két napot vagy csak néhány órát fordítanak, ez attól is függ, hogy mennyire túlterheltek a tolmácsok az ún. konferenciaszezonban, azaz olyan időszakokban, amikor sok egymást követő eseményre kapnak felkérést.

A szójegyzékeket az esemény során általában kiegészítik, javítják, és a legtöbb esetben egyszer, az adott konferencián használják. Az időkorlát miatt a tolmácsok általában csak egy egyszerű szójegyzéket készítenek, legtöbbször kézzel írják papírra, időnként számítógéppel, táblázatos formában dolgoznak. A glosszáriumba

a konferencia dokumentumaiban található vagy az esemény során elhangzott terminusokat, szakkifejezéseket, szófordulatokat vezetik be. Az esemény előtt általában nincsen idő arra, hogy ezeket betűrendbe sorolják, vagy bármilyen más módon rendszerezék. A számítógépes szövegszerkesztés elterjedésével egyre gyakrabban előfordul, hogy az elkészített glosszáriumokat a tolmácsok lementik, utólag rendszerezik, és egy következő eseményen felhasználják.

A tolmácsok gyakran dolgoznak referenciaanyagokkal, kézikönyvekkel, szótárakkal, tankönyvekkel, interneten elérhető dokumentumokkal, amelyeket aztán esetenként magukkal is visznek a fülkébe. Mivel azonban – ahogyan arra már kitértünk a bevezetőben – a tolmácsok nagyon ritkán szakosodnak, és számos szakterületen kell dolgozniuk, a referenciaanyagok beszerzéséhez másképp viszonyulnak, mint azok a tolmácsok, akik egy adott szak- vagy tudományterületen elmélyülve a tevékenységük során hasznosnak tartják az ilyen anyagokba való befektetést, azok megvásárlását.

A nyomtatott referenciaanyagok sok szempontból biztonságosabbak, mint az online elérhető források. Bár az online szótárak egyre nagyobb teret nyernek, és úgy tűnhet, hogy a nyomtatott szótárak ideje lejárt, az egy- és kétnyelvű ingyenes digitális szótárakkal kapcsolatban magyar vonatkozásban elég sok kritika fogalmazódott meg.³ A digitális környezet eleve megnehezíti a felhasználók eligazodását a sokféle szótártípusban, és nagyon fontos, hogy akár a fordítást/ tolmácsolást tanuló hallgatók, akár a gyakorló fordítók és tolmácsok megfelelő szótárhasználati szokásokat alakítsanak ki, és tudják, hogy milyen információkat keressenek milyen jellegű szótárakban (Dringó-Horváth 2017). A legfontosabb szempont minden esetben a kritikai hozzáállás és a megfelelő szelektálási képesség mind az egynyelvű, anyanyelvi, mind az idegen nyelvű szótárak és egyéb referenciaanyagok esetében.

19.8. Hosszú távú tudásépítés

A fordítás, és különösen a szakfordítás során a fordító háttértudása hosszú távon, rendszeresen épül és bővül. A fordítók, akik gyakorta egy adott szakterületen dolgoznak, több hasonló témájú és jellegű fordítást végeznek, így folyamatosan ellenőrizhetik az információk megbízhatóságát, helyességét, illetve a minőségbiztosítási folyamatban visszajelzést is kapnak a megrendelőtől, szaklektortól stb. A tolmácsolás során a tolmácsnak sokkal rövidebb ideje van egy adott terminus, kifejezés megértésére, célnyelven történő megfeleltetésére, ugyanakkor sokkal inkább mondatszintű vagy gondolati egység szintű feladatokat kell megoldania,

3 Felvégi Zsuzsanna például az ingyenes angol–magyar és magyar–angol online szótárakat vizsgálta meg, és megfogalmazott néhány nagyon fontos kritikát azokkal kapcsolatban (lásd Felvégi 2013).

amik viszonylag ritkán ismétlődnek. Egyes kutatások arra is utalnak, hogy az idő rövidsége és a figyelem megosztása miatt (a tolmács egyszerre hallgatja a forrásnyelvi szöveget és hozza létre a célnyelvit) a szinkrontolmácsok nehezebben tudják visszaidézni az elhangzó szöveg tartalmát, így feltételezhető, hogy annak hosszú távú beépítése a tudásrendszerbe viszonylag kicsi valószínűségű (Gerver 1974; Lambert 1988, idézi Gile 2009).

Gile arra is kitér, hogy a konferenciatolmácsokat sokszor frusztrálhatja az, hogy a különböző szakmai konferenciákon és találkozókön valódi szakértők veszik őket körül, akik sokkal elmélyültebb tudással rendelkeznek az adott szakterületen. Éppen ezért a tolmácsok érezhetik azt, hogy igazából egyik szakterületet sem birtokolják igazából, nincsen semmiféle autonómiájuk, és alacsonyabb rendűeknek gondolhatják magukat azoknál, akiknek tolmácsolnak. Ez a közösségi tolmácsolásban nem így van: ebben az esetben a tolmácsok általában nagyobb tudással és magasabb társadalmi státusszal rendelkeznek, mint azok, akikkel dolgoznak, és sokkal gyakrabban érezhetik azt, hogy a munkájukkal valóban segítenek másokon.

19.9. Összegzés

Annak érdekében, hogy a tolmácsok megfelelő módon és minőségben elvégezhessék a munkájukat, folyamatosan bővíteniük kell mind az általános műveltségüket, mind pedig a különböző szakterületeken elsajátított tudásukat. Egy-egy szöveg átültetéséhez szükséges annak funkcionális és logikai struktúráját megérteni, hogy az üzenetet a megfelelő terminusok és ekvivalensek alkalmazásával a tolmács célnyelven megfogalmazhassa.

Mind a fordítók, mind pedig a tolmácsok használják a szövegek által megte-remtett kontextust, hogy még több tudást szerezzenek meg az adott szakterületen. A felkészülés során a tolmácsok beleássák magukat a témakörbe, hogy jobban megérthessék az előadókat, és ez esetenként meg is közelíti az adott terület szakértőinek a tudását.

A fordítási és tolmácsolási munka szüntelen tudásszerzéssel és tudásépítéssel jár: az újabb és újabb megbízások újabb szakterületekkel való megismerkedést tesz lehetővé, a tolmácsolást tanulóknak pedig ki kell alakítaniuk azokat a stratégiákat, felkészülési eljárásokat, tudásszervezési módszereket, amelyek segítségével felelősségteljesen és a lehető legnagyobb felkészültséggel végezhetik el az adott tolmácsolási feladatot.

A hallgatóknak fontos megjegyezniük, hogy a forrásnyelvi szövegek megértése és átültetése a használt nyelvvel kapcsolatos tudásra, valamint a nyelven kívüli tudásra épül, amelyek között vannak olyan elemek, amelyek már előzőleg is a tolmács háttértudásának a részét képezték, illetve olyanok, amelyek az adott

kommunikációs helyzethez köthetők, illetve a forrásnyelvi szöveg elemzéséből származnak.

A szaknyelvi szövegek nyelvtani felépítése nem sokban tér el a hétköznapi szövegektől, éppen ezért az azokkal kapcsolatos legfőbb problémát a szakkifejezések, terminusok jelentik, így a tolmácsolási feladatra való felkészülés során a legtöbb gyakorló tolmács az ezekkel kapcsolatos esetleges megértési problémákat próbálja meg kiküszöbölni azzal, hogy a lehető legteljesebb körben tájékozódik, és szójegyzéket/glosszáriumot készít.

Fontos hangsúlyozni, hogy a tolmácsoknak csak olyan felkéréseket szabad elfogadniuk, amelyeket a már létező tudásuk és a reális módon az esemény előtt megszerezhető információk segítségével a lehető legjobb minőségben teljesíteni tudnak. Bár a konferencia/esemény szervezőinek feladata a konferencia anyagainak elküldése, a tolmácsoknak megfelelő módon kommunikálva gondoskodniuk kell arról, hogy ez meg is történjen. Abban az esetben, ha az anyagokat az esemény előtt különböző megfontolásokból mégsem bocsátják a tolmácsok rendelkezésére, a tolmácsoknak más forrásokhoz, általános és az adott szakterületen használt referenci anyagokhoz kell folyamodniuk. Felkészülés híján félő, hogy akármekkora is a tolmács általános műveltsége és háttértudása, nem lesz elegendő az adott konferencia vagy esemény szakterületén használt speciális terminológia átültetéséhez, és az esetleges egyéb nyelvi és nem nyelvi problémák megoldásához.

Szakirodalom

BAKTI, M.

2007 Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában. In: Váradi Tamás (szerk.): *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 12–23.

DRINGÓ-HORVÁTH I.

2017 Digitális szótárak – szótárdidaktika és szótárhasználati szokások. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. <http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/DringoHorvath.pdf>

FELVÉGI Zs. M.

2013 Az ingyenes angol–magyar és magyar–angol online szótárakról. *Modern Nyelvoktatás* 19/4. 80–93.

GERVER, D.

1974 Simultaneous Listening and Speaking and Retention of Prose. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 26. 337–342.

GILE, D.

2009 *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

HORVÁTH I.

2015 *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

LAMBERT, S.

1988 Information Processing among Conference Interpreters: A Test of the Depth of Processing Hypothesis. *Meta* 33/3. 377–387.

LEDERER, M.

2003 *Translation: The Interpretive Model*. Manchester, St. Jerome Publishing.

SERESI M.

2016 *Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

SZABARI K.

2002 *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest, Scholastica.

20. A MINŐSÉG FOGALMA ÉS A MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS A TOLMÁCSOLÁSBAN

20.1. Bevezetés

A minőség fogalma a tolmácsolás kapcsán különösen nehezen meghatározható fogalom. A minőség kérdései az elmélet és a gyakorlat metszéspontjában helyezkednek el, így gyakran előfordul, hogy a megrendelőknak és a gyakorló tolmácsoknak más-más elképzelésük van róla. A minőség meghatározásában számos kérdés merül fel: milyen kritériumok alapján határozható meg? Ki dönti el, hogy valami minőségi-e, vagy sem? Hogyan mérhető a minőség a tolmácsolásban? Az elmúlt évtizedekben számos termékkel és folyamattal kapcsolatban kialakították a minőségértékelési modelleket, így a tolmácsolással foglalkozók között is megfogalmazódott az igény arra vonatkozóan, hogy a minőség és kiválóság a tolmácsolási gyakorlatban is meghatározható legyen (Shlesinger 1997).

A gyakorló tolmácsok által megfogalmazott normák, azaz a tolmácsközösség által elfogadott értékek és elgondolások azzal kapcsolatban, hogy mi helyes vagy helyénvaló, illetve mi nem helyes vagy nem helyénvaló a tolmácsolási gyakorlatban, sokáig olyan általános irányelvekben merültek ki, mint az „őszinte beszélő” normája vagy az előadó/beszélő gondolatainak a lehető legpontosabb visszaadása mint elvárás (Shlesinger 1997).

A tolmácsolással foglalkozó kutatók sem egyetlen, univerzális minőségfogalmat használnak, amit mindenki elfogad, és ami minden egyes tolmácsolási eseményre alkalmazható, az összes történelmi, kulturális és társadalmi kontextusban (Grbić 2015). Az elmúlt években a tolmácsoktatás fejlődésével és a különféle tolmácsesztek kialakításával egyre több eszköz és forrás áll a rendelkezésünkre a tolmácsolás minőségének a kiértékelésére, ugyanakkor egyre pontosabb kritériumokra és megbízható mérésekre van szükség a hallgatók értékelésében és a megfelelő visszajelzés biztosításában (Huertas-Barros et al. 2019).

A minőség fogalma ugyanakkor több szinten is alkalmazható: egyrészt a produktumra, azaz a tolmácsolást tartalmazó hangfelvételre vagy átíratra, másrészt az agyi folyamatokra, amikor a tolmács teljesítményét az alkalmazott stratégiák szempontjából vizsgáljuk, harmadrészt pedig a társas tevékenységekre, azaz a tolmács által közvetített interakciókra, amik egy konferencián vagy egy tolmácsolt eseményen létrejönnek (Grbić 2015).

A tolmácsolási minőségre vonatkozó kutatás során három szempontot kell figyelembe vennünk: 1. a tolmácsolási teljesítmény variabilitását, vagyis azt, hogy ugyanaz a tolmács más-más körülmények között nagyon eltérő színvonalú

teljesítményt nyújthat; 2. a kiértékelés viszonylagosságát, amit meghatároz az értékelő személye és szempontjai; 3. az értékelési folyamat viszonylagosságát, amely a változó kritériumok függvénye (Grbić 2015. 334.). Mind az értékelt tolmácsnak, mind pedig az értékelőnek tudatában kell lennie annak, hogy a tolmácsolási gyakorlat rendkívül komplex kognitív, nyelvi, kulturális és társas folyamat, és a tolmácsolási teljesítményt számtalan tényező befolyásolja. Fontos szempont ugyanakkor, hogy a tolmácsolási minőség fogalma egy társas konstrukció (azaz a különböző elképzeléseink alapján hozzuk azt létre), és az értékelés a nagyfokú szubjektivitás miatt függ a tolmácsolás idejétől, a kultúrától, amiben létrejön, valamint a tolmácsolási tevékenység kontextusától (Zwischenberger 2010). A minőség sosem belső tulajdonsága egy tolmácsolásnak: azt valaki mindig hozzárendeli.

20.2. A minőség mérése és az értékelés szempontjai

A szinkrontolmácsolás korai vizsgálatai a tolmácsolás pontosságára fektették a hangsúlyt a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek megfeleltetésének módszerével. A kimeneteli vagy output minőséget a hibaelemzésre összpontosítva igyekeztek megállapítani, és a különböző eltéréseket, mint például a kihagyásokat rangsorolták és elemezték. Grbić szerint az újabb kutatások az ilyen jelenségeket (például a kihagyást) a tolmács stratégiai döntéseinek tekintik, illetve az adatok elemzését az adott nyelvpárokhoz kapcsolatos nehézségek meghatározására használták (Grbić 2015).

Bizonyos kísérletek a kimeneteli minőséget a bemeneteli változók szempontjából is vizsgálták, azaz például elemezték, hogy a forrásnyelvi beszélő beszédsebessége vagy akcentusa milyen befolyással van a tolmács teljesítményére. Ismét más kutatások arra összpontosítottak, hogy a munkakörülmények, a hangminőség, a fülkében uralkodó körülmények (pl. hőmérséklet, levegőminőség), illetve az, hogy a tolmácsok látják-e az előadót és a kivetített anyagokat, milyen hatással vannak a célnyelvi szövegprodukciónak, de a távtolmácsolással járó technikai nehézségek és a minőség közötti összefüggésekkel is foglalkoztak (Grbić 2015).

A minőség és a teljesítmény mérése központi fontosságú a tolmácsképzésben, valamint a különböző tolmácsvizsgákon. A hallgatók értékelésével a 6. fejezetben részletesen foglalkoztunk, ebben a fejezetben a továbbiakban elsősorban a gyakorló tolmácsokra összpontosítunk. Kitérünk a szolgáltatás minőségére és a minőségmenedzsmentre, a minőség kritériumaira, illetve a minőségbiztosítás néhány fontosabb szempontjára.

20.3. Tolmácsolási minőség a befogadó szemszögéből

Már a korai empirikus vizsgálatokban megfogalmazódott az az igény, hogy külön kell tárgyalni a minőség kérdését és annak értékelését a tolmácsok szempontjából, illetve a hallgatók vagy „felhasználók” szempontjából (Pöchhacker 2001). A felhasználók elvárásainak elemzéséből kiderült, hogy melyek azok a változók, amelyeket érdemes figyelembe venni, illetve hogy milyen különbségek azonosíthatók a célnyelvi szöveget befogadó személy, valamint a forrásnyelvi szöveget előállító személy elvárásai között. A hallgatóság figyelembevétele azért is kulcsfontosságú, mert a tolmácsolás értelme és célja, hogy a beszélő és az őt hallgatók között megteremtse a megértés feltételeit (Kurz 2001).

A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetségének (AIIC) irányelve ezt a célkitűzést a következőképpen fogalmazza meg: „amit a hallgatóság a fülhallgatón keresztül kap, annak ugyanolyan hatást kell kiváltania, mint az eredeti előadásnak az előadót hallgatók körében. Ugyanazt a kognitív üzenetet kell tartalmaznia, ugyanolyan tisztasággal és pontossággal kell megfogalmazni, ugyanolyan nyelvhasználattal” (Kurz 2001. 395.).

Az sem mindegy, hogy milyen jellegű eseményről beszélünk: egy diplomáciai találkozón oda kell figyelni a szavak minden jelentésárnyalatára, egy tudományos konferencián a technikai pontosságra, egy irodalmi vagy művészeti találkozón a beszéd eleganciájára, míg egy politikai eseményen a kifejezőmód erejére. A hallgatóság mérete is fontos szempont, ami a stílust és a beszédmódot befolyásolja: egy kisebb, néhány személyes találkozón jelentősen más lesz, mint egy akár több száz vagy több ezer hallgatót összegyűjtő eseményen. A tolmácsnak tehát mindig figyelembe kell vennie, hogy kikhez és milyen céllal beszél, illetve a lehetséges hatásokkal is számolnia kell (Kurz 2001).

Mivel a tolmácsoknak nagyon sokféle eseményen kell dolgozniuk, mint például nagyméretű műszaki és tudományos konferenciákon, nemzetközi szervezetek találkozóin, parlamenti vitákon, sajtótájékoztatókon, hivatalos ebédeken vagy vacsorákon, gazdasági vagy pénzügyi megbeszéléseken stb., a különböző befogadók elvárásai és szükségletei igen nagy skálán mozognak, és sokszor el is térnek attól, amiként a tolmácsok értékelik a saját tevékenységüket és teljesítményüket. Nagyban segíti a tolmács munkáját, az alkalmazott technikák és stratégiák kiválasztását, ha ismeri az adott célközönség elvárásait, a hallgatóság összetételét és szükségleteit.

Nem lehet ugyanakkor a tolmácsolás minőségét kizárólag a befogadó szemszögéből megítélni, hiszen a tolmácsot hallgatók a minőség kiértékelése egyik kulcselemének nincsenek birtokában: nem értik a forrásnyelvi szöveget. A felhasználóknak az esetek nagy többségében nincsen módjukban összehasonlítani a forrásnyelvi szöveget a célnyelvivel, ezért nem is fogalmazhatnak meg véleményt annak pontosságáról vagy a szöveghűségről. Előfordulnak olyan esetek is, amikor a tolmács által megfogalmazott szöveg gördülékenysége, a célnyelvi szöveg jó nyelvi megformáltsága azt az érzetet kelti a hallgatóságban, hogy ez egy kiváló minőségű tolmácsolás,

azonban lehetséges, hogy a tartalom szempontjából a célnyelvi szöveg hiányos vagy éppen félrefordításokat tartalmaz. Ugyanakkor több kutatás is arra mutatott rá, hogy a hallgatóság a tolmácsolt üzenet zavarossága miatt hajlamosabb magát a tolmácsot hibáztatni, nem pedig az előadót, pedig sok esetben a hiba a forrásnyelvi szöveg nyelvi megformáltságának hiányában, illetve a forrásnyelven megfogalmazott üzenet gondolatmenetében keresendő (pl. Moser 1996, idézi Kurz 2001).

A konferenciatolmácsok teljesítményének és a tolmácsolás minőségének a kiértékelését azért sem lehet kizárólag a hallgatóságra bízni, mivel az empirikus vizsgálatok azt mutatják, hogy a résztvevők legtöbbször nem figyelnek egyenlő mértékben minden egyes információra vagy beszédszakaszra, és azok szerint ítéli meg a tolmács tevékenységét, amelyekre valóban odafigyelt. Sok esetben a hallgatóság a „csomagolás”, vagyis a nyelvi megformáltság alapján ítéli meg a tolmácsolás minőségét, és van, hogy sokkal pozitívabban nyilatkozik a tolmácsok teljesítményéről, mint a tolmácsok maguk.

A gyakorló tolmácsoknak tehát tudomásul kell venniük, hogy a hallgatóságnak mindig lesznek elvárásai velük szemben, és ennek meg kell próbálniuk a lehető legteljesebb mértékben megfelelni, és ezáltal elérni azt, hogy a megrendelő elégedett legyen a munkájukkal, hiszen a tolmácsolás voltaképpen egy szolgáltatás, az ügyfél elégedettsége pedig az egyik legfontosabb szempont a minőség meghatározásában. Az ügyfél akkor lesz elégedett a tolmács által nyújtott szolgáltatással, ha az megfelel az elvárásainak, vagy akár meg is haladja azokat. Ezt legegyszerűbben a következőképpen lehet egyetlenként bemutatni:

$$\text{A szolgáltatás minősége (az ügyfél elégedettsége)} = \\ \text{a szolgáltatás minősége} - \text{az elvárt minőség}$$

(Kurz 2001. 405.)

A tolmácsnak azzal is tisztában kell lennie, hogy a különböző ügyfeleknek nagyon eltérő elvárásaik lehetnek, de még az is előfordulhat, hogy ugyanaz az ügyfél ugyanattól a tolmácstól mást vár el a tolmácsolási esemény függvényében. A konferenciatolmácsok esetében például általánosan elvárható a nyelvi megformáltság és a választékosság magas szintje, míg a közösségi tolmácsolásban ez kevésbé fontos.

20.4. Tolmácsolási minőség a tolmács szemszögéből

A tolmácsolási minőség vizsgálatában nagyon sokáig csak az ügyfél és a felhasználó szempontját érvényesítették az empirikus kutatások. A tolmácsok azonban nagyon sokszor másként értékelik saját munkájukat vagy akár a társaikét,

éppen ezért több olyan vizsgálat is született, amelyek a tolmácsok szemszögéből vizsgálják a minőség fogalmát. Ezekről bővebben alább, a standardok és kritériumok alfejezet keretében beszélünk.

20.5. Standardok és kritériumok: nyelvi megformáltság és előadásmód

Annak ellenére, hogy a minőség fogalmának értékelése a tolmácsolással kapcsolatban nagyon sok szubjektív szempontból lehetséges, vannak olyan standardok és minőségbiztosítási kritériumok, amelyekben a tolmácsolással foglalkozó kutatók általában egyetértenek. Ezek közé sorolhatók a pontosság, valamint a szöveghűség szempontjai, amelyek közül egyesek a „termékre”, azaz a célnyelvi szövegre összpontosítanak, és a forrásnyelvi szöveggel hasonlítják azt össze. A megfogalmazás egyértelműsége is olyan elvárás, amely a tolmácsolás minőségének kiértékelésében fontos szempont, ez magában foglalja a helyes vagy elfogadható nyelvi megformáltságot, a megfelelő stílushasználatot: itt is a befogadó szemszöge az uralkodó, egészen pontosan a célnyelvi szöveg érthetősége és követhetősége. Ebből a szempontból a gördülékenység és a helyes hanghordozás kiemelt fontosságú.

A célnyelvi szövegnek tehát egyrészt a forrásnyelvi szöveg üzenetét kell hordoznia, azzal kell egyenértékűnek lennie, ugyanakkor az előadó közlési szándékát kell maradéktalanul átültetnie: ezt a szakirodalom intertextuális megfelelésnek nevezi. A célnyelvi szöveg helyessége, nyelvi megformáltsága pedig az ún. intratextuális dimenzióhoz tartozik, azaz a célnyelvi normáknak kell megfelelnie mind nyelvhelyességi, mind pedig stilisztikai és pragmatikai szempontból (Pöchhacker 2001. 413.).

A tolmácsolás minőségének kiértékelésével kapcsolatban figyelembe kell vennünk annak kettősségét, hogy a tolmácsolás egyrészt szolgáltatás, amelyet egy személy vagy egy csapat biztosít, ugyanakkor pedig szövegszintű termék. Éppen ezért két kérdést is fel kell tennünk: milyen szempontok szerint mondható valaki jó tolmácsnak, illetve milyen szempontok szerint jelenthető ki, hogy valami jó minőségű tolmácsolás? Ezzel kapcsolatban számos empirikus vizsgálat történt, az elsők között említhető Bühler kutatása, aki a professzionális konferenciatolmácsok (AIIC-tagok) között mérte fel, hogy ők milyen kritériumok szerint értékelnék a társaik szakmai teljesítményét és viselkedését (Bühler 1986, idézi Grbić 2015). A kutatást egy kérdőív segítségével végezte el, amiben elkülönítette a nyelvi/szemantikai és nyelven kívüli/pragmatikai tényezőket, és a következő kritériumlistát állította össze:

- anyanyelvi kiejtés;
- kellemes hang;
- az üzenet helyes logikai felépítése;

- a jelentéseknek a forrásnyelvi szöveggel való megfeleltetése;
- a tolmácsolás teljessége;
- a beszéd folyékonyága;
- grammatikailag helyes nyelvhasználat;
- helyes terminológiahasználat;
- megfelelő stílushasználat;
- a konferenciadokumentumok alapos előkészítése;
- kitartás;
- kiegyensúlyozottság;
- kellemes megjelenés;
- megbízhatóság;
- csapatmunkára való hajlandóság és képesség;
- pozitív visszajelzés a hallgatóság részéről (Collados Aís–García Becerra 2015).

A későbbiekben ezt a listát kiegészítették olyan elemekkel, mint a helyes hanghordozás, helyes intonáció, szinkronicitás (azaz a tolmács együtt halad az előadóval, és nem marad le tőle) stb. Ismét mások a tolmács társas szerepét, a konsekutív tolmácsolásra vonatkozó specifikus követelményeket, valamint a konferencia- és találkoztípusokat is figyelembe veszik a minőség kiértékelésének szempontjaként.

Amint az a fenti összeállításból is látható, a kritériumok között vannak olyanok, amelyek a tartalomra összpontosítanak (pl. a jelentéseknek a forrásnyelvi szöveggel való megfeleltetése vagy az üzenet helyes logikai felépítése), illetve olyanok, amelyek a formára (ilyen például a kiejtés, a kellemes hang stb.). Több empirikus vizsgálat is arra a következtetésre jutott, hogy a tartalommal kapcsolatos kritériumok nagyobb fontossággal bírnak, mint az előadásmód, ennek ellenére a kevésbé fontosnak tartott szempontok is nagy hatással lehetnek arra, hogy a hallgatóság miként ítéli meg a tolmács munkáját (lásd pl. Collados Aís–García Becerra 2015). A rossz hanghordozás, a nyelvi hibák, a nyelvbtlások, a bizonytalanság sokszor azt az érzetet kelthetik a résztvevőkben, hogy a tolmács nem végez jó munkát, és értelemszerűen alacsonyabb minőségűnek tartják a tolmácsolást még akkor is, ha a tartalom szempontjából a célnyelvi szöveg megfelel a forrásnyelvi szövegnek. Zwischenberger (2010) kutatása szerint a professzionális tolmácsok a tartalommal kapcsolatos kritériumok közül az eredetivel való jelentésbeli megfelelést, valamint a logikus gondolatmenetet emelték ki a minőségi munka ismérveként.

Amint arra fentebb már utaltunk, tolmáccsal szembeni elvárások, így a tevékenysége minőségére vonatkozó kritériumok a tolmácsolás módjától is függenek: a konferenciatolmácsokkal szemben támasztott igények jelentős mértékben eltérnek például a közösségi tolmácsokkal szembeni elvárásoktól. Ezzel kapcsolatban is több empirikus vizsgálat született, Pöchhacker kérdőíves kutatásában például egészségügyi dolgozókat és szociális munkásokat kérdezett a tolmácsok képesítéseiről és szerepmeghatározásairól. Tíz kritériumot fogalmazott meg, ezek közül

megemlíthető a nyelvi és kulturális kompetencia, általános képzettség, szaktudás, tolmácsképesítés, szigorúan pártatlan viselkedés, diszkréció és titoktartás. A kutatásból kiderült, hogy az egészségügyi dolgozók és szociális munkások a diszkréció és a titoktartás kritériumát jelölték meg kiemelkedő fontosságúként, ugyanakkor a tolmácsokkal szemben megfogalmazott elvárások közé tartozott az is, hogy képesek legyenek olyan módon „megszerkeszteni”, azaz leegyszerűsíteni és összefoglalni az üzenetet, hogy az mindenki számára érthető legyen (lásd Pöchhacker 2001).

A fent említett vizsgálat eredményei arra is rávilágítottak, hogy a közösségi tolmácsolásban sokkal inkább elvárt, hogy a tolmácsok elmagyarázzák a kulturális referenciákat és jelentéseket, és – ha szükséges – autonóm megnyilatkozásokat is megfogalmazzanak, tehát ők maguk is hozzátegyenek a kommunikációs helyzethez, nem csak azok, akiknek a beszédét vagy beszélgetését tolmácsolja. Az egészségügyi ápolók sokkal általánosabban viszonyultak a tolmács feladataihoz, mint az orvosok, a szociális munkások pedig sokkal elfogadóbbak voltak a tolmács kulturális közvetítő szerepével kapcsolatban (Pöchhacker 2001).

20.6. A tolmácsolási minőségre vonatkozó ISO-szabványok

Amint azt már a bevezetőben is említettük, a 20. század végén és a 21. század elején számos termékkel és szolgáltatással kapcsolatban kialakultak a minőségbiztosításra vonatkozó elvárások, előírások. A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (angolul International Organization for Standardization, ISO) egy olyan nemzetközi szervezet, amely a minőségirányítási rendszerek szabványosított követelményeit fogalmazza meg mind a különböző termékek, mind pedig a szolgáltatások vonatkozásában.

A Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetségének (AIIC) együttműködésével az elmúlt néhány évben több olyan ISO-szabvány is elkészült, amelyek a tolmácsolási tevékenységgel kapcsolatos minőségbiztosítást szavatolják, és szigorú előírásokat tartalmaznak a professzionális tolmácsolási berendezések és szolgáltatások vonatkozásában. Az AIIC tagjai számos olyan testülettel dolgoznak együtt, amelyek a szabványosítási folyamatokkal foglalkoznak. Ennek a munkának az elsődleges célja az, hogy lehetővé tegyék a tolmácsolás területén érvényes szakmai standardok és etikai kódexek figyelembevételét.

Az AIIC honlapján mind a tolmácsberendezésekre, mind pedig a különböző tolmácsolási módokat érintő szabványok is megtalálhatók.¹ Időrendi sorrendben az első az ISO 13611:2014 számú szabvány, amely a közösségi tol-

1 <https://aiic.org/site/ISO>

mácsolással kapcsolatos irányelveket tartalmazza. Az általános fogalommeghatározásokon túl kitér a közösségi tolmácsolás alapelveire, a közösségi tolmácsolástól elvárt kompetenciákra és képzettségekre, a felhasználók és ügyfelek részére megfogalmazott tanácsokra, a tolmácsolási szolgáltatást nyújtók felelősségére, valamint a közösségi tolmácsok szerepére és felelősségére.

A következő szabvány az ISO 18841:2018, amely a tolmácsolási szolgáltatásokkal kapcsolatos általános elvárásokat és ajánlásokat tartalmazza. Ez is a fogalommeghatározásokkal kezd, amit a tolmácsolás alapelvei, a tolmácsolási megbízások alapfeltételeinek leírása, illetve a tolmácsolással kapcsolatos képzettségekre és kompetenciákra vonatkozó elvek követnek.

Az ISO 20228:2019 számú szabvány a jogi tolmácsolást biztosító szolgáltatásokra és azok követelményeire vonatkozik: a normatív referenciákat a fogalmak és terminusok meghatározása követi, a jogi tolmácsolás alapelvei, a jogi tolmácsokra vonatkozó képzési és kompetenciaelvárások, a jogi tolmácsolás helyszíneire vonatkozó leírások, illetve a tolmácsolási módoknak a leírása. A konferenciatolmácsolási szolgáltatásokra vonatkozó ISO szabvány 2020 májusa óta fejlesztés alatt áll.

20.7. Összegzés

A minőség fogalmát nem egyszerű meghatározni a tolmácsolással kapcsolatban, hiszen nagyban függ attól, hogy kicsoda és milyen céllal értékeli a tolmács tevékenységét, a tolmácsolási teljesítményt. Jelen fejezetben az oktatási célú értékelést nem vettük figyelembe, hanem csak a gyakorló tolmácsokra összpontosítottunk.

A tolmácsolási minőség megállapításában figyelembe kell venni, hogy a tolmács maga értékeli-e saját tevékenységét, vagy pedig a befogadó, illetve a megrendelő. A minőség meghatározásában vannak olyan kritériumok, amelyek a nyelvi megformáltságra összpontosítanak, illetve olyanok, amelyek sokkal inkább a tartalom szempontjait tartják szem előtt, azaz a forrásnyelvi szövegnek való megfelelést, a szöveghűséget és pontosságot.

A tolmácsok teljesítményének értékelése és a minőség meghatározása mindenképpen nagyon sok szemponttól függ: egyrészt a forrásnyelvi szöveg minőségétől, hiszen nagyon nehéz feladat egy rosszul megfogalmazott, nyelvi helytelen vagy hiányos forrásnyelvi szövegből elfogadható és nyelvi jól megformált célnyelvi szöveget alkotni. Másrészt olyan szubjektív tényezőktől is függ az értékelés, mint például az, hogy a minőségről nyilatkozó megrendelő/felhasználó/hallgató mennyire követte figyelemmel a tolmács munkáját, azaz a teljes tevékenység alapján értékeli-e, vagy csak bizonyos részeinek a vonatkozásában. A minőség meghatározásában ugyanakkor az is fontos szempont, hogy milyen tolmácsolási módozattal van dolgunk, illetve milyen jellegű eseményről van szó.

A minőség fogalmának tisztázásával kapcsolatban fontos lenne újabb empirikus kutatásokat elvégezni, amelyek egyrészt a tolmácsok, másrészt a felhasználók értékelését is tartalmazzák, és ezt összehasonlítják olyan objektív kritériumokkal, mint például a helyes nyelvtani szerkezetek használata, a helyes terminológia alkalmazása vagy akár a helyes intonáció.

Szakirodalom

BÜHLER, H.

1986 Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. *Multilingua* 5/4. 231–235.

COLLADOS AÍs, Á.–GARCÍA BECERRA, O.

2015 Quality Criteria. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 337–338.

GRBIĆ, N.

2015 Quality. In: Pöchhacker, Franz (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London–New York, Routledge, 333–336.

HUERTAS-BARROS, E.–VANDEPITTE, S.–IGLESIAS-FERNÁNDEZ, E.

2019 Preface. In: Huertas-Barros, E.–Vandepitte, S.–Iglesias-Fernández, E. (eds.): *Quality Assurance and Assessment Practices in Translation and Interpreting*. Hershey PA, IGI Global, xvii–xxix.

KURZ, I.

2001 Conference Interpreting: Quality in the Ears of the User. *Meta* 46/2. 394–409.

MOSER, P.

1996 Expectations of Users of Conference Interpretation. *Interpreting* 1/2. 145–178.

PÖCHHACKER, F.

2001 Quality Assessment in Conference and Community Interpreting. *Meta* 46/2. 410–425.

SHLESINGER, M.

1997 Quality in Simultaneous Interpreting. In: Gambier, Y.–Gile, D.–Taylor, Ch. (eds.): *Conference interpreting. Current trends in research*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 123–132.

ZWISCHENBERGER, C.

2010 Quality criteria in simultaneous interpreting: An international vs. a national view. *The Interpreters' Newsletter* 15. 127–142. <https://core.ac.uk/download/pdf/41173604.pdf> [2020. szeptember 19.]

FÜGGELÉK

Néhány tolmácsanekdota, érdekes történetek¹

A tolmácsolásról, a tolmácsok szerepéről, egyes bakijairól rengeteg anekdota forog közszájon. Sok esetben a megbízók idézik ezt a tolmácsoknak, hogy bizo-nyítsák: ők is ismerik a szakma csínját-bínját.

Ornitológuskonferencia – Magyarország

A német kabinban dolgozó tolmács, nem ismervén a madárneveket, minden újabb dia esetén azt mondta: „itt látható egy másik madár”. Pontosan a kulcssza-vakat nem ismerte, ergo nem is lehet jó tolmács. Azonban a szakértőknek ez fel sem tűnt, hiszen mind ismerték a madarakat, nem is volt szükségük a névre. A kép számukra evidencia volt, a laikusnak pedig éppen a név lett volna az információ. A tolmács tehát mégis jól végezte a feladatát. A tolmácsolás mindig csak ott és akkor értékelhető, mert nagyon függ a szituációtól. Ezért nem kedvelik a tolmácsok azt a helyzetet, amikor a laikusok elkezdik szótárként használni őket. Munkájuk minőségére nem lehet abból következtetni, hogy eszükbe jut-e vagy sem a szó.

1990. Öböl-háború – Gorbacsov szavai

Gorbacsov állítólag azt mondta: „*a katonai beavatkozás elfogadhatatlan*” – ké-sőbb tanácsadója cáfolta, mondván, hogy a tolmács rosszul fordított, és Gorbacsov valójában azt mondta, hogy a „katonai beavatkozás kikerülhetetlen, nem lehet el-utasítani”. A tolmácsolás lehetőséget ad későbbi korrekciókra is, a diplomáciában előfordul, hogy a tolmács hibájával magyarázzák a bakikat.

A fél világot bejárta az a történet, amikor néhány évvel ezelőtt az egyik né-met tévécsatorna élő adásában a szinkrontolmács a George Lucas filmrendezővel készült interjúbán a *Csillagok háborúja* híres mondatát („May the Force be with you”, vagyis Az Erő legyen veled) félreértve úgy fordította, hogy „Am vierten Mai sind wir bei Ihnen”, vagyis május negyedikén veletek leszünk.²

Amikor De Gaulle tábornoknak, Franciaország egykori elnökének bemu-tatták az elnöki stáb új tolmácsát, egyetlen kérdése volt: „Felel-e a munkájáért?” Mert a szakfordító, a tolmács mindennapi kenyere a megbízhatóság, a pontosság.³

1 Az anekdoták forrása, ahol nincs egyéb forrásmegjelölés: <http://gesang-keyboard-weimar.de/2GKW-dolmetscher-tolmacs.html>

2 https://index.hu/info/2012/04/16/a_magyar_forditok_es_tolmacsok_napja_2012/

3 https://index.hu/info/2012/04/16/a_magyar_forditok_es_tolmacsok_napja_2012/

1976-ban Jimmy Carter beszédét fordították félre, amikor a lengyel hallgatósághoz intézett beszédet. Ő ugyanis ezt mondta: „Amikor ma reggel elindultam az Egyesült Államokból”, amit úgy fordított le a tolmács, hogy „Amikor magára hagytam az Egyesült Államokat”. A közönségnek feltűnt a hiba, és többen nevetni kezdtek. Később azonban a dolog csak még rosszabb lett, amikor az elnök azt mondta: „Azért jöttem, hogy megismerjem az álláspontjukat és jövőre vonatkozó terveiket”, amit úgy tolmácsoltak: „Érzéken kívánom a lengyel férfiakat”, majd a tolmács nyíltan kritizálni kezdte a lengyel alkotmányt. Egy ilyen tolmácsolási hibának nem lenne szabad ilyen szinten megtörténnie, de sajnos néha előfordul.

Egy híres tolmácsolási hiba történt 1956-ban, Nyikita Hruscsov moszkvai lengyel nagykövetségen lezajlott beszédénél is, amikor a tolmács úgy fordította a szöveget: „El fogjuk magukat temetni”, aminek következtében tizenkét NATO-tag-állam és Izrael követe elhagyta a termet, mivel nyílt fenyegetésként értelmezték a mondatot. Később kiderült, hogy az eredeti szöveg valahogy így hangzott: „Túl fogjuk élni magukat”, ami arra utalt, hogy a saját munkásosztályuk fogja a vesztüket okozni. A híres „We will bury you” mondat később képregényben, dalszövegben, sőt még egy népszerű számítógépes játékban is felbukkant.

1945-ben a potsdami konferencián az Amerikai Egyesült Államok felszólította Japánt a fegyverletételre, mire a japán miniszterelnök, Kantaro Suzuki azt mondta, még nem nyilatkozik, mert át kell gondolnia a dolgot. Sajnos a tolmács fordításában ez úgy hangzott: „Megvetéssel figyelmen kívül hagyjuk.” Mind tudjuk, mi történt ezután.

1980-ban a 18 éves Willie Ramírez kábult állapotban érkezett a floridai kórházba. A betegfelvételnél a tolmács hibát követett el, ugyanis a spanyol „intoxicado”-t, ami mérgezést vagy allergiás reakciót jelent, „intoxicated”-re fordította, ami viszont részeget jelent angolul. Így Willie-t félrekezeltek, aminek következtében lebénult.

Érdekes dolog történt Nelson Mandela, egykori dél-afrikai elnök temetési búcsúztató ceremóniáján, mivel az a jelyelvi tolmács, aki az SA Interpreters (Dél-Afrikai Tolmácsok) nevű cég alkalmazottja, és aki tudása és tapasztalata miatt kapta azt a feladatot, az eredeti szövegtől teljesen eltérő, összefüggéstelen szavakat közvetített a siket és nagyothalló nézőknek. A műsor után a hallássérült emberek ezrei reklamáltak és vádolták csalással a jelyelvi tolmácsot, mert teljesen rosszul fordított.

Thamsanqa Jantjie, a 34 éves jeltolmács azzal védekezett, hogy nem tehet a dologról, a skizofréniás betegsége miatt fellépő hallucinációk miatt nem a megfelelő szöveget tolmácsolta. Bár elnézést kért az érintettektől – hiszen olyan kulcs-személyek beszédeit kellett volna tolmácsolnia, mint Barack Obama amerikai elnök vagy éppen az elhunyt unokái –, nem sokkal később egy rádióknak már úgy

nyilatkozott, hogy alapvetően nagyon elégedett a szereplésével, úgy érzi, a lehető legjobban oldotta meg a szituációt.⁵⁴

Összegzőképpen elmondható, a tolmács feladata az, hogy az elhangzottak mondanivalóját közvetítse. Sokan beszélhetnek jól egy nyelvet, de csak néhányukból lesz jó tolmács. A tolmácsolás tudományát meg kell tanulni.

A tolmácsolás nem szó szerinti fordítás, hanem az egyik nyelven megfogalmazott üzenet hiteles átadása egy másik nyelven. A tolmácsolási munka azt jelenti, hogy a tolmács nyomás alatt teljesít, az eredeti beszéd üzenetét közvetlenül a beszéd elhangzása után vagy akár azzal párhuzamosan közvetíti egy másik nyelven. Egyszerre figyel és beszél, ezért nem baj, ha figyelme szelektív, és így inkább az üzenetre irányul, nem a szavakra.

A tanulás egyértelmű. A tolmácsolás bizonyos területein nincs helye a lelkes amatőröknek, hiszen még a profi tolmácsoknak is folyamatos koncentrációra van szükségük. Ha az ember nem akarja kockáztatni, hogy az esetleges félrefordítások komoly következményekkel járjanak, bízza a feladatot hozzáértő személyekre.

Internetes hivatkozások

<http://gesang-keyboard-weimar.de/2GKW-dolmetscher-tolmacs.html> [2019. február 7.]

https://index.hu/info/2012/04/16/a_magyar_forditok_es_tolmacsok_napja_2012/ [2020. augusztus 21.]

<https://rpstranslations.wordpress.com/2015/01/09/the-biggest-interpreting-mistakes-in-history/> [2020. augusztus 21.]

<https://www.bbc.com/news/world-africa-25330672> [2020. augusztus 21.]

<https://www.nytimes.com/2013/12/13/world/africa/mandela-memorial-interpreter.html> [2020. augusztus 21.]

4 <https://www.bbc.com/news/world-africa-25330672>, <https://www.nytimes.com/2013/12/13/world/africa/mandela-memorial-interpreter.html>

TERMINUSMAGYARÁZATOK

atoakkreditációs vizsga

Az EU tolmácsszolgálatai számára szervezett toborzó és képességi vizsga.
(https://europa.eu/interpretation/index_en.html)

beszédpercepció

A beszéd észlelése és megértése.

A beszéd megértésének folyamata két nagyobb szakaszból áll:

1. a beszéd észlelése, azaz a beszédhangok, hangkapcsolatok felismerése,
2. a felismert kódrendszernek az értelmezése

(Gósy 1999)

büntetőeljárás

A büntetőeljárás célja a bűncselekményt elkövető személy büntetőjogi felelőssége felőli döntés. Demokratikus rendszerekben kizárólag a bíróság állapíthat meg bűnösséget és szabhat ki büntetést.

Bűncselekmény elkövetésének gyanúja esetén hivatalból vagy feljelentésre indul eljárás. Feljelentést tehet a bűncselekmény áldozata és az, aki arról tudomást szerzett.

(<https://birosag.hu/buntetoeljaras>)

demokratikus legitimitás

Legtágabb értelemben a hatalom legitimitása az egyének általános hajlandósága a hatalom elfogadására, a hatalomhoz való alkalmazkodásra. Viszonylag tágabb értelemben a legitim hatalom a kulturálisan és adott kulturális értékek alapján elfogadott hatalom. Szűkebb értelemben a legitim hatalom a kulturálisan és a személyes és közösségi értékek alapján elfogadott hatalom.

(Farkas 2011)

dialektus, nyelvjárás

A nyelvjárás egy adott nyelv azon változata, amely a nyelvterületnek csupán egy részén használatos. A nyelvjárásokban vannak a köznyelvvel megegyező, s vannak a köznyelvtől eltérő nyelvi jelenségek (szabályok, szerkezetek, elemek, szavak).

(Kiss 2006)

diplomácia

Államközi kapcsolatok rendszere és kommunikációja, amelyet az államok arra hivatott személyei, bel- és külföldi szervei a külpolitikai kapcsolatok céljainak, a külügyek feladatainak megfelelően alakítanak ki és tartanak fenn.

(<https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Diplom%C3%A1cia>)

ekvivalencia

A forrás- és célnyelvi szöveg közötti egyenértékűség. Az ekvivalencia különbözteti meg a fordítást a nyelvi közvetítés más formáitól, a parafrázistól, az összefoglalástól, a szinopszistól, a tömörítvénytől stb. A célnyelvi szöveg akkor egyenértékű a forrásnyelvi szöveggel, ha azt helyettesíteni tudja, vele azonos módon tud funkcionálni.

(Klaudy 1988)

empirikus kutatás, empirikus vizsgálat

Az empirikus szó jelentése tapasztalaton alapuló, tapasztalati.

Az empirikus kutatás vagy empirikus vizsgálat például tapasztalati, kísérlet segítségével végzett kutatást, vizsgálatot jelent, szemben például az elméleti számításokat végző vagy filozófiai elméleteket vizsgáló kutatásokkal.

A kifejezés az azonos jelentésű latin empiricus szóból ered.

(<https://lexiq.hu/empirikus>)

etikai kódex

Az írott etikai kódex egy szervezet normáinak és vélekedéseinek (a magatartás követelményeivel kapcsolatos véleményeinek, elgondolásainak) megfogalmazása, melyben megpróbálja leírni, „hogyan végzik majd dolgukat”, különös tekintettel „a szervezetben nem elfogadható cselekedetekre”. Vagyis az etikai kódexben megpróbálják rögzíteni a cég erkölcsi normáit.

A kódex definiálja azokat az értékeket, amelyekre a vállalat stratégiája és működése épül, és irányelveket szögez le a konfliktusok kezelési módjára.

Az etikai kódex a vállalat egyoldalú, önkéntes deklarációja, amelyben lefekteti az általa legfontosabbnak tartott értékeket és cselekvési normákat a vállalattal kapcsolatban álló külső és belső érintettek (a fogyasztó, az állam, a szállítók, a versenytársak, a lakóhelyi közösségek, a természeti környezet, a tulajdonosok és alkalmazottak) „vonatkozásában”.

(<http://www.vezetesi-folyamat.hu/a-szervezet-etikai-kodexe/>)

EU-irányelv

Az irányelv olyan jogalkotási aktus, amely valamennyi uniós ország számára kötelezően elérendő célkitűzést állapít meg.

(https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_hu)

explicitáció és implicitáció

Az explicitáció során a forrásnyelven implicit, vagyis csak a kontextusban vagy körülményekben kódolt információt a célnyelvben explicit módon fejezi ki a fordító.

Klaudy úgy véli, az explicitáció a fordítói műveletek átfogó „szuperkategóriája”, amely több lexikai és grammatikai alműveletre bontható.

Az implicitáció az explicitáció ellentettje, az a fordítási technika, amelynek eredményeként a forrásnyelvben eredetileg explicit információ implicitté válik a célnyelvi szövegben, jelentését pedig a szituáció vagy a kontextus közvetíti. Ez a művelet magában foglalja az információ-összevonást, generalizálást és kihagyást. (Vinay–Darbelnet 1958/1995; Klaudy 2007)

foglalkozáskódok

Foglalkozások egységes osztályozási rendszerében szereplő, az egyes foglalkozásokat jelölő kódok.

(<https://feor.munka.hu/>)

formalizált és protokolláris esemény

A protokolláris események különlegesek, és éppen ezért különleges figyelmet igényelnek a szervezés minden pontján, kiváltképp, ha esetleg még külföldi meghívott is csatlakozik a rendezvényhez, a fogadó országtól eltérő szokásokkal. Ilyenkor is szükséges ismerni a legfontosabb protokolláris szabályokat. Továbbá fontos a protokoll betartása, ha vállalati felsővezetők vagy magas rangú tisztségviselők, politikusok vesznek részt az eseményen.

Fontos tudni pl., hogy ki jön be először, mikor és mit köszönünk meg és kinek, stb., hiszen miniszterek, polgármesterek, igazgatók vagy akár királyi családok tagjai is részt vehetnek valamely rendezvényen, ezeket pedig formalizált protokoll rendezvénynek nevezzük.

Néhány gyakori protokolláris esemény és formalizált rendezvény: díszünnepség, díszelőadás, kiállítások, nemzetközi vásárok, megnyitók, ünnepélyes filmbemutatók, emlékműavatások és sportesemények

(<https://horizontiroda.hu/a-protokoll-esemenyek-szabalyai/>)

idioletkus

Az idioletkus az egyének sajátos nyelvváltozata, az általánosnak tételezett köznyelvi formától eltérő egyedi nyelvhasználat.

(<https://hu.unionpedia.org/Idioletkus>)

információfeldolgozás

Az emberi információfeldolgozás folyamatának vizsgálata a kognitív pszichológia egyik fő kutatási területe. A kognitív pszichológia az embert is információfeldolgozó, -átalakító és -tároló rendszernek tartja.

(Forgó 2011)

interlingvális közvetítés/fordítás

Két eltérő nyelv közötti közvetítés, egy szöveget egyik nyelvről egy másik nyelvre fordítunk, és a nyelvi jelek értelmezése valamilyen más nyelv jeleinek a segítségével történik.

(Dobos 2013)

intralingvális közvetítés/fordítás

A nyelvi jelek értelmezése ugyanazon nyelv más jeleivel történik.

(Dobos 2013)

jelnyelv

A jelnyelvet úgy lehet meghatározni, mint egy gesztusokon alapuló, vizuális típusú nyelvet.

(Litavec 1996)

jó gyakorlat

A jó gyakorlat olyan innovatív folyamat, módszer, cselekvés és eszközhasználat együttese, amely valamely intézményi gyakorlatban és annak működésében meg tapasztalható. Általában több éve sikeresen és hatékonyan alkalmazott, kipróbált, ezért eredményesen adaptálható, fenntartható, fejleszthető, dokumentálható gyakorlatról van szó. Az átvett innováció a továbbiakban a felhasználók által is elismert szolgáltatásként képes működni.

A jó gyakorlat tehát adott szakmai kritériumoknak megfelelő innováció, gyakorlat, amely egy intézmény munkáját pozitívan befolyásolja.

(https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/3._szekcio_bodo_marton_a_jo_gyakorlat_mint_a_tudasmegosztas_es_minosites_leheteses_eszkoze.pdf)

jogalany

Az a személy vagy szervezet, aki, amely jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat.

(Bárczi–Ország 1959–1962)

jogi jelenlét

Az eljárás alatt álló személy rendelkezik azokkal az információkkal, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megértse, mi történik az ügy vonatkozásában. Ezért joga van tolmácsok és fordítók segítségéhez a tárgyalások, illetve az ügyirat dokumentumainak megértése érdekében. Ez azt jelenti, hogy jogi szempontból informált, jelen van az ügy lebonyolításakor.

(https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0133_HU.html)

kisebbség és többség

A kisebbség társadalmi értelemben egy adott társadalmon belül többé-kevésbé elkülöníthető, sajátos azonosságtudattal rendelkező (például etnikai, vallási vagy egyéb) csoport.

A többség valamely közösség, csoport (tagjainak) nagyobbik része a kisebbséggel ellentétben. Többségben lenni pedig azt jelenti, hogy valamely csoport, számban, nagyobb a másikinál vagy a többi(ek)nél, többen tartoznak hozzá, mint más csoport(ok)hoz.

(Takács–P. Tóth 2016)

kognitív pszichológia

A latin *cognitio* ('megismerés') szóból származik: a kísérleti pszichológia vezető irányzata a huszadik század második felében. Az emberi megismerés vizsgálatát állította a kísérletezés előterébe, a belső modellek, a reprezentációk kialakulásának és irányító szerepének törvényeivel. Fő kutatási témái az észlelés, figyelem, emlékezés, gondolkodás, nyelv, döntés vizsgálata.

(Magyar Virtuális Enciklopédia, http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1enciklopedia/fogalmi/pszich_kog/kognitivpszi.htm)

kognitív funkciók

A kognitív funkciók azok a megismerési, információfeldolgozási és gondolkodási tevékenységek, amelyekkel érzékeljük, felfogjuk és felhasználjuk megszerzett tudásunkat. Ezek a képességek teszik lehetővé az értelmi működést.

(<https://lexiq.hu/kognitiv>)

kompetencia

A kompetencia nem szinonimája a képességnek (*skill*), hanem képesség (*ability*) komplex feladatok adott kontextusban történő sikeres megoldására. A fogalom magában foglalja az ismeretek mobilizálását, a kognitív és gyakorlati képességeket, a szociális és magatartási komponenseket és attitűdöket, az érzelmeket és az értékeket egyaránt.

(Nagy 1996)

kondenzáció és diffúzió

A tolmácsolásban több információs egység összevonását jelenti.

(Kusztor 2007)

kontaktushatás

Valamely nyelv hatásának megnyilvánulása egy másik nyelvben.

(Benő 2008)

közzszereplő vagy közéleti szereplő

Közzszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladat-szerűen alakítja vagy alakította.

(<https://www.mabie.hu/index.php/252-a-kozzszereplok-turesi-kotelezettsegenek-hatarai>)

kulturális eltolódás

A tárgyalópartnerek közötti fennálló kulturális különbségek által okozott távolság, amely nehezíti a tolmács munkáját. Minél távolabbi egymástól a két kultúra, annál nehezebb a nyelvi közvetítés is.

laikus beszélő

Olyan beszélő, aki valamely szaknyelvet használó személyek tárgyalásán vesz részt. Általában nem érti az ott elhangzó szakszavakat, és így kívülálló marad.

lingua franca

közvetítő nyelv

(<https://m.nyest.hu/hirek/mi-is-az-a-lingua-franca-vilagnyelvek-az-angol-elott>)

mediolektus

A kommunikációs közeg alapján megkülönböztethető változat a beszélt, az írott vagy éppen az elektronikus médiában használt digilektusok.

(Tóth 2018)

megrendelő

Az a természetes vagy jogi személy, ti. cég, aki vagy ami valamely szolgáltatást megrendel vagy meg szeretne vásárolni.

mesterséges intelligencia

Az Oxford számítástechnikai értelmező szótár szerint a mesterséges intelligencia a számítástudománynak az a területe, amely emberi intelligenciát igénylő feladatokat megoldó számítógépes programok készítésével foglalkozik.

Stuart Russell és Peter Norvig a mesterséges intelligencia fogalmának filozófiai fejlődése szempontjából négyféle irányzatot különböztetett meg, amelyek a következők.

1. Emberi módon gondolkodó rendszer: Az emberi elme működését és a megismerést modellező rendszereket tekinti ez az irányzat mesterséges intelligenciának.
2. Emberi módon cselekvő rendszer: Ez a megközelítés Alan Mathison Turing matematikus nevéhez kötődik, aki a róla elnevezett Turing-teszt alapján az emberi viselkedést állította az intelligencia fő kritériumának és az elérendő célnak.

3. Racionálisan gondolkodó rendszer: Ez az irányzat az emberi gondolkodásnál valamilyen értelemben tökéletesebb, racionálisabb gépek és szoftverek megalkotásában látja a mesterséges intelligencia fejlesztésének célját.
4. Racionálisan cselekvő rendszer: A modern informatikai tudományok megközelítése, amely nem tűzi ki azt célul, hogy a kialakított rendszerek a szó klasszikus értelmében gondolkodjanak vagy imitálják az emberi viselkedést, csak azt, hogy minél racionálisabban viselkedjenek (pl. egyértelműen tudják diagnosztizálni a betegségeket, jelezzék előre a természeti katasztrófákat stb.). (Eszteri 2015; Russell–Norvig 1995)

mesterséges nyelv

Olyan nyelvek, amiknek a szókészletét és nyelvtanát emberek tervezték meg. Míg a természetes nyelvek folyamatosan alakulnak, a mesterséges nyelvek létrejötte többnyire dátumhoz és szerzőhöz kötődik (pl. az eszperantó, a klingon és a dothraki nyelv is mind mesterséges nyelvek).

(https://szotarak.blog.hu/2017/08/03/mire_jo_a_mesterseges_nyelv)

nemzetközi jog

A nemzetközi jog olyan szabályok összessége, amelyeket az államok vagy a nemzetek az egymás közötti kapcsolataikra nézve kötelezőnek ismernek el, ideértve a nemzetközi szervezetekkel fennálló kapcsolataikat is. A nemzetközi jogot általában szuverén államok közti megállapodásokba foglalják és/vagy az ilyen megállapodásokból ered.

(https://e-justice.europa.eu/content_international_law-10-hu.do)

netnyelvészet, netnyelvész

A nagymértékű internethasználat, a hálókommunikáció, a folyamatos online jelenlét a nyelvi viselkedésre is hatással van. E nyelvi hatások feltárásával foglalkozik a digitális kommunikáció nyelvészeti szempontú elemzése, az ún. netnyelvészet, aki pedig az elemzéseket végzi, az ún. netnyelvész.

(Veszelszki 2016)

neurális hálózat

Neurális hálózatnak nevezzük azt a hardver vagy szoftver megvalósítású párhuzamos, elosztott működésre képes információfeldolgozó eszközt, amely:

- azonos vagy hasonló típusú – általában nagyszámú – lokális feldolgozózt végző műveleti elem, neuron (processing element, neuron) többnyire rendezett topológiájú, nagymértékben összekapcsolt rendszeréből áll,
- rendelkezik tanulási algoritmussal (learning algorithm), mely általában minta alapján való tanulást jelent, és amely az információfeldolgozás módját határozza meg,

– rendelkezik a megtanult információ felhasználását lehetővé tevő információelőhívási vagy röviden előhívási algoritmussal (recall algorithm).
(http://project.mit.bme.hu/mi_almanach/books/neuralis/ch01s01)

nyelvváltozatok

A nyelvváltozatok olyan, egymástól többé vagy kevésbé eltérő nyelvi rendszerek, amelyek együttesen tesznek ki egy nyelvet.
(Kiss 2006)

nyelvek egyenjogúsága (EU)

Minden tagállam nyelve egyenrangú az uniós kommunikációs folyamatokban.
(https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_hu)

nyelvészeti fordításelmélet

Fordítással kapcsolatos kérdések nyelvészeti szempontú vizsgálata.
(Nida 1964; Steiner 1975; Klaudy 2018)

nyelvi interferencia

Az interferencia Weinreich meghatározása szerint gyűjtőfogalom. Azon nyelvi jelenségek összességére utal, amelyek abból adódnak, hogy a kétnyelvű beszélő mindennapi interakcióiban egynél több nyelvet használ. Ezen meghatározás alapján interferenciának tekinthető az összes olyan nyelvi jelenség, amely a kétnyelvűség következtében jött létre.
(Weinreich 1953)

nyelvi profil

Hogy az akkreditációs vizsga során mely nyelvpárokra vizsgázik a jelölt annak függvényében, hogy milyen nyelvekre van szükség az EU-s tolmácsszolgálatoknál.
(https://europa.eu/interpretation/doc/language_profiles.pdf)

performancia

A nyelvre vonatkoztatva Noam Chomsky generatívgrammatika-felfogásában a performancia a kompetencia alapján megvalósuló egyéni beszédtevékenység, az individuális nyelvhasználat.

A tolmácsolásra vonatkoztatva a performancia a tolmácsolási teljesítményt jelenti.
(Horváth 2006; Bontempo–Napier 2011)

polgári peres ügy

A polgári perben a bíróság a felek közötti személyi és vagyoni jellegű jogvitát dönti el, jogi konfliktusokat rendezi. A polgári pert a felperes indítja az alperes ellen, a perben a felek azonos jogokkal rendelkeznek.
(<https://birosag.hu/polgari-eljaras>)

poliszémia

Poliszémiának azt a jelenséget nevezzük, amikor egy szónak több jelentése van. A szavak többsége poliszém. Poliszém például a fej szó, amely többek között jelenthet testrészt; észet, értelmet (világos fej); jelölheti növény termését (a hagma feje); tárgynak a részét (a szeg, a kalapács feje; az ágy feje). Ezek a jelentések valamilyen értelemben összefüggnek. A poliszém jelentéseknek van közös eleme. (Kiefer 2007)

professzionizáció

A professzionizáció azokat az eseményeket és folyamatokat foglalja magában, amelyek során új szakmai területek, új foglalkozások alakultak ki és indultak meg az önmagukat professzióvá szervezés útján.

A társadalom fejlődése következtében egyes melléktevékenységek főfoglalkozássá váltak, oly módon, hogy egy speciális szakmai funkció elkülönült egy másik foglalkozástól.

Vannak olyan hivatások, amelyek úgy váltak önálló szakmává, hogy az új foglalkozás alapját jelentő funkciókat korábban senki nem látta el, illetve ezek nem egy meghatározott szakmai csoport hatáskörébe tartoztak. Egy új foglalkozás kialakulásához hozzátartozik az új szakmakép is, valamint ezzel összefüggésben az elméleti tudományok átalakulása, új tudományágak, alkalmazási területek megjelenése.

(Nagy 2009)

regionális nyelvváltozat

Egy nyelv területi nyelvváltozatai, ide a nyelvjárások és a regionális köznyelvek tartoznak.

(Kiss 2006)

szakértelem

A szakértelem (angolul *expertise*) az adott szakterület által meghatározott konkrét ismeretek, készségek és képességek együttese, amely teljes mértékben tartalomfüggő, és nem vagy csak nagyon szűk korlátok között transzferálható.

(Csapó 2003)

szakértő

A szakértő olyan személy, aki segítséget nyújt a bíróságnak a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához.

(<https://ujbtk.hu/dr-hengl-melinda-szakertes-szakvelemenyszakerto-gazdasagibunugyek/>)

szemantikai elszegényedés

A delexikalizáció olyan folyamat, melynek során egy lexikai elem legalább részben elveszíti eredeti lexikális értékét, és gyakran új jelentéseket és új funkciókat vesz fel egy nagyobb egységen belül. Ez a szemantikai elszegényedés akkor következhet be, amikor egy lexikai elem és környezete között elmosódik a határ.

(Tognini-Bonelli 2001)

szituolektus

szituolektusok (az adott helyzetre jellemző interakciós nyelvhasználati mintázatok a beszélő célja, közege és a szöveghez való viszonya alapján);

(Tóth 2018)

szociolektus

A szociolektusok, vagy más nevükön a társadalmi nyelvváltozatok, egy adott nyelv csoport- és szaknyelveit foglalja magában.

(Kiss 2006)

szolgáltató

Általában egy jogi személyiséggel rendelkező személy (ti. cég), aki valamely szolgáltatást nyújt (munkát elvégez).

technolektus

A tudományok, szakmák nyelve, nyelvhasználata.

(Veszelszki–Lengyel 2014)

tevékenységkódok

Gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszerében szereplő, az egyes gazdasági tevékenységeket jelölő kódok.

(https://www.ksh.hu/teor_menu)

tisztességes tárgyalás

A nemzetközi egyezményekben, dokumentumokban gyökerező tisztességes eljáráshoz való jog az igazságszolgáltatás talán egyik legfontosabb alapelve. A tisztességes eljárás egyaránt tartalmaz általános és speciális garanciákat. Általános garanciák alatt olyan rendelkezéseket értünk, amelyek bármilyen típusú bírósági eljárásban (polgári, büntető, közigazgatási) érvényesülnek. Speciális garanciák alatt kifejezetten büntetőeljárások során érvényesülő garanciákat értünk. Például ilyen speciális garanciának számít: az ártatlanság véelme, vagyis hogy senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg; a védelemhez való jog, amely a büntetőeljárás alá vont személyt az eljárás bármely szakaszában megilleti.

Az általános garanciák közé tartoznak például: a bírósághoz fordulás joga, a törvényes bíróhoz való jog, a jogorvoslathoz való jog, az eljárás nyilvánossága, valamint az eljárás időtartama.

Egy eljárásról tehát akkor mondhatjuk, hogy tisztességes, ha a felsorolt garanciák az adott eljárásban együttesen valósulnak meg.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (EJEE) 6. cikke védi a tisztességes tárgyaláshoz való jogot. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának (Charta) 47. és 48. cikke előírja, hogy minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították, és hogy minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.

(Trócsányi–Schanda 2016, <https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/tisztessages-eljaras>)

titoktartási kötelezettség

A titoktartás olyan kötelezettség, ami azt jelenti, hogy valamely megbízás során bármilyen üzleti titok kerül a tudomására, nem mondhatja el azt senkinek. A titoktartás azonban ennél még tágabb kötelezettség, mert tulajdonképpen mindenre kiterjed, amiről a szolgáltató (esetünkben a tolmács) a munkája során szerez tudomást, és ha ezt elmondaná bárkinek, azzal veszélyeztetné a megbízóját (ti. a megrendelőt). Ebből adódóan, a titoktartás elég széles körű, elég sok mindenre kiterjedhet, csak a közérdekű adatokra nem.

(<https://www.mixin.hu/magyarorszag/titoktartasi-kotelezettseg-lenyege>)

tolmácsoláshoz való jog

Költségmentesen tolmácsolást kell biztosítani a büntetőeljárás nyelvét nem beszélő vagy nem értő gyanúsítottak vagy vádlottak részére többek között az alábbiak során: rendőrségi kihallgatás; ügyfél és ügyvéd közötti lényeges találkozások; valamennyi bírósági tárgyalás és bármely szükséges közbenő meghallgatás.

(<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0047>)

tolmácsprotokoll

A tolmácsok által betartandó szabályok összessége, amely kiterjed megjelenésükre, viselkedésükre, szakmai teljesítményükre, diplomáciai és protokoll területén szerzett ismereteikre.

tolmácssteam

Két vagy több személyből álló tolmácscsapat, akik ugyanazon kabinban tolmácsolnak, általában ugyanabban a nyelvi kiosztásban.

uniós intézmények

Az EU egyedülálló intézményi struktúrával rendelkezik:

A tagállamok és az EU vezetői az Európai Tanács keretében határozzák meg az átfogó uniós prioritásokat.

Az Európai Parlament közvetlenül megválasztott képviselői az európai állampolgárokat képviselik.

Az EU egészének érdekeit az Európai Bizottság képviseli, amelynek tagjait a tagállami kormányok nevezik ki.

A tagállami kormányok érdekképviselői intézménye az Európai Unió Tanácsa. (https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_hu)

uniós nyelvi rezsím

Az uniós nyelvi rezsím a jogállamiság elvében (EUSz [4] 2. cikk) foglalt jogbiztonság követelményéből fakad, miszerint az uniós jogforrásoknak az érintett személyek, szervek számára hozzáférhetőnek, érthetőnek és világosnak kell lenniük (Seresi–Láncos 2017)

Szakirodalom

BÁRCZI G.–ORSZÁGH L.

1959–1962 *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BENŐ A.

2008 *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság.

BONTEMPO, K–NAPIER, J.

2011 Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting. *Interpreting* 13/1. 85–105.

CSAPÓ B.

2003 A tudás és a kompetenciák. In: Monostori A. (szerk.): *A tanulás fejlesztése*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 65–74.

DOBOS Cs.

2013 A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* VIII/2. 61–75.

ESZTERI D.

2015 A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései. <http://real.mtak.hu/97079/1/eszteri.mi.felelosseg.final.pdf> [2020. október 4.]

FARKAS Z.

2011 A hatalom legitimitásának értelmezései. https://www.researchgate.net/publication/330666368_A_hatalom_legitimitasanak_ertelmezesei

FORGÓ S.

2011 *A kommunikációelmélet alapjai*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola.

GÓSY M.

1999 *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó, Budapest.

HORVÁTH K.

2006 Nyelvi kompetencia – kommunikatív kompetencia – variabilitás. In: Geccsó T. (szerk.): *Nyelvi kompetencia – kommunikatív kompetencia*. Székesfehérvár–Budapest, Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, 161–168.

KIEFER F.

2007 *Jelentéselmélet*. Corvina Kiadó. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_656_jelenteselmelet/index.html

KISS J.

2006 Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer F. (szerk.): *A magyar nyelv*. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_536_MagyarNyelv/pr01.html

KLAUDY K.

1988 A fordítási ekvivalenciáról. *Hungarológiai Közlemények* 20/4. (77) 383–396.

KLAUDY K.

2007 *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest, Tinta Kiadó.

KLAUDY K.

2018 *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Digitális Kiadás. Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/dokumentum/m325bafe__1/ [2020. október 4.]

KUSZTOR M.

2007 Információeloszlás tolmácsolt szövegekben. Egy kutatás részeredményeiről. In: Váradi T. (szerk.): *I. Alknyelvdok Konferencia*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 55–66.

LITAVECZ A.

1996 *Ismeretek a hallássérültekről*. <http://www.c3.hu/~sinoszib/jelny.htm>

NAGY J.

1996 *Nevelési kézikönyv személyiségfejlesztő pedagógiai programok készítéséhez*. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió.

NAGY K.

2009 Professzionizáció- és professzióelméletek a segítő hivatások tükrében. *Esély* 2. 85–105.

NIDA, Eugene

1964 *Toward a Science of Translation – with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Brill.

- RUSSELL, S. J.–NORVIG, P.
1995 *Artificial Intelligence. A Modern Approach*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey. <https://www.cin.ufpe.br/~tfl2/artificial-intelligence-modern-approach.9780131038059.25368.pdf> [2020. október 4.]
- SERESI M.–LÁNCOS P.
2017 Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – A gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv* 2017/2. <https://joginyelv.hu/tolmacsolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmacsok-szemevel/>
- STEINER, G.
1975 *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London, Oxford University Press.
- TAKÁCS J.–P. TÓTH T. (szerk.)
2016 *Kisebbség, többség, többszörösség. Kisebbségi-többségi viszonyok a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- TOGNINI-BONELLI, E.
2001 *Corpus Linguistics at Work*. John Benjamins Publishing Company.
- TÓTH J.
2018 Hogyan készül a bírósági tolmács? *Magyar Jogi Nyelv* 1. <https://joginyelv.hu/hogyan-keszul-a-birosagi-tolmacs/>
- TRÓCSÁNYI L.–SCHANDA B.
2014 *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Alkotmanyjog/index.html
- VESZELSZKI Á.
2016 A netnyelvészet terminológiai és kronológiai áttekintése (2010–2015). In: Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről*. Budapest, Inter, 56–73.
- VESZELSZKI Á.–LENGYEL K. (szerk.)
2014 *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve*. Budapest, Éghajlat Kiadó.
- VINAY, J. P.–DARBELNET, J.
1958/1995 *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. Amsterdam, Benjamins.
- WEINREICH, U.
1953 *Languages in Contact*. Mouton, The Hague.

REZUMAT

Introducere în teoria interpretării

Rolul prezentului curs universitar este să ofere studenților din anul II de la secția de Traducere și interpretare o introducere în teoria interpretării. Capitolele cuprind și unele aspecte practice care se leagă organic de conceptele teoretice prezentate.

Prima parte tematică se axează mai degrabă pe profesia de interpret (*Interpreting studies*), în timp ce a doua parte pe persoana interpretului (*Interpreter studies*). Cursul oferă descrierea unor moduri și forme de interpretariat, printre care a interpretariatului comunitar, a interpretariatului juridic (în special cel din instanțe) și a interpretariatului în cadrul instituțiilor Uniunii Europene.

A doua parte tematică se axează pe interpret și prezintă caracteristicile psiho-cognitive ale interpreților, schițând trăsăturile de personalitate care pot fi esențiale în procesul de devenire al interpreților. Această a doua parte tematică cuprinde capitole referitoare la procesarea de informații, la rolul memoriei și a creativității, precum și capitole care prezintă rolul stresului în viața interpreților, respectiv conceptul de calitate și de asigurare a calității așa cum acestea pot fi definite în raport cu această profesie.

Cursul universitar pune bazele teoretice ale disciplinei folosind conceptele și teoriile literaturii internaționale, iar în același timp prezintă și rezultatele cercetărilor din Ungaria dar și bunele practici aplicate în această țară, fără însă să piardă din vedere caracteristicile și nevoile speciale ale pieței din România. Deși acest curs abordează în primul rând temele alese din punct de vedere teoretic, fiecare capitol încearcă să ofere și sfaturi concrete, practice pentru predarea, învățarea și însușirea profesiei, respectiv pentru aprofundarea cunoștințelor teoretice. Astfel studenților li se oferă șansa de a se familiariza nu doar cu conceptele de bază ale disciplinei ci și cu principiile în baza cărora pot practica în viitor această meserie. Prin această abordare autorii au dorit să-i atragă atenția studenților și asupra posibilităților concrete pe care le vor avea ca și interpreți o dată ce și-au terminat studiile universitare.

Bibliografia cuprinzând literatura de specialitate se găsește la finalul fiecărui capitol în parte, scopul autorilor fiind de a prezenta studenților lista bibliografică a fiecărei teme în parte, oferind o mai bună perspectivă pentru conspectarea literaturii internaționale de specialitate.

ABSTRACT

Introduction into the Theory of Interpreting

The aim of this university course book is to serve as an introduction into the theory of interpreting for second-year students of translation and interpreting, although the chapters also cover practical insights on specific topics due to the nature of the field.

The first part focuses on the profession (*Interpreting studies*), while the second one on the interpreter as a person (*Interpreter studies*). The chapters present the most important types of interpreting (court interpreting, community interpreting), nevertheless, we also explore the characteristics of interpreting in the European Union institutions, the basic aspects of evaluating interpreters, issues of remote interpreting and media interpreting.

In the second part, which focuses on the interpreter as a person, psychological-cognitive aspects are discussed, and the personality traits of interpreters are also presented. The chapters of the second part discuss the topic of information processing and memory, the relationship between creativity and interpreting, the issue of stress in the lives of interpreters and the concept of quality assurance in relation to interpreting.

The course book aims to convey theoretical knowledge using the international scholarly literature, including the most important results of the research carried out by Hungarian specialists, but at the same time it wants to shed light on certain aspects of the profession from the perspective of the characteristics of the Romanian translation and interpreting market. Although the course book seeks to discuss theoretical issues related to the profession and the teaching of the profession, the emphasis shifts in many respects to practical problems that also prepare students to practice interpreting as a profession. In this way, the authors want to ensure that students enrolled in the Translation and interpreting programme not only know their future profession from a theoretical point of view, but also its practical aspects, difficulties and inherent professional and financial opportunities, and that they find their place on the market after completing their undergraduate studies.

The literature is thus listed in the bibliography at the end of each chapter, with the aim of making it easier for students to review the Hungarian and international literature on a particular aspect of interpretation.

A SZERZŐKRŐL

Dr. Fazakas Noémi a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának oktatója. Tudományos érdeklődési körébe elsősorban a szociolingvisztika, a nyelvi revitalizáció, a nyelvészeti etnográfia, a fordítás és tolmácsolás elmélete és gyakorlata tartozik. Doktori tanulmányait a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte 2009-ben, témavezetője dr. Péntek János egyetemi professzor. Első kötete 2010-ben jelent meg *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, mód-szerek, lehetőségek* címmel az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének gondozásában. Számos hazai és nemzetközi folyóiratban publikált, több nemzetközi kutatócsoport tagja, kutatási eredményeit hazai és nemzetközi konferenciákon mutatta be. Jelenleg a *Nyelvi revitalizáció, szocializáció és ideológia a Csángó Bentlakások diákjai körében* című OTKA-kutatás résztvevője. Publikációi elsősorban a nyelvi revitalizáció, a nyelvi és nyelvhasználati attitűdök, a romániai magyar audiovizuális média nyelvhasználata, valamint a fordítás és tolmácsolás témájában születtek magyar, angol és román nyelven. Gyakorló fordító és tolmács.

Dr. Sárosi-Márdirosz Krisztina a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának adjunktusa. Magyar–angol szakon végzett a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarán 2002-ben, majd ugyanezen az egyetemen 2004-ben a Politikatudományok és Közigazgatási Karon is megszerezte diplomáját politikatudományok szakirányon. Magiszteri fokozatát antropológiai nyelvészetből szerezte meg 2004-ben, majd doktori képzésen vett részt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskolájában, doktori dolgozatát 2009-ben védte meg. Szakterülete: fordítástudomány, tolmácsoláselmélet, terminológia, szaknyelvek, szakfordítás. Gyakorló tolmács és hivatalos fordító. A kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatása. Több konferencián vett részt (New York, Budapest, Eger, Szeged, Bécs, Újvidék, Kolozsvár, Csíkszereda stb.), és több szakirányú tanulmánya jelent meg, továbbá több szakszótár társszerkesztője. Részt vett a Magyar Nemzeti Szövegtár erdélyi nyelvi korpuszának létrehozásában is.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)

Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.

Tel./fax: +40-364-401454

E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro

www.scientiakiado.ro

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Könczey Elemér

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.

Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató

A kötet elsősorban a Sapiaentia EMTE fordító és tolmács szakos hallgatói számára nyújt betekintést a tolmácsolás elméletébe, néhány gyakorlati szempont érintésével. Kitér a tolmácsolás történetére, tipológiáira, fajtáira, a szakterületen alkalmazható információs technológiai fejlesztésekre, ugyanakkor lélektani-kognitív szempontokat is felvillant a tolmács személyiségjegyeivel és kompetenciáival kapcsolatban. Tekintve, hogy a szerzők az említett témakörök tárgyalása során a romániai fordítói piac jellegzetességeit is figyelembe veszik, a könyv nemcsak a hallgatók, hanem a gyakorló tolmácsok számára is hasznos tanácsokkal szolgálhat.

ISBN 978-606-975-042-1

9 786069 750421